

**УНИВЕРЗИТЕТ У КРАГУЈЕВЦУ
ЕКОНОМСКИ ФАКУЛТЕТ**

мр Дарко Вуковић

**МОДЕЛ РЕГИОНАЛНЕ
КОНКУРЕНТНОСТИ: ТЕОРИЈСКО-
МЕТОДОЛОШКА АНАЛИЗА И
МОГУЋНОСТИ ПРИМЕНЕ У СРБИЈИ**

Докторска дисертација

Крагујевац, 2013. година

ИДЕНТИФИКАЦИОНА СТРАНИЦА ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ

<i>I Аутор</i>
Име и презиме: Дарко Вуковић
Датум и место рођења: 13.07.1978., Ваљево
Садашње запослење: Универзитет Унион-Никола Тесла, Београд
<i>II Докторска дисертација</i>
Наслов: Модел регионалне конкурентности: теоријско-методолошка анализа и могућности примене у Србији
Број страница: 286
Број слика: 67
Број табела: 74
Број библиографских података: 290
Установа и место где је рад израђен: Економски факултет Универзитета у Крагујевцу, Крагујевац
Научна област (УДК): 332 (497.11)
Ментор: др Љубинка Јоксимовић, редовни професор Економског факултета Универзитета у Београду.
<i>III Оцена и одбрана</i>
Датум пријаве теме: 01.12.2010.
Број одлуке и датум прихватања докторске дисертације: 371/10-4, 24.02.2011.
Комисија за оцену подобности теме и кандидата: 1. др Љубинка Јоксимовић, редовни професор Економског факултета Универзитета у Београду 2. др Властимир Лековић, ванредни професор Економског факултета Универзитета у Крагујевцу 3. др Сениша Зарић, редовни професор Економског факултета Универзитета у Београду
Комисија за оцену докторске дисертације: 1. 2. 3.
Комисија за одбрану докторске дисертације: 1. 2. 3.
Датум одбране дисертације:

МОДЕЛ РЕГИОНАЛНЕ КОНКУРЕНТНОСТИ: ТЕОРИЈСКО-МЕТОДОЛОШКА АНАЛИЗА И МОГУЋНОСТИ ПРИМЕНЕ У СРБИЈИ

Резиме: *Ниска конкурентност српске привреде и одсуство регионалне политике, створиле су потребу за креирањем модела регионалне конкурентности, који ће идентификовати, селектовати и анализирати кључне факторе конкурентности региона у Србији. У овој докторској дисертацији, креиран је Модел пахуље регионалне конкурентности, који осим економских и социјалних фактора, анализира и факторе: иновација, инфраструктуре, људског капитала, неформалних институција и заштите својине, културе и туризма, као и гео-природне факторе. Модел укључује и композитни индекс (ИРК) који мери и рангира 78 индикатора и под-индикатора. На основу резултата мерења индикатора и фактора регионалне конкурентности, креирају се „пахуље конкурентности“, које на сликовит начин приказују конкурентску снагу сваког региона. Имајући у виду број мерених фактора и индикатора, квантитативну основу модела и особину графичког приказа, Модел пахуље спада у више-проблемске или комплексне моделе регионалне конкурентности. Може се користити као средство друштвено-економске анализе регионалне конкурентности, јер утврђује предности и ограничења на регионалном нивоу. Истраживањем је обухваћена и корелациона анализа индикатора регионалне конкурентности, која има за циљ да прикаже њихову међусобну зависност. У овој анализи, коришћен је Пирсонов коефицијент просте линеарне корелације. Корелационом анализом је утврђено да постоји јака позитивна корелација између регионалног БДП-а и броја запослених у том региону. Иста корелација постоји и код индикатора атрактивност пословног амбијента, упоређеног са индикатором раширености кластера. На крају, резултати истраживања су показали, да је Београд најконкурентнији регион, док је регион Јужне и Источне Србије најмање конкурентан. Регион Шумадије и Западне Србије налази се на другом месту, док је регион Војводине трећи. Подаци за регион Косова и Метохије нису били доступни, те за овај регион није мерена конкурентност. Сви региони у Србији своју конкурентност граде на основу наслеђене факторске расположивости, ценама ових фактора и опадајућим приносима, што је карактеристика конкурентности грађеној на компаративним предностима.*

Кључне речи: *регионална конкурентност, фактори регионалне конкурентности, модел регионалне конкурентности, индекс регионалне конкурентности.*

MODEL OF REGIONAL COMPETITIVENESS: THEORETICAL-METHODOLOGICAL ANALYSIS AND POSSIBILITIES OF APPLICATION IN SERBIA

Abstract: *Low competitiveness of the Serbian economy and the lack of regional policies have created the need for designing a model of regional competitiveness, which will identify, select and analyze the key factors of regional competitiveness in Serbia. In this PhD thesis, a Snowflake model of regional competitiveness has been created analyzing, beside economic and social factors, other factors such as: innovation, infrastructure, human capital, informal institutions and the protection of property rights, culture and tourism, as well as geo-natural factors. The model includes a composite index (IRC) which measures and ranks 78 indicators and sub-indicators. Based on the measurement results of indicators and factors of regional competitiveness, the snowflakes of competitiveness have been created presenting the competitive strength of each region in a picturesque manner. Considering the number of measured factors and indicators as well as the quantitative base of model with the aim of graphical representation, Snowflakes model belongs to the multi-problem or complex models of regional competitiveness. It can be used as a means of socio-economic analysis of regional competitiveness, because it determines the strengths and limitations at regional level. A correlation analysis of indicators of regional competitiveness has been included with the aim to demonstrate their mutual interdependence. The Pearson correlation coefficient of simple linear correlation has been used in this analysis. Correlation analysis indicates that there is a strong positive correlation between the regional GDP and the employment number in the region. There is the same correlation between indicators of business environment attractiveness, compared with indicators of prevalence of clusters. Finally, the results show that the most competitive region is the Belgrade region, while the region of Southern and Eastern Serbia is the least competitive. Region of Šumadija and Western Serbia takes the second place, while the region of Vojvodina takes the third one. Data for the region of Kosovo and Metohija were not available, thus the competitiveness of this region could not be measured. Competitiveness of each region in Serbia is generated on the basis of inherited availability of factors i.e. on the prices of these factors and decreasing returns which is the characteristic of competitiveness based on comparative advantages.*

Keywords: *regional competitiveness, factors of regional competitiveness, model of regional competitiveness, index of regional competitiveness.*

САДРЖАЈ

ПРВИ ДЕО

1. Увод у предмет.....	6
1.1. Увод	6
1.2. Циљеви истраживања	12
1.3. Хипотезе рада	15
1.4. Методологија истраживања	17
1.4.1. Основне научне методе	17
1.4.2. Опште научне методе	20
1.4.2.1. <i>Статистички метод</i>	20
1.4.2.2. <i>Метод моделовања</i>	25
1.4.3. Методе прикупљања података	27
1.4.3.1. <i>Анкета (испитивање)</i>	27
1.4.3.2. <i>Метод посматрања документа</i>	33

ДРУГИ ДЕО

2. Теоријски концепт региона и регионализације.....	29
2.1. Појам региона и регионализације.....	34
2.1.1. Појмовна одредница региона	34
2.1.2. Регионализам и регионализација	38
2.2. Принципи европског регионализма	47
2.2.1. Развој регионализма у појединим европским државама	51
2.2.1.1. <i>Савезна Република Немачка</i>	52
2.2.1.2. <i>Италија</i>	53
2.2.1.3. <i>Француска</i>	54
2.2.1.4. <i>Скандинавија</i>	57
2.2.1.5. <i>Шпанија</i>	59
2.2.1.6. <i>Велика Британија</i>	61
2.2.2. Европски регионализам и Европска унија	63
2.2.2.1. <i>Правно-историјски оквир европског регионализма</i>	64
2.2.2.2. <i>Номенклатура статистичке територијалне јединице (НТСЈ)...</i>	67

2.2.2.3. <i>Методолошка проблематика НСТЈ</i>	69
2.3. Децентрализација	71
2.3.1. Теоретско објашњење и облици децентрализације	71
2.3.2. Децентрализација, улага државе и тржиште	85
2.4. Развој регионалне економије и економски аспект регионализације.....	89
2.5. Регионална политика у Србији.....	95
2.6. Регионализација у Србији	102

ТРЕЋИ ДЕО

3. Концепт регионалне конкурентности	112
3.1. Појам конкурентности	112
3.1.1. Теоретска позадина конкурентности	118
3.1.1.1. <i>Макроекономски осврт</i>	118
3.1.1.2. <i>Микроекономски осврт</i>	129
3.1.1.3. <i>Конкурентност и економска географија</i>	132
3.2. Регионализација и конкурентност	133
3.2.1. Дефинисање регионалне конкурентности	133
3.2.1.1. <i>Региони као подручја специјализована за извоз</i>	137
3.2.1.2. <i>Региони као извор растућих приноса</i>	138
3.2.1.3. <i>Региони као средишта знања</i>	140
3.3. Фактори конкурентности	141
3.3.1. Теоријски аспект фактора регионалне конкурентности	141
3.3.2. Фактори националне конкурентности	145
3.3.2.1. <i>Кључни фактори факторски-вођених привреда</i>	148
3.3.2.2. <i>Кључни фактори инвестиционо-вођених привреда</i>	149
3.3.2.3. <i>Кључни фактори иновативно-вођених привреда</i>	151
3.3.3. Фактори регионалне конкурентности	153
3.4. Индикатори регионалне конкурентности.....	167

ЧЕТВРТИ ДЕО

4. Методологија мерења регионалне конкурентности	176
4.1. Теоријски модели регионалне конкурентности	176

4.2. Нови модел регионалне конкурентности - Модел “пахуље”	188
4.3. Индекс регионалне конкурентности	203
4.4. Креирање индекса регионалне конкурентности	204
4.4.1. Квантитативни подаци на основу којих се рачуна вредност индикатора.....	209
4.4.2. Подаци перцепције на основу којих се рачуна вредност индикатора.....	213
4.4.3. Обрачун Индекса 1 и Индекса 2 регионалне конкурентности.....	214
4.4.3.1. <i>Резултат мерења индекса регионалне конкурентности</i>	232
4.5. Пахуље регионалне конкурентности	233

ПЕТИ ДЕО

5. Резултати истраживања и емпиријска анализа конкурентности региона у Србији	235
5.1. Анализа резултата истраживања регионалне конкурентности	235
5.1.1. Анализа индекса (ИРК) и фактора регионалне конкурентности	235
5.1.2. Корелациона анализа индикатора регионалне конкурентности	237
5.2. Конкурентска vs компаративна предност	241
5.3. Институционална подршка регионалном развоју	245
5.3.1. Осврт на проблем регионалног развоја	245
5.3.2. Теоретска позадина посматране проблематике	246
5.3.3. Регионалне институције у Србији	249
5.3.4. Институционални подстицаји регионима	258
ЗАКЉУЧАК	264
ЛИТЕРАТУРА	272

ПРВИ ДЕО

1. Увод у предмет

1.1. Увод

Иако је Adam Smith још давне 1776. године у свом делу *Богатство народа* (eng: *An Inquiry into the Nature and Causes of The Wealth of Nations*) представио *Теорију апсолутних предности*, која објашњава погодности за земље од међународне размене и која представља једну од најранијих теорија појма конкурентности, прошло је готово 200 година, да би се у научној литератури појавили радови који анализирају регионалну конкурентност. У овом дугом периоду економске историје, конкурентност је често анализирана, али само на нивоу привреде, сектора, гране или компаније, што потврђују бројни радови - од Smith-овог наследника класичне школе David Ricard-a (*On the Principles of Political Economy and Taxation*, 1817), преко представника неокласичара и институционалиста Marshall-a (1890), Schumpeter-a (1911), Coase-a (1937), Heckscher-a и Ohlin-a¹ (Ohlin, 1967), Stolper-a и Samuelson-a² (1941), те касније теореме³ Tadeusz Rybczynsk-ог (1955), Keynes-ове идеологије (1936), Myrdal-a (1957), Rostow-a (1960), Нове теорије трговине Paul Krugman-a⁴ (1979) и стотине других аутора, који су објавили радове у оквиру ове тематике.

Конкурентност на нивоу региона постаје предмет научне литературе од 1990-их година, везујући се првенствено за имена Michael Porter-a и нобеловца Paul Krugman-a. Тачније, „научно-теоретски сукоб“ ова два аутора, супростављање њихових идеја, обележили су утемељење нове дисциплине (регионалне економије) и развој економске географије. Пре 23 године, Porter је објавио књигу *The competitive advantage of nations*, у којој је објаснио проблем конкурентности, преко Модела дијаманта националне конкурентности. Без обзира на чињеницу што се Porter-ов модел односи првенствено на конкурентност нације, овај модел је заинтересовао многе друге ауторе (Cho, 1994; Rugman, 1991; Rugman et al., 1998; Kotios, Tselios, 2002; Dunning, 2003; Huggins, 2003;

---

¹ 1933. Eli Heckscher и Bertil Ohlin су развили Heckscher–Ohlin-ов модел, који је наследио Ricard-ову теорије компаративне предности.

² Stolper–Samuelson теорема, која је развијена од стране Wolfgang Stolper-a и Paul Samuelson-a.

³ Rybczynski теорема, настала као одговор на Heckscher–Ohlin-ов модел.

⁴ Модел монополистичке конкуренције.

Martin, 2004; Kitson et al., 2004; de Vet et al. 2004; Lengyel, 2004; Cho, Moon, 2005) да се баве проблемом конкурентности и да анализирају конкурентност на регионалном нивоу. Највеће критике Porter-овој теоријије упутио је Paul Krugman (1994) у свом делу „*Competitiveness: A Dangerous Obsession*“, где сматра да је конкурентност чак бесмислено и изражавати. Ипак, регионална конкурентност не би ни била предмет анализе многих аутора, да није препознат значај географске локације (Krugman, 1991a, 1991b; Porter, 1998b), кластера (Porter, 1998b, 2000), региона (Porter, 2001a, 2001b, 2003), иновација и других фактора конкурентске предности (Porter, 2001b).

Може се рећи, да је истовремени развој теорије Нове економске географије (Krugman, 1991a, 1991b) и интересовање аутора да анализирају конкурентност (Porter, 1990), утицало на изучавање проблема регионалне конкурентности. Развој ове дисциплине може се посматрати преласком традиционалне на нову регионалну географију. Према Тошићу (2005, стр.4), традиционална регионална географија, због својих теоријско-методолошких слабости, доживљава критику и постепено се напушта. Њена вредност своди се на информативну и образовну сферу. Регион има ново поимање, тек појавом нове регионалне географије крајем XX века, која почива на новим епистемолошким, онтолошким и методолошким основама. Исти аутор наводи, да је до тог периода у оквиру регионалне географије, на бази рационализма, темеље у Немачкој поставио К. Ритер (Тошић, 2005, стр.5). Французи и Британци су темељили идеју на бази посибилизма, Руси на бази дуализма, а амерички научници под утицајем прагматизма. Колики је утицај ових методологија на регионалну економију и уопште на моделе регионализације, показује чињеница да под утицајем немачке школе, *Länder*-и (региони) имају кључно место и Уставу Немачке, репрезентујући један од доминантнијих, традиционалних модела регионализације – *уставни регионализам*.

Ипак, није само географија (традиционална и нова регионална географија) имала утицај на развој ове дисциплине. Све већа примена математичких и статистичких метода генерисала је развој економске географије и поготову регионалне економије, која је данас веома актуелна дисциплина. Штавише, ове методе представљају и највеће покретаче регионалних истраживања. Поједини аутори, међу којима је и познати географ Bunge, учили су још пре 50 година значај примене математичких метода. Према овом аутору, делимитацијом просторних веза и односа, путем математичких метода, могу се одредити границе региона, које су јасне као „оштрица бријача“ (Bunge,

1962). Многи економисти кроз своја истраживања, дали су велики допринос у развоју регионалне методологије (Krugman, 1991a; Krugman 1991b; Porter, 2003; Brakman & Garretsen, 2003; Boschma, 2004; Kitson et al., 2008), која се данас све више примењује у анализи проблема конкурентности. Овде се постављају два веома важна питања: „ 1) Шта је регионална конкурентност? и, 2) Ко и на који начин, данас мери регионалну конкурентност?“

Дефинисање термина регионалне конкурентности представља веома тежак задатак, јер још увек не постоји опште прихваћена дефиниција. Једна од најчешће употребљаваних дефиниција или је можда правилније рећи као најмање оспоравана, јесте дефиниција Европске комисије (1999) која гласи, *да се конкурентност региона дефинише као његова способност да произведе робу и услуге који задовољавају међународне тржишне критеријуме, док у исто време одржава висок и одржив ниво прихода.* Општије речено, конкурентност региона је његова способност да производи, док је истовремено изложен спољној конкуренцији, уз релативно високе нивое дохотка и запослености⁵.

Досадашња истраживања у овој области, везују се за међународне студије које примењују специфичне методе мерења нивоа конкурентности. На националном нивоу, најзначајније су студије: Светског економског форума⁶ (Schwab, Porter, Xavier Sala-I-Martin) који користи Индекс глобалне конкурентности, као и Годишњи извештај конкурентности у свету од стране Института за развој менаџмента⁷ (IMD, 2008). На регионалном нивоу, најзначајније су студије: Велшког Универзитета у Кардифу⁸ који мери конкурентност земаља Европске заједнице на нивоу НТСЈ 1⁹ (Номенклатура територијалних статистичких јединица), Асоцијације Европске привредне коморе¹⁰ која публикује Атлас регионалне конкурентности, још детаљније анализирајући конкурентност на НТСЈ 2 нивоу и коначно, примери мерења регионалне конкурентности за поједине државе Европске уније (Велика Британија, Финска, Литванија, Италија).

---

⁵ Дефинисање термина регионалне конкурентности је детаљније објашњено у трећој глави, прво поглавље.

⁶ Видети више на веб адреси Светског економског форума: <http://www.weforum.org/en/index.htm>

⁷ Видети више на веб адреси Института за развој менаџмента: <http://www.imd.org/>

⁸ Извештај публикује Европска комисија, видети више на веб адреси: <http://easu.jrc.ec.europa.eu/>

⁹ Номенклатуре територијалних статистичких јединица (НТСЈ) - од франц. *Nomenclature d'Unités Territoriales Statistiques*.

¹⁰ Видети више на веб адреси: <http://www.eurochambres.be/Content/Default.asp>

Robert Huggins (2004, 2006) и Велшки институт у Кардифу UWIC мерили су два пута конкурентност региона у Европи на НТСЈ 1 нивоу. Према истраживању 2004. године, индекс ове институције (ЕЦИ) обухватао је 15 земаља Европске уније, као и Норвешку и Швајцарску, док је 2006. године, истраживањем обухваћено 25 земаља, што је чинило 116 НТСЈ 1 региона (Huggins, Davies, 2006). Huggins (2003, 2006, 2008) је препознао кључну улогу региона као територијалне јединице у економским истраживањима, ослањајући се највише на значај географске концентracије и специјализације инпута, технологије и институција¹¹. Због тога, ЕЦИ индекс анализира пет кључних варијабли: креативност, економске перформансе, инфраструктура, знање и образовање запослених.

За разлику од Велшког универзитета и Robert Huggins-а, Атлас регионалне конкурентности (Eurochambers, 2007)¹² анализирао је конкурентност НТСЈ 2 региона, 27 чланица Европске уније, што је укупно укључивало 268 региона на овом нивоу. Резултати анализе приказују регионе према сваком од индикатора, али не и њихову међусобну упоредивост. Због тога се стиче утисак да Атлас регионалне конкурентности као циљ поставља анализу „Европске конкурентности“, јер директно не упоређује конкурентност њених региона, већ даје анализу индикатора у односу на регионе. Анализом је обухваћено седам кључних варијабли: економске перформансе, запосленост и тржиште рада, образовање запослених, иновације, телекомуникациона мрежа, транспорт и интернационализација (Eurochambers, 2007).

Поред међународних (европских) студија регионалне конкурентности, последњих неколико година објављене су анализе конкурентности региона у Великој Британији, Финској, Литванији и Италији. У Великој Британији се од 2000. анализира регионална конкурентност, где се сваке године објављују нови подаци и вредности Британског индекса конкурентности (UK Competitiveness Index)¹³. Најзаслужнији за развој овог индекса је Robert Huggins, који конкурентност дефинише као способност региона да привуче фирме које имају стабилан и растући удео у тржишним активностима, али и да омогући висок животни стандард за грађане тог региона (Huggins & Izushi, 2008). Анализом је обухваћено 12 региона, на нивоу НТСЈ 1, који укључују 408 локалних

---

¹¹ Robert Huggins сматра да кластери и пословна клима представљају основну предност неког региона. У својима радовима често је истицао да глобализација данас води ка смањењу традиционалних конкурентских предности (на пример: цене фактора), где пословно окружење постаје најзначајнија предност. У том смислу, *глобализација је резултат јачања локализације* (Huggins & Davies, 2006).

¹² Видети више на веб адреси: <http://www.eurochambres.be/Content/Default.asp>

¹³ Доступно на веб адреси: <http://www.cforic.org/pages/ukci2010.php>

подручја. У Финској (Huovari et al., 2001), регионална конкурентност се мери на још детаљнијем нивоу (НТСЈ 4). Према финским ауторима¹⁴, регионална конкурентност представља способност региона да подстакне, привуче и подржи привредну активност која ће омогућити својим грађанима висок животни стандард. Фински аутори (Huovari et al., 2001) сматрају да упркос постојању међународних студија конкурентности, ове студије често се не могу применити у анализи конкурентности региона одређених земаља, јер су неки од индикатора неупотребљиви на регионалном нивоу или се уопште не могу утврдити¹⁵.

Штавише, модели међународних студија применљиви су највише за развијене земље, због избора кључних фактора и индикатора који су адекватни за компарацију њихових региона. Земље у транзицији имају своје специфичности које, нажалост, нису обухваћене међународним студијама¹⁶. У анализи регионалне конкурентности у Финској, аутори су анализирали следеће факторе: људски капитал, иновације, агломерација фирми и економске активности, географска приступачност. Литвански аутори (Snieška, Bruneckienė, 2009) регионалну конкурентност дефинишу као способност региона да користе факторе који региону пружају конкурентну позицију у односу на друге регионе. Наведени аутори сматрају да такво гледиште конкурентности омогућује акцелераторни процес, јер садашњи фактори конкурентности (инпути) стварају будуће факторе конкурентности (аутпути), а након тога, аутпути постају инпути за нов циклус конкурентског процеса (Snieška, Bruneckienė, 2009). Такође, према истим ауторима, цео процес се може дешавати у супротном смеру. У анализи регионалне конкурентности веома је важан комплексан приступ моделу, обухватајући велики број фактора (као што су политички и технолошки фактори), јер се

---

¹⁴ Видети више у радовима (Huovari et al., 2001) на веб адреси: http://www.ptt.fi/dokumentit/tp44_10080608.pdf

¹⁵ На пример, индикатори који репрезентују ефикасност јавног сектора или спољнотрговинске баријере, неадекватни су за регионално поређење, јер су вредности индикатора исте за све регионе унутар једне државе. Овај недостатак долази највише до изражаја ако се анализира регионална конкурентност у само једној земљи.

¹⁶ Неформалне институције представљају специфичан фактор за неке регионе земаља у транзицији, а нису обухваћене анализама међународних студија. На пример, регион Баната (Banatul) у Румунији одликује се снажним неформалним институцијама. Темишвар је удаљен 400 км од главног града Румуније (Букурешта), 550 км од Црног мора (Костанца) и нема луку у оквиру међународних пловних путева, што га не чини територијално атрактивним. Ипак, у овом региону послује преко 800 италијанских компанија. Због чега је овај регион толико атрактиван за италијанске инвеститоре, да би се успоставило неколико директних дневних летова из Италије до Темишвара? Одговор се налази у неформалним институцијама које се базирају на традицији, социјалном капиталу и снажном европском осећању. Неформалне институције представљају „неопипљив аспект“ конкурентности региона и за многе инвеститоре важну компоненту приликом инвестиционог одлучивања (Zarić, 2009).

конкурентност не може мерити само факторима који обухватају економске и социјалне индикаторе (Snieška, Bruneckienė, 2009). Италијански аутори (Viassone, 2008) сматрају да су економски и социјални фактори најважнији у анализи степена конкурентности. Према Mileni Viassone (2008), за разлику од земаља (националних привреда), градови и региони такмиче се на међународном тржишту за производне факторе и добра на основу апсолутне предности, а не на основу компаративне предности. Viassone (2008) истиче да су веома важна „мишљења експерата“ у оцени конкурентности посматраних региона¹⁷. На основу мишљења ових стејкхолдера и уз подршку статистичких података, може се креирати индекс регионалне конкурентности.

Србија није имала оваква искуства поменутих европских земаља. Одсуство регионалне политике, међу приоритетима развојних циљева, најпре Југославије, а онда и Србије, „успавао“ је регионалан развој и проузроковао можда и највеће регионалне диспропорције у Европи. Када су се многе европске земље окренуле политици регионалне конкурентности, препознавши њен значај у динамичном међународном окружењу, владе тих земаља (Немачка, Италија, Шпанија, Британија, Скандинавске земље, Румунија и друге) и њихови научници (Porter, Schwab, Xavier Sala-I-Martin, Huggins, Davies, Lengyel, Huovari, Izushi, Snieška, Viassone и други) фокусирали су се управо на анализу овог проблема. Тачније, анализирали су и мерили регионалну конкурентност. У том периоду, Србија је имала далеко веће проблеме који су утицали да се регионална политика и конкурентност занемаре: ратови, међународне санкције, транзиција и демократске промене. Решавање крупнијих проблема 1990-их и наставак процеса транзиције након 2000., потиснуо је Србију и њене регионе из ове конкурентске утакмице, у којој се данас обавезно такмиче и развијају земље Европске уније.

Као резултат овакве ситуације, конкурентност привреде Србије рангира је међу најлошијом, како у окружењу, тако и у Европи (95. место од 144 земље у 2012.), мерено Индексом глобалне конкурентности. Данас се више не можемо тешити ни да се Албанија (89. место), ни Босна и Херцеговина (88. место), налазе иза нас на овој листи. Да не спомиње чак Хрватску (81.) Македонију (80.), Црну Гору (72.) или Словенију

---

¹⁷ Milena Viassone (2008) користила је делфи метод у истраживањима регионалне конкурентности. Овим методом обухватила је мишљења 133 експерта (компаније, владина тела и научна тела из истраживане области) која су се односила на економске и социјалне факторе.

(56.). Овај алармантан податак говори, да се код нас (у Србији) не предузимају озбиљни кораци како би се решио овај проблем. Више није довољно развијати само одређен сектор, да би се побољшала економија, већ је неопходно применити структурне реформе и прилагодити се утакмици у којој се налазе наши суседи и европске државе. У овом периоду, то значи да је неопходно развијати конкурентност региона у Србији.

Ипак, бројни радови домаћих аутора који су се бавили овом проблематиком, говоре, да су економске, географске и политичке науке указивале на значај регионалне политике у Србији. Као такве, можемо издвојити радове: академика Косте Михајловића, Милорада Васовића (1965), Милована Радовановића (1993-1994), академика Часлава Оцића (1993, 2000, 2002, 2005), Стевана Деветаковића (1996) и многих других наших аутора који су писали о регионалним проблемима. Ипак, проблем регионалне конкурентности у Србији није научно-теоретски и практично истраживан. Методолошка анализа се сводила на мерење развојне угрожености и регионалних диспаритета, коју су спроводиле владине институције.

Сумирајући претходно речено, може се закључити да ће **предмет истраживања** у докторској дисертацији бити конкурентност региона у Србији. Предметом истраживања биће обухваћена теоријско-методолошка анализа концепта регионалне конкурентности; методологија мерења регионалне конкурентности; конструисање композитног индекса регионалне конкурентности; као и примена могућих механизма за иградњу институционалне инфраструктуре за подстицање конкурентности региона у Србији. Значај ове дисертације налази се како у научно-теоретској области, тако и у апликативном смислу, јер је истраживање усмерено на решавање проблема раста конкурентности привреде Србије и њених региона, као и на примену новог модела конкурентности.

1.2. Циљеви истраживања

На основу дефинисаног предмета истраживања, **основни циљ** истраживања у докторској дисертацији је идентификација, селекција и анализа техника груписања фактора регионалне конкурентности применом квалитативне и квантитативне анализе конкурентности региона у Србији.

Анализирани фактори регионалне конкурентности пружају важне информације о „снази“ региона да: оствари адекватан економски резултат, обезбеди одговарајућу социјалну бригу, квалитетну инфраструктуру, генерише иновације, развија људски капитал, поседује географски и природни потенцијал, располаже адекватним институцијама, негује културу и развија туризам. Идентификовањем ових фактора, селекцијом и анализом њихових бројних индикатора, могуће је мерити конкурентност сваког региона, што је основни циљ истраживања у овој дисертацији. Да би се овај сложени задатак испунио, конструисан је модел регионалне конкурентности – Модел пахуље (*Snowflake model*), као и композитни индекс који мери конкурентност региона.

Имајући у виду потребу Републике Србије за подизањем не само регионалних, већ и укупне конкурентности привреде, као и потребу да прати светску научну јавност у истраживањима ове проблематике, ова докторска дисертација може допринети у: конципирању модела регионалне политике на научно-академском нивоу; конструкцији модела регионалне конкурентности (Модел пахуље - *Snowflake model*) - који је примерен условима у којима се налазе региони у Србији; као решавању проблема регионалних разлика и апликативно допринети расту конкурентности региона у Србији.

Имајући у виду претходно речено, могу се истаћи циљеви ове дисертације:

- Подизање регионалне конкурентности.
- Научни допринос у домаћој и међународној проблематици регионалне економије.
- Ефикаснија алокација ресурса.
- Допринос политичкој и економској децентрализацији, институционалној и регионалној инфраструктури.
- Допринос равномернијем регионалном развоју Србије.

Идентификацијом проблема и предности анализираних региона, ствара се шанса за унапређењем бројних фактора који утичу на конкурентност. Овај процес може успоставити бољу економску повезаност региона, која се односи на кластерско удруживање и повезивање предузећа, формирање пословно-технолошких инкубатора у локалним самоуправама и научно-технолошких паркова у универзитетским центрима.

Бенефити се не односе само на економске индикаторе, већ и на многе друге из области инфраструктуре, телекомуникације и саобраћаја (унапређење квалитета, безбедности, модернизације), животне средине (већа заштита), изградња и јачање институција, квалитетније социјалне услуге. Различитим пореским стимулансима и мерама, адекватном инвестиционом и кредитном политиком, пројектима и различитим фондовима, може се обезбедити оптималнија алокација ресурса. На тај начин, може се утицати на бољи развој инфраструктуре, оснивање нових предузећа и развој предузетништва (поготову у недовољно развијеним подручјима), подстицање извоза, раст запослености и побољшање других фактора и индикатора од којих зависе привредне активности и које утичу на квалитет живота грађана.

Да би се ови процеси успешно извршили, у дисертацији је конструисан модел регионалне конкурентности - Модел пахуље (*eng: Snowflake model*), на основу којег је могуће креирати будуће кораке регионалне политике и апликативно утицати на решење првенствено економских проблема у регионима. Овај модел представља одговор на међународна научна истраживања регионалне конкурентности (Porter, 1990. "National diamond" model; Rugman et al., 1998. "The double diamond" model; Cho, 1994. "Nine factors" model; Moon, 2000. "Competitiveness Cycle" models; Martin, 2004. "Regional competitiveness hat" model; Lengyel, 2004. "Pyramid model of Regional Competitiveness" model; de Vet et al., 2004. "Regional competitiveness tree" model; Bruneckienė, 2008. RINDEX model), доприносећи српској науци да прати актуелне међународне трендове и научна истраживања из области регионалне економије.

Циљ је и допринос процесу политичке и економске децентрализације, која би омогућила бољи регионални развој уз ефикаснију и одговорнију политику и администрацију, и која према многим истраживањима (Crook & Manor, 1998; Agrawal & Ribot, 1999; Crucq & Hemminga, 2007; Davey, 2003; Ribot, 2002) повећава благостање у функцији потрошње јавних добара. Уз процес децентрализације, подразумева се изградња и јачање институционалне и регионалне инфраструктуре, у складу са потребама Србије, њеним унутрашњим питањима и политиком евро-интеграција.

На крају, један од циљева је и смањење регионалних диспаритета. Иако политике регионалног развоја и конкурентности необухватају исте механизме, мишљење је, да раст конкурентности најмање развијених региона, може ублажити ове разлике.

Равномеран регионални развој односи се на креирање таквог социјалног, економског и политичког амбијента, који ће омогућити свим грађанима једнаке могућности. Ове могућности се првенствено односе на економске услове, које је је најтеже обезбедити на равномеран начин, за све регионе. Социјалне и политичке услове је далеко лакше обезбедити, с обзором да се ради о одлукама и акцијама централних и регионалних власти, које се обично односе на све регионе или у случају регионалних институција, примењују се сличне мере и механизми. Ипак, економски услови се не могу наметнути одлукама, уредбама и инструментима који се користе за социјалну политику или политички амбијент, већ зависе од низа тржишних и других услова. Комплексност економског развоја управо представља највећи проблем равномерног регионалног развоја. Региони у Србији се одликују неравномерним регионалним развојем, што потврђују мерења владиних институција. Према индексу развојне угрожености (ИРУ) регионалне разлике износе 1:7 (ИРУ Београда је 0,8, а ИРУ Јабланичког округа је 5,4) на нивоу НТСЈ 3, док однос најразвијеније и најнеразвијеније општине (LAU 1 ниво) износи 1:15. Циљ ове дисертације је и да допринесе већем уравнотежењу и пропорционалнијем територијалном развоју, тј. да побољша економске факторе мање-развијених региона како би се обезбедио равномеран регионални развој.

1.3. Хипотезе рада

Теоријско-емпиријско истраживање ове дисертације, имплицира на сложен став хипотеза, који произлази из односа више варијабли. Ставови хипотеза су формирано односима више независних варијабли са једном зависном, чиме се изражава претпоставка о више узрока (утицаја) и једне последице - односно, у овој дисертацији: *утицаја више фактора са последицом повећања или смањења регионалне конкурентности.*

Проверу ових хипотеза подразумевају захтеви за:

- а) Проверу фактора, односно њихових индикатора, њиховог садржаја, својстава итд., а посебно међусобних односа и односа према варијаблама. Одређени индикатори морају показивати да варијабле, свака појединачно, заиста постоје, да су карактеристичне по одређеним својствима, садржајима, итд.

- б) Проверу података, њиховог садржаја, значења и односа са индикаторима. Могуће је да подаци не потврђују постојање неких (или неког) индикатора, али дозвољавају извођење неког другог итд.

Проверу ових хипотеза условљавало је поштовање неколико правила: а) Природа истраживања условљава начин провере хипотеза: теоретски део истраживања подразумева проверу мисаоним поступком и операцијама са појмовима, а емпиријски – исуственим подацима, чињеницама. б) Између резултата провера хипотеза о истом предмету не сме да постоји противуречност. в) Истим подацима не могу се доказивати два међусобно различита и супротна аналитичка резултата. Уз правило провере хипотеза, постоје и два ограничења карактеристична за истраживање у овој дисертацији: 1) Условност резултата аналитичког поступка којим се верификују хипотезе произлази и из мноштва јединица обухваћених појавом. Овим истраживњем нису се могле обухватити све постојеће јединице, већ се решавало одговарајућим узорком (за одређен број индикатора). 2) Постоји могућност грешке, чија величина не може са сигурношћу да се утврди у вези с распрострањеношћу релативног својства истраживане појаве у стварности, односно код истраживаних јединица.

На основу дефинисаног предмета и постављеног циља истраживања, у овој дисертацији тестиране су следеће хипотезе:

Хипотеза 1: Развој региона у Србији захтева стратегијски осмишљен и програмиран приступ. Такво становиште омогућава анализу региона као сложених и живих система, што представља јединствене почетне услове конкурентности.

Хипотеза 2: Синергијски ефекат фактора регионалне конкурентности на смањење регионалних диспропорција, подразумева креирање, имплементирање и спровођење комплексног програма подизања нивоа регионалне конкурентности.

Хипотеза 3: Региони у Србији своју конкурентску позицију не граде на конкурентским, већ на компаративним предностима.

1.4. Методологија истраживања

1.4.1. Основне научне методе

У складу са постављеним предметом и циљем истраживања, у дисертацији је коришћена квалитативна методологија истраживања, као и адекватне методе научно-истраживачког рада. Компарацијом, успостављањем аналогичности и супростављањем научних достигнућа на пољу регионалне економије и конкурентности, омогућена је темељна дескриптивна анализа проучаваног проблема. На бази поједначних претпоставки, анализом, методом индукције, апстракције и генерализације, успоставили су се одговарајући општи закључци. Употребом метода анализе и компилације проучавали су се резултати научно-истраживачког рада других аутора, односно њихових анализа, ставова, закључака и сазнања, и на тај начин допринели су јаснијем закључивању и генерализацији ставова. Методом компарације упоређивала се конкурентност различитих региона, утврђивале су се разлике и сличности у понашању и интензитету њихових детерминанти, што је омогућило доношење адекватних закључака након анализе проблема.

Основне научне методе коришћене у раду могу се детаљније објаснити на следећи начин:

- *Метод анализе.* Односи на растављање предмета истраживања (регионалне конкурентности) на његове саставне делове, односно на чиниоце структуре, функција, веза и односа на одређеном простору у одређеном времену. Овај метод коришћен је за анализу фактора и индикатора регионалне конкурентности. Анализирана регионална конкурентност обухваћена је *секвенцијалном анализом*, која се односи на аспект, својство, временску или просторну јединицу неке целине која се сама може посматрати као ужа и несамостална целина. У оквиру секвенцијалног метода анализе, коришћене су: *Функционална анализа* (која се анализира активност и међузависност унутар предмета истраживања), *Компаративна анализа* (којом се сазнају одређене сличности и разлике чинилаца предмета истраживања) и *Факторска анализа* (која за предмет сазнања има битне, одређујуће факторе). У овом раду метод анализе је и *дескриптиван* и *експликативан*. *Дескриптивна анализа* описује

предмет тако што набраја чиниоце и својства, о којима је стечено сазнање у току процеса научног рада. *Експликативна анализа* доприноси дубљем схватању предмета, његовом објашњењу и сазнању правилности и законитости.

- *Метод апстракције.* Овај метод се може исказати као опште у посебном довољне одређености да се може издвојити и истражити као издвојена целина и посебно у општем, опет као могућа издвојена целина. Предмет метода апстракције у овој дисертацији су појмови, ставови, судови, закључци и друга шира мишљења о регионалној конкурентности, факторима, индикаторима, регионализацији, моделима и другим ставовима битним за истраживање, у којима се примењивала апстракција. Метод апстракције примењен је заједно уз *метод конкретизације*, који се може посматрати и као посебан метод, јер је супротан методски поступак. Ипак, због њихове повезаности, међазависности и прожиманости, ова два метода су се примењивала заједно, што свакако није искључило њихову посебност.
- *Метод специјализације.* Овај метод се најчешће користи уз метод апстракције. Као аналитичка основна метода, представља поступак анализе посебног и појединачног у општем, при чему је опште схваћено као целина састављена од делова који су сви међусобно повезани извесним заједничким својствима, али су међу њима задржане значајне разлике на основу којих се може идентификовати њихова посебност у одређеном поретку. Метод специјализације подразумева: анализу општег, конкретизацију општег у посебно и апстракцију посебног из општег. У оквиру овог метода, коришћени је и метод *класификације*. *Метод класификације* је облик специјализације предмета, појма или неког става, тако што се један општи појам или став рашчлањава и разврстава по одређеном критеријуму.
- *Метод дедукције.* Метод се односи на силогистичко закључивање, где се из формираних закључака по утврђеној аналитичкој процедури изводе нови закључци. На основу општег законског сазнања, стичу се посебна сазнања и то са неупоредиво већим степеном извесности и поузданости. Најзначајнија карактеристика овог метода је што омогућава строго теоријско извођење сваког става теорије укључујући и теореме и хипотезе теорије.

- *Метод индукције.* Индукција је основна метода која једина омогућава непосредно сазнање о емпиријском, реалном, конкретном и конституисаном у појединачне целине, која омогућава образовање појмова, ставова, судова о њима. Индукција се заснива на непосредном искуству, где су садржани и аналитички и синтетички методи мишљења. Има обележје експерименталне методе, захваљујући својим емпиријски заснованим квантитативним нумеричким подацима које је чине основом опште научне статистичке и хипотетичко - дедуктивне методе. У дисертацији је коришћен посебан облик индукције, *Статистичка индукција* - сазнање о квантитативним одредбама одређених квалитета преко нумеричких података. Нумерички подаци као изрази квантитативних одредби упућују на уређене поретке изворних индуктивних ставова који исказују учесталост и распрострањеност неког својства, одредбе или односа у неком скупу, класи или популацији.
- *Метод синтезе.* Спајање више чинилаца у једну целину представља синтезу. Метод синтезе представља сазнање сложених целина преко њихових појединачних и посебних делова, њиховим спајањем, њиховим стављањем у разне могуће односе и везе. Предмет синтезе могу бити појмови, ставови, судови, закључци, друштвени и природни реалитети. Да би се неки чиниоци могли спојити у одређене целине, неопходно је да имају одговарајућа својства. У овој дисертацији, синтеза је у мисаоном облику.
- *Метод генерализације.* Овај научни метод сазнаје опште на основу појединачног. Метод је супротан у односу на конкретизацију, јер се на основу појединачног и конкретног, сазнаје опште. Циљ овог метода је да се уопште појединачни ставови. Генерализација је мисаони теоретски метод и односи се само на мисаоно уопштавање.

1.4.2. Опште научне методе

1.4.2.1. Статистички метод

Статистички метод или метод статистичке анализе, један је најважнијих метода приликом креирања и употребе композитног индекса, где су на синтетички начин позиционирани региони према степену конкурентности. Методом статистичке анализе обухваћени су бројни подаци неопходни за одређивање вредности индикатора, на основу којих се мере фактори регионалне конкурентности. Ови подаци се односе на: структуру становништва, образовање, физичку инфраструктуру, патенте, научне пројекте у земљи и иностранству, бруто домаћи производ, привредне субјекте, покренуте и завршене стечајне поступке, продуктивност радника, стопе запослености и незапослености, инвестиције у основна средства, бруто зараде, потрошњу, туристичке објекте, итд.

- У процесу истраживања у *првој етапи* примене статистичке општенаучне методе, у складу са њеним правилима и процедуром примене, набројани подаци су чинили индентификовану статистичку масу.

- Друга и трећа етапа се односе на сам процес прикупљања података. На основу резултата пописа Статистичке службе, Агенције за привредне регистре, Геодетског завода и других релевантних институција Републике Србије, прикупљена је знатна количина података за истраживање у овој општенаучној методи. Они подаци који нису обухваћени пописом ових институција, представљали су узорак креиран анкетним путем. Овај процес креирања узорака, карактеристичан највише за другу етапу примене статистичке методе. Подаци су се прикупљали искључиво техникама, инструментима и поступцима статистичког метода. Овом методом прикупљали су се како квантитативни, тако и квалитативни и други подаци. Општенаучни статистички метод оперише са свим врстама података који се могу изразити нумеричким показатељима, тј. сви они који могу бити квантитативно изражени. Истовремено, за сваки квантификовани исказ везује се мерење, тако да се ова општенаучна метода скоро поистовећује са мерењем. Сакупљени подаци исказују одређена својства (или квалитете) у одређеној количини (квалитете) у одређеном времену (хронолошки) и на одређеном простору (географски).

- У четвртој етапи статистичког истраживања формирана је статистичка серија. Ова фаза се односи на сређивање и обраду статистичких података. Основна улога формирања серија јесте да се њима статистички опише истраживана појава. Од прикупљених података, образована је статистичка серија која описује стање употребом квалитативно-квантитативних и географских (просторних) података. Хронолошки подаци у формирању ове серије нису коришћени, осим за одређење временског одсека у коме описано стање постоји.

- Пета фаза статистичке методе је најкомплекснија - фаза статистичке анализе. Сви прикупљени подаци сређени у статичке серије, анализирани су, како би се открила структура и међусобни утицаји чинилаца те структуре. Осим статистичке анализе, коришћена је и корелациона анализа, која открива постојање и битне карактеристике веза између података односно разних група података. Корелациона анализа не говори о свим својствима веза које открива, већ само о постојању и учесталости тих веза. Ова анализа спада у најсложеније анализе. Циљ статистичке анализе био је усмерен на откривање „дистрибуције фреквенција“, тј. на откривање распореда учесталости појава одређених особина нумеричких исказа. У оквиру ове дисертације, те фреквенције односиле су се на дистрибуцију података различитих индикатора фактора регионалне конкурентности.

Од примењених статистичких метода, употребљене су: пребројавање, израчунавање процента и обрачун средње вредности односно мере централне тенденције. Као метод обрачуна средње вредности односно „дистрибуције фреквенције“, коришћена је *Аритметичка средина*. Ова средња вредност, обрачунавала се према формули:

$$X = (X_1 + X_2 + \dots + X_n) / n = (\Sigma X) / n.$$

Прецизније, аритметичка средина представљена је као: аритметичка средина за узорак $\bar{X}$ (Икс бар) и аритметичка средина за основни скуп μ (ми). За узорак, аритметичка средина исказује се као:

$$\bar{X} = \sum_{i=1}^n x_i / N,$$

$$\mu = \sum_{i=1}^N x_i / N$$

а за основни скуп, као:

Аритметичка средина изражава се у оригиналним јединицама мере посматраног нумеричког обележја и обухвата све елементе неког скупа, па се помоћу ње могу упоређивати низови који су груписани по једнаком обележју. Уз ове, аритметичка средина задовољава и следеће критеријуме:

а) аритметичка средина налази су између највеће и најмање вредности посматраног нумеричког обележја: $x_{\min} \leq \bar{X} \leq x_{\max}$

б) збир одступања вредности нумеричког обележја од аритметичке средине у једној дистрибуцији је увек нула :

$$\sum_{i=1}^N x_i - \bar{X} = 0$$

в) збир квадрата одступања вредности нумеричког обележја од аритметичке средине у једној дистрибуцији је мањи или једнак збиру квадрата одступања вредности нумеричког обележја у истој дистрибуцији од било које друге вредности :

$$\sum_{i=1}^N (x_i - \bar{X})^2 \leq \sum_{i=1}^N (x_i - a)^2$$

Ако неки нумерички низ садржи екстремно мале или велике вредности обележја, аритметичка средина као просечна вредност губи на својој репрезентативности.

С обзиром да је истраживање обухватало велики број података, где су неки статистички скупови имали једнаке аритметичке средине, различит значај и где су њихови елементи били различити, неопходно је било установити информације о распореду елемената, тј. установити распршеност или дисперзију елемената нумеричког статистичког скупа. Анализа је захтевала обрачун варијансе и њеног квадратног корена, стандардне девијације. Предност стандардне девијације јесте што омогућава обрачун из негруписаних података. Варијанса σ^2 (сигма на квадрат) се дефинише као просек квадрата одступања појединачних вредности обележја од неке средње вредности, тј. од аритметичке средине у овом истраживању. Представља меру варијације другог степена чија се вредност се налази у интервалу $[0, +\infty]$.

Варијанса се приказује изразом:

$$\sigma^2 = \left[\sum_{i=1}^n x_i^2 / N \right] - \mu^2$$

С обзиром на познато својство аритметичке средине, где је збир одступања вредности обележја од аритметичке средине у једној дистрибуцији увек нула:

$$\sum_{i=1}^n x_i - \mu = 0$$

Варијанса се изражава преко квадрата ових одступања. Стандардна девијација σ (сигма) представља просечно одступање појединачних вредности обележја од одређене средње вредности, изражено у јединицама мере у којима је изражено и обележје које се посматра. Њена вредност се налази у интервалу $[0, +\infty]$ и представља меру варијације првог степена. Може се исказати као $\sigma = \sqrt{\sigma^2}$.

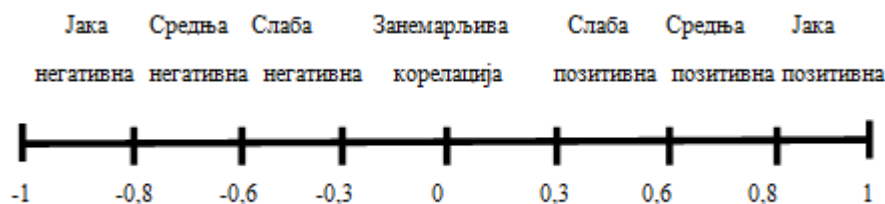
У оквору статистичке анализе, коришћене су и комплексније мере анализе. Корелације је веома битан статистички метод која показује повезаност између променљивих вредности. Вредност корелације утврђује се мерењем коефицијента корелације. Коефицијент корелације је нумеричка вредност којом се означава степен повезаности између две променљиве појаве. Ова вредност се креће од -1 до +1. Корелација се обрачунавала помоћу програма SPSS, уз употребу Пирсоновог и Спирмановог коефицијента. Спирманов коефицијент ранг корелације је непараметарски еквивалент Пирсоновом коефицијенту линеарне корелације. Разлика између ова два коефицијента налази се у томе, што се рачунске операције не изводе из нумеричких вредности зависне и независно променљиве појаве, већ из њихових релативних односа тј. рангова.

Спирманов коефицијент корелације израчунава се као:

$$\sigma = 1 - \left[6 \sum d^2 / n (n^2 - 1) \right],$$

где су: σ - Спирманов коефицијент корелације, d - разлика између рангова x и y , n - број парова рангова променљивих x и y . И овај коефицијент корелације узима вредност од -1 до 1.

Слика 1. Скала тумачења корелације:

Извор: Аутор

Разлика између Пирсоновог коефицијента просте линеарне корелације и Спирмановог коефицијента ранг корелације, је у томе што се овај последњи може израчунати из података, када је мерење вршено на ординалној скали. Спирманов коефицијент може да замени Пирсонов, ако се интервални подаци преведу у ординалне тј. ако се рангирају по величини. Обрнуто, ако су подаци дати у ординарној скали, може се применити само Спирманов коефицијент. Статистичка снага Пирсоновог коефицијента је знатно већа у односу на Спирманов и, уколико су подаци дати интервално, предност се даје Пирсоновом коефицијенту, а Спирманов због лакоће израчунавања применити само као пробу. Сви подаци индикатора у оквиру овог истраживања рачунати су по Пирсоновом коефицијенту, због његове статистичке снаге.

Код корелације важи опште правило - што је вредност коефицијента просте линеарне корелације ближа јединици, то је међузависност међу посматраним појавама јача.

Добијене вредности варијабли, обрачунавају се у Индексу регионалне конкурентности. Овај индекс показује снагу одабраног региона, у односу на процење вредности његових фактора. Односно, квантитативно исказује, колико индикатори регионалне конкурентности генеришу њихове факторе. На основу разлике у вредностима индекса, лако се може закључити колика је конкурентност посматраних региона. Осим тога, индекс пружа и квалитативан податак, који указује и на интезитет ових разлика у регионалним конкурентностима. Индекс се најпре рачуна као количник пропорције региона i индикатора X и пропорције популације региона у укупној популацији P , помножено са 100. Или, математички као:

$$X_i = [(x_i / X) / (p_i / P)] 100$$

Добијене вредности одређених индикатора, уважавају разлике у популацији сваког региона. На тај начин се лако исказују разлике региона у односу на ниво целе територије, као и разлике између добијених вредности различитих региона. Сврха овог индекса или тачније речено - подиндекса, јесте да прикаже снагу сваког региона. С обзиром да овај индекс фаворизује оне индикаторе који имају највећу стандардну девијацију и смањује „тежину“ оних индикатора који имају мању стандардну девијацију, неопходно је израз поделити са стандардном девијациом сваког индикатора. Математички се може изразити као:

$$\text{Индекс } 1 / \sigma = X_i = [(x_i / X) / (p_i / P)] 100 / \sigma$$

Приликом презентовања података, коришћен је и велики број табела и графикана. Табеле су имале два основна задатка: а) радне табеле - чија је улога радна и помоћна; и б) аналитичка - чија је улога анализа, односно илустрација и основа закључивања. Графички прикази имали су улогу илустрације и анализе. Користили су се различити графикони, хистограми и слике.

- На крају, шеста и седма етапа се односи на тумачење резултата статистичке анализе и извођење закључака, тј. извођење директних и индиректних генерализација мањег или већег степена истинитости, тј. вероватноће о поузданости информација о предмету. У овим фазама су се анализирали сви индикатори и фактори регионалне конкурентности, као и оцена саме конкурентности региона.

1.4.2.2. Метод моделовања

Приликом израде Модела пахуље (*eng: Snowflake model*), коришћен је метод моделовања. Према методолошкој литератури (Миљевић, 2007) моделовање је рационалан, системски, сложен поступак адекватног представљања битних одредаба процеса и појава односно, предмета модела или њихових замисли као одређене целине. Моделовање представља процес израде модела, где је модел је имитација, прототип или пројекција дела постојеће, прошле и могуће будуће реалности. Модел пахуље припада групи ткз. практичних или стварних модела, чији реалитети се могу идентификовати у пракси. Према критеријуму усмерености, Модел пахуље припада моделима представљања стварности (објективистички модел) и моделима критике стварности. По

својој природи, модел је пасиван, јер представља стварност каква јесте. Ипак препоруке анализе и модела могу бити активне (критике стварности), јер су усмерене на мењање стварности и могу да буду претежно конструктивне (да се односе на изграђивање новог или усавршавање постојећег).

Модел пахуље је сложен модел који се према критеријуму циљева и сврхе идентификује као модел, који је на основу научног и стручног сазнања конструисан ради могуће примене. Осим научно-истраживачког значаја, модел има и апликативно-практични значај. Овакви модели настају у акционим и тзв. развојним истраживањима. Овај модел карактерише и еластичност, тј. отвореност, јер осим дефинисаног стања, утврђених чинилаца и својстава, у датом времену и на датом простору, садржи и могућности представљања разлика и промена у другим моментима или само на другим просторима. Осим тога, модел је и комуникабилан и са другим сродним моделима. Према Миљевић (2007), битно обележје свих модела, укључујући и научноистраживачке, јесте релативна статичност изражена кроз структуру модела и предмета моделовања, појмовне апаратуре и симболе којима се модел исказује. Без тога није могуће остварити везу и однос између реалитета (предмета моделовања) и модела, његовог значења, важења и улоге у сазнању.

Метод моделовања пружа велику могућност сазнања, првенствено, јер се моделовање и модели примењују како у фундаменталним - тако и у примењеним и развојним истраживањима, у верификаторним и хеуристичким истраживањима. Моделовањем и моделом појаве и процеси могу се описивати, типологизовати, откривати, објашњавати и прогнозировать. Модел пахуље исказује се, тј. представља писано - речима, скицама и цртежима, шемама и употребљава математичко-статистичке елементи у анализи посматраних појава. Испуњава правила комуникабилности и реалистичности модела, јер обезбеђује истинито потпуно представљање предмета моделовања. Исто тако, испуњава и правило уважавања ограничености општенаучне методе моделовања, јер модел представља одређено прошло или актуелно стање, као и могући реалитет на основу знања о том стању.

Модел пахуље поседује карактеристике и економско-математичког модела, јер има квантитативан приступ и квалитативне методе истраживања. Велика предност овог модела је апликативна програмска карактеристика, јер при обрачуна, анализи и

презентацији променљивих, употребљава рачунарске програме (Microsoft office 2010 - Excel, IBM - SPSS). Овај модел је комбинација метода моделовања са статистичким и математичким поступцима, који се употребљавају у складу са потребама истраживања. Моделовање, статистика и математика, конструишу читав процес на следећи начин¹⁸:

- метод моделовања - модел претпостављеног, могућег у нацрту научне замисли;
- статистички метод - подаци о стварности;
- статистички и математички метод - статистички и математички модели у сређивању и обради података;
- метод моделовања - извођења закључака на основу података као конституисање модела - интерпретација, саопштавање обликованог истраживачког сазнања.

1.4.3. Методе прикупљања података

1.4.3.1. Анкета (испитивање)

Приликом идентификације фактора и индикатора регионалне конкурентности, утврђено је, да одређени индикатори не могу се добити документовано, статистичким путем, већ је неопходно креирање анкете - као технике испитивања. Ова перцептивна техника има улогу да прикупи оне податке које није могуће прикупити квантитативним путем или их је веома тешко мерити. Да би индекс модела регионалне конкурентности био потпун, неопходно је да одређени индикатори фактора регионалне конкурентности буду измерени управо путем перцепције испитаника. То су сви они индикатори, чији подаци не могу да се искажу класичним квантитативним техникама мерења, а који свакако морају бити укључени у анализу модела регионалне конкурентности.

Анкета је техника прикупљања података, методе испитивања, која прикупља емпиријске податке посредством исказа, првенствено усмених, али и писаних, које дају испитаници. Према сложенијој дефиницији, анкета је техника прикупљања података испитивањем у коме не долази до креативности, осамостаљеног рада испитивача и испитаника, већ је њихова активност строго посредована инструментом, тј. упутством, садржајем и формом анкетног упитника (Миљевић, 2007). Подаци које добијамо од

---

¹⁸ Према класификацији коју је дао Миљевић (2007).

испитаника, резултат су његовог опажања, искуства и свести, његових непосредних сазнања и доживљавања. Ограничење ове методе, јесте да истинитост и вредност података добијених испитивањем ограничени су субјективношћу. Највећа позитивна карактеристика ове методе је да одређени подаци могу бити прикупљени само на овај начин, док готово не постоји ниједна врста података која не може бити обухваћена испитивањем.

За сврху истраживања у овој докторској дисертацији, коришћена је писмена анкета која подразумева писмено општење између анкетара и анкетираних, релативно нестандардизоване форме. Неформална или нестандардизована форма, односи се икључиво на моделитете одговора који се уписују по слободној процени, где је модалитет само оквирно дат. Ипак, структура питања је више формализована, јер се ради о већем броју питања - са јасним упутима и захтевом на прецизним модалитетима одговора. У односу на подврсте анкете, ова анкета се спроводила путем електронске поште. Узорак, на ком се спроводи анкета је ефикасан и репрезентативан. Састоји се од групе експерата, компететних за истраживање. У ове експерте спадају: владини експерти, експерти са универзитета и научних института, и експерти из компанија (које имају регионални утицај или регионалну пословну политику). С обзиром да се узорак пажљиво бирао, са најкомпететнијим испитаницима, субјективност одговора и могућност грешака су сведене на минимум. Осим тога, поједини фактори¹⁹ се састоје само од индикатора чије вредности се исказују путем перцепције или фактора који имају више индикатора чије вредности се исказују путем перцепције²⁰, па није адекватно смањивати њихов аналитички значај. Смањењем значаја ових фактора, тј. пондерисањем, смањивала би се конкурентност региона у односу на индикаторе ових фактора, што би могло утицати на погрешне закључке. На крају, перцептивни индикатори су заступљени у дупло-мањем броју у односу на квантитативно-статистичке, те је њихово исказивање, већ пондерисано мањим модалитетима.

Анкета која је коришћена за потребе истраживања има следећу форму:

мр Дарко Вуковић

докторант Економског факултета,

---

¹⁹ На пример: неформалне институције и заштита својине.

²⁰ Један такав фактор је фактор инфраструктуре.

Универзитета у Крагујевцу

**Модел регионалне конкурентности: Теоријско-методолошка анализа и могућности
примене у Србији**

(докторска дисертација)

АНКЕТА

Поштоване колегинице и колеге,

Истраживање и израда докторске дисертације „Модел регионалне конкурентности: Теоријско-методолошка анализа и могућности примене у Србији“, садржи бројне факторе регионалне конкурентности који су предмет анализе ове дисертације и чији индикатори се могу исказати статистичким подацима. Ипак, постоје и индикатори фактора регионалне конкурентности за које не постоје статистички подаци, па их је неопходно исказати перцептивно, путем анкете.

Циљ ове анкете је управо мерење ових индикатора перцептивним путем.

Предмет истраживања докторске дисертације је конкурентност региона у Србији. Предметом истраживања обухваћена је теоријско-методолошка анализа концепта регионалне конкурентности; методологија мерења регионалне конкурентности; конструисање новог композитног индекса, као и примена могућих механизма за изградњу институционалне инфраструктуре за подстицање конкурентности региона у Србији. Основни циљ истраживања у докторској дисертацији је идентификација, селекција и анализа техника груписања фактора регионалне конкурентности применом квалитативне и квантитативне анализе конкурентности региона у Србији.

Сви анкетни листови биће коришћени само за обраду и анализу података докторске дисертације „Модел регионалне конкурентности: Теоријско-методолошка анализа и могућности примене у Србији“.

Анкетни упитници задржавају потпуну дискрецију испитаника.

A H K E T A је делимично-отворена и оставља могућност испитанику да слободно процени вредност појединих индикатора.

1. Вредност индикатора може да обухвати интервал од нуле, као минималну вредност, те до неколико стотина процената, као максималну вредност.
2. Вредност индикатора за целу Србију је увек 100, а за њене регионе, креће се мање, више или са једнаком вредношћу. Најчешће, ако је индикатор за регион 70 или 80, то значи да тај регион остварује мању вредност од 30 или 20 процентних поена у односу на Србију. Ако је индикатор за регион 130 или нпр. 170, то значи да тај регион остварује већу вредност од 30 или 70 процентних поена у односу на Србију. Некада, вредности индикатора могу бити 200, 300 или имати веће вредности, што говори да тај регион остварује неколико пута веће резултате у односу на просек Србије. Осим тога, индикатори не морају бити цели бројеви, јер најчешће, приликом статистичке обраде података имају децимале.
3. Уколико не можете да процените податке за регион Косово и Метохија, упишите знак **n/a**.
4. Одређивање вредности индикатора је слободна оцена испитаника.
5. Да би се поједноставила оцена понуђених индикатора, представљена су два примера оцењивања индикатора:

Табела 1. Вредности индикатора

Индикатор	Становништво радног узраста	Високо-образовано станов.
Србија	100	100
Београд	95,34	176,86
Јужна и Источна Србија	118,81	81,06
Шумадија и Западна Србија	121,51	103,17
Војводина	99,11	73,70
Косово и Метохија	n/a	n/a

Извор: аутор

Код индикатора *Становништво радног узраста*, оцење вредности показују да Београд има најмање становника радног узраста (95,34), Војводина је скоро на нивоу Србије (99,11), а Јужна и Источна Србија (118,81) и Шумадија и Западна Србија (121,51) имају највеће вредности (18,81 и 21,51 процентни поен изнад нивоа Србије). Други пример, код индикатора *Високо-образовано становништво*, дао је другачије резултате. Сада Београд има највећу вредност (176,86 што говори да је за 76,86 процента поена изнад просека Србије), Шумадија и Западна Србија је близу просека Србије (103,17), а Јужна и Источна Србија (81,06) и Војводина (73,70) имају најниже вредности (19,04 и 26,3 процентна поена испод нивоа Србије, респективно).

Молим Вас, да у наредним табелама оцените вредност понуђених индикатора за регионе у Србији.

Табела 2. Вредности регионалних индикатора

Индикатор	Раширеност кластера	Повезаност ваздушног саобраћаја са иностранством	Квалитет железнице	Квалитет електро-енергетске инфраструктуре	Примена савремене технологије
Србија	100	100	100	100	100
Београд					
Јужна и Источна Србија					
Шумадија и Западна Србија					
Војводина					
Косово и Метохија					

Извор: перцепција испитаника

Табела 3. Вредности регионалних индикатора

Индикатор	Квалитет наставе у школама	Квалитет студија на високо-образовним установама	Повољност географског положаја	Повољност климатских услова	Поверење у политичаре
Србија	100	100	100	100	100
Београд					
Јужна и Источна Србија					
Шумадија и Западна Србија					
Војводина					
Косово и Метохија					

Индикатор	Поверење у пословне институције	Сигурност својине	Удео сиве економије у пословним активностима	Независност судства	Атрактивност пословног амбијента	Квалитет услуга државе
Србија	100	100	100	100	100	100
Београд						
Јужна и Источна Србија						
Шумадија и Западна Србија						
Војводина						
Косово и Метохија						

Извор: перцепција испитаника

1.4.3.2. Метод посматрања документа

Документом се означавају сви извори података, који нису актуелно понашање субјекта. Метод посматрања документа је самостална метод јер је: а) Логичка основа јасно дефинисана. Заснована је на логичким правилима дефинисања, суђења и закључивања и одредбама закона истинитог сазнања. Може да поднесе и све логичке системе; б) Епистемолошки део је довољно развијен тако да су евидентна два подсистема научног сазнања: о предмету науке у оквиру које се примењује као метода и о методу као посебном предмету, као и о релацијама са методологијом и предметном науком; в) методско-технички део је постулиран и налази се у развоју. Позната су два вида ове методе: квантитативна и квалитативна метода посматрања документа, а евидентни су и поступци и инструменти прикупљања и обраде података укључујући и рачунске.

Према Миљевићу (2007), овај метод се користи:

- у истраживању постојећег научног фонда пре израде пројекта истраживања у којем се користи више разних метода;
- као једна од метода прикупљања података у таквом истраживању;
- као метода обраде података у испитивању;
- као самостална и једина метода прикупљања и обраде података, формирања научног сазнања, а неретко и као једино могућа метода научног сазнања одређених метода истраживања.

У оквиру истраживања ове дисертације, коришћени су бројни документи владиних, научно-реномираних и пословних институција (Светска банка, ММФ, Светски економски форум, Европска унија, министарства и агенције Републике Србије, институти, факултети, документа појединачних експерата итд.). Предмет је садржан у разним истраживаним документима, у разним облицима, разног садржаја и обима, разне структуре и систематизације. Овај оперативни метод је незаменљив и поуздан при сакупљању и третману података о прошлим, садашњим и будућим појавама. Непосредни предмет истраживања може бити сваки чинилац, део или целовита појава, њено квантитативно или квалитативно својство, итд. ако је на било који начин забележено.

ДРУГИ ДЕО

2. Теоријски концепт региона и регионализације

2.1. Појам региона и регионализације

2.1.1. Појмовна одредница региона

У научној литератури не постоји опште-прихваћена дефиниција *региона*. Ипак, већина аутора би се сложила да *регион* подразумева одређену географску близину и суседство (Hurrell, 1995, стр. 353) и узајамну међузависност (Nye, 1965, стр. vii). Други аутори би додали да постоји одређени степен културне хомогености (Russett, 1967), спој културалних релација између специфичних група и одређеног простора (Gilbert, 1988) или осећај заједништва (Deutsch et al., 1957). Најчешће, регион поседује само географску одредницу специфичне области, која има „заједничке друштвене или чак природне карактеристике“, без административне структуре. Штавише, регион се некада односи и на континент (Европа, Аустралија). Географска одредница постаје примарна у дефинисању региона за Нову регионалну географију, која се развила крајем XX века. Нова регионална географија ће почивати на новим епистемолошким, онтолошким и методолошким основама из којих је произашло ново поимање региона. Према Reibsame-у (1994, стр. 1), регион је схваћен као арена за одигравање људских активности, при чему он може, али не мора нужно бити географски ентитет са јасно дефинисаним границама.

Према Puhle-у (1999) регион се може дефинисати као свака територија која је мања од државе и већа од локалитета или округа. Регион, у класичном историјском смислу, подразумева територије као што су традиционалне француске покрајине које су институционално срушене за време Француске револуције или Наполеона, или неке традиционалне територије – регионе, као што су Ломбардија, Каталонија, Велс или Франконија. Регион, према овом аутору, такође може бити и вештачки створен, као што је био случај у француским регионалним плановима усклађеним према НТСЈ стандардима (Puhle, 1999). Практично „потезом“ државе, део централне власти може бити „регионализован“. Са друге стране, постоје традиционални региони који имају

свој регионални идентитет и кохезију, традицију, заједничку историју, искуство и посебан језик.

Дефиниција региона може имати у природно-географску одредницу. Један од најзначајнијих представника регионалне географије, Карл Ритер, дефинише регион (регију) као јединствену и непоновљиву целину у којој постоји јединство између природе и човека (Тошић, 2005, стр.5). Према овом аутору, регион је хоролошка јединица коју чини конкретан географски простор са својим садржајем. Земљина површина је хетерогена и сачињена је од више регија (региона), где регион настаје у процесу адаптације човека, организованог у друштва, одређеним природним условима. У оквиру ове дефиниције, важно је истаћи сличност појмова региона и регије. Наиме, већина географа користи појам *регија*, као просторновременска категорија обликована у интеракцији природа – друштво и фундамент је географије²¹. Одредница региона укључује више друштвене аспекте међу којима доминирају: историјски, политички, економски, културни и други аспекти. Данас, региони се највише односе на административне јединице. На крају овог објашњења, може се рећи да би економиста или политичар увек користио термин *регион*, док би географ употребљавао и термин *регија*. Оцић је дао детаљније објашњење овог термина, где сматра да регија има порекло у *regia*, што долази од речи *regius* (то је придев од гех = краљ, цар). Реч *regius*, значи: краљевски, краљев, царски (2002, стр. 10)²².

Према Радовановићу (1993-1994, стр. 78), регион је типолошка категорија, што значи да ма који регион припада одређеном типу и класи регионалних целина, који се издвајају на основи доминантних природних карактеристика. Веома важна карактеристика региона јесте да је унікалан, као конкретна и реална географска појава, непоновљив као дата целовитост²³. Прва диференцијална категорија датог постулата је географски

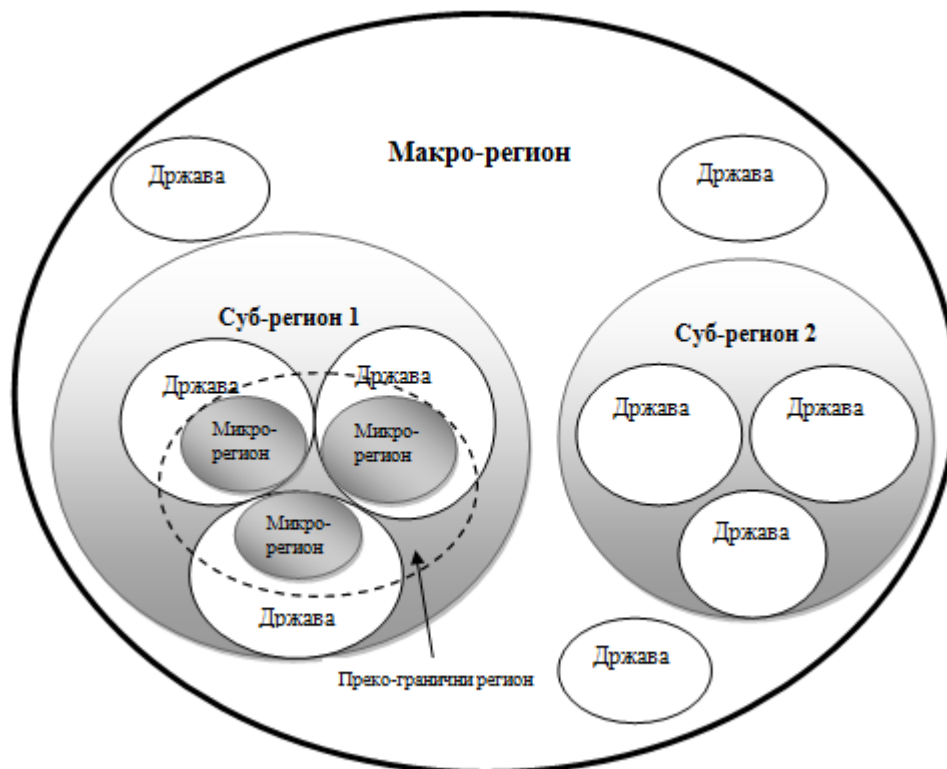
²¹ На пример: Панонска регија репрезентује територију која обухвата Панонску низију, тј. Панонски басен (мађ. Kárpát-medence, нем. Pannonische Tiefebene, рум. Câmpia Panonică, свк. Panónska panva, слв. Panonska nížina, укр. Тисо-Дунайська низовина). Претежно се простире у средњој Европи, а сасвим малим, јужним делом и у јужној Европи (Балканско полуострво). Термин *регија* адекватно описује ову територију. Термин Панонски регион морао би да укључи неке од друштвених одредница: политичко-административну, економску, културно-историјску, и др.

²² У свом даљем објашњењу, Оцић прецизира: а) *краљевски, царски двор, стони град, престоница*; б) *краљевски двор са његовим становницима, двор, краљевска породица, владар и ње-гови дворани*; в) *у средњем веку: дажбине краљу*; г) *краљевски шатор у табору*; д) *базилика, сводови*; е) *краљевска влада, краљевање*; и, *конач-но, regius значи краљевски у смислу диван, сјајан, красан.*

²³ Постоји само једна Шумадија, Мачва, Стиг, Делиблатска пешчара, Обедска бара, макишки алувион, итд. (према истом аутору, страна 79).

положај, што значи да и региони који су веома слични у типолошком смислу имају друкчији положај у односу на своје непосредно и остало окружење. Положај се посматра као категорија која се карактерише природно-географским особеностима на једној страни, и особеностима и везама политичког, економског, саобраћајног, културног и геостратегијског карактера, на другој страни. Радовановић (1993-1994, стр. 79) наглашава да регион има својство историчности, хуманизираности и техногености у опсегу екумене (настањене земље) и подразумева интеракцију између географске средине и човека, друштва и технологије. Због тога су региони у већој или мањој мери прожети технофером чиме је условљена све интензивнија интеракција између природних геосистема, човека и технологије. Регион може имати и географско-статистичку одредницу, каква постоји у терминологији Европске уније, где се објашњава статистичким класификацијама - НТСЈ (Номенклатура статистичких територијалних јединица). Може се објаснити и регионално-етничким карактеристика, што се све се све чешће појављује у научним и стручним радовима (Благојевић, 2005, стр. 96).

Слика 2. Категоризација региона према опсегу регионализације/регионализма

Извор: Behr, T. & Jokela, J. (2011, стр. 10). Превод: Аутор

Према Timo Behr-у и Juha Jokela-у (2011, стр. 10), региони се могу категоризовати према опсегу регионализације (или регионализма) и тада се деле на:

1. **Микро-регионе**, који се најчешће дефинишу као територијалне јединице које су мање од државе којој припадају, али су веће од општина. Ове регионе обично репрезентују покрајине или области у некој држави.
2. **Прекограничне регионе**, који се састоје од неколико микро-региона и формирају регион који је изван државних граница. Већина прекограничних региона тежи економској или функционалној сарадњи, како би решили специфична питања и проблеме који су заједнички за ове крајеве.
3. **Суб-регионе**, који се састоје од неколико држава које су део већих макро-регионалних јединица²⁴. Ови региони често имају специфичне географске или историјске корене и поседују језичке или културне сличности. Осим тога, могу да представљају одраз политичких и економских интеграција у оквиру макро-региона.
4. **Макро-регионе**, представљајући велике територијалне јединице које се састоје од већег броја различитих држава. Слични су суб-регионима, јер имају заједничке географске и историјске одлике, али су територијално већи од њих. Примери ових региона су Европска унија, Јужно-амерички регион или југоисточна Азија. Земље које су обухваћене оваквим регионом имају широк спектар заједничких политичких, економских и социо-културних питања.

Према АЕР-овој (Assembly of European Regions) Декларацији о регионализацији, регион се дефинише као територијално законско тело које је на нивоу одлучивања одмах испод државе и које поседује самосталну политичку управу (АЕР, 1996). Према овој дефиницији, европски региони не представљају хомогене ентитете²⁵ и у великој мери разликују се у: величини, становништву, институционалној структури, надлежностима и финансијској моћи. Ипак, сви европски региони имају исти основни циљ: да доприносе демократским циљевима и пружају услуге грађанима на нивоу који

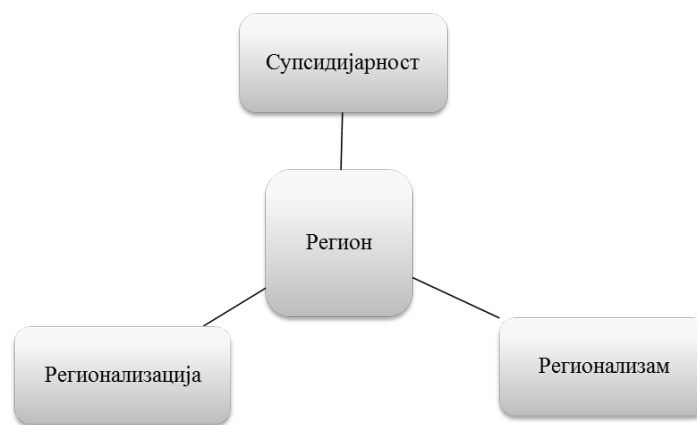
---

²⁴ Пример: нордијске земље, земље Магреба или Анда. Према Behr & Jokela (2011, стр. 10).

²⁵ На пример: На једном крају спектра су савезне структуре (Немачка, Аустрија, Белгија и Швајцарска) које имају значајну законодавну власт у бројним областима. На другом крају су региони у релативно централизованим државама (као што је Француска), који имају мање моћи и раде у веома рестриктивним националним оквирима.

је довољно мали „да буду што ближе грађанима и њиховим потребама“, али и довољно велики како би се обезбедила економија обима. Уз АЕР-ову дефиницију региона, често се наглашава да се регион признаје у националном уставу или закону који гарантује његову аутономију, идентитет, овлашћења и организациону структуру. Уз термин *регион*, често се употребљавају појмови *регионализам*, *регионализација* и нешто ређе, *супсидијарност*. Важно је разјаснити значење ових појмова.

Слика 3 . Различите појмовне одреднице региона

Извор: Аутор

2.1.2. Регионализам и регионализација

Питања регионализма, несумњиво представља област друштвеног истраживања у којима се на најескплицитнији начин сусрећу и прожимају питања историје и географије, али и читавог низа других друштвених наука и политичке праксе. Посебну пажњу регионализам добија у савременим околностима, симултаним одвијањем два, наизглед супротстављена, али органски повезана и паралелна процеса - глобализације и регионализације, који нису ништа друго до савремена манифестација сталне борбе центрипеталних и центрифугалних сила у развоју друштва. Центрипетални притисци испољавају се у процесима глобализације, европеизације, наднационалних интеграција и економске међузависности, а центрифугални кроз феномене као што су национализам и не мање значајан, регионализам (Weiss, 2006, стр. 2). У свом савременом значењу, регионализам се, као комплексан појам и динамичка категорија, може посматрати на

најмање два различита нивоа: 1) на наднационалном нивоу, односно као процес различитих форми међународних интеграција самих држава, и 2) на субнационалном нивоу, односно на нивоу једне државе.

Питања регионализма најнепосредније су повезана и са политичким и правним питањима начина организације власти у држави. Наиме, према традиционалној подели заснованој на вертикалној структури носиоца власти, постоје два основна типа државног уређења: унитарна држава, са јединственим носиоцем државне власти – централним органима, на једној и федерација, у којој је државна власт уставом подељена између федералне државе, с једне и федералних јединица, с друге стране, праћена паралелним системом државних органа. За регионалну државу карактеристична је територијално заснована децентрализација, односно расподела надлежности између централних и регионалних органа власти, а најчешћи облик државног уређења унитарна држава, са великим бројем модалитета у пракси. Најтипичнији модел регионалне државе је територијална аутономија која постоји у случајевима када су посебности одређених подручја у оквиру унитарне државе такве да захтевају већи степен самосталности од локалне самоуправе, али при томе нису толике да захтевају промену квалитета државног уређења у смислу промене унитарне државе у федералну, односно не захтевају конституисање тих посебних подручја у федералне јединице (Марковић, 2012, стр. 435).

На најопштији начин, регионализам се може дефинисати као политички или културни покрет који тежи да политизује територијалне карактеристике свог региона у циљу заштите или унапређења регионалних интереса (Smith, 2000, стр. 686). С обзиром да остваривање посебних регионалних интереса, као центрифугална тенденција, не мора бити у складу са визијом тих интереса на централном државном нивоу, под регионализмом се често подразумевају и напетости и тензије у оквиру државе, односно између територијално концентрисане групе и државе, или понекад, више држава (Scriver, 2006, стр. 41). Регионализам се објашњава и као могући ефекат активности регионалистичких покрета, чији је циљ стварање регионалног система власти. Према Оцићу, термин регионализма нема општеприхваћену прецизну дефиницију. *„Први пут је употребљен 1874. године у делима провансалског песника de Berluc-Perussis, али није био у ширем оптицају све до 1890-их година. Регионализмом се тада, с једне стране, називала манифестација „светског федерализма“ а, с друге стране, он је означавао*

„територијално-организациони“ степен између обичне административне децентрализације унитарне државе и федерализма“ (2002, стр. 17).

Термин регионализам, као и остали повезани концепти - регион и регионализација, често се схватају и користе на разне начине, што доводи до појмовне конфузије и различитих тумачења. Етимолошки, термин регион потиче од латинске речи *regio* која је имала више значења, као што су: правац линије, граница или гранична линија, област, подручје или дистрикт, земља (Schobben, 2000, стр. 9-10; Schrijver, 2006, стр.21). У пренесеном смислу *regio* значи: а) међа, такође страна неба или света; б) крај, околина, подручје, земља, покрајина, срез. У старом Риму та реч је обележавала срез града Рима (Оцић, 2002, стр. 10). Управо ова последња значења региона, као места или области која је део неког ширег ентитета, имају свој одраз у савременом значењу појма. Регион се, такође, дефинише и као више или мање заокружена област која поседује неку врсту јединства или организационог принципа који је разликује од других подручја (Gregory, 2000, стр. 687). У овом значењу, регион се користи као део земље на нижем просторном плану у односу на државу, односно област која је на просторном нивоу између државе и локалне заједнице, односно свака територија која је мања од државе, а већа од локалитета или округа (Puhle, 1999, стр. 2-4). У односу на овако схваћен појам региона, везани су појмови регионализам и регионализација.

Регионализам је политички појам који фаворизује процес регионализације и генерално подразумева политичку борбу за одређен степен политичке аутономије тог региона (или више региона) (AER, 2010b, стр. 15). Може се дефинисати као обласно родољубље, покрајински дух и тежња за покрајинском самосталношћу или као покрет за подстрекивање или очување домаће (локалне/регионалне) културе у одређеној регији (Maughw, 1997, стр. 355). Ипак, регионализам не сме да буде погрешно схваћен, као сепаратизам, што описује раздвајање одређеног региона од централне државе, било да се створи нова држава или да се прикључи државном окружењу неке друге државе. Такође, регионализам није синоним за федерализам, иако федерализам може бити под-категија регионализма. Може се рећи, да се регионализам односи на процесе и структуре изградње региона у погледу ближих економских, политичких, безбедносних и социо-културних веза између држава и друштава које су географски најближе (Börzel,

2011, стр. 5)²⁶. У политичким наукама, регионализам је често синоним за регионалну сарадњу или регионалне интеграције, што су само једни од њених могућих аспеката. Према Миловану Радовановићу (1993-1994), регионализам је један од основних приступа и принципа научног познавања, просторног диференцирања и интегрисања, развојног усмеравања, планирања и уређења географског простора. Регионализам представља значајну страну у познавању, разумевању и организовању људских заједница и територија. Његову онтолошку и гносеолошку основу чине географска стварност и географска логика, географски и друштвено-историјски процес, растућа развојна диспропорција и неусаглашеност политичких и економских циљева. Регионализам се може посматрати и као идеологија која истиче индивидуалност детерминисану регионалним карактеристикама, на основу којих се понекад захтевају и политичка права за именовану регију (Marcou 2003, Благојевић 2005). Према Оцићу (2002), регионализам се на најопштији начин може дефинисати као *покрет* против сваког облика претеране (и угњетачке) централизације.

У свом савременом значењу, регионализам као комплексан појам и динамичка категорија, може посматрати на четири различита нивоа: 1) на нивоу једне државе, 2) као процес међународног повезивања региона различитих држава, 3) као процес различитих форми међународних интеграција самих држава и 4) на нивоу наднационалног повезивања међународних институција. У том смислу, регионализам се на најопштији начин може дефинисати као политички или културни покрет који тежи да политизује територијалне карактеристике свог региона, у циљу заштите и унапређивања регионалних интереса. Smith сматра, да су региони друштвене заједнице формиране унутар граница државе на основу географске, историјске, економске, социокултурне, етничке или административно-политичке повезаности ради остваривања заједничких циљева (2000, стр. 686). Европска национална држава настала

---

²⁶ Претходно објашњен термин регионализма може се више приписати регионалној интеграцији (наднационални ниво), за разлику од регионалне сарадње (унутар-владних), што представља њен супротни крај (Börzel, 2011, стр. 10). Овом објашњењу иде у прилог и став школе Међународне политичке економије (IPE) према којем се регионализам објашњава економским разлозима, тј. због настанка и еволуције преференцијалних зона и зона слободне трговине (плитки економски регионализам). Идеје о регионализму ове школе, углавном су подељене у четири теоријска правца: нео-реализам, неолиберални институционализам, социјални конструктивизам и марксистички-структурализам. Сва четири теоријска правца баве се „плићим економским регионализмом“, јер не проучавају шире и дубље облике регионализма који укључују делегирање политичког ауторитета кроз шири спектар питања.

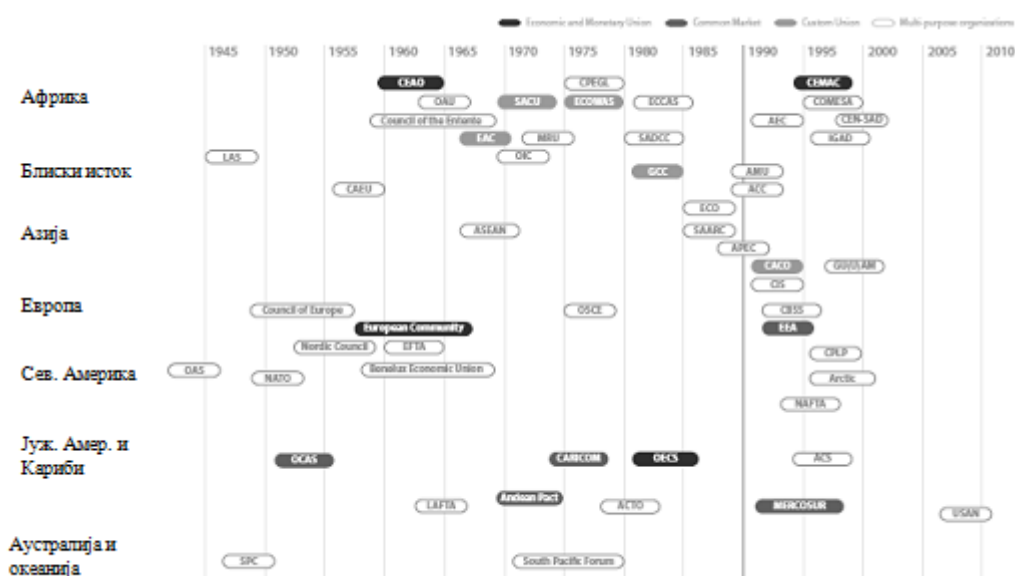
је као резултат институционализације централизоване политичке власти која се одвијала током више векова. (Fabbrini, 2007, стр.14).

Регионализам (етнорегионализам) и национализам не смеју се поистовећивати, иако их дели „танка линија“ (Благојевић, 2005). Према Благојевићу (2005, стр. 99) и Altermatt-у (1997, стр.25), разлика између етнорегионализма и национализма је нарочито испољена у западно-европским земљама, чије су нације формиране тзв. „државно-националним“ концептом. Према овом концепту, карактеристичним за Француску и Велику Британију, нација се подразумева као политичка заједница грађана једнаких пред законом, независно од порекла, социјалног статуса, језика или религије. Овако схваћена, нација се поистовећује са државом и владом као политичким величинама, а етничке разлике се бришу и игноришу. Благојевић наглашава, да поменуте државе (укључујући и Шпанију) дуго су сматране „националним државама“ и примерима успешне асимилације етничких група у национални оквир. Ипак, „буђење“ етничких осећања код Велшана, Шкота, Баска, Каталонаца, Бретонаца и Корзиканаца, срушило је мит ових држава као „националних“. Етнорегионализам је, дакле, почео да се јавља на бази етничких особености у појединим регионима поменутих држава.

У теорији постоји више класификација регионализма. Према телеолошкој класификацији, односно циљу, захтеви регионализма могу бити:

- економски, као захтев да региони добију нову функцију у односу на развојну економску политику (Keating, 1998), како у оквиру државе, тако и на плану међународне конкурентности региона (Ohmae, 1995);
- културни, због потребе за вођењем регионалне културне политике, поготову у случајевима постојања посебног језика, обичаја и традиције;
- институционални, с обзиром да институционално организовање реafirмише улогу региона као политичког простора и утичу на истицање регионалних посебности, као што су: регионални идентитет, регионалне политике и цивилно друштво (Yamazaki, стр. 112);
- политички, због потребе и захтева за децентрализацијом и самоуправом. С обзиром на испољене недостатке и неефикасност централистичког уређења, децентрализација и самоуправа обезбеђују већу ефикасност, пожељну како с аспекта региона, тако и с аспекта саме државе (Pierre and Peters, 2000).

Слика 4. Оснивање регионалних организација од 1945. године

Извор: (Börzel, 2011, стр. 11).

Према Танји Börzel (2011, стр. 5), нови талас регионализма и његово оживљавање настаје након завршетка хладног рата. Од тада, кроз литературу се сусрећемо са многим терминама регионализма: новим и старим регионализмом; регионализмом прве, друге и треће генерације; економским, монетарним, безбедносним и културним регионализмом; државним регионализмом; регионализмом у сенци; унакрсним, интер-регионализмом, транс-регионализмом, и мулти-регионализацијом; чистом и хибридном регионализацијом; офанзивним, екстравертним, отвореним или неолибералним регионализмом, за разлику од дефанзивног, интравертног, затвореног и регулаторног регионализма; регионализмом на вишем и нижем нивоу; неформалним и институционалним регионализмом, итд. Према Schulz et al. (2001, стр. 1), „нова потреба за спајањем“ (*eng: new urge to merge*) настаје након „експлозије“ регионалних споразума регистрованих у СТО (Светској трговинској организацији). Овај процес потврђују и други бројни аутори (cf. Choi & Caporaso, 2002; Hancock, 2009, стр. 17-25). До јуна 2011. године, број регионалних споразума је повећан више од пет пута у односу на 1990. (Börzel, 2011, стр. 10). Ипак, дубље анализирајући ове податке, може се закључити да ови регионални споразуми немају тако велику „снагу“ у односу на

споразуме из претходних деценија²⁷. Када су у питању регионалне организације, њихов број није порастао. Основање регионалних организација може се посматрати кроз две фазе. Прва, од 1945. до 1990. када је основан знатан број ових организација и од 1990. до данас. Оснивање регионалне организација најбоље илуструје слика 4.

Регионализација је процес формирања региона, односно нижих административно-територијалних јединица државе, путем поделе државне територије или једног њеног дела у регионе од стране централне власти, као и процес који следи након тога, а огледа се у преносу административних овлашћења и политичке моћи регионалним органима и институцијама. Ове административно-територијалне јединице су средњег нивоа власти, између централне власти и општина. Док регионализам обухвата међувладине (међудржавне) активности, „одозго-надоле“, политичке и веома често високо институционализоване праксе, регионализација је друштвени, „одоздо-нагоре“ процес, највише економски мотивисан (Mansfield & Solingen, 2010). У политичко-правном смислу, регионализација представља територијалну децентрализацију којом се нецентралним регионалним органима даје изванредан степен самосталности у односу на централне органе власти, али без елемената државности, уставотворне власти и значајних права на самоорганизовање какве имају федералне јединице и успоставља децентрализована државно уређење. Ово стварање административних суб-подела од стране државе је *par excellence* пример остваривања принципа територијалности и представља манифестацију политичке моћи централне власти, способне да организује државну територију и конструише нове територије.

Регионализација се може дефинисати и као остваривање регионалне политике централне државне власти према региону (Loughlin, 1993, 1999). У основи, регионализација је стварање нижих јединица у држави и то процес усмерен „одозго на доле“. Она се не реализује активношћу становништва региона или његових представника, већ искључиво активношћу централне власти. Ово својство регионализацију разликује од регионализма који је у основи процес, идеологија или покрет „одоздо на горе“ (Loughlin, 1993, 1999). Регионализација се може посматрати и

---

²⁷ Прво, од 489 регионалних споразума регистрованих у СТО, само 297 су на снази. Друго, значајан број регионалних трговинских споразума (око 40 одсто) нема више од два члана и територијално се не граниче (партнери су из удаљених области). Треће, дубина (регионалне) интеграције у већини случајева је прилично плитка. Деведесет одсто регионалних споразума односи се на преференцијалне или зоне слободне трговине. Постоји само девет царинских унија (четири који обухватају ЕУ), шест заједничких тржишта, као и четири економске уније. На основу података СТО (World Trade Organization, 2011).

као један од одговара и реакције државе на регионализам, односно као начин амортизације регионализма. Универзални и ефикасан начин за скретање пажње пропонената регионализма формулисао је, у типично енглеком духу, Bogdanor. Овај аутор истиче да, уколико постоје снажне и активне центрифугалне силе *„вероватно најбољи начин да се учврсти национално јединство је тај да им се да мало, како би их боље разоружали“* (Bogdanor, 1999, стр. 194). Бројне студије на сличан начин описују регионалну аутономију као атрактиван начин разрешења етнотериторијалних конфликта (Schrijver, стр. 57). Најопштије узев, осећање највећег броја људи биће задовољено компромисом који укључује признање регионалне посебности.

Може се рећи, да је регионализација систем метода (поступака) чијом се применом упознају, разоткривају, моделују и конструишу целовити територијални системи (региони), као типолошке категорије и појаве уникалног карактера. По својој суштини је веома сложен метод који, на једној страни, изражава предметну и методолошку особеност (посебност) географске науке, а на другој страни, обухвата читав систем општих и посебних метода (Радовановић, 1993-1994, стр. 74). Према истом аутору, регионализација се у крајњој инстанци своди на диференцијацију територије на целовите територијалне системе (регионе), као реалне геосистемске комплексе и на територијалну диференцијацију по критеријумима релативне хомогености обележја, гравитацијско-функционалне повезаности, нивоа и карактера економске развијености, политичко-територијалне организованости, производно-технолошке територијалне компактности, карактера и густине насељености, етнографске и културне посебности, итд. Због обиља фактора и разноликости обележја које имају просторне параметре, метод регионализације одавно је изашао из оквира класичне регионалне географије и задобио карактер општег метода у свим оним наукама које са било-ког аспекта проматрају просторне односе појава.

Према Оцићу (2002), регионализација представља посебан вид класификације који подразумева да места или подручја чине јединице посматрања, елементе скупа. Код тог вида класификације из примењеног поступка резултирају региони (класе, типови, таксони). Исти аутор (2002, стр. 11) наводи да регионализација обележава издвајање, ограничавање и рашчлањивање простора на мање, али индивидуализоване, специфичне целине. Специфичности региона произлазе из њихове (различите) структуре. Циљ регионализације је да подели или децентраизује државни простор, што у посматраном

периоду представља оптималну организацију, коришћење и заштиту простора. Овај процес представља основу успешног просторног планирања и регионалне политике.

Циљеви регионализма и регионализације састоје се у изналажењу оптималних решења просторно-функционалне организације и њиховог максимално могућег усаглашавања са географским положајем и природним основама, у активном суделовању код конципирања регионално-развојних модела, посебно за централизуће развојне полове и коридоре, у познавању и предвиђању демографских процеса, у сузбијању појава етногеографске гетоизације, у избалансираном подстицању компаративних развојних предности, разради нових решења управно-територијалне организације и др. (Радовановић, 1993-1994, стр. 76). Карактеристика регионализма и регионализације је таква, да се ови процеси узајамно оснажују и подстичу. Због тога, регионализација може имати повратни утицај на формирање регионалног идентитета, путем његове концептуализације и институционализације, односно „*институционализација региона као друштвено-просторног процеса путем кога се нека територијална јединица појављује као део друштва и постаје утемељена и јасно идентификована сфера друштвене акције и друштвене свести*“ (Paasi, 1986, стр. 121). Paasi разликује четири симултана фазе или процеса кроз које регион добија свој пуни карактер: 1. просторно дефинисање, 2. стварање посебних, регионалних симбола 3. добијање институционалног обрса и 4. остварење континуитета у процесу институционализације, са институцијама које су део регионалног система и регионалне свести.

Супсидијарност је принцип према којем се одлуке државе доносе на нивоу „најближе могућем“ грађанима. То значи да централна власт има функцију филијала (супсидарна функција) и да обавља само оне задатке који не могу обављати нижи нивои власти. Супсидијарност се дефинише и у Лисабонском споразуму који је ступио на снагу 1. децембра 2009. године: По принципу супсидијарности, у областима које не спадају у њену искључиву надлежност, Унија ће поступати само ако, и уколико циљеви предложене акције не могу се постићи од стране држава чланица, било на централном нивоу или на регионалном и локалном нивоу, или ће радије, због обима или дејства предложених активности, бити боље остварене на нивоу Уније (European Union, 2007).

2.2. Принципи европског регионализма

На европском тлу, процеси стварања националне државе отпочели су током 17. века у Француској, Енглеској и Шпанији. Неопходан предуслов успешног стварања настанка националних држава био је установљење централне власти коју је у Француској и Шпанији подржавао административни апарат, а у Енглеској представничка тела (Fabrini, 2007, стр.14). Овај образац примењен је и у државама у којима се процеси настанка националних држава одвијали у другој половини 19. века, као што су Немачка и Италија, у којима је установљење централне власти подржано административним апаратом, односно установљењем представничких тела, респективно.

У литератури се, као неспоран показатељ идентификације власти, истиче капацитет контроле територије. (Spruyt, 1994). Тиме је стварање државне територије коинцидирало са правом вршења јавних овлашћења и функционалним капацитетима јавне власти. Анализа историјског развоја европских држава указује да је у периоду од 17. до 19. века, концепт развоја био заснован на идеји „држава је нација, а нација је држава“ (Puig, 2007, стр.14). Разрада ове идеје у неким државама је због тежње за јачањем државних капацитета отишла и корак даље, до става да „држава може бити само унитарна“, игноришући чињеницу да држава може имати много различитих облика и да је сложена држава најчешће решење.

У државама, у којима је као доминатна доктрина уставног уређења прихваћен јакобински концепт централизоване унитарне државе, није било простора за стварање других облика територијалних заједница. Тако су особени национални и регионални идентитети, остали заточени у идеји унитарне државе, без шансе за сопствени развој (Puig, 2007, стр.14). Највећи део је био асимилиран, многи су остали сакривени годинама, али нису нестали.

Државно-централни приступ заснован на централизацији и хијерархијској визији односа између централне власти и региона остао је доминантан у територијалној политици националних држава све до последњих деценија 20. века. Основна поставка овог прилаза заснована је на идеји „холизма“ по којој је целина (*eng. whole*) значајнија од делова. Суштину овог концепта, који регионима није признавао посебну улогу, анализирали су и разрадили су Rokkan и Urwin (1982), како би објаснили различите

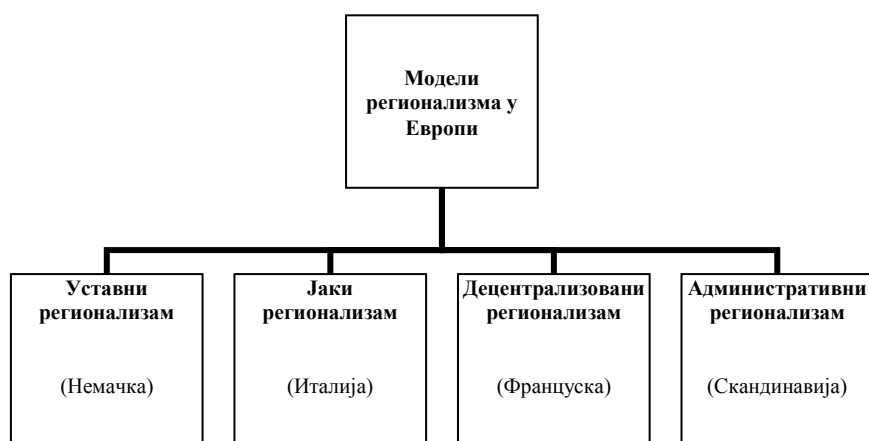
моделе односа између центра и региона. Према овом моделу, центар је дефинисан као „привилегована локација у оквиру територије на којој се најчешће сусрећу носиоци кључних војних/административних, економских и културних ресурса,“ док је периферија зависна. У најбољем случају, периферија контролише своје сопствене ресурсе и изложенија је променама на удаљеним тржиштима, изолована је од свих други региона осим централног и мало доприноси укупном протоку комуникација у оквиру територије, са маргиналном, фрагментизованом и ограниченом културом која није у потпуности доминантна чак и на политички дефинисаној територији“ (Rokkan и Urwin, 1982, стр.5).

Овај хијерархијски концепт односа између центра и региона, прилаз „од врха на доле“ (*eng. „top down approach*) био је прихваћен како на нивоу европских националних држава, тако и на нивоу Европске уније све до краја седамдесетих година 20. века и познат је као „стари регионализам“. Према Loughlin-у, односи између централне власти и региона у периоду „старог регионализма“, могу се описати као односи између принципала и заступника, у коме централна власт, као принципал, кооптира ниже органе власти да поступају као њени заступници у пружању социјалних услуга (1996, стр.153). Хијерархијски концепт односа заснован на јакој централној и слабој регионалној власти подразумевао је безличност региона, као агента сведеног на пуког извршиоца задатака централне власти. Стога је настанак сваког особеног регионалног идентитета доживљаван као претња територијалном интегритету државе. Овако конципиран однос нужно је стварао услове за сукобе и побуну, па је према Gottmann-у „конфронтација у суштини модела центар-периферија“, поготову од када је политика уведена у просторни модел (1980, стр. 20). Тако су, у оквирима централистички и унитарно устројених држава, годинама потискиване тежње за идентификацијом и легитимацијом регионалне свести и посебних територијалних интереса. Током шездесетих година 20. века, политизација регионалних тежњи претежно је била обележена социјалним и културолошким захтевима у односу на економске факторе и довела је до буђења регионалних и националних политика у Шкотској, Велсу, Бретањи, Корзици, Каталонији, Баскији, као и у Белгији (Laffan, 1996, стр.90).

Након II. светског рата, историја регионализма се може посматрати у таласима, тј. у периодима у којима су многе европске државе успоставиле различите реформе у оквиру децентрализације власти и поделе одговорности са локалним властима. Са

почетком 1960-их и 1970-их, као и кључних година успона регионализма 1980-их и 1990-их, може се уочити значајно одступање од централизма која је претходно било правило у већини европских земаља. На институционалном нивоу, процеси регионализма и регионализације почињу након оснивања првих европских институција²⁸. Савет Европе је 1957. предузео прве кораке у институционализовању регионалне идеје, па је исте године организовао Конференцију локалних европских власти (у даљем тексту: КЛЕВ, *енг: Conference of Local Authorities of Europe - CEPL*). Организацијом КЛЕВ-а, Савет Европе је имао циљ да ово тело репрезентује регионе, а не само локалне власти, провинције, округе и сл. Оваква идеја представљала је прву формалну институционализацију европске регионалне идеје. Идеја је имала два кључна аспекта: прво, развој региона на европском нивоу и друго, стварање региона у оквиру самих европских држава. Ипак, имплементација је у пуном смислу заживела тек скоро 20 година касније, када је добила пуну политичку подршку. Од тада, европске државе примењују многе реформе регионализма, разликујући се према 4 доминантна модела: уставни регионализам који је карактеристичан за Савезну Републику Немачку, јаки регионализам за Италију, децентрализовани регионализам за Француску и административни регионализам - карактеристичан за Норвешку и друге скандинавске земље (AER, 2010b).

Слика 5. Четири доминантна модела регионализма у Европи

Извор: Аутор

²⁸ Савет Европе је основан 1949. године, а Европска заједница за угљ и челик 1952. .

Модели регионализма, односно начини територијалног структурирања држава, могу се посматрати и кроз класификацију основних државних традиција. Тако Loughlin разликује Англо-Саксонску, Немачку, Француску и Скандинавску традицију различитих група држава (1993, стр. 231).

Табела 6. Четири државне традиције и административне реформ

	Англо-Саксонски	Немачки	Француски	Скандинавски
Да ли постоји правни основ државе?	Не	Да	Да	Да
Однос држава-друштво	Плуралистички	Органицистички	Антагонистички	Органицистички
Облик политичке организације	Ограничено федералистички	Интегрални-органицистички федерализам	Јакобински, „једна и недељива“	Децентрализована унитарна
Основа политичког стила	Инкрементализам	Корпоративно правни	Технократско правни	Консенсуални
Облик децентрализације	Државна власт (САД); локална власт (ВБ)	Кооперативни федерализам	Регионализована унитарна држава	Јака локална власт
Доминантни прилаз предмету јавне администрације	Политичка наука/социологија	Јавно право	Јавно право	Јавно право (Шведска); Теорија организације (Норвешка)
Државе	ВБ, САД, Канада, Ирска	Немачка, Аустрија, Холандија, Шпанија; Белгија	Француска, Италија, Португалија, Грчка	Шведска, Норвешка, Данска

Извор: Loughlin, 1993.

Ова класификација представља покушај дестиловања стабилне суштине која произилази из самог циља државне структуре различитих државних традиција

(Schrijver, 2006, стр. 46). Груписање држава је извршено на основу доминантне логике у организацији друштвених система, а класификација указује и илуструје различите институционалне форме и политичке стилове западно-европских држава. Најзначајније карактеристике који су основ класификације државних традиција су: постојање правног основа државе; однос између државе и друштва; облик политичке организације (државног уређења), основа политичког стила, облик децентрализације, доминантни прилаз предмету јавне администрације (државне управе).

2.2.1. Развој регионализма у појединим европским државама

Анализа модела регионализма у европским државама указује на постојање различитих теоријских основа класификације и разноврсних, у пракси спроведених, модела. Због тога су природа и обим овог рада захтевали одређену селекцију и ограничења приликом избора репрезентативних примера. Имајући у виду превасходни циљ - анализу историјског развоја који је одредио конкретан модел регионализма у одређеној држави, анализираће се примери: 1) Немачке, чији је федерални карактер управо последица дуге регионалне традиције. 2) Шпаније, државе са изузетном дугом традицијом регионализма, у којој је уставном нормом успостављен један од најтипичнијих модела територијалне аутономије и регионалне државе, 3) Велике Британије, традиционално унитарне државе која је недавно прошла кроз процес деволуције, одређен историјском улогом њених конститутивних нација. Исто тако, примери ће бити усмерени на Француску, Италију и скандинавске земље.

Слика 6. Изабрани модели регионализма у контексту државног уређења

Извор: аутор

2.2.1.1. Савезна Република Немачка

Савезна Република Немачка има дугу регионалну традицију, која траје вековима, али која је и прекидана у току нацистичког режима. Након II. светског рата, у Немачкој се постепено успоставља (враћа) федерална структура, коју су највише подржавале савезничке снаге, како би се спречио било какав повратак на ауторитаризам или као превенција од политичких аспирација нове државе. Устав се доноси 1949. године, по коме Савезну Републику Немачку чине области (*Länder*-и) из западне окупиране зоне осим области *Saarland*, која остаје под француским суверенитетом до 1956. Одмах након тога, Совјетски Савез проглашава Демократску Републику Немачку на источној страни и укидају све *Länder*-е (1952. године), успостављајући централизовану државну административну структуру (Deyon, 1997, стр. 32).

Слика 7. Региони у Немачкој

Извор: AER, 2010b, стр.87.

Савезна Република Немачка добија три административна нивоа: централни ниво, 11 *Länder*-а²⁹ – регионални ниво и општине. Иако су власти свих *Länder*-а учествовале у *Bundesrat*-у (федерално веће), као и у *Bundestag*-у (парламент), надлежности ових власти нису биле велике или су директно контролисане од стране централне власти. Немачка данас има 16 региона, од којих су 5 прикључени из бивше Демократске

²⁹ У оквиру 11 *Länder*-а, налазили су се и градови-региони: Хамбург, Бремен и Западни Берлин.

Републике Немачке, након пада Берлинског зида. Сви региони су у потпуности развили независно законодавство, своје извршне и судске органе. Надлежности савезне власти и *Länder-a* дефинисани су Савезним Уставом – *Grundgesetz*.

2.2.1.2. Италија

Дужи период централизације у Италији под Мусолинијевом владом доживео је раскид након II. светског рата, доношењем новог устава. Уставом из 1947. препознају се жеља за административном децентрализацијом, подршком локалним самоуправама и делегирањем власти. Према члановима овог Устава, Република је подељена на 14 региона, који су основани као аутономна тела са сопственим специфичним овлашћењима и функцијама у складу са принципима утврђеним Уставом. Осим жеље за регионалном децентрализацијом и већом подршком локалним самоуправама, Италија се тада суочила са опасношћу сепаратистичких покрета: *Alto Adige*, *Val-d'Aosta* и *Istria* (AER, 2010b, стр. 19). Новим Уставом из 1947. који је гарантовао децентрализацију и нове територијалне јединице (регионе), смањена је опасност од ових сепаратистичких покрета. Може се рећи: *Ако дате аутономију само једној покрајини, бићете у сталној опасности од сепаратизма. Ако пружите аутономију свим покрајинама, онда нећете имати ове опасности.*

Упркос почетном елану, имплементација регионалне политике и резултати били су јако скромни, највише због недостатка финансијске подршке, заједничким функцијама са централним нивоом (функције које би самостално требали да обављају деле са централном власти), политичком отпору децентрализацији од стране опозиције, централистичком менталитету и сл. Због тога је 1970. почела друга фаза регионализације – регионална реформа. Овом реформом региони добијају много већа овлашћења у социјалним услугама, регионалном планирању и привредном развоју (Cassese & Torchia, 1993). Осим директних регионалних бенефита, регионална реформа је оснажила Италију модернизацијом нових закона и администрације и јачањем демократије. Италија тада добија и 15. регион - Фриули Венеција Ђулија (*it: Friuli Venezia Giulia*). Најзначајнија фаза у процесу децентрализације била је 1997. године када је примењена *Bassanini* реформа заснована на принципу супсидијарности. Ова реформа пренела је нове одговорности на регионе (рурално планирање, заштита

животне средине, изградња локалне путне мреже и стручно оспособљавање) и повећала фискалну аутономију стварањем нових регионалних пореских прихода.

Слика 8. Региони у Италији

Извор: AER, 2010b, стр.119.

Веће промене у институционалној организацији региона обављене су 2008. када је Савет министара одобрио Закон о фискалном федерализму. Овај Закон дефинисао је критеријуме и рокове за атрибуцију финансијске аутономије региона. Италија се данас састоји од општина, покрајина, региона и централне државе. Земља је подељена на 20 региона од којих 15 имају „обични статус“, а преосталих 5 пет имају „специјални статус“ (Фриули Венеција Ђулија, Сардинија, Сицилија, Трентино-Алто Адиђе, Валле д'Аоста). Ту су и две аутономне покрајине: Болцано и Тренто.

2.2.1.3. Француска

Француска представља типичан пример унитарне, централизоване националне државе, са коренима централистичког устројства у средњевековној апсолутистичкој монархији. Постојање територијалних подела у литератури се означава као најбољи пример

деконцентрације (Schrijver, 2006, стр.171), схваћене као измештање административних послова које обављају државни органи чврсто везани за хијерархијску структуру централне државне власти. Територија Француске настала је као резултат средњовековног ширења династије, тако да је у освит Револуције 1789. године, мапа Француске била углавном каква је и данас (Schrijver, 2006, стр.171). У 18. веку постојало је најмање четири административне, судске или фискалне поделе које се територијално нису подударале, тако да је погрешан је закључак да је нова административна структура заменила дотадашње провинције.

Прихваћени јакобински идеали централизације, јединства и једнообразности јасно су се одразили на потпуно нову територијално административну поделу. Провинције, са својим привилегијама и локалним идентитетима, доживљене су плодно тло за развој центрифугалних сила и морале су бити замењене комплетно новом административном структуром. Према првом члану Устава Прве Републике из 1793. „Република Француска је једна и недељива“. Француска Револуција и владавина Наполеона Бонапарте ојачали државу и успоставили државну организацију засновану на стандардизацији, централизацији, хијерархији и доминацији управно извршне структуре“ (Schrijver, 2006, стр.173). Француска је 1790. године подељена на 83 стандардизоване територијалне јединице – департмане, са даљим хијерхијским под-поделама на: области (арондисмане), кантоне и општине. Територијалној подели одговарала је хијерахијска административно-управна структура, са префектом на челу департмана, као централном фигуром хијерахијски устројене власти. Након револуције 1789. године, јединство француског народа било је у функцији легитимности државне власти, а националност није створена на етничким принципима, већ на грађанству. Систем се показао као изразито отпоран и и самоодржив, са великом аверзијом према децентрализацији и федерализацији. Национални суверенитет је недељив и непреносив на остале територијалне јединице.

Због тога је стварање регионалних административних територија било неприхватљиво јер је доживљавано као проватак на провинције бившег режима. Регионалну поделу Француске први је прихватио, и током II Светског рата спровео Вишијев режим, али не као меру децентрализације, већ деконцентрације, како би се ојачала контрола периферије (Schrijver, 2006, стр.171). Након ослобођења 1946. године, нови Уставом поново су укинута региони као горке успомене на Вишијев период (Keating &

Hainsworth, 1986, Schrijver, 2006, стр.176). Регионална структура примењена током Пете Републике била је, такође, израз традиције деконцентрације, а не децентрализације, инструмент јачања централне власти и вршења дирижистичког политичког манира.

Француски региони доживели су значајан развој у другој половини двадесетог века, на основу модела административне децентрализације. Француска држава је традиционално унитарна, што је потврдио и Устав из 1958. године: „Француска је недељива република“, али је истим уставом дозволила и постојање два нивоа децентрализације (AER, 2010b, стр. 21): територијални ниво децентрализације (у односу на територијалне власти и јавне установе) и ниво државне деволуције. Устав је децентрализацијом предвидео нове категорије: округе, добровољно-општинске конзорцијуме и урбане заједнице. Државном деволуцијом креирани су административни државни окрузи, који нису имали својство правног лица или финансијску аутономију. На њиховом челу налазио се представник владе познат као префект.

Слика 9. Региони у Француској

Извор: AER, 2010b, стр.71.

Након доношења Устава, било је потребно још 20 година да прође да би у потпуности заживео процес регионализације. Тек јачањем економских мотива у односу на политичке и препознавањем одређених региона по својим специфичностима (на пример: регион Бретања по пољопривредним активностима) локалне власти су одиграле фундаменталну улогу у промоцији регионализације. Жељом за бржим економским развојем и промоцијом својих региона, локалне власти су током 1980-их утицале на низ регионалних реформи. Последња уставна реформа из 2003. потврдила је статут региона као територијалне власти са пуним капацитетом. Француска данас има 22 региона на својој територији и 4 преко-океанска региона (Guadeloupe, Guyane, Martinique и Réunion).

2.2.1.4. Скандинавија

Норвешка и друге скандинавске земље (Шведска и Данска) имале су дугу традицију снажних локалних самоуправа, без постојања регионалног нивоа³⁰, што се задржало више од 150 година (до почетка 1990-их). Локалне самоуправе реформисане су у две фазе процеса: у првој фази, био је циљ да се смањи број општина, пре свега да их споје у веће општине и да добију различите задатке и одговорности; у другој фази реформисали су се окрузи. Након ова два процеса реформи, Норвешка има 19 округа и 430 општина. Сваки округ заступала је регионална агенција централне владе и представници органа локалног ентитета изабрани гласовима локалног становништва. Ова тела имала су сопствену самоуправу, буџет и право да убирају порез, што је основи разлог за покретање реформе у 1964. Реформа је имала за циљ раздвајање ове две функције округа, али и поделе задатака, функција и финансија између три нивоа управљања (централна влада, окрузи и општине).

Према Tore Hansen-у: *„Реформа средњег нивоа може се посматрати као процес обнављања равнотеже између три конфликтна циља: прво, да се увећа локална самоуправа - одлуком о врстама, нивоима и стандардима; друго, да се обезбеди основни ниво националне равноправности за приступ и потрошњу јавних услуга, а*

---

³⁰ Скандинавске земље имале су развијене округе, настале спајањем већег броја општина, али не и регионе као средњи ниво у оквиру децентрализације (као на пример, у Немачкој, Француској, Шпанији и Италији). Ови окрузи били су приближнији општинама, него регионима.

треће, да интернализују екстерналије и да обезбеди пореска једнакост“ (1993, стр. 156).

Слика 10. Региони у Норвешкој

Извор: AER, 2010b, стр.174.

Друга фаза реформи спроводила се од половине 1970-их година. Три основна циља реформи су: да се децентрализује, демократизује и обезбеди ефикасна администрација. Након тога, грађанима се пружају далеко боље јавне услуге јер су реформе дале добре резултате. Окрузи од тада пружају услуге локалним самоуправама, уместо што су користили услуге локалних самоуправа (AER, 2010b, стр. 23). Примером Норвешке, може се закључити да је децентрализација власти обављена првенствено због повећања благостања међу грађанима. Основи мотив био је једнакост грађана у коришћењу јавних услуга, тј. подједнаку доступност ових услуга грађанима. Друга, и веома важна карактеристика регионализације у Норвешкој (као и у осталим скандинавским земљама) јесте, да су окрузи добили већи степен самосталности у односу на централну власт.

2.2.1.5. Шпанија

Највећи период средњег века на Иберијском полуострву био је обележен Реконквистом, поновним освајањем територија окупираних од Мавара и територијално политичким поделама. Тек почетком 16. века краљ Кастиље појавио се као доминантно језгро уједињених краљевства, створено династичким браковима или анексијама. У литератури се наводи (Nunez Seixas, 1990., стр.15, Schrijver, 2006, стр.81), да је термин „Шпанија“ интерно коришћен само као географски термин, а не као одредница државе. Њена сложена територија задржала је културне и правне разлике, од којих су најзначајније повеље и права (*fueros*), што је био правни статус додељен заједницама као награда за службу у борби против муслимана.

Nunez Seixas користи термин „сложена монархија“ у којој је остварено мало унутрашње централизације. Током 18. века, шпанска елита тежила је да примени француски модел централизације. Почетком 19. века, Наполеонова окупација и шпански рат за независност били су историјски оријентир са јасним ефектом на стварање шпанске нације и модернизацију државе. Народни протест против Наполеона и рат за независност захватили су цело Иберијско полуострво потврдивши јединство Шпаније и створивши услове за модернизацију. Парадоксално, устанак против француске окупације био је праћен копирањем француске државне структуре, а архитекте либералне шпанске државе су следили јакобинске идеале француске револуције: бирократску централизацију, културну хомогенизацију, стандардизацију, униформну хијерархијску деконцентрација. Тако је Шпанија као држава створена по узору на Наполеонову државну традицију. Историјски региони су укинута као административна тела и замењени са 49 провинције које подсећају на француске департмане. Уведен је јединствени правни систем, а централно изабрани функционери – цивилни гувернери (као префекти у Француској), постављени су у свакој провинцији.

Иако је државна структура заснована на либералним реформама изграђена веома брзо, оживотворење ове структуре и њен продор у све делове друштва, није било успешно као у Француској. Шпанија није имала значајну и јаку буржоазију способну да у живот спроведе либералне идеале друштва. Сукоб између монархиста и либерала довео је до три жестока грађанска рата током 19. века. Шпанска држава остала је слаба, а напори да се постигне културна сличност, равномерност и национално јединство током 19.

века били су мање успешни, него у Француској. Међу бројним разлозима за ово стање, најзначајнији су: а) индустријализација је била извршена и концентрисана у неколико географских области (превасходно Каталонија и Баскија), док је остатку земље недостајала инфраструктура и средства комуникације; б) у индустријски најразвијенијим деловима, Каталонији и Баскији, постојали су различити језици; в) немогућност установљења централизованог националног образовног система; д) мала политичка идентификација са државом; ђ) постојање патронизма - система заштитника; е) непостојање опште војне обавезе, као уједињавајућег фактора; ж) недостатак ставарања националних симбола и националне историје; з) непостојање заједничког спољног непријатеља; и) доминација верских над секуларним симболима. Иако Шпанија нема доминантан модел регионализације као Немачка, Италија, Француска и Норвешка (Скандинавија), ипак је неопходно истаћи и њен процес регионализације због дуге регионалне традиције. Неколико шпанских региона препознатљиво је вековима (Каталонија, Андалузија и Валенсија), али тек 1978. шпански Устав ствара аутономну заједницу - регионе у Шпанији. Према овом Уставу у Шпанији постоје три нивоа власти: централна, регионалне власти – аутономне заједнице и локалне власти. Шпанија има 17 региона: Андалузија, Арагон, Астуриас, Балеарска острва, Баскија, Канарска острва, Кантабрија, Кастиља и Леон, Кастиља ла Манча, Каталонија, Екстремадура, Галиција, Ла Риоха, Мадридски регион, Мурсија, Навара и регион Валенсије. Локалне власти обухватају 50 провинција и преко 8000 општина.

Слика 11. Региони у Шпанији

Извор: AER, 2010b, стр.215.

Сваки региони у Шпанији има своју скупштину познатију као аутономни парламент. Парламент бира председника аутономне заједнице - региона, кога потврђује Краљ Шпаније и који сам одређује регионалну владу. Региони одлучују о питањима која су битна за тај регион, као и о питањима (надлежностима) које им преноси централна власт: планирање и стамбена питања, јавни радови, саобраћајна инфраструктура, луке и аеродроми које се не сматрају од националног интереса, пољопривреда, шумарство, животна средина, рибарство, економски развој, културно наслеђе, туризам, спорт, социјална заштита и здравство.

2.2.1.6. Велика Британија

Према Rokkan & Urwin-у (1982), посматрано кроз историјски развој Уједињено Краљевство се чешће описује као „савез“, а не унитарна држава. Стварање државне територије одвијало се путем династичке експанзије, почев од карактеристичног и доминантног језгра југоисточне Енглеске. Енглески монарси су били јако дуго повезани са феудалним и религијским структурама континенталне Европе, као интегрални део француског феудалног система, све до 14. века. Уједињене Енглеске праћено је релативно јаким продором централне власти, стандардизацијом и једнообразношћу. Магна Карта је 1215. ефектно увела ограничења централизације засноване на сарадњи и преговарању између Енглеске круне и земљопоседника.

Велс је освојен у 13. веку и припојен је Енглеској круни Велшким статутотом 1284. године, али је тек 1536. формално придружен Енглеској, представљањем у Доњем дому Парламента, чиме су Велшанима додељена иста права и обавезе као и енглеским грађанима. Док је Велс углавном био подељен између локалних поглавара и краљева, Шкотска је почев од 14. века била независна држава. Иако су током 17. века Шкотска и Енглеска имале истог краља, остале су независне државе до 1707. године, када је после неколико покушаја Указом успостављена унија између Шкотске и Енглеске, а шкотски и енглески парламент се спојили у Парламент Велике Британије. Ирска је освојена крајем 16. века, али је припојена Уједињеном краљевству 1800. године и њоме се владало директно из Вестминстера.

У свим фазама територијалне експанзије (Северна и Западна Енглеска, Велс, Шкотска и Ирска), иницијални период вршења централне власти познат је као индиректна владавина, односно вршење централне власти путем ослоња на постојеће политичке елите и институције. С обзиром да овај модел није дао очекиване резултате, бивао је замењен формалном инкорпорацијом. Постоје, међутим, значајне разлике између припајања различитих делова Уједињеног краљевства: док су Северна Енглеска и Велс једноставно припојени Енглеској, унија са Шкотском и Ирском захтевала је стварање нове државе, са новим именом, Велика Британије (и Ирске). Припајање није значило истовремену асимилацију и хомогенизацију нових територија, већ су се примењивала индиректна владавина са ослоњем на постојеће политичке елите и институције, тако да су припојени делови често задржавали бројне привилегије и посебне институционалне аранжмане. Индиректна владавина трајала је до 19. века, с обзиром да је регионално устројен Доњи Дом био способан да се одупре монархистичким покушајима централизације. Посебно је Шкотска задржала скоро све аспекте институционалне инфраструктуре. Иако је Велс био више асимилиран, правно, економски и социјално, задржао је културну особеност, а Унија није подразумевала прогон велшког језика, који је скоро неузнемираван опстао.

Слика 12. Региони у Великој Британији

Извор: <http://www.kifederationofgreatbritain.co.uk/Pages/clubs.html> (ажурирано: 05.10.2012.)

Током 19. века, индустријска револуција је унапредила комуникације и пред владу поставила нове захтеве за активном улогом у друштвеном животу, који ће коначно довести до настанка државе благостања. Овај процес је захтевао повећану интеграцију и административну централизацију, праћену национално усмереном оријентацијом британске политике. Ови процеси довели су до ескалације протеста у Северној Ирској крајем 19. века, с обзиром да Унија није решила велике економске и социјалне проблеме у Ирској, што је 1922. године резултирало Ирском независношћу. Због постојања значајних особености шкотских институција и толеранцији велшког језика, интеграција њихових парламената са Парламентом у Лондону, створена је ситуацију у којој, све до недавно, није постојала управа између локалног и националног нивоа. Регионални аранжмани који су се крајем 19. века појавили како би прилагодили особености Шкотланђана и Велшана били су први примери деконцентрације, али не и децентрализације.

2.2.2. Европски регионализам и Европска унија

На крају овог дела, неопходно је и споменути, колико сами региони значе за Европску унију? На ово питање најбоље ће одговорити Pascal Goergen, дипломатски представник региона Bruxelles-Capitale³¹:

Региони су без сумње најважније посредник између Европске уније и њених грађана. Они носе обећање овог тешког, али у исто време природног и неопходног савеза регионалних или чак локалних идентитета и европског политичког пројекта. Такође представљају и ниво комуникације и имплементације европских одлука и сходно томе, највиши ниво који је у стању да доведе до изражаја ефикасност и квалитет европске акције. Осим тога, локални и регионални играчи желе да се укључе у европско доношења одлука. Према томе, европске власти се морају управљати према интегрисаном територијалном приступу који има за циљ бољу координацију у оквиру Европске стратегије. Локалне и регионалне власти данас су „пројектни менаџери (eng: project managers)“ главне европске политике. Међутим, и поред повећања њихове надлежности, и даље су искључени из главних европских тела, где се усвајају

---

³¹ Извор текста Pascal Goergen у оквиру - AER, 2010b, стр. 43.

стратешке одлуке за ове активности. Ипак, само радећи заједно - региони, градови и локалне власти - успеће да постану „јачи“. Даља интеграција Европске уније и изазови и могућности које нуди јединствено европско тржиште и монетарна унија, помогли су да се консолидује регионална и структурна политика и да ојача супсидијарност и принципи партнерства.

Пут регионализације европских држава био је тежак. Иако су традиционални региони постојали веома дуго (Ломбардија, Каталонија, Велс, Баден Виртенберг, Бретања или Франконија), државно-централни приступ заснован на централизацији и хијерархијској визији односа између централне власти и региона остао је доминантан у територијалној политици националних држава све до 20. века. Тек 1960-их година, уочава се значајно одступање од централизма, када је постојала и пуна политичка подршка. Од тада, европске државе примењују многе реформе регионализма, разликујући се према 4 доминантна модела: уставни регионализам који је карактеристичан за Савезну Републику Немачку, јаки регионализам за Италију, децентрализовани регионализам за Француску и административни регионализам - карактеристичан за Норвешку и друге скандинавске земље.

Разлике у уређености друштвено-политичког система европских земаља, њихова традиција, специфични институционални оквири и географско-природне основе, биле су одлучујуће у кретању: 16 *Länder-a* федерације (у Немачкој), 25 „јаких“ региона од којих су неколико (Трентино-Алто Адиђе, Валле д'Аоста) имале сецисионистичке тежње (у Италији), 22 региона којима су пренета велика овлашћења једне историјски унитарне и централизоване државе (Француска), велики број мањих региона са дугом традицијом снажних локалних самоуправа (Скандинавија) и 17 региона који су креирани према Француским решењима, имплементирајући тежње појединих италијанских региона (Баскија, Каталонија, Иберија у Шпанији). Тачније, комбинацијом искустава ових модела, у Европи данас постоји преко 270 региона, који се протежу се од Азореса у Португалији до Ађара у Грузији.

2.2.2.1. Правно-историјски оквир европског регионализма

Функционисање унутрашњег тржишта ЕУ захтева успостављање статистичких стандарда на основу којих се врши прикупљање, пренос и објављивање статистичких

података, како на националном, тако и на нивоу ЕУ. У том смислу, управо су захтеви за упоредивим подацима довели до хармонизације и класификације статистичких стандарда у веома различитим областима од значаја за функционисање унутрашњег тржишта ЕУ.

Један од основних стубова Европског статистичког система су регионалне статистике. Класификацију НТСЈ, као хијерархијски уређен систем идентификације и класификације територијалних јединица у земљама чланицама ЕУ, установио је Европски завод за статистику у Луксембургу (Eurostat) почетком седамдесетих година прошлог века, у сарадњи са националним институцијама за статистику. Овим, јединственим и кохерентним системом, а за потребе регионалних статистика, извршена је територијална подела држава-чланица ЕУ. Током наредне три деценије, примена, измене и допуне Класификације, вршене су серијом неформалних договора, „дентлменским споразумима“ између држава-чланица ЕУ и Eurostat-а. Процеси ширења европских интеграција и јачања њених функционалних надлежности захтевали су, међутим, прерастање ове Класификација у правно нормиран систем на нивоу ЕУ, као и успостављање јасних правила за будуће измене и допуне ове класификације.

У законодавству ЕУ појам НТСЈ се по први пут спомиње (али без појмовног одређења) у Уредби Савета (ЕЕЗ) бр.2052/88 од 24. јуна 1988. године о задацима структурних фондова, и то у делу у коме се дефинишу региони заостали у економском развоју (Commission of the European communities, 1988, стр. 9).

Правни основ нормирања заједничке Класификације територијалних јединица за статистику је чл.5. Уговора о оснивању ЕУ (*Treaty on European Union, OJ C 191, 29.7.1992*), односно *принцип супсидијарности*, по коме у областима које не спадају у њену искључиву надлежност, Заједница предузима мере, у складу са начелом супсидијарности, само ако и уколико се циљеви предвиђене акције не могу у потребној мери бити остварени од стране држава-чланица, односно могу успешније бити остварени од стране заједнице, имајући у виду величину и дејство предвиђене акције. С обзиром да хармонизација регионалних статистика управо представља циљ који се може успешније остварити од стране Заједнице, правно нормирање је, након вишегодишњих припрема, извршено је Уредбом Европског Парламента и Савета бр.1059/2003 од 26. маја 2003. године о успостављању заједничке класификације

територијалних јединица за статистику (Commission of the European communities, 2003, стр. 143). Уредбом је замењена ранија Класификација коју је, у сарадњи са националним институцијама за статистику, установио Eurostat. Уредба, као секундарни извор права ЕУ, садржи опште правне норме с највишим степеном обавезности и директно је применљива у свим државама-чланицама ЕУ. Коментаришући актуелну праксу појединих држава чланица ЕУ да стварају своје национално законодавство у области регионалних класификација, Комисија ЕУ изричито инсистира на поштовању правне норме о директној применљивости Уредбе и саветује да се овакво паралелно законодавство не усваја, с обзиром да непотребно компликује процедуру измена и допуна и може довести до неусаглашености националног с Комунитарним правом (Commission of the European communities, 2007b, с. 4-5).

Правни значај Уредбе је вишеструк: пре свега, нормирана је заједничка класификација територијалних јединица у циљу прикупљања, састављања и публикавања хармонизованих регионалних статистичких података у ЕУ; утврђена је тростепена хијерархијска структура поделе и јединствене идентификације економских територија држава-чланица ЕУ (НТСЈ 1, НТСЈ 2 и НТСЈ 3); државама-чланицама ЕУ дата је могућност установљења и нижих, детаљнијих хијерархијских нивоа територијалних јединица даљом поделом НТСЈ 3 нивоа; утврђени су нормативни и аналитички критеријуми класификације; нормиран је поступак измена и допуна класификације. Уредбом је обухваћено тадашњих 15 држава-чланица ЕУ.

Наставак процеса европских интеграција захтевао је и правно нормирање класификације територијалних јединица новопримљених држава-чланица ЕУ. Уредбом Европског Парламента и Савета бр.1888/2005 од 26. октобра 2005. године извршене су одговарајуће измене и допуне Уредбе из 2003. године у односу на десет новопримљених држава које су приступиле Европској унији 1. маја 2004. године (Commission of the European communities, 2005, стр. 309). Одговарајућа уредба за Бугарску и Румунију, које су приступиле Европској унији 1. јануара 2007. године, још увек није донета. Уредбом бр.105/2007 од 1. фебруара 2007. године измењени су и допуњени анекси Уредбе бр.1059/2003 и у јединственом анексу приказане територијалне јединице за статистику 25 држава чланица ЕУ (Commission of the European communities, 2007a, стр. 1).

У циљу примене Уредбе бр.1059/2003, Комисија ЕУ је 8. јануара 2008. године донела Уредбу бр.11/2008 (Commission of the European communities, 2008, стр. 13). Ова, имплементирајућа Уредба, прописује обавезу држава-чланица ЕУ да Комисији ЕУ достављају временске серије података који се односе на територијалне јединице НТСЈ 2 и НТСЈ 3, у њиховом саставу. Области на које се односе статистички извештаји (нпр. пољопривреда, демографија, регионални рачуни, рачуни домаћинства, образовање, итд.), као и почетна година за коју се примењује ова Уредба, специфицирани су Анексом.

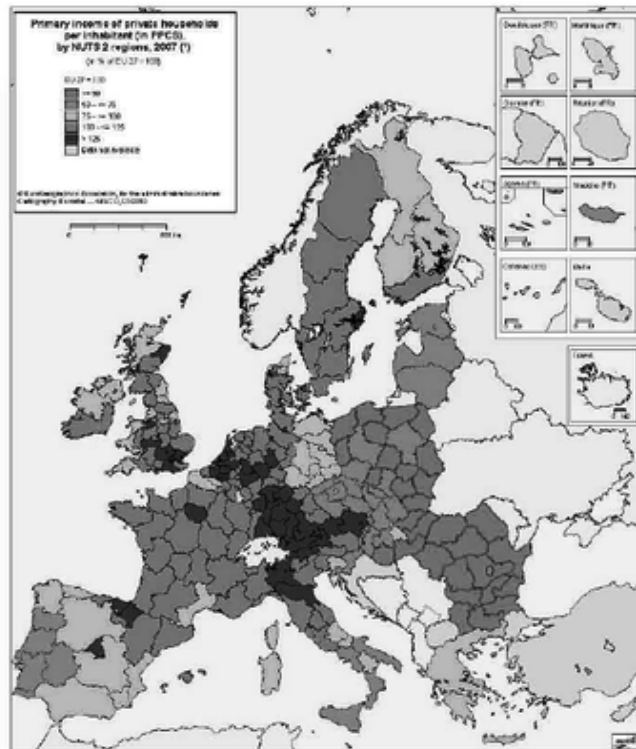
2.2.2.2. Номенклатура територијалне статистичке јединице (НТСЈ)

Иако регионализација у низу европских земаља има дугу традицију (посебно у земљама које су настале уједињењем историјских покрајина и краљевина – као што су то Италија, Шпанија или Немачка), проблематика регионализације највише је актуелизована увођењем Номенклатуре територијалних статистичких јединица - НТСЈ (eng. *Nomenclature of territorial units for statistics*. или franc. *Nomenclature des unités territoriales statistiques - NUTS*) која класификује географске области и обезбеђује оквир за прикупљање и објављивање стандардизованих статистичких информација, које се могу употребити и за анализу, али и као оквир за Европску политичку иницијативу (Зарић & Вуковић, 2010, стр. 154). Регионална проблематика постаје предмет научних и политичких интереса током 1980-их, иако су се поједини аутори бавили овом проблематиком и у неким ранијим периодима (Friedmann & Alonso, 1964) и има веома важну улогу у међународним економским дебатама у последњој деценији (Porter, 2003; Brakman & Garretsen, 2003; Boschma, 2004; Kitson et al., 2008).

Истовремено је растао научни значај економске географије која има важну улогу у процесу регионализације (Krugman, 199а; Krugman 1991b; Vuković & Li, 2010), и која од 1980-их добија интердисциплинарни приступ користећи друштвено-економске, културне и политичке науке (Boschma & Frenken, 2005). Према примеру Eurostat-а (Европски завод за статистику), региони којима је потребна одређена помоћ у оквиру структурних фондова ЕУ неће бити изабрани *ad hoc*, али ће кореспондирати одређеним регионима у НТСЈ хијерархији (Commission of the European communities, 2007c). Важно је још напоменути да се ова класификација не заснива на усвајању територијалних јединица из политичког и административног система (као што су локалне управне

области), него аналитички-изведене јединице или јединице које имају само један тип економске активности. Из овог произилази управо негативна страна ове класификације, а то је да могу постојати значајне варијације између величине и природе НТСЈ области на истом нивоу, како унутар, тако и између земаља.

Слика 13. НТСЈ класификација у Европској Унији, земљама кандидатима и ЕФТА земљама.

Извор: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu> (ажурирано 03.07.2012.)

НТСЈ класификација територијалних јединица представља покушај да се представе стандардизовани статистички подаци географских подручја у целој Европској унији (ЕУ). То није практичан предлог за сваку земљу у оквиру ЕУ да одбаци своје локално прихватљиве територијалне јединице, које могу да имају дубоке историјске корене и да суштински намеће организацију локалних власти у корист једне централизовано-наметнуте географске хијерархије. НТСЈ приступ класификује територијалне јединице које користе поједине земље у низ нивоа, од којих сваки обезбеђује широк степен упоредивости широм ЕУ. (Commission of the European communities, 2007c).

Према НТСЈ класификацији географски простори деле се хијерархијски према различитим нивоима: НТСЈ 1 је највећа територијална јединица, која обухвата територијални скуп од 3 до 7 милиона становника. НТСЈ 2 има опсег од 800 хиљада до 3 милиона становника и НТСЈ 3 има опсег од 150 до 800 хиљада становника. Осим ове

класификације, НТСЈ хијерархија територијалних јединица обухвата и локалне административне јединице – LAU (Local Administrative Units) које се могу класификовати као још два НТСЈ нивоа: НТСЈ 4 и НТСЈ 5, али ова класификација није значајна (примењена) за све чланице ЕУ. НТСЈ 4 (LAU 1) ниво дефинише се само за следеће земље: Бугарска, Кипар, Чешка Република, Естонија, Финска, Грчка, Мађарска, Ирска, Летонија, Литванија, Луксембург, Малта, Пољска, Португал, Словенија, Словачка и Велика Британија. НТСЈ 5 (LAU 2) састоји се од око 120 000 општина, еквивалентно за 27 земаља чланица ЕУ (од 2007. године).

Табела 7. НТСЈ региони

НТСЈ	Највећи број становника	Најмањи број становника
НТСЈ 1	3.000.000	7.000.000
НТСЈ 2	800.000	3.000.000
НТСЈ 3	150.000	800.000

Извор података: Eurostat, 2007, с. 10.

НТСЈ постоји више од 30 година са циљем да се обезбеди један униформни преглед територијалних јединица за сврху регионалне статистике за Европску унију, као и за друштвено-економске анализе региона и успостављања оквира регионалне политике Заједнице. Ова класификација користи се од стране Заједнице још од 1988. године, али је усвојена тек 2003. након трогодишње припреме (Eurostat, 2007, стр. 9).

Класификација територијалних јединица за статистику усвојена је 26. маја 2003. према члану 8 Уредбе (ЕС) бр. 1059/2003 Европског Парламента и Савета (Commission of the European communities, 2007с, стр. 2). Према последњој верзији, НТСЈ класификација дели територију Европске Уније и њених 27 држава чланица на 97 НТСЈ 1 региона, 271 НТСЈ 2 региона и 1303 НТСЈ 3 региона. НТСЈ је на основу Уредбе 1059/2003 о успостављању заједничке класификације територијалних јединица за статистику, одобрена у 2003. и допуњена 2006. години Уредбом 105/2007.

2.2.2.3. Методолошка проблематика НТСЈ

Коришћење текуће ОЕСД методологије за класификацију НТСЈ 3 региона у ЕУ ствара две врсте проблема који отежавају територијалну упоредивост у оквиру ЕУ. Први

проблем се односи на велике варијације у области локалне административне јединице нивоа 2 (LAU 2). Друга дисторзија је због велике варијације у површини НТСЈ 3 региона и пракса да се у неким земљама раздвоји центар града из околних региона (Eurostat, 2010, стр. 240).

Према ОЕСД методологији, постоје два основна корака у дефинисању типологије:

- дефинисање сеоске локалне административне јединице нивоа 2;
- класификацију региона на основу удела становништва у руралним LAU 2, где се густина насељености испод 150 становника по км² дефинише као рурална.

Према истој методологији, региони се могу дефинисати као претежно градски или претежно рурални, у зависности од процента становништва које живи у руралним локалним заједницама (Eurostat, 2010, стр. 240). Имајући ово у виду, ОЕСД методологија класификује НТСЈ 3 регионе као:

- претежно урбаним (PU), ако удео становништва које живи у руралним LAU 2 је испод 15%;
- средњи (U), ако удео становништва које живи у руралним LAU 2 је између 15% и 50%;
- претежно руралне (PR), ако удео становништва које живи у руралним LAU 2 је већи од 50%.

Слика 14. Мрежа суседних ћелија.

1	2	3
4		5
6	7	8

Извор података: Eurostat, 2010, с. 242.

Према новој ОЕСД методологији, да би се решио овај проблем, претпоставља се да густина насељености од 300 становника по км², примењује се на мрежу ћелија величине од 1 км² и минимална величина територије мора обухватати 5000 становника

(Eurostat, 2010, стр. 242.). Ова препорука OECD методологије постаће стандард и лако може бити примењена у земљама ван ЕУ. Такође, овај приступ омогућава уравнотежену расподелу становништва (Слика).

2.3. Децентрализација

2.3.1. Теоретско објашњење и облици децентрализације

Економска литература посвећује данас велику пажњу децентрализацији, највише анализирајући студије утицаја различитих врста децентрализације на ефикасност, једнакост и економску равнотежу, у циљу дефинисања оптималног нивоа децентрализације власти на основу поређења предности и недостатака различитих решења децентрализације. Можемо рећи, да је децентрализација „уговор“ између политике и економије, са циљем повећање ефикасности и благостања. Према Eaton et al. (2010), *„на срећу, децентрализација може бити један од оних ситуација када политика и економија служе истој сврси“*. Децентрализација се често користи као ефикасно средство снабдевања јавним добрима и обично је праћена регионализацијом. У процесу регионализације, децентрализација представља њену основу.

Снабдевање јавним добрима може бити организовано на следеће начине (Мијатовић, 2002):

- 1) као искључива надлежност државе,
- 2) као искључива надлежност региона или локалне самоуправе
- 3) као мешовита надлежност државе и региона/локалне самоуправе.

Према истом аутору (2002, стр. 6), ефикасна регионализација требало би да буде заснована на:

- 1) ефикасном снабдевању јавним добрима, што значи задовољење потреба и преференција грађана у што већој мери и уз што ниже трошкове, 2) респектовању начела солидарности међу територијалним јединицама, а у нужној мери, 3) обезбеђењу услова за економску стабилност и раст.

Мијатовић (2002) предлаже модел регионализације на основу добровољног удруживања општина, што доноси потребу за извесним специфичностима у дизајну и

динамици регионализације Србије у односу на модел по коме се уставом прописују и надлежности и територије региона и обавезност њиховог стварања.

Табела 8. Оквирна подела надлежности

Функције	Регулација и надзор	Обезбеђење/ администрација	Производња/ дистрибуција	Напомена
спољна трговина	Д	Д	П	општи интерес
монетарна политика, курс,	Д	Д	НБ, П	општи интерес
трговина међу	Д	Д	Д	општи интерес
трансферна плаћања	Д	Д	Д	редистрибуција
подстицаји приведи	Д	Д	Д	регионали развој
осигурање од незапослености	Д	Д	Д	општи интерес, стабилизација
ваздухопловство и	Д	Д	П,	општи интерес
фискална политика	Д, Р	Д, Р, Л	Д, Р, Л, П	могућа координација
регулација	Д	Д, Р, Л	Д, Р, Л, П	јединствено
природна богатства	Д	Д, Р, Л	Д, Р, Л, П	јединствено
животна средина	Д, Р	Д, Р, Л	Д, Р, Л, П	трошкови и користи на
привреда и услуге (и пољопривреда)	Д, Р, Л	Д, Р, Л	П	могући знати екстерни ефекти
образовање	Д, Р	Д, Р, Л	Р, Л, П	могући знати екстерни ефекти
здравство	Д, Р	Д, Р, Л	Р, Л, П	могући знати екстерни ефекти
водовод, канализација, смеће,	Л	Л	Л, П	локалне користи и трошкови
паркови и рекеација	Д, Р, Л	Д, Р, Л	Д, Р, Л, П	примарно локално
међурегионални	Д	Р, Л	Р, Л, П	
регионални путеви	Р	Р, Л	Р, Л, П	
локални путеви	Л	Л	Л,	

Легенда: Д-држава, Р-регион, Л-локална заједница, НБ-народна банка, П-приватни сектор

Извор (преузето): Мијатовић, 2002.

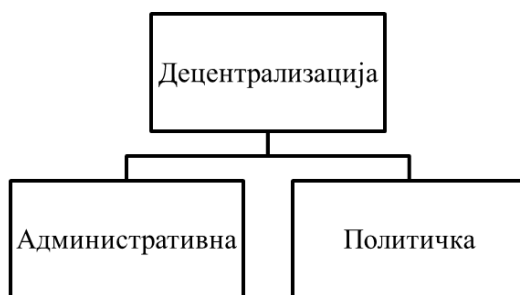
Успешност регионализације зависи од следећих специфичности:

- Да би општине показале интерес за регионалним удруживањем, надлежности региона морају бити довољно атрактивне. Уколико би држава на регионе пренела само функције које грађани не доживљавају као непосредно корисне, на пример поједине од класичних државних функција, могло би се догодити да формирање региона дође у питање.
- Осим тога, ове функције се ефикасније обављају на регионалном, него на локалном нивоу, како би становници различитих општина видели да удруживање доноси користи.
- На крају, исти аутор (2002, стр. 8) сматра да је подела надлежности, бар у извесној мери флексибилна, тако да удружене општине могу са списка надлежности предвиђених за регионе одабрати функције које ће њихов регион обављати.

Децентрализација се најчешће односи на пренос овлашћења са централног нивоа власти на ниже нивое у политичко-административној и територијалној хијерархији (Crook & Manor, 1998; Agrawal & Ribot, 1999). Овакав пренос власти може имати два основна облика:

- Административна децентрализација*, која се назива деконцентрацијом, односи се на пренос овлашћења на нижи ниво централне власти владе, или на локалне власти (Ribot, 2002).
- Насупрот томе, *политичка или демократска децентрализација* односи се на пренос овлашћења на представнике и одговорне актере који су изабрани путем демократских избора.

Слика 15. Пренос овлашћења

Извор: Ribot, 2002

С обзиром да пренос надлежности увек укључује пренос финансијских и људских ресурса, децентрализација утиче не само на политичку и административну проблематику, већ и на економску, фискалну, итд. У зависности од доминације једног или неког другог (споменутог) аспекта, литература означава следеће облике децентрализације: административна (чији су под-форме: деконцентрација, делегација и деволуција), економска, фискална и политичка, уз напомену да су ови облици очигледно повезани (Dodescu, 2011, стр. 48). Шире објашњење се може представити као:

1. *Политичка децентрализација* - односи се на степен до којег централне власти омогућавају нижим облицима власти да спроводе одређене политичке функције. Основни циљ ове децентрализације јесте, да се грађанима или њиховим изабраним представницима пружи већи степен јавног одлучивања. Најчешће подржава демократизацију, давањем грађанима или њиховим представницима већи утицај на формулисање и спровођење политике. Често је у вези са плуралистичком политиком и репрезентовањем регионалне или локалне власти. Плурализам признаје различитости у интересима и укусима који постоје у друштву. Присталице теорије плуралистичке политике тврде да нижи облици власти боље задовољавају различите интересе појединаца у односу на централне власти. Представник регионалне власти подразумева да грађани једне земље имају суверенитет преко својих представника и да се побољшава процес одлучивања, јер регионалне власти имају више и бољи приступ информацијама које су релевантне за различитим интересима у друштву. Овај концепт подразумева да избором представника у регионалним или локалним властима омогућава грађанима да боље знају своје политичке представнике, али с друге стране пружа се већа могућност изабраним званичницима да се боље информишу о потребама и жељама својих бирача. Данас, у готово свим савременим државама политичке институције су постале битан део модерне економије (Јоксимовић, 2003, стр. 42).

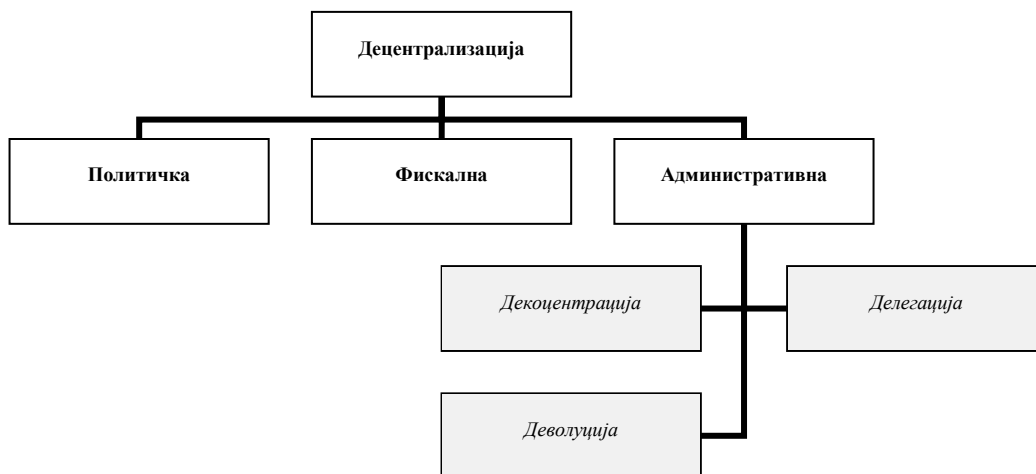
2. *Административна децентрализација* – односи на степен аутономије нижих облика власти (регионалних и локалних) у односу на централну. Основни циљ је прерасподела овлашћења, одговорности и финансијских ресурса за пружање јавних услуга међу различитим нивоима власти. Административна децентрализација односи се на пренос одговорности за планирање, финансирање и управљање одређеним јавним функцијама. Ова одговорност се преноси од централне власти и њених агенција, другим јединицама органа државне управе, подређеним јединицама или нивоима

власти. Овде се може приметити преклапање између административне и политичке децентрализације. Политичка децентрализација имплицитно претпоставља широк облик административне децентрализације. Ипак, није увек неопходно да административна децентрализација подразумева политичку децентрализацију. Три главна облика административне децентрализације су: деконцентрација, деволуција и делегација.

- i. *Деконцентрација* – процес у коме се агенти централне власти географски реалоцирају. Подразумева пренос задатака на под-националне јединице (регионе или покрајине), али не преноси и дискреционо право за доношење одлука. Овде нема значајне редистрибуције ауторитета. Деконцентрације је најслабији облик децентрализације и користи се најчешће у унитарним државама.
- ii. *Деволуција* – пренос права и имовине од централне ка нижим нивоима власти. Оваквим преносом, права и имовина су у великој мери изван директне контроле централне власти. Деволуција представља пренос овлашћења на аутономне ентитете, које након преноса делују независно. Путем деволуције, одговорности за услуге су пребачене државним институцијама у регионима. Ови ентитети могу имати чланове које бирају грађани у својим регионима. Карактеристика је да често могу убирати сопствене приходе и имају потпуно независна инвестициона овлашћења. Деволуцијом, регионалне власти имају јасне и правно одређене географске границе преко којих врше власт и у оквиру којих обављају јавне функције.
- iii. *Делегација* – представља форму административне децентрализације и односи се на пренос овлашћења централне власти на делимично-аутономне ентитете који нису у потпуности под њеном контролом. Поверене надлежности морају се остварити у оквиру политике успостављене на националном нивоу. Крајња одговорност остаје на националном нивоу. Делегација је шири облик децентрализације у односу на деконцентрацију. Путем делегације, централне власти преносе дискрециона права за доношењем одлука и управљањем јавних функција делимично-аутономним ентитетима, који нису у потпуности под контролом централне власти, али јој одговарају за своје одлуке. Један од најчешћих облика овакве не-централне власти су: стамбени органи, посебне службе округа, школски окрузи, регионалне развојне корпорације или специјалне јединице за имплементацију пројекта. Обично ове организације имају извесну слободу у доношењу одлука.

3. *Фискална децентрализација* – односи се на фискалну политику, где се одређен део расхода и прихода државних централних органа преноси на не-централне власти. Финансијска одговорност је основна компонента децентрализације. Фискална децентрализација је облик више одговорности у доношењу одлука и креирање политике и због тога се може посматрати као под-облик политичке децентрализације. Фискална децентрализација обухвата два међусобно повезана питања (Davey, 2003). Прво је подела одговорности потрошње и извора прихода између националних, регионалних и локалних нивоа власти. Друга је величина дискреционог права регионалних и локалних власти на основу којег се одређују њихови расходи и приходи. Да би се ефикасно децентрализовале функције, регионалне власти морају имати адекватан ниво прихода (било да га локално генеришу или га добијају од централне власти) и утврђену политику расхода. Према Cruscq и Hemminga (2007), фискална децентрализација може попримити многе облике, укључујући: а) самофинансирање или повраћај трошкова кроз наплату од корисника (на пример: школарине, путарине, рекреативне накнаде за коришћење паркова, итд.); б) стварање регионалних прихода кроз порезе; и в) трансфере са централног нивоа власти.

Слика 16. Облици децентрализације

Извор: Аутор, према теоретским поставкама Cruscq & Hemminga (2007), Davey (2003), Ribot (2002).

Постоји неколико теоријских разлога зашто децентрализација има позитиван утицај на економске перформансе у земљи и регионима. Први аргумент је ефективност: региони далеко боље познају преференције својих грађана и потребе њихових компанија од

централне власти њихове државе. Када су преференције и индустријска структура просторно хетерогене (варирају од региона до региона), политика централне власти не може тако ефикасно да региструје и одговори на све потребе. Опште је прихваћено да су регионална решења (тј. нижи нивои власти) најефикаснија у задовољењу оваквих потреба (AER, 2009).

Други фактор који подстиче економски раст је ефикасност: Нижи слојеви власти боље су упознати са локалним и регионалним тржишним условима. Осим тога, обезбеђују јавне услуге по нижим ценама. Ипак, у овој констатацији неопходно је узети у обзир два проблема који позитивно приказују централизовану решења. Прво, економија обима: када постоје високи фиксни трошкови или опадајући маргинални трошкови (нпр. правни систем, војска, нуклеарна истраживања) централизовану решења биће јефтинија. Друго, просторне екстерналије (*spillover*-и): када пружање јавног сервиса у неком региону утиче на грађане и компаније у другим регионима, централно решење ће бити ефикасније (нпр. брзи возови и железница, велики аеродроми). Величина ова два ефекта мора се одвојено оцењивати за сваку област политике, како би се пронашла најбоља вертикална организација. Међутим, изузев ових ефеката, установљено је да су у многим другим областима политике нижих нивоа власти ефикасније (AER, 2009).

Иако регионализација нуди бројне економске и социјалне предности, најчешће се изводи из политичких разлога. Економски и социјални разлози су или секундарни или занемарени. Таква доминација политичког резона угрожава елементарна начела и аргументе економске струке, доводећи у опасност принципе рационалног приступа децентрализацији, а тиме и економску ефикасност и једнакост грађана (Мијатовић, 2002). Бојазност је још већа, ако се посматра са макро-становишта. Јако је тешко водити стабилизациону политику, а поготову фискалну политику, у децентрализованој држави. Још неке од опасности су: неравномеран територијални распоред природних ресурса, социјалне и историјске разлике становништва различитих региона, као и опасност од нарушавања јединственог тржишта. Према Бошку Мијатовићу (2002, стр. 4), очување јединственог тржишта у условима регионализације не подразумева само слободу трговања између региона, већ и јединствену економску регулацију. У случају јединственог тржишта постоји слободно кретање капитала, радне снаге и услуга. Јединствена регулација ставља све актере, без обзира где им је седиште или пребивалиште, у једнак положај, што је не само праведно, већ и подстиче ефикасност.

У наставку рада објашене су бројне предности регионализације, које свакако не треба занемарити. Ове предности, уз очување јединственог тржишта и што веће једнакости у функцији расподеле, оправдавају процес регионализације (децентрализације).

Највећи део економиста сматра да се децентрализацијом постижу бројни позитивни ефекти, јер су информације и одличивање „ближе акцији“ што доводи до ефикасности и расподеле користи. Други део економиста тврди да децентрализација власти може довести до негативних ефеката и мање ефикасности, јер укупна ситуација у земљи на овај начин добија мање пажње од стране јавности и владине званичнике на локалном ниову, који могу да злоупотребе свој положај. Ову чињеницу су многе земље стратешки користиле у процесу централизације власти. Узимајући у обзир ове тврдње, можемо рећи да постоје позитивни и негативни ефекти децентрализације (Crucq & Hemminga, 2007, стр. 6)

Према ставовима Crucq & Hemminga (2007), Shina (2001), Rosena (2002), Kalina (2003), Darby et al.(2003) и Tiebouta (1956), могу се издвојити и објаснити разлози због којих се спроводи децентрализација:

а) Први позитиван ефекат децентрализације је ефикаснија и одговорнија политика и администрација. Ова предност је углавном повезана са политичком и административном децентрализацијом. Тражња за ефикаснијом власти порасла је у последњих неколико деценија, јер се сматра да централне власти не обављају своје функције ефикасно (Crucq & Hemminga, 2007). Регионалне власти су због неколико разлога ефикасније и одговорније: Прво, регионалне власти имају бољу могућност прилагођавања политике према потребама и могућностима њихових региона. Овакве власти поседују далеко више информација о својим регионима и на тај начин имају предност у односу на централне власти; Друго, регионалне власти имају ближи однос са грађанима и организацијама у њиховом региону, што повећава одговорност органа управљања. Осим тога, предност повећане одговорности је спречавање корупције. Иако је ово углавном било у вези са земљама у развоју, корупција је присутна и у развијеним земљама, мада, у далеко мањој мери. Одговорност функционера и њихова блискост са грађанима у региону, може их одвратити да злоупотребљавају свој положај; Треће, већи степен одговорности у комбинацији са повећаном доступношћу информација, омогућава ефикасније коришћење расположивих ресурса. У оквиру ове тврдње,

неопходно је разматрати проблем трансакционих трошкова. Централизовано пружање јавних услуга обично захтева обимне размене информација и сложене организационе структуре, ради реализације националне политике. Децентрализовањем услуга на регионе и локалитете, централна власт може да смањи бирократију и поједностави организациону хијерархију (Shin, 2001, стр. 1086).

b) Други аргумент у корист децентрализације јесте да доводи до бољег регионалног развоја. Овај аргумент је углавном повезан са политичком и фискалном децентрализацијом и представља један од главних разлога да владе користе децентрализацију као инструмент политике како би се побољшао регионални развој. Неколико објашњења иду у прилог: Прво, децентрализација уклања препреке за многе предузетнике и мреже у региону. Униформност правних смерница и институционалних механизма са централно-државним правилима, може успорити развој у региону. Када је власт децентрализована, одлучивање може постати брже и јасније, а закони се могу прилагодити специфичним условима у региону; Друго, имплементација политике подразумева да се ресурси у региону лакше и ефикасније користе. Грађани и институције неког региона, располажу ресурсима у свом региону. Због тога ће имати већу склоност да доприносе и учествују у регионалним иницијативама, јер имају већи осећај одговорности и заједничких међу-веза за политику и планове регионалног развоја.

c) Децентрализација подстиче унутар-државну конкуренцију. Овај аргумент је углавном у вези са политичком децентрализацијом. У приватним фирмама, менаџери који производе неефикасно сносиће последице за лоше пословање. То је јак подстицај за менаџере да стално смањују трошкове и побољшавају ефикасност алокације ресурса. Ипак, овај директни подстицај недостаје у државним институцијама. Децентрализација може деловати као механизам који произведи те подстицаје. Према Tiebout-овом (1956) моделу, ако су грађани у стању да препознају злоупотребу од стране државних службеника, тада могу преместити „јавне потребе“ у неку другу заједницу, у којој менаџери производе ефикасније и квалитетније задовољавају потребе својих грађана. Због тога, децентрализација власти је механизам који подржава унутар-државну конкуренцију.

d) Четврто, децентрализацијом и регионалном разновршношћу повећава се благостање у функцији потрошње јавних добара. Ефекат је највише повезан са политичком и фискалном децентрализацијом и надовезује се на Tiebout-ов (1956) модел. Аргумент објашњава да се људске потребе разликују према понуди јавних

добра. Ако је друштвена структура централизована, одлуке у вези јавне политике су исте за све регионе и њихове могућности диференцијације су ограничене. Уколико постоји децентрализација, региони могу више да диверсификују понуду јавних добара. На овај начин, грађани се могу кретати у регионима који дају најоптималнију комбинацију јавних услуга (Darby et al., 2003). Због различитих склоности, децентрализација која доприноси већој хетерогености региона, може повећати благостање.

е) Према Shin-у (2001), разлог за оправданост децентрализације налази се у решењу проблему „заједничких акција“, што се односи на проблем координације рационалних појединаца који настоје да максимизирају појединачне нето користи, без обзира на друштвена давања. Овај проблем је посебно озбиљан у оквиру алокативне политике, као што је обезбеђивање јавних добара или управљање заједничким ресурсима. Ако постоји проблем заједничких акција, одређени степен централизације у креирању и имплементацији је пожељан, зато што може спречити брзо исцрпљивање ресурса од стране „лично-интересног опортунистичког понашања“, смањити трошкове координације и мониторинга, и пружити различите друштвене или политичке споразуме. Неке студије су показале да проблеми „заједничких акција“ могу се превазићи институционалним аранжманима који омогућавају локално учешће и сарадњу.

ф) На крају, децентрализација подстиче иновације. Овај аргумент је углавном повезан са политичком децентрализацијом и у мањој мери са административном. Када постоји децентрализовано доношење одлука, регионалне власти имају слободу да осмисле и спроведе креирану политику. На овај начин може се експериментисати и креирати нов приступ пројектовању јавне политике, што не би било дозвољено или могуће у централизованом режиму. Неки експерименти ће неминовно пропасти, али други који успеју, могу представљати дуготрајна побољшања за јавну политику. Ово не само да користи самом региону, већ и другим регионима, под условом да постоје стимуланси у унакрсној регионалној размени идеја (Crucq & Hemminga, 2007, стр. 7) .

Узимајући у обзир теоријска објашњења истих аутора, а највише Crucq & Hemminga (2007) и Rosena (2002), можемо објаснити и негативне аргументе децентрализације:

а) Први недостатак децентрализације јесу екстерни ефекти. Овај недостатак је посебно важан са становишта политичке децентрализације. Активности које се предузимају у једном региону могу да утичу на активности и благостање у другим

регионима. Екстерни ефекти могу постојати у оба смера, како позитивни, тако и негативни. Природно, позитивни екстерни ефекти немају негативан утицај на други регион или регионе³². Ипак, негативни екстерни ефекти су далеко више присутни и углавном се везују за загађења која настају у једном региону и преливају се на друге. Екстернације проузроковане производњом у неком региону преливају се на други регион или регионе, а власти тог региона најчешће не могу интернализovati ове трошкове. Резултат је неефикасна алокација ресурса, јер региони брину само о сопственим користима и трошковима и не узимају у обзир ефекте њихове политике према другим регионима.

б) Други аргумент је недостатак економије обима, услед производње и пружања услуга на нижим нивоима власти. Према економској теорији, економије обима постоји када трошкови по јединици (кориснику) опадају услед пораста броја јединица (корисника). Уколико сваки од региона обезбеђује иста јавна добра својим грађанима, економија обима неће постајати, као што би могла да постоји у централизованом држави.

с) Пореска политика региона може бити неефикасна са националног становишта. Ова мана је присутна у оквиру фискалне децентрализације. Негативан ефекат може се појавити двоструко: прво, уколико порези стварају дисторзије приликом одлучивања субјекта; и друго, пораст пореза (поготову стопе) не мора изазвати реципрочну или већу промену тражње за јавним добрима. Односно, најчешће постоји мала еластичност за тражњом јавних добара. Ова констатација односи се на примарна јавна добра, која се најчешће морају користити без обзира на висину њиховог опорезивања. С друге стране, јавна добра попут паркова или пружање рекреативних услуга, имају висок степен еластичности³³ и мање ценовне дисторзије изазване порезима.

д) Децентрализовани системи имају веће трошкове у наплати пореза. Фискалном децентрализацијом утиче се на веома мале уштеде (или их уопште нема) приликом утврђивања и наплате пореских прихода. Наиме, када је сваки регион одговоран за наплату пореза и своју администрацију, неопходно је много више средстава у односу на централизован систем. Код централизованог уређеног система, постоји само један

---

³² На пример, када регион има веома добар образовни систем, образовани грађани из тог региона могу прећи и у неке друге регионе. Ови региони ће тада имати користи од квалитетног образовног система, иако код сами нису имали такав квалитет образовања.

³³ Уколико би се знатно повећала цена улазнице за један такав парк, због већег опорезивања смањио би се и број посетилаца.

ауторитет централне власти који врши опорезивање и тада су трошкови администрације најнижи.

е) Проблем једнакости се појављује када је један од циљева владе прерасподела дохотка у корист сиромашнима (Crucq & Hemminga, 2007, стр. 9). Владе често користе пореске приходе као средство прерасподеле. Када постоји фискална децентрализација, региони могу поставити систем прихода и расхода потпуно независно једне од других. Ова ситуација је далеко присутнија уколико постоје велике регионалне разлике у некој држави. Мобилност грађана ће бити већа или мања, у зависности од висине дохотка које остварују у различитим регионима, као и од пореског оптерећења које имају. Редистрибутивна политика се веома тешко спроводи на регионалном нивоу и показује да чак и када је корисна, децентрализација има своје границе и многа питања се морају решавати на државном нивоу, а не на регионалном нивоу.

Табела 9. Позитивни и негативни разлози децентрализације

Позитивни ефекти	Негативни ефекти
<p>Ефикасна администрација</p> <p>Регионални развој</p> <p>Раст унутар-државне конкурентности</p> <p>Веће благостање у потрошњи јавних добара</p> <p>Решавање проблема „колективних акција“</p> <p>Подстицај иновацијама</p>	<p>Негативни екстерни ефекти</p> <p>Недостатак економије обима</p> <p>Пореске дисторзије</p> <p>Већи административни трошкови</p> <p>Редистрибутивни проблеми</p>

Извор: Аутор, према теоретским поставкама Crucq & Hemminga (2007), Shina (2001), Rosena (2002), Kalina (2003), Darby et al.(2003) и Tiebouta (1956),

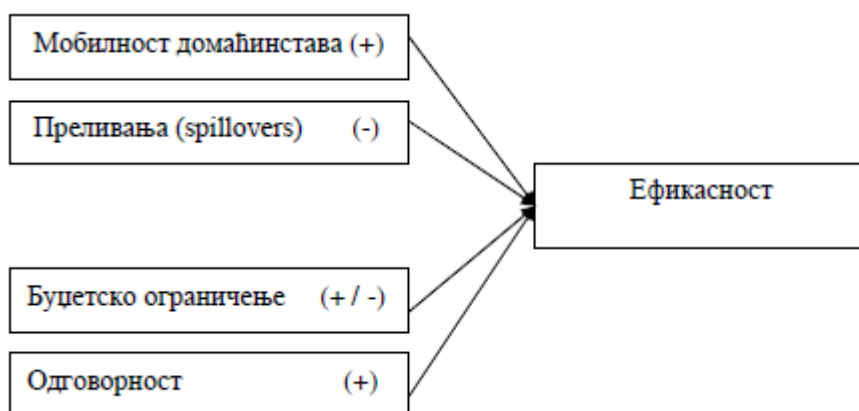
Многи аутори сматрају да фискална децентрализација најбоље објашњава ефикасност децентрализације. Према Oates-овој (1972) *Теорији децентрализације*, све док су трошкови пружања јавних добара од стране централне власти приближно једнаке трошковима од стране регионалних власти, и када је потрошња јавног добра ограничена од стране одређених надлежности, регионалне власти могу да обезбеде јавна добра ефикасније. Разлог веће ефикасности регионалних власти у односу на централне, налази се у чињеници бољег познавања преференција својих грађана и да су „кројачи“ су своје фискалне политике (Crucq & Hemminga, 2007, стр. 41). *Теорија*

децентрализације се фокусира искључиво на фискалне аспекте децентрализације. Аутори најчешће анализирају фискалну децентрализацију јер се:

- i. широко примењује и лакше се идентификује од других облика децентрализације;
- ii. постоје широка и доступна истраживања која олакшавају информације и;
- iii. различити облици децентрализације су укључени у ову теорију.

Исти аутори сматрају да фискална децентрализација има велике предности и да наглашава значај ефикасности регионалних власти у односу на централне. Овакве тврдње су у највећој мери теоријског карактера. Фискална децентрализација пружа регионалним властима могућност да утичу на економску политику развоја. Ако су развојне политике децентрализоване, могућност њихове диверсификације обично доводе до конкуренције између региона. Региони имају више инструмената на располагању које ће привлачити фирме и предузетништво, као што су пореске привилегије или различите субвенције. Овакви унутар-регионални потези повећавају конкурентност региона. Због тога су регионалне власти приморане да „производе“ висок квалитет услуга уз минималне трошкове, што доводи до веће ефикасности у њиховој производњи. С друге стране, централне власти пуцају исте јавне услуге са већим трошковима, што свакако оправдава децентрализацију и њене ефекте. Осим тога, постоји и ризик да због конкуренције између региона, инвестиције у одређена јавна добра буду веома ниска, што има негативан утицај на економски раст.

Слика 17. Фактори и њихов утицај на ефикасност децентрализације

Извори: Crucq & Hemminga (2007); Epple & Nechyba (2004); Oates (2006).

Основни циљ децентрализације је побољшање ефикасности кроз бољу алокацију ресурса. Међутим, постоје фактори који имају велики утицај, на то, да ли се већа ефикасност постиже или не. Ови фактори могу имати позитиван или негативан утицај на ефикасност децентрализоване власти (Слика 17).

Позитиван знак (+) указује на позитиван однос између фактора и ефикасности децентрализације, док негативни знак (-) подразумева негативан однос. Више мобилна домаћинства тј. домаћинстава која имају више промена боравка годишње утицаће на већу ефикасност децентрализације (Erple & Nechyba, 2004). Ово објашњава могућност домаћинства да се селе у оне регионе који им пружају боље услове за живот. Ако домаћинства нису задовољна перформансама регионалне власти, преселиће се у други регион. Преливања показују у којој мери производња јавних добара у једном региону утиче на друге регионе, и ако су у питању екстерни ефекти, онда постоји негативан утицај на ефикасност (Erple & Nechyba, 2004; Crucq & Hemminga, 2007)³⁴. Буџетско ограничење показује колику слободу регионална влада може имати у стицању средстава. Строго буџетско ограничење подразумева да регионална влада има ограничене могућности да независно стиче средства, као и да је финансијска помоћ од централне власти ограничена. Меко буџетско ограничење је потпуно супротно. Последњи фактор, одговорност, подразумева да ли се регионална власт сматра одговорном за фискалну политику, и када је одговорна - има позитиван утицај на ефикасност децентрализације (Oates, 2006).

Јако су ретке емпиријске студије о утицају децентрализације на економски раст, јер је децентрализација компликован феномен са више димензија, а на економски раст утичу бројни фактори. Истраживања ове проблематике показала су мешовите резултате³⁵. Према истраживањима две студије (Lin & Liu, 2000; Akai & Sakata, 2002) анализирани подаци показали су позитиван ефекат на економски раст. Међутим, прво истраживање односи се на Индију, земљу која има потпуно другачију политичку, економску и друштвену климу у односу на европске државе, па због тога ова студија не мора бити репрезентативна. Друго истраживање (Davoodi et al., 1995) показује негативан утицај децентрализације на привреду САД, док трећа студија (Davoodi & Zou, 1998) показује

---

³⁴ На пример, загађење другог региона изазвано производњом у неком региону, представља један такав ефекат.

³⁵ Закључци о емпиријским истраживањима су преузети из рада аутора Crucq & Hemminga (2007, стр. 43).

негативан ефекат на неке земље у развоју или чак нема ефекат у развијеним земљама. Дакле, доказ да фискална децентрализација утиче на повећање економског раста је углавном теоријска. Без јаких емпиријских доказа, ослањамо се на идеју да децентрализација бар нема негативан утицај и да потенцијано утиче на економски раст.

Осим фискалних ефеката, позитивни ефекти децентрализације се могу посматрати и као: а) утицај на раст благостања потрошача, б) генерисање веће ефикасности произвођача. Благостање потрошача може се повећати истом количином средстава, када се ова средства троше под јурисдикцијом регионалне власти у односу на централну. Раст благостања потрошача узрокована претходном тврдњом назива се алокативна ефикасност. Друго, децентрализовано пружање јавних добара може довести до повећања ефикасности произвођача, што значи да на нивоу региона, пружање јавних добара може бити јефтиније. Најважније питање је: „Како благостање потрошача и произвођачева ефикасност утичу на економски раст“? Cruscq & Hemminga (2007, стр. 42) претпостављају да бар у неким случајевима децентрализација доводи до веће потрошње и (или) веће производне ефикасности. Производна ефикасност може да повећа економски раст, јер нижи трошкови производње доведе до повећања обима и (или) квалитета аутпута са истим нивоом расхода. На крају, овакав резултат се реализује са већим приходима.

Однос између потрошачевог благостања и економског раста је далеко комплекснија. Ако преференције грађана боље разумеју регионалне власти у односу на централне, децентрализацијом се повећава њихово благостање. Раст благостања може имати позитивне ефекте на квалификовност радне снаге и њихово залагање на послу, штедњу и приватне инвестиције, што ће позитивно утицати на економски раст. Већа подударност пружања услуга јавних добара и преференција грађана, свакако утичу на раст благостања и економске активности у будућности.

2.3.2. Децентрализација, улага државе и тржиште

Према Shin-у (2001, стр. 1084), основна политичка питања везана за децентрализацију су: Коју улогу има субнационална власт? Које области политике могу бити децентрализоване? И какав је владин план децентрализације? Креатори политике морају узети у обзир, да централне власти не врше све економске функције (пружање

јавних добара, редистрибуција дохотка и привредна стабилност)³⁶. Прва економска функција владе је да обезбеди јавна добра, које тржиште није у стању да обезбеди или не обезбеђује ефикасно. Ова добра су неривалска и неискључива у природи, па је тржишна цена неефикасна, јер не одражава у потпуности маргиналну вредност робе од стране потрошача (инфраструктура, законски оквир, санитарне услуге, итд.). Ова функција државе је још наглашенија и чвршћа међу земљама транзиције и земљама у развоју, јер тржиште за оваквим добрима није развијено (на пример: приватне болнице). Друга функција се односи на прерасподелу. Тржиште може да обезбеди ефикасну алокацију ресурса, али не дистрибуира на праведан начин богатство, што је у исто време и друштвено и политички пожељно. Као резултат тога, владине интервенције се односе обично на финансијске и нефинансијске помоћи за сиромашне. Мање развијене земље имају тенденцију да се ослањају на опорезивање капиталних инвестиција и трговинских активности, како би се финансирале јавне услуге (на пример: образовање, болнице и здравствене службе), док земље са релативно више развијеним економијама имају ширу пореску базу која обухвата највише директне порезе. Трећи функција се односи на привредну стабилност. Динамика и флукуације привреде чини инвестирање несигурним и повећавају трошкове економског и социјалног прилагођавања, чиме се смањује подстицај на потрошњу и инвестирање. У развијеним земљама, монетарна и фискална политика имају велику директну и индиректну улогу у државним напорима који су дизајнирани да се стабилизује привреда и обезбеди континуирани раст.

Док су ове функције од суштинског значаја за економски развој, перформансе централне власти су често незадовољавајуће и квалитет услуга које пружају је на ниском нивоу. Многи програми не задовољавају потребе обичних грађана. Осим тога, често се потеже и питање корупције у бирократији. Ови проблеми не само да ометају економски и друштвени развој, већ и стварају политичко незадовољство. Током времена, незадовољства грађана акумулирају и доводе до политичке нестабилности, стварајући зачарани круг сиромаштва и неразвијености (Shin, 2001, стр. 1085). Децентрализацијом се може обезбедити боље решење за многе проблеме ефикасности, са којима се поготову суочавају транзиционе и земље у развоју. Ипак, неопходно је да постоје економски и политички принципи децентрализације. Нормативни приступ се најчешће

---

³⁶ Основе економске функције државе по Musgrave-у, на које се позивају готово сви економисти данас.

усваја зато што сугерише шта треба да ураде креатори политике како би оптимизовали расподелу ресурса. Недостатак овог приступа може бити, што се не узимају у обзир контекстуална и институционална ограничења којима се суочавају ове земље.

Табела 10. Смернице регионалним властима за процес децентрализације, по обиму и функцијама

Ф У Н К Ц И Ј Е			
	Алокативна	Дистрибутивна	Стабилизациона
Административни начин	<p style="text-align: center;"><u>Пожељна, уколико постоји:</u></p> <ol style="list-style-type: none"> 1. већа локална одговорност 2. довољан локални капацитет 3. ограничена економија понуде 	<p style="text-align: center;"><u>Пожељна, уколико постоји:</u></p> <ol style="list-style-type: none"> 1. већа локална одговорност 2. довољан локални капацитет 3. ограничена економија понуде 4. мале потребе централног надзора 	<p style="text-align: center;"><u>Непожељна, уколико постоји:</u></p> <ol style="list-style-type: none"> 1. довољно информација и капацитета 2. проблем „заједничких акција“ 3. економија обима 4. велике потребе централног надзора и трошкови координације
Креирање политике и одлучивање	<p style="text-align: center;"><u>Пожељна, уколико постоји:</u></p> <ol style="list-style-type: none"> а) већи локални одзив потребама грађана б) ограничене екстерналије 3. контролисани проблеми „заједничких акција“ 4. одговарајуће капацитете 5. политичку изводљивост 	<p style="text-align: center;"><u>Непожељна, уколико постоји:</u></p> <ol style="list-style-type: none"> 1. могуће екстерналије 2. лимитираност локалних капацитета 3. проблем „заједничких акција“ 4. потенцијални конфликти између региона 	<p style="text-align: center;"><u>Непожељна, уколико постоји:</u></p> <ol style="list-style-type: none"> 1. могуће екстерналије 2. лимитираност локалних капацитета 3. проблем „заједничких акција“ 4. потенцијални конфликти између региона

Извор: Shin, 2001, стр. 1092

Када је реч о класичној економској теорији, тржиште је крајњи облик децентрализације (Dodescu, 2011, стр. 50). С друге стране, могло би се сматрати да је држава аутоматски одговорна за производњу и дистрибуцију јавних добара и услуга. У пракси, понекад, тржиште може да понуди често ефикаснији решења од државе у производњи или дистрибуцији јавних добара. Исто тако, локална или регионална решења могу бити ефикаснија од оних централних. Јасно је да се овде говори о алокативној улози државе и циљу ефикасне алокације ресурса. У принципу, већина политика алокације може бити децентрализована на неколико начина. Или је у питању административни начин, или је процес креирања политике, а некада се могу истовремено примењивати оба. Главни допринос децентрализације је заснован на претпоставци да, када су грађани, као „примаоци јавних услуга“ укључени у овај процес преко својих представника, регионална или локална самоуправа реагује ефикасније према њиховим потребама. Докле год не постоје озбиљне екстерналије или проблеми „заједничких акција“ и ниједна озбиљна политичка опозиција према централној власти, децентрализација и дисперзија власти су пожељне (Табела 10).

Имајући у виду претходно речено, може се претпоставити следеће:

- a) Када је у питању алокативна улога државе, анализу децентрализације на нивоу региона фокусира се углавном на колективна добра (јавна добра). Према већини постојећих демократских уређења држава, број колективних добара произведених од стране централне власти мора се ограничити углавном на чиста колективна добра: војска, безбедност, спољна политика, правосуђе, итд. Осим тога, нису сва колективна добра децентрализована на исти начин, или чак на истом нивоу. Централне власт ограничава децентрализацију у обезбеђивању јавних добара у зависности од природе тих добара, могућности економије обима, негативних ефеката преливања, као и структуре конкурентности у производњи или пружању одређених јавних добара.
- b) Из перспективе дистрибутивне улоге државе, децентрализација се анализира према потенцијалном утицају на избор пребивалишта (миграције) и на локацију фирме. Ако, на пример, регионална влада примењује веће и прогресивно опорезивање у неком региону, грађани ће одлазити у регионе са мањим порезима. Слично томе, може постојати и феномен делокализације фирми. За

одређени регион, ова политика ће имати „ефекат бумеранга“, јер ће повећати трошкове и смањити приходе у исто време. Дакле, децентрализацију дистрибутивне политике одређује, по цени веће вертикалне правичности и хоризонтална неједнакости, покретљивост привредних субјеката и величине и хомогеносте регионалне заједнице (Atkinson & Stiglitz, 1980; Brown & Jackson, 1990; Weber, 1991; Black et al., 2009; Dodescu, 2011).

- с) На крају, регулаторна улога државе мора поћи од неспорне чињенице да економска равнотежа показује карактеристике националног колективног добра. Иако интензитет варира од једног региона до другог, флукуације економске активности и економске неравнотеже се тичу националне економије у целини. Стабилизациона политика утиче на све регионе и често, ствара могућности преливања због међу-зависности и различите развијености и снабдевености факторима међу регионима.

Према Shah-у (1994) и Shin-у (2001), јавне услуге које би требало да буде децентрализоване на ниво локалних самоуправа су: заштита од пожара, полицијска заштита, основно и средње образовање, комуналне услуге, уређење локалних паркова и рекреација, одржавање улица, локалних транзита, управљање саобраћајем, општинске библиотеке, употреба локалног земљишта, итд. Услуге које се могу децентрализовати на регионални ниво, укључују: превоз, снабдевање водом, одржавање регионалних паркова, одређене здравствене и санитарне услуге, одржавање регионалних путева, итд. Одређене регионалне услуге могу се пружати под мониторингом и субвенцијама централне власти, уколико постоје међу-регионални екстерни ефекти или ако утичу на веће редистрибутивне импликације.

2.4. Развој регионалне економије и економски аспект регионализације

Највећи развој регионалне економије почиње од 1980-их година у европским земљама, напуштајући због кризе 1979-1982. Кејнзијанску регионалну економију и усмеравањем на регионалну политику стимулисану иновацијама, с циљем промоције привредног раста (Visser & Atzema, 2007). Многи аутори (Lundvall, 1988; Nooteboom, 2000; Camagni, 1991; Becattini, 1990; Cooke, 2001; Asheim, 1996) сматрају да знање и иновације имају велики значај за регионални развој и да имају своје специфичне регионалне поставке. Овај приступ постаје још популарнији под утицајем Michael

Porter-a (1990, 1998, 2000, 2003), који је изазвао пажњу регионалним кластерима сродних сектора, с циљем подизања продуктивности, иновативности и конкурентности уопште. Према Porterу, кластере представљају групе фирми које послују у сродним гранама индустрије на нивоу финалних производа, сировина, опреме, машина и услуга, тј: конкуренти, произвођачи и купци готових производа и услуга, као и произвођаче комплементарних производа и услуге. Ове фирме имају користи од функционалне и технолошке интеракције, далеко више од улазно-излазних трансакција (2000, 2003).

Porter у свом моделу полази од интеракције четири фактора који представљају „дијамант“: стратегија, структура и ривалитет фирме; услови улазних фактора; услови тражње; и сродне и пратеће индустрије. Развијенија и интензивнија интеракција између ових фактора и актера који су укључени, генерише већу продуктивност, иновативност и раст извоза тог сектора. Porter (1990) спомиње и значај географске концентрације фирми, што побољшава рад кластера, али није експлицитно укључио просторну димензију у његовој оригиналној дефиницији кластера. Тек касније, Porter наглашава да су *„конкурентске предности у глобалној економији у великој мери могу локализовати и да проистичу из концентрације високо специјализованих вештина и знања, институција, ривалитета и софистицираних купаца“* (1998, стр. 5). Porter (1998) дефинише кластере као географски концентрисане и међусобно повезане компаније, са специјализованим добављачима, пружаоцима услуга, које послују у сродној индустрији и које сарађују са институцијама као што су: универзитети, разне агенције, и трговинска удружења; у појединим областима у којима конкуришу, али и сарађују.

Иако је Porter-ов приступ допринео популаризацији регионалне економије, он није био савршен и брзо је пронашао своје критичаре. Martin и Sunley (2003) тврде да Portero-ова кластеризација има озбиљне концептуалне, теоријске и методолошке проблеме. Nooteboom (2000, 2004) сматра да је први проблем ризик од стратешког неуспеха. Веома је тешко изабрати *ex ante* фирме, технологије и индустрије које ће имати успешне иновације и на тај начин, допринети регионалном расту (Visser & Atzema, 2007). Ризик неуспеха регионалног кластера сасвим је извесан и представља добар аргумент критике Porter-овог модела. Други проблем је ризик „колективног неуспеха“. Креатори политике често желе да копирају успехе познатих високо-технолошких регионалних кластера, као што су: Силиконска долина (Америка), Баварска (Немачка),

Софија-Антиполис (Француска), и др. (Hospers, 2005; Visser & Atzema, 2007). „Регионално копирање“ може изазвати велике трошкове и „погрешну кластеризацију“, занемарујући конкурентске предности региона и усмеравајући велика улагања у кластер који није адекватан за регион. Трећи проблем је велика сложеност кластера. Кластеризација се односи на различите, сложене, ендogene, дугорочне и историјске процесе који се одвијају у специфичним регионалним контекстима (Gordon & McCann, 2000; Visser & Boschma, 2004; Asheim et al., 2006; Visser & Atzema, 2007). Проблем је још израженији када су у питању региони који никада раније нису имали кластере. На крају, Visser и Atzema (2007) сматрају да Porter-ов приступ може имати и проблем високих опортунитетних трошкова, што доводи у питање оправданост кластера.

Истовремено, уз регионално-иновативну (кластерску) теорију, развија се и нов економско-географски приступ, који се зове Нова економска географија (НЕГ). Према овом приступу, транспортни трошкови, трговина, екстерналије и повраћаји на уложена средства, представљају основне категорије које је неопходно анализирати. Приступ је настао под утицајем Fujita-е (1988), Krugman-а (1991a) и Venables-а (1996), који полазе од општег модела равнотеже у несавршеној конкуренцији (Tohmo, 2007). Ипак, може се рећи, да је највећи значај Нове економске географије акценат на локацији, или „откривање локације“, како је Paul Krugman (1991a) у својим радовима нагласио. Узимајући у обзир елементе Нове економске географије, види се да је она развијана још пре Krugman-ове (1991a) теорије. Према Tohmo-у (2007), она је синтеза теорија локације³⁷, економије агломерације, теорије екстерналија (Marshall), регионалне специјализације и концентracије, несавршене конкуренције, трансакционих трошкова и технолошких *spillovera*. Ottaviano (2003) сматра да је просторни распоред економских активности фокус регионалне политике у оквиру НЕГ, због својих последица на благостање. У својим анализама (Ottaviano, 2003), представио је шест кључних утицаја НЕГ модела:

- регионалне нус-појаве (које подразумевају да скоро све нерегионалне политике имају неку регионалну последицу) ,
- ефекте трговинских интеракција (које утичу у доброј мери на регионалну политику),

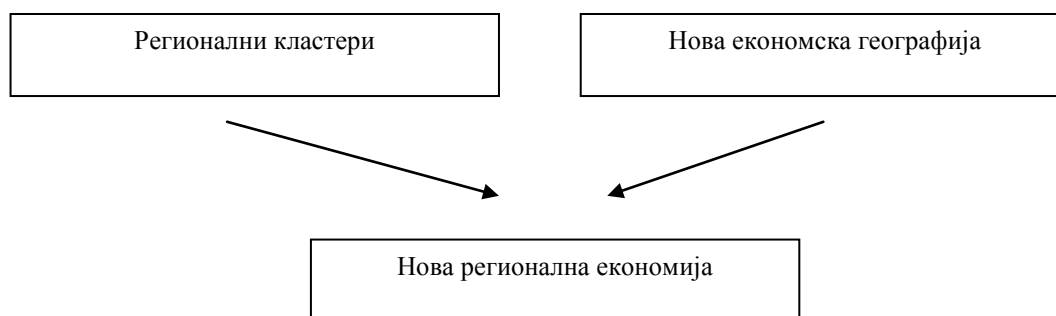
---

³⁷ Традиционалне немачке теорије: von Thünen (1826) *The isolated state*, Weber (1909) *The theory of the location of industries*, Christaller (1933) *Central places in southern Germany*, Lösch (1940) *The economics of location* and Isard (1956) *Location and space economy* and (1960) *Methods of regional analysis*.

- граничне ефекте (који подразумевају да постоји *apriori* велика флексибилност привреде на одређеном локалитету, али када једном просторне разлике поприме свој специфичан облик, онда се та флексибилност потпуно губи),
- ефекат блокаде (чак и шокови краткорочних политика могу створити трајне ефекте на привредни амбијент одређеног региона),
- ефекат избора (регионална политика игра кључну улогу у одабиру просторног и квалитативног распореда компанија у региону), и
- ефекте координације (примењују се у комплексним и сложеним будућим унутар-регионалним процесима).

Специјализација и географска концентracија пружају многе предности и могућности. Ако регион улаже у своје најважније гране, дефинише своје локалне области развоја и потенцира на његовим предностима, алоцира своје ограничене ресурсе у складу са развојним потенцијалом, раст региона може бити константан и брз. Са друге стране, недостатак специјализације и географске концентracије јесте једнострана економска структура и нефлексибилност у случају рецесије.

Слика 19. Развој нове регионалне економије

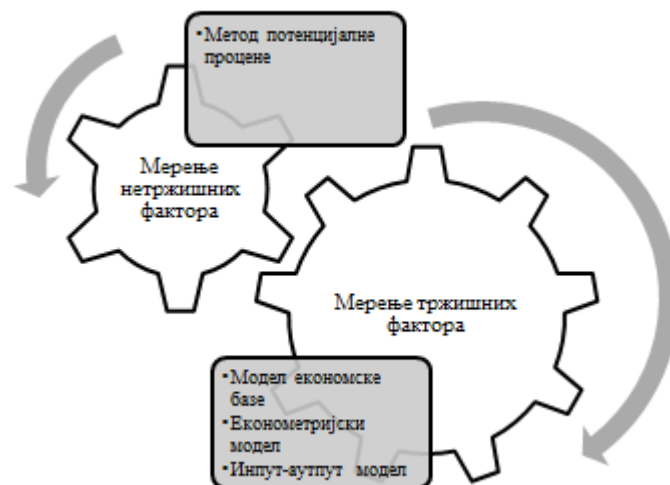
Извор: Аутор

Pleeter (1980) је пре више од 30 година представио три базичне категорије регионалних модела, који анализирају регионалне економске ефекте (Tohmo, 2007)³⁸. Ови модели су: а) модел економске базе, б) економетријски модел и в) инпут-аутпут модел. Који од ових модела је најадекватнији за примену? Одговор на ово питање није нимало

³⁸ О овим моделима писао је Tohmo (2007) у својој докторској дисертацији „*Regional economic structures in Finland: Analyses of location and regional economic impact*“, позивајући се на књигу Saul Pleeter-a (1980) *Economic impact analysis: Methodology and applications*.

једноставан, јер не постоји метод који ће обухватити целокупну регионалну проблематику. Збо тога, може се рећи, да ће бити примењен онај метод који је најадекватнији за посматране проблеме. Узмимо у обзир цене, које се користе за мерење вредности или мерење неког економског утицаја (на пример: инвестиције). Међутим, како проценити вредност квалитета животне средине, разне културне вредности, квалитет неформалних институција или можда безбедност, тј. све оне факторе који се не размењују на тржишту и који немају тржишне цене. Тада су друге методе потребне. Метод потенцијалне процене (Contingent valuation method: CV - method) управо може мерити ове нетржишне факторе (Mitchell & Carson, 1989; Hanemann, 1994; Tohmo, 2007).

Слика 20. Регионални модели

Извор: на основу теоријско-аналитичких поставки аутора - Pleeter, 1980; Mitchell & Carson, 1989; Hanemann, 1994; Tohmo, 2007.

Најшире прихваћен модел анализе и мерења економског утицаја региона је инпут-аутпут модел (Tohmo, 2007). Овај познати модел економске равнотеже развио је Leontief 1930. године, али у регионалној економији примењује се тек од 1980-их (Miller & Blair, 1985). У том периоду, овај модел се модификује, како би одразио специфичности регионалних проблема. Карактеристика овог модела је да анализира промене у производњи у грани, што је последица промене укупне тражње на производњу, запосленост и зараде које се анализирају (Eskelinen, 1986; Tohmo, 2007). Састоји се од система линеарних једначина које описују дистрибуцију производње у

грани и у целој привреди. Инпут-оутпут анализа је начин проучавања економске структуре одређене области³⁹. Највећа критика овог модела налази се у чињеници да је примењив само у већим регионима или у анализи целе државе. Код мањих региона или локалних заједница, међугранске релације немају велики значај (Pleeter, 1980).

Примена различитих економских модела у регионалним анализама (али и првенствено на нивоу целокупне привреде) је адекватна, када се посматра проблематика која укључује тржишне цене, тј. када на ове варијабле утичу тржишни механизми. Доминација тржишног приступа опада појавом *бихејвиориста* и *преференцијалне економије*, 1930-их година. Hanemann (1994) наглашава, да анализом људских преференција и њиховог понашања, створио се простор за не-тржишну процену. Arrow et al. (1993) сматра да је метод потенцијалне промене (CV method) једини метод који може пружити информације о вредновању корисности добра, која произилази из њеног пуког постојања, а не од алтернативе употребе. Имајући у виду ову особину, можемо вредновати и добра која до сада нису била у потпуности мерљива⁴⁰. Овај метод откривен је од стране Ciriacy-Wantrup (1947), али касније је коришћен и анализиран у многим радовима (Cummings et al., 1986; Mitchell & Carson, 1989; Carson et al., 1992; Arrow et al., 1993; Hanemann, 1994; Tohmо, 2007). Како овај метод мери културна добра, која се не могу исказати на тржишту или нека друга неопипљива добра, са сличним карактеристикама? Метод потенцијалне промене мери *спремност појединаца да плате једно такво добро* (Tohmо, 2007). Промена благостања потрошача (увећање), као резултат добијања културног (или неког сличног) добра, може се мерити преко: његове спремности да плати, његове спремности да прихвати, жртвовања у трошку и вишка (потрошачев вишак). Потрошач увек има могућност да уместо улазнице за музеј (узима се као пример не-тржишног добра) плати нешто друго, што може бити тржно мерљиво или пак, неко друго не-тржишно добро, које ће му више увећати благостање или наметнути мање трошкове. Због чега је овај метод важан у регионалним оквирима? Не-тржишна добра, међу којима се истичу културна добра, све више су повезана са туризмом и имају важну и растућу улогу у привлачењу туристичких посетилаца. Осим тога, ова добра обогаћују квалитет живота становника одређеног региона. Због тога,

---

³⁹ Најчешће се анализира земља или одређени регион.

⁴⁰ На пример: Колико је спремна особа да плати улазницу за неку галерију или догађај културног садржаја? На овај начин, исто се може изразити мерење „вредности“ животне средине или здравља.

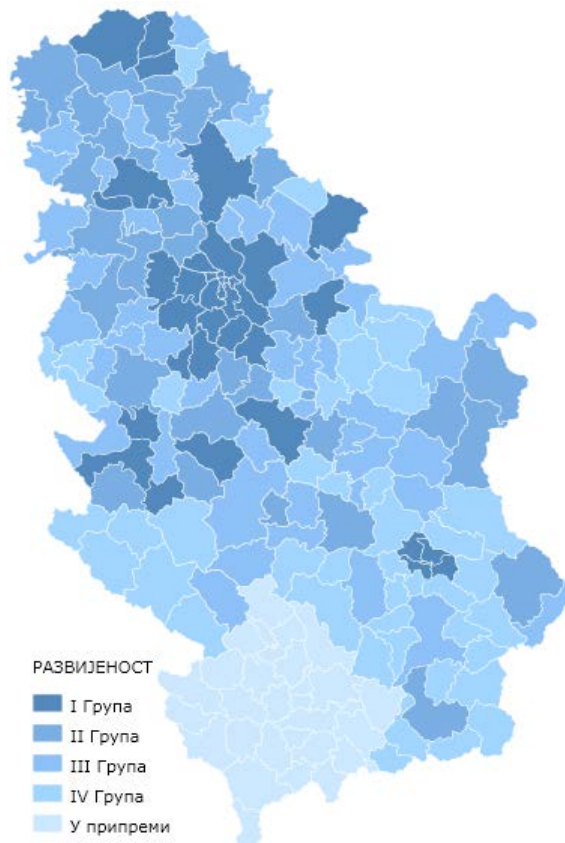
овај метод може се сматрати релевантним начином да се процени економска вредност не-тржишних добара и анализира целокупна економија одређеног региона.

2.5. Регионална политика у Србији

Регионална политика у Србији није се готово никада налазила међу приоритетним развојним циљевима државе (како Србије, тако и бивше Југославије). Несвеобухватна развојна политика, која је обележила другу половину 20. века у Србији, утицала је на стварање великих регионалних разлика. Политика друштвено-економског развоја фокусира се искључиво на економско-развојну димензију Србије, занемарујући друштвено-социјалне, просторне и друге димензије регионалне политике, подржавајући највише секторски развој и занемарујући тренд регионализације. *Регионални проблем у Југославији од 1945. до 1990. године не може се објаснити и разумети истраживањем само економских диспаритета. Кроз тај проблем се преламало и питање државног устројства и национално питање, што је било резултанта различитих историјских утицаја који су створили и читав мозаик културних образаца. Отуда његова сложена природа и изузетна важност у ексјугословенском контексту. Специфичан печат приступу решавања регионалног проблема ударила је и владајућа идеологија (Оџић, 2002, стр. 8).*

Уз овакву политику, веома тешка ситуација из 1990-их година, појава нових економско-привредних девастираних подручја у транзиционом периоду 2001-2008. године и светска економска криза (2008-2009.), утицали су продубљивању овог проблема. Таква ситуација створила је велике регионалне диспропорције које су уједно и највеће у Европи: (5,4:1) економска, (10:1) незапосленост, (9:1) образовање, (8,4:1) депопулација. С друге стране, Србија није једина земља која жели да реши овај сложен проблем, јер је регионална неравномерност присутна у многи другим државама. Регионални развој земље добија многе особености развоја привреде у целини. Друштвене, економске, демографске, инфраструктурне, социјалне и еколошке промене унутар подручја Србије у периоду 2001-2009. нарасле су до екстремних вредности и узроковале су веће регионалне диспропорције (Министарство животне средине и просторног планирања & Републичка агенција за просторно планирање, 2010).

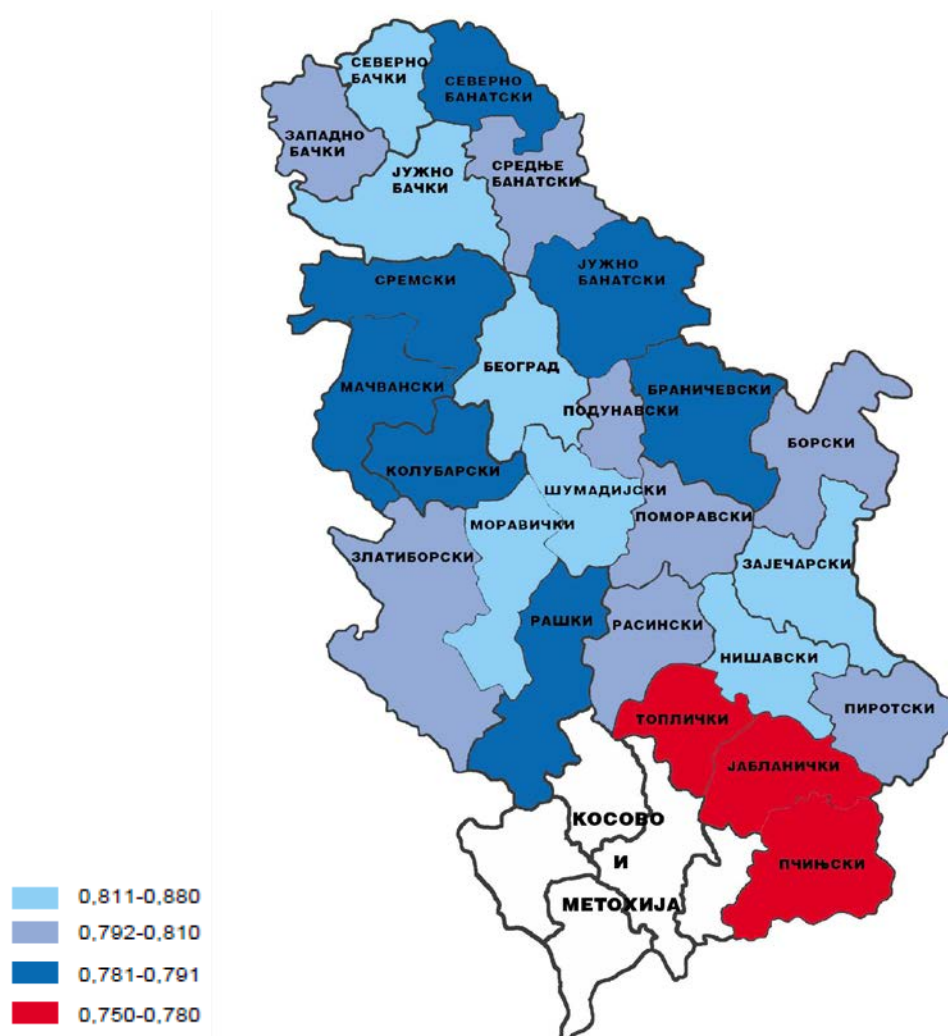
Слика 21. Развијеност територије Србије према општинама

Извор (преузето): АПР (2012)

Србију карактерише одсуство регионалне политике, већ деценијама. Идеје о децентрализацији власти генерисане су искључиво политичким мотивима, а економски су или секундарни или су занемарени. Таква доминација политичког утицаја угрозила је елементарна начела и аргументе економске струке, доводећи у опасност принципе рационалног приступа децентрализацији, а тиме и економску ефикасност и једнакост грађана. Прецизније, овакав приступ је утицао да су привредне гране регионално неповезане, а неразвијена подручја су скоро заобиђена у процесу индустријализације. Уз овакву политику, одређена подручја су стекла искуство у индустријализацији, већи доходак по глави становника, раст продуктивности, квалитетнију инфраструктуру и наравно, већи животни стандард.

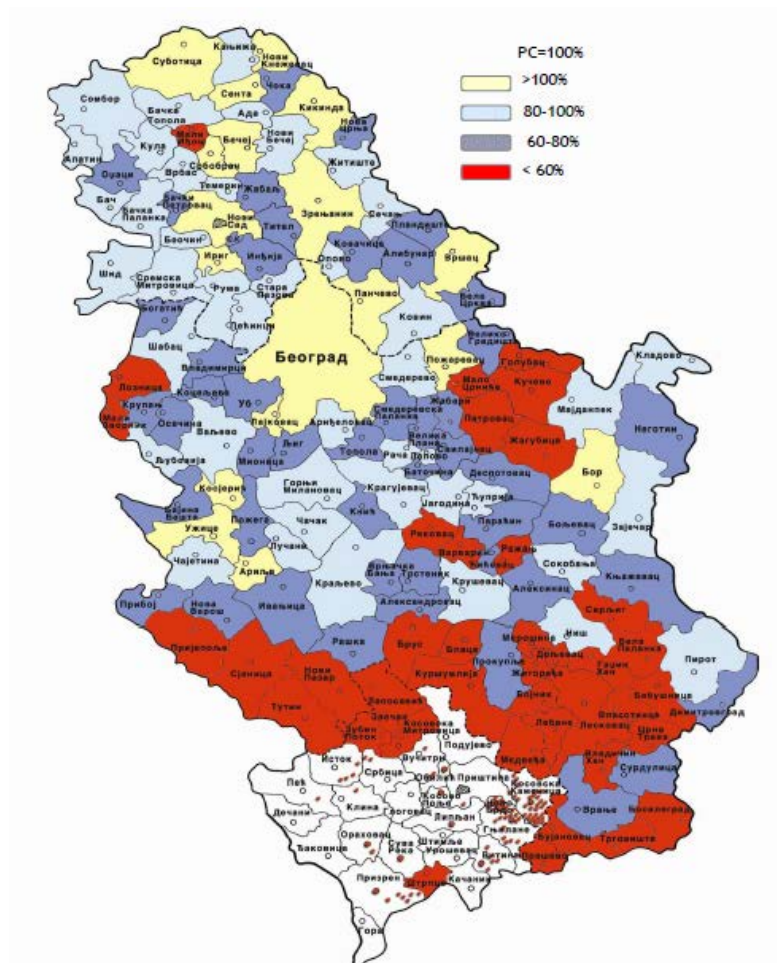
Слика 22. Регионални индекс хуманог развоја (HDI)

Извор (преузето): Министарство животне средине и просторног планирања & Републичка агенција за просторно планирање (2009). *Стратегија просторног развоја Републике Србије 2009 – 2013 – 2020.*

Са друге стране, један део територије Србије, тј. одређен број подручја (округа, области, па чак и цео регион), нису имали овакву подршку. У периоду транзиције, регионалне разлике су наставиле да се продубљују. Највеће разлике односе се на демографске карактеристике, људски потенцијал, привредну структуру и ефикасност, услове социјалне и економске инфраструктуре, проблеме загађивања животне средине и унутрашње хомогености.

Слика 23. Степен развијености општина у транзиционом периоду

Извор (преузето): Министарство животне средине и просторног планирања & Републичка агенција за просторно планирање (2009). *Стратегија просторног развоја Републике Србије 2009 – 2013 – 2020.*

Може се рећи, да је одсуство институционалног приступа у регионалном развоју утицало највише на стварање ових проблема. Највећи узроци лоше регионалне политике налазили су се у неусклађености и у некоординацији секторске и регионалне политике, са једне стране, а са друге стране, препуштањем развоја неразвијених слободном тржишту без изграђених институција. Према групи аутора која је писала *Просторни план Републике Србије 2010 – 2014 - 2021*, из Министарства животне средине и просторног планирања, као и Републичке агенције за просторно планирање, (2010), оваква регионална политика је водила поларизацији и продубљивању проблема, усмеравајући привредне и друштвене активности и становништво у развијене регионе и урбане агломерације, што је резултирало популационом и економском суперконцентрацијом. Према истој групи аутора (2010), разлике су у великој мери

результат регионалних специфичности, нарочито структуре привреде која утиче на лакше или теже прилагођавање текућим привредним и друштвеним променама.

Према Закону о регионалном развоју (2009), предвиђено да сваки регион оснује регионални развојни савет састављен од представника покрајинске, локалне и градске управе, цивилног сектора и представника Владе, који имају саветодавну улогу у доношењу и имплементацији политике регионалног развоја (*Просторни план Републике Србије 2010 – 2014 -2021*). У свим регионима се оснива регионална развојна агенција чији је циљ спровођење политике регионалног развоја на нивоу региона. Региони у Србији испуњавају услове да се третирају као економски региони, јер су привредно и географски заокружени и располажу природним и људским ресурсима, што им омогућава стварање јачих жаришта раста и одговарајућу диверзификацију производње⁴¹. Према *Плану*, ово је основа за територијалну поделу рада и производну специјализацију међу регионима. Имајући у виду асиметричну организациону структуру државне администрације, процес успостављања рационалне и ефикасне институционалне мреже која би омогућила спровођење усклађене политике регионалног, просторног и одрживог развоја.

Неопходно је, да се регионална политика у Србији конципира, како би доприносила: а) уравнотежењу регионалног развоја појединих делова Републике, б) структурном прилагођавању региона према интересима регионалне заједнице, тј. становништва које је насељава, в) ефикаснијем регионалном развоју и већој конкурентности региона на основу територијалног капитала и реалних потенцијала које поседује, и г) одрживом развоју и уређењу територије у складу са њеним идентитетом, традицијом и специфичним начелима, и потребама одбране земље (*Просторни план Републике Србије 2010 – 2014 -2021*).

Према истом владином документу (2010), циљеви регионалне политике су следећи:

Основни циљ је успоставити ефикасну регионалну организацију и координисану регионалну политику (која одговара препорукама ЕУ), чиме ће се омогућити равномернији регионални развој и већи степен територијалне кохезије (2010, стр.52).

---

⁴¹ Такође, према *Просторном плану Републике Србије 2010 – 2014 -2021*, Министарства животне средине и просторног планирања, као и Републичке агенције за просторно планирање, (2010).

Оперативне циљеве такође треба достићи и они би требали да допринесу очувању постојеће структуре насеља, осавремењавању инфраструктуре, очувању културног наслеђа и одговарајућег нивоа знања на ширим подручјима Србије. Ови циљеви подразумевају:

- заокружење регионалне институционалне изградње;
- процес децентрализације;
- смањење регионалних и унутаррегионалних неравномерности и сиромаштва;
- подизање регионалне конкурентности која зависи од степена активирања територијалног капитала и мобилизирања територијалних потенцијала појединих региона;
- ефикасно усмеравање процеса урбанизације;
- комплетирање инфраструктурне и социјалне супраструктуре као једне од основних претпоставки ефикаснијег управљања развојем и простором;
- развијање механизма стратешког планирања на свим нивоима управљања регионалним развојем.

Регионална политика била би праћена децентрализацијом, којом би се преносила овлашћења и надлежности са централног нивоа на нижи, регионални ниво. Исто тако, поједина овлашћења на нивоу локалне заједнице би била пренета на ниво региона. Циљ децентрализације Србије односи се првенствено на уравнотежен регионални развој, као и на смањење диспаритета, већи степен територијалне кохезије и раст конкурентности.

Према *Просторном плану Републике Србије 2010 – 2014 – 2021* (2010), мере и инструменти регионалне политике Србије су:

1. Доношење адекватних закона и аката на основу којих се дефинишу области које чине регион, јединице локалних самоуправа и градских општина које чине области, као и одговарајућа методологија за израчунавање и оцена степена развијености региона, локалних самоуправа и градских општина. Ови закони и акти би регулисали политику мера за подстицање регионалног развоја, методологија за вредновање мера и подстицаја регионалног развоја.

2. Формирање регионалних развојних агенција, које ће спроводити регионалну политику кроз: имплементацију развојних програма; координацију пројектних активности важних за економски, социјални, просторни и еколошки развој; подстицање међу-регионалне, као и међу-националне сарадње; примену мера, подстицаја и других механизма значајних за регионални развој.
3. Формирање регионалних савета са саветодавном улогом у креирању политике регионалног развоја и давању мишљења на развојне документе.
4. Доношење и имплементација развојних мера, као што су: Национални план регионалног развоја; Регионалне развојне стратегије за Регион Шумадије и западне Србије, Регион Јужне и источне Србије, Регион Војводине, Београдски регион и српске заједнице на АП Косово и Метохија; и Програм финансирања развоја за пет региона којим ће се дефинисати пројекти и расподела финансијских средстава за њихову реализацију за сваку буџетску годину.
5. Унапређење институција којим ће се управљати, координисати и спроводити регионални развој.
6. Сарадња са Европском унијом у вези фондова и пројеката који ће бити финансирани из ових фондова, као и едукација кадрова и корисника фондова како би стекли адекватна знања из области коришћења средстава.
7. Дефинисање и имплементирање пројеката регионалног развоја.
8. Израда програма који се односе на прекограничну сарадњу.
9. Наставак децентрализације и спровођење других мера регионалне политике.

Регионалну политику биће неопходно прилагодити таквом концепту, где је сама срж ове политике усмерена ка постизању равнотеже између развоја свих региона и области, како оних неразвијених, тако и оних развијених, применом приступа и модела увећане територијалне и социјалне кохезије, с једне стране и подстицања економске конкурентности и приступачности, с друге стране (*Стратегија просторног развоја Републике Србије 2009 – 2013 -2020.*, 2009). Према овој *Стратегији* (2010), у Србији су у области регионалног развоја нерешена многа суштинска питања, која се односе на: поуздану идентификацију и територијализацију основних циљева развоја; избор најпогодније типологије региона према степену развијености; свеобухватну евалуацију услова, са могућностима за развој; неусклађеност међу регионима и унутар региона; процес регионалне сарадње и развоја у контексту глобализације; традиционалне и нове инструменти политике регионалног развоја; и сл.

2.6. Регионализација у Србији

Тема о регионализацији Србије (као и СФР Југославије) присутна је са различитих аспеката, намена и метода, у српско-југословенској литератури још од почетка XX века. Ипак, ова тема задобија веће значење од средине 50-тих година и са променљивим интензитетом бележи прилоге неуједначене научне и практичне вредности све до данас. Овој теми придружује се и група економиста на челу са академиком Костом Михајловићем, оријентишући се ка концепцијским и практичним питањима регионалног развоја (Радовановић, 1993-1994, стр. 90). Почетком 60-тих година, поставља се и делимично примењује у обради резултата Пописа становништва 1961. шема сталних рејона⁴² (региона) за демографска истраживања⁴³, која је добро конципирана и представља успели методолошки узор за обнављање једног оваквог аспекта регионализације (рејонизације). У истом периоду, у складу са политичко-административним границама и насељима, планска методологија и пракса развија регионализам у оквирима територијалних планова. Регионални метод, базиран на многим наукама (географија, економија, историја, политичке науке и др.) добија значење општег научног метода. Милорад Васовић је 1965. децентрализовао Србију на 5 већих региона и 27 мањих региона приближно истог ранга, од којих се неки даље диференцирају на релативно индивидуалисане регионалне целине нижег ранга. Васовић (1965) је издвојио од посебног интереса за проучавање савремених интегративних просторно-функционалних процеса регион који захвата велико пространство централне Србије (Мачва, Доња Колубара, Доње и Горње Поморавље, Шумадија, Подрињско-ваљевски крајеви, Ужички крајеви, Чачанско-крушевачко Поморавље).

Србија има три нивоа јавне администрације – централни (републички), покрајински и општински. Територијална организација Србије институционализована је *Уставом Републике Србије*⁴⁴, *Законом о територијалној организацији Републике Србије*⁴⁵ и

---

⁴² Реч *рејон* има исто значење као *регион*, с тим што се *регион* користи у западној литератури, а *рејон* у руској литератури. Имајући у виду период када су у Србији и Југославији писани радови са регионалном тематиком или вршена истраживања, јасно је зашто се управо користила реч *рејон*.

⁴³ Коју је објавила Милица Сентић 1963. као дело“ Шема сталних рејона за демографска истраживања“.

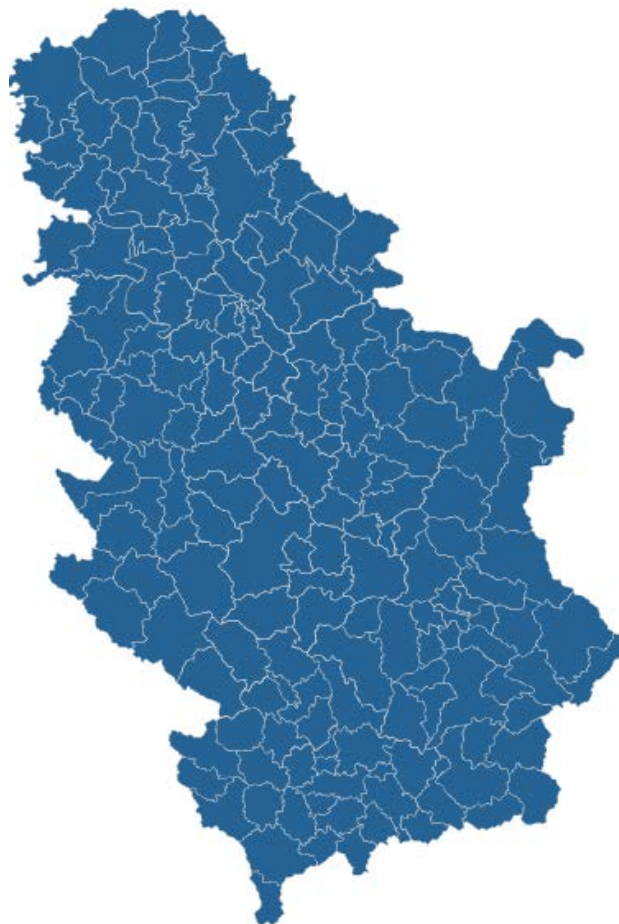
⁴⁴ *Службени гласник РС*, бр. 48/94 и 11/98.

⁴⁵ *Службени гласник РС*, број 129/07.

*Уредбом о начину вршења послова министарстава и посебних организација ван њиховог седишта*⁴⁶.

Слика 24. Република Србија

Извор (преузето): АПР (2012)

Организациону структуру Републике Србије чине две аутономне покрајине - АП Војводина и АП Косово и Метохија, 193 општине, 23 града, Град Београд и 29 управних округа. Према *Просторном плану Републике Србије 2010 – 2014 - 2021*, ово указује да Србија има модел асиметричне територијалне организације, где заједно са општим принципима два нивоа управе (централне и локалне), коегзистира, али само у специфичном простору, мезо–управа (аутономна покрајина) која ужива посебан статус.

---

⁴⁶ *Службени гласник РС, број 3/92.*

Табела 11. Региони у Републици Србији према НТСЈ 1 класификацији

Регион	Област (округ)	Површина km ²	Број насеља	Становништво у хиљадама
Северна Србија	Град Београд	3205	157	1630582
	Севернобачки	1784	45	192118
	Средњобанатски	3256	55	193067
	Севернобанатски	2336	50	153708
	Јужнобанатски	4282	94	300874
	Западнобачки	2420	37	195573
	Јужнобачки	4022	77	607282
	Сремски	3487	109	325734
Јужна Србија	Златиборски	6148	438	296858
	Колубарски	2466	218	180293
	Мачвански	3275	228	310839
	Моравички	3036	206	215422
	Поморавски	2616	191	216186
	Расински	2660	296	244241
	Рашки	3914	359	299155
	Шумадијски	2368	175	289496
	Борски	3505	90	132464
	Браничевски	3855	189	189556
	Зајечарски	3600	173	124423
	Јабланички	2770	336	227116
	Нишавски	2723	282	374017
	Пиротски	2763	214	95861
	Подунавски	1223	59	203118
	Пчињски	3526	363	228254
	Топлички	2230	267	94570
	Косовски	3117	393	/
	Косовско-митровачки	2050	335	/
	Косовско-поморавски	1412	184	/
Пеђки	2450	317	/	
Призренски	1910	220	/	

Извор података: Републички завод за статистику и Републички геодетски завод
(стање 31.12.2009 осим за Косово и Метохију за које је стање 31.12.1998)

Према НТСЈ 1 класификацији, у Србији је могућа регионална подела на теоретском нивоу. С обзиром да НТСЈ 1 класификација подразумева територије величине од 3 до 7 милиона становника, Србија би се могла само теоретски поделити на два региона: Северну и Јужну Србију. Северна Србија би обухватала Војводину и Београд, док би Јужна Србија обухватала Шумадију и Западну Србију, Јужну и Источну Србију, као и Косово и Метохију (Табела 11).

Оваква теоретска регионализација могла би само да испуни нормативни приступ институционалног дефинисања региона, према принципима Eustat-a, уз претпоставку да постоји политичка воља за овим приступом (што је сада мало вероватно). Са друге стране, што је много реалније, функционални принцип се тешко може испунити због аналитичких захтева друштвено-економских критеријума. Имајући у виду ова ограничења, НТСЈ 1 класификација региона у Србији је непримењива за тренутни институционални оквир. Такође, неопходно је нагласити, да се Србија не може дефинисати као НТСЈ 1 регион, јер прелази границу од 7 милиона становника, а не поседује територију у оквиру својих граница која се може препознати (са историјског или друштвено-економског критеријума) као један од европских региона (за разлику од неких држава у Европи које испуњавају овај критеријум, на пример: Чешка, Данска, Ирска, Кипар, Литванија, Летонија, Луксембург, Малта, Словенија и Словачка).

Табела 12. Региони у Републици Србији према НТСЈ 2 класификацији - основни подаци

Регион	Површина km ²	Број насеља	Становништво у хиљадама
Београд	3205	157	1630582
Војводина	21587	467	1968356
Шумадија и Западна Србија	26483	2111	2052490
Јужна и Источна Србија	26195	1973	1669379
Косово и Метохија	10939	1449	/

Извор података: Израчунато на основу података Републичког завода за статистику и Републичког геодетског завода (стање 31.12.2009 осим за Косово и Метохију за које је стање 31.12.1998)

НТСЈ 2 класификација обухвата територију од 800 000 до 3 милиона становника и представља формалну поделу региона у Србији. Србија се састоји од 5 НТСЈ 2 региона:

Београд; Војводина; Шумадија и Западна Србија; Јужна и Источна Србија; Косово и Метохија. Многи аутори и јавност презентују своје моделе регионализације Србије, узимајући у обзир бројне критеријуме (факторе) специфичне представљеним моделима. Иако не постоји слагање око броја региона у Србији и који окрузи треба да их чине, највећи број аутора прихватило је статистичку поделу Владе Републике Србије⁴⁷, према коме су региони у Србији одређени на НТСЈ 2 нивоу.

Слика 25. Региони у Србији (НТСЈ 2)

Извор (преузето): АПР (2012)

Да ли ће територија Србије бити подељена у пет или седам НТСЈ 2 региона у будућности? Да ли ће статистички региони, односно еврорегиони у Србији имати административну територију? Када ће региони стећи правни субјективитет? Према Зарићу и Вуковићу (2010) ово су само нека од питања која заокупљају значајну медијску пажњу у Србији. У расправу се укључује и научна мисао. Сматрајући

⁴⁷ *Службени гласник РС, број 129/07.*

неопходним процес регионализације са становишта адекватнијег развоја и ефикаснијег управљања, ови аутори (Зарић & Вуковић, 2010) указују на могућности развоја конкурентности међу регионима, те креирања регионалних форми пословног окружења што ће бити повољније са становишта одвијања пословних активности.

Према НТСЈ 3 класификацији, региони подразумевају територију величине од 150 000 до 800 000 становника. Већина округа у Србији налази се близу доње границе становништва НТСЈ 3 класификације и може задовољити ове услове, осим Борског, Зајечарског, Пиротског и Топличког округа. Због тога, ови окрузи у оквиру НТСЈ 3 класификације морају бити представљени као: Борско-Зајечарски, Пиротско-Јабланички и Расинско-Топлички, имајући у виду територијални распоред ових округа. Осим тога, претходна четири округа одговарају LAU 1 класификацији иако територијално обухватају исту или чак већу површину у односу на неке друге округе који задовољавају НТСЈ 3 критеријуме (Табела 13).

Табела 13. Области (окрузи) у Републици Србији према НТСЈ 3 класификацији

Област (округ)	Површина km ²	Број насеља	Становништво у хиљадама
Град Београд	3205	157	1630582
Севернобачки	1784	45	192118
Средњобанатски	3256	55	193067
Севернобанатски	2336	50	153708
Јужнобанатски	4282	94	300874
Западнобачки	2420	37	195573
Јужнобачки	4022	77	607282
Сремски	3487	109	325734
Златиборски	6148	438	296858
Колубарски	2466	218	180293
Мачвански	3275	228	310839
Моравички	3036	206	215422
Поморавски	2616	191	216186
Расинско-Топлички	4890	563	338811
Рашки	3914	359	299155
Шумадијски	2368	175	289496
Борско-Зајечарски	7105	273	256887
Браничевски	3855	189	189556

Нишавски	2723	282	374017
Пиротско-Јабланички	5533	550	322977
Подунавски	1223	59	203118
Пчињски	3526	363	228254
Косовски	3117	393	/
Косовско-митровачки	2050	335	/
Косовско-поморавски	1412	184	/
Пећки	2450	317	/
Призренски	1910	220	/

Извор података: Израчунато од стране аутора на основу података Републичког завода за статистику и Републичког геодетског завода (стање 31.12.2009 осим за Косово и Метохију за које је стање 31.12.1998)

Слика 26. Окрузи (НТСЈ 3) и општине у Србији (LAU 1 и LAU 2)

Извор (преузето): РЗС (2012ђ)

Према *Стратегији просторног развоја Републике Србије 2009 – 2013 – 2020.* (Министарство животне средине и просторног планирања & Републичка агенција за просторно планирање, 2009), области (развојне регионе према НТСЈ 3) ће чинити територија коју дефинишу заједнички интереси груписаних и интересно повезаних општина. Број становника ће бити оквирно између 150.000 и 800.000. Надлежност ових области би био економски развој, социјални развој, регионални еколошки системи, рурални развој, просторно планирање, интеррегионална кооперација, трансгранична сарадња у пограничним деловима Србије. Област не би имала главни град ни правни субјективитет, већ би сви градови имали улогу центра, функционално артикулисани и међусобно умрежени. У неким од ових градова би се налазила Агенција за регионални развој одговорна за артикулисање, финансирање и реализацију регионалних пројеката.

Према овом моделу из *Стратегије* (2009), Република Србија би имала следеће области: (1) Бачка са градовима Нови Сад, Суботица и Сомбор, (2) Банат са градовима Панчево и Зрењанин (перспективно Вршац и Кикинда), (3) Срем са градом Сремска Митровица, (4) Град Београд са урбаним центрима у Београду, Земуну, Обреновцу, Лазаревцу, Младеновцу, Гроцкој и Борчи, (5) Колубарско-мачванска област са градовима Шабац, Лозница и Ваљево, (6) Моравичко-шумадијско-поморавска област са градовима Крагујевац, Чачак и трограђе Јагодина-Ћуприја-Параћин, (7) Подунавско-браничевска област са градовима Смедерево и Пожаревац, (8) Борско-Зајечарска област са градом Зајечаром (и перспективно са Бором), (9) Златиборска област са градом Ужице, (10) Рашко-расинска област са градовима Крушевац, Краљево, Нови Пазар, (11) Нишавско - топличка област са градовима Пирот и Ниш (и перспективно Прокупље), (12) Јабланичко-пчињска област са градовима Лесковац и Врање, (13) Косово и Метохија са градовима Косовска Митровица, Приштина, Пећ и Призрен.

Регионални склоп Републике Србије одређен је двема великим геотектонским, тј. регионално-геоморфолошким и еколошко-географским целинама: 1) Војвођанско-панонско-подунавски макрорегион, са релативно високим степеном хомогености обележја и 2) средишњи српско-балкански макрорегион, који се одликује неупоредиво сложенијом регионалном структуром (Радовановић, 1993-1994, стр. 92). Посебни значај у политичкој и функционалној организацији територије имају појаве директне подударности природних, историјских, државно-политичких и културних граница. У Републици Србији то се односи на речне токове и долине Саве, Дунава и Дрине, које су

кроз читаве историјске епохе имале улогу политичких и антропогеографских граница, задржавши је умногоме и до данас: Дрина између Босне и Србије; Сава између Мачве, Шабачке и Београдске Посавине, на једној, и Срема, на другој страни; Дунав од Београда до Рама између Шумадије, Великог Поморавља, Млаве, Браничева и Стига, на једној, и Баната, на другој страни, а надаље, као државна граница између Републике Србије и Румуније, све до тремеђе са Бугарском (према Видинској области); Дунав између Бачке и Срема, и између Бачке и Славоније (Радовановић, 1993-1994, стр. 84). Овакав гранични положај, на магистралним речним и комуникационим правцима, може у принципу да има развојни значај.

Слика 27. Модел 13 НТСЈ 3 региона (области) према *Стратегији просторног развоја Републике Србије 2009 – 2013 -2020.*

Извор (преузето): Министарство животне средине и просторног планирања & Републичка агенција за просторно планирање (2009). *Стратегија просторног развоја Републике Србије 2009 – 2013 – 2020.*

Регионализација у Србији би требала да представља начин управљања државом, са којим би се достигао већи степен територијалне кохезије, бољу алокацију ресурса, већу конкурентност и бржи развој и Србије и њених региона. Применом децентрализације, субсидијарности, регионализације и полицентризма, Република Србија може да рачуна на знатно већи степен активирања територијалног капитала и потенцијала преко својих регионалних целина у којима град има посебан задатак, а преко њега и становници града и његовог руралног окружења, односно села са његовом специфичном улогом (Министарство животне средине и просторног планирања & Републичка агенција за просторно планирање, 2009).

3. Концепт регионалне конкурентности

3.1. Појам конкурентности

Највећи број економиста и експерата од 1990-их сматра да конкурентност има статус „природног закона модерне капиталистичке економије“ (Kitson et al., 2004). Процена конкурентности једне земље и креирање политике конкуренције, постали су званично институционализовани задаци у многим земљама, као што су: САД, Велика Британија, Белгија, Италија, Холандија и Јапан. Прве кораке, на институционалном нивоу, имале су САД у раним 1990-им, формирањем Владиног савета политике конкуренције. Ово тело имало је улогу да редовно извештава о кретању конкурентности америчке привреде и да промовише политику конкуренције. Исте године, Европска комисија је успоставила Европски савет за конкурентност и обавезала се да објављује редован Извештај о раду конкурентности привреде Европске уније. Поред институционализовања проблематике конкурентности на нивоу државе, појавиле су организације и консултантске куће које се баве мерењем конкурентности, међу које спадају: Светски економски форум (Женева, Швајцарска), Институт за конкурентност (Барселона, Шпанија), Савет за конкурентност (Вашингтон, САД) и Институт за стратегију и конкурентност (Харвард, САД).

Сам појам конкурентности широко је распрострањен у економској литератури. Велики број теоретичара објашњава је деценијама, може се рећи чак и вековима, са кључним питањем: „Како и што боље разумети проблематику, која је најзначајнија за раст економског богатства и најефикасније начине његове расподеле“? Различити аутори дефинишу је на нивоу компанија, привреде, региона или градова, и због комплексности овог термина, не постоји опште прихваћена дефиниција (на макро и регионалном нивоу). Шири појам конкурентности односи се на склоност и вештину такмичења, могућност да се освоји и задржи тржишна позиција, повећа тржишно учешће и профитабилност - дакле, појам означава успешност у пословању (Filó, 2007). Због сложености концепта, разноврсности фактора и природе конкурентских процеса, термин конкурентности је тежак и често збуњујућ, посебно на регионалном нивоу

(Snieška & Bruneckienė, 2009). Ниво, на ком се конкурентност дефинише, представља најважнији аспект овог концепта (Annoni & Kozovska, 2010., Kitson et al., 2004).

Макро-економски концепт конкурентности је тешко дефинисати и садржи многе контраверзе (Europin Commision, 2003). Упркос чињеници да је побољшање привредне или регионалне конкурентности често представљено као главни циљ економске политике, недостатак опште прихваћене дефиниције је важан аргумент који говори, да је опасно везивати централну политику за проблематику макро-конкурентности. Krugman (1994) иде још даље, сматрајући да је концепт националне конкурентности бесмислен, називајући је „опасном опсесијом“ због три кључна разлога:

- a) Обмањујуће је и нетачно да се прави аналогија између нације (привреде) и фирме. На пример, неуспешне фирме биће истиснуте са тржишта, али такав „*bottom line*“ еквивалент не постоји за нацију.
- b) Када се фирме такмиче за тржишни удео, онда се успех једне фирме ствара на уштрб мање успешности друге (која трпи веће трошкове). Ово правило се не може применити за националне привреде, јер се успех неке привреде или региона пре побољшава, него што штети међународној трговини (другим земљама). Овај ефекат се назива „*zero sum*“ игра.
- c) Уколико конкурентност има смисла, онда је то једноставно други начин да се изрази продуктивност. Раст животног стандарда у некој држави суштински зависи од стопе раста продуктивности.

Krugman-ова (1994) критика допринела је „сагласности“ у вези дефинисања концепта макро-конкурентности: Постоји опште признање да напредак у економским перформансама једне државе не мора бити на рачун друге (тј. не постоје победници и губитници) и да је продуктивност централни проблем конкурентности. Узимајући у обзир ову сагласност, можемо се позвати на дефиницију из Извештаја⁴⁸ председника комисије за конкурентност из 1984. године:

Конкурентност неке привреде представља меру производње производа и услуга, која под слободним и фер тржишним условима задовољава

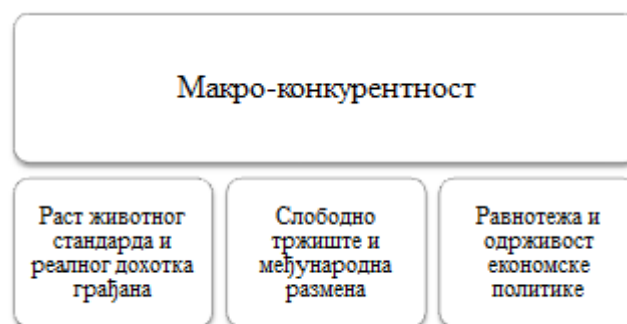
---

⁴⁸ The Report of the President's Commission on Competitiveness (1984).

међународне тржишне критеријуме и истовремено утиче на повећање реалних прихода својих грађана. Ова конкурентност се заснива на високо-квалитативним производним перформансама и економској способности да производи аутпуте са највећом могућом продуктивношћу, што за узврат генерише висок ниво реалних зарада. Конкурентност је у тесној вези са порастом животног стандарда, већој могућности запошљавања, као и способност земље (привреде) да испуњава своје међународне обавезе.

Сличне дефиниције спомињу се и у другим извештајима институција (ОЕБС и Европске комисија): Конкурентност се може дефинисати као мера, где држава може да произведе робу и услуге у условима отвореног тржишта, и уз услов да задовољи критеријуме међународне конкурентности, а истовремено да утиче на јачање и раст домаћег реалног дохотка (ОЕСД, 1992)⁴⁹. Према Извештају о конкурентности Европске комисије, привреда једне државе је конкурентна ако њено становништво има висок и растући животни стандард, као и високу запосленост на одрживој основи. Прецизније, ниво привредне активности не би требало да доведе до дисбаланса у спољној равнотежи, нити би требало да угрози добробит будућих генерација (European Commission, 2000-2002). Према дефиницији Светског економског форума, конкурентност представља скуп институција, политика и фактора који одређују ниво продуктивности једне земље⁵⁰ (Schwab & Porter, 2007).

Слика 28. Елементи макро-конкурентности

Извор: Аутор, према извештају (European Commission, 2003)

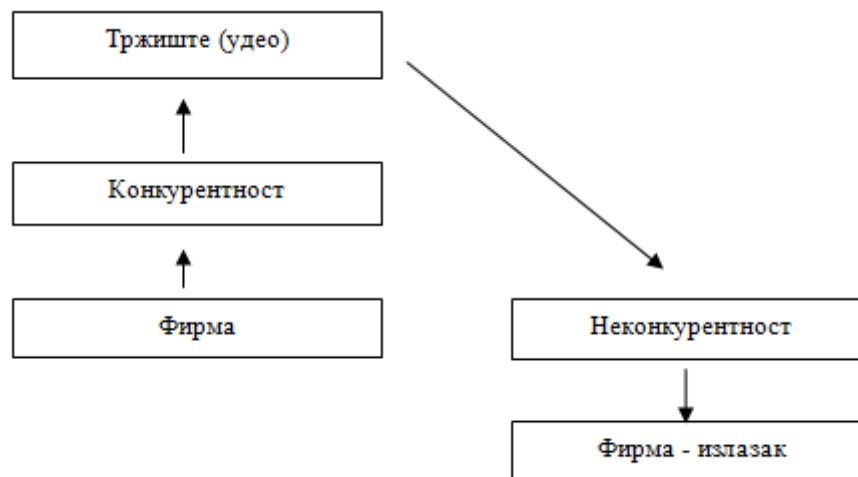
⁴⁹ Више о дефиницији ОЕБС-а видети у њиховом извештају (1992). *Programme on technology and the Economy*. Доступног на интернет адреси: <http://www.oecd.org/dataoecd/3/48/1918259.pdf>

⁵⁰ Видети више на веб адреси Светског економског форума: <http://www.weforum.org/en/index.htm>

У односу на дефинисане услове конкурентности, Извештај Европске комисије (European Commission, 2003) наглашава следеће елементе макро-конкурентности:

- Добре економске перформансе, које се посматрају кроз пораст животног стандарда и реалног дохотка грађана.
- Слободно тржиште за све производе и услуге које се произведу у привреди и могу бити предмет међународне размене.
- Конкурентност у кратком року не сме генерисати привредну неравнотежу и чинити економску политику неодрживом.

Слика 29. Конкурентност фирме – већи тржишни удео

Извор: Аутор

На микро нивоу, конкурентност представља способност фирми да се такмиче, расту и буду профитабилне (Martin et al., 2006; Powell, 2001) или способност фирме да произведе и прода производе и услуге по цени која је нижа од конкурентских или уз друге неценовне факторе који су атрактивнији од конкурентске понуде (IMD, WEF, 1990). На овом нивоу, конкурентност се налази у способности предузећа да доследно и профитабилно производи оутпут који задовољава захтеве отвореног тржишта у погледу цене, квалитета, итд. Свака фирма мора да испуни ове услове ако жели да остане у послу, а она фирма која је више конкурентна у односу на своје ривале, имаће боље изгледе да стекне већи удео на тржишту. Насупрот томе, неконкурентне фирме карактерисаће пад тржишног учешћа и на крају, уколико и даље има пад конкурентности, биће истиснута са тржишта.

Иако се ради о два различита аспекта, два погледа на конкурентност, између макро и микро нивоа постоји снажна и директна веза⁵¹ (Schwab & Porter, 2007). Многи аутори, међу којима су Krugman (1996) и Ketels (2003), сматрају да се дефиниција конкурентности односи на продуктивност која мери вредност роба и услуга по јединици фактора произведених на одређеној територији. Према овим ауторима, конкурентност има за циљ постизање веће продуктивности која утиче на раст животног стандарда грађана.

Између макро и микро нивоа конкурентности, дефинише се концепт регионалне конкурентности. Према изворном значењу, обухваћеним Глобалним индексом конкурентности⁵² (Светски економски форум), може имплицитно да се разуме да је регионална конкурентност ниво и квалитет живота у једном региону. Такође, регионална конкурентност се може изразити као способност привлачења фактора производње. Појам регионалне конкурентности не може се исказати ни као макро, али ни као микро-економска одредница, јер региони нису просто умањена верзија одређене нације или само агрегатни израз фирми у регионалном простору (Thompson, Ward, 2005; Gardiner et al., 2004). Дакле, конкурентност на регионалном нивоу не резултира само из макроекономске стабилности или из предузетништва на микронивоу, већ из нових образаца конкурентности који имају своју регионалну компоненту⁵³ (Annoni, Kozovska, 2010). Према Meyer-Stamer-у (2008) конкурентност територије је способност локалитета или региона да ствара висок и растући приход, као и да побољша животни стандард људи који на тој територији живе. Ова дефиниција се фокусира на блиску везу између регионалне конкурентности и регионалних просперитета, карактеришући конкурентност не само терминима „излазних релација“ као што је продуктивност, већ и у укупним привредним перформансама (Bristow, 2005). Huggins (2003) истиче да се

---

⁵¹ Макроекономска стабилност пружа већу могућност стварања богатства, али директно не ствара богатство. Богатство се ствара најбољом употребом фактора (људи, капитала и природних ресурса) како би се произвела добра, тј. да би се остварила продуктивност. С друге стране, продуктивност зависи од микроекономских перформанси привреде, што узима у обзир квалитет и ефикасност предузећа.

⁵² Michael Porter и Xavier Sala-I-Martin дефинисали су на овај начин конкурентност у извештајима The Global Competitiveness Report, обухватајући: институције, инфраструктуру, образовање, тржиште рада, тржиште роба, финансијско тржиште, величину тржишта, технолошку опремељност, иновације и пословни сектор.

⁵³ На пример: кластери имају све већу улогу и значај у концентracији знања и технологије, што утиче на конкурентност одређеног региона.

локална и регионална конкурентност јављају само када се постигне одржив раст у ценама рада, што утиче на раст животног стандарда.

Према шестом периодичном извештају Европске комисије о регионима (1999), регионална конкурентност се дефинише на следећи начин:

Конкурентност региона се дефинише као способност региона да произведе робу и услуге који задовољава међународне тржишне критеријуме, док у исто време одржава висок и одржив ниво прихода. Општије речено, конкурентност региона је његова способност да производи, док је истовремено изложен спољној конкуренцији, релативно високом нивоу дохотка и запослености. Другим речима, да би регион био конкурентан, важно је да обезбеди и квалитет и квантитет послова. (European Commission, 1999)⁵⁴.

Дефиниција из *Шестог периодичног извештаја* говори о егзистенцији фирми у региону где је неопходно да стално и профитабилно производе и задовољавају захтеве отвореног тржишта у погледу цене, квалитета, итд. Основна претпоставка ове дефиниције јесте да су интереси фирми као и региона у којима живе, увек паралелни. Ипак, паралелне интересе је тешко одржати, јер ће се фирме залагати за продуктивност и профит, док регионална конкурентност подразумева висок ниво запошљавања. Због тога је Ronald Martin са Европском комисијом у 2003., предложио следећу дефиницију:

Регионална конкурентност односи се на економску способност региона да оптимизује своје ресурсе и средства у циљу да се такмичи и напредује како на националном, тако и на глобалном тржишту и да се прилагоди променама на тим тржиштима. [European Commission. (2003), Ronald L. Martin (edt)]

Samagni (2002) сматра да ни нова дефиниција није у потпуности реална и да садржи одређена ограничења. Одређени закони који уређују међународну трговину не

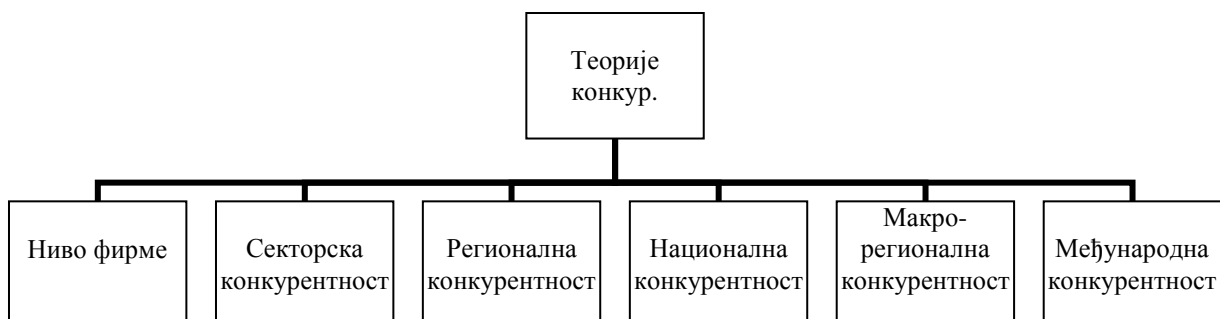
---

⁵⁴ Видети више у извештају European Commission. (1999). *Sixth Periodic Report on the Social and Economic Situation of Regions in the EU*. Brusel. Доступном на интернет адреси: http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docgener/informat/irmo_en.pdf

функционишу на суб-националном нивоу. У односу на национални ниво, кретање курса и флексибилност цена и зарада не постоје на регионалном нивоу или немају адекватан утицај. У одсуству таквих макро-економских механизма прилагођавања, концепт макро-економске конкурентности не може се у потпуности применити на регионалном нивоу. Према Kitson et al. (2004), најједноставније речено, регионална (и урбана) конкурентност се може дефинисати као успех са којим се региони и градови такмиче једни са другима. То може бити, на пример, подела извозног тржишта (националног и посебно међународног) или привлачење капитала и радника. У односу на ову терминологију, Michael Storper дефинише регионалну конкурентност као: *Способност локалне или регионалне привреде да привуче и одржи фирме са стабилним или растућим тржишним у активностима, уз одржавање или повећање животног стандарда за оне који живе на тој територији (1997, стр. 20).*

Многи економисти дуго покушавају да разумеју шта одређује богатство народа. Ова проблематика је показала да не постоји општеприхваћена теорија конкурентности и да се појављује од нивоа предузећа до међународне (глобалне) конкурентности. Постојеће студије о конкурентности фокусирају се на различите категорије анализе: конкурентност предузећа (микро ниво конкурентности), секторска конкурентност (микро ниво), регионална конкурентност (простор, место, локалитет, округ, град, урбана конкурентност), национална конкурентност (макро ниво конкурентности), макро-регионална конкурентност, међународна конкурентност (глобална конкурентност, спољна конкурентност).

Слика 30. Класификација конкурентности према пољу истраживања

Извор: Аутор

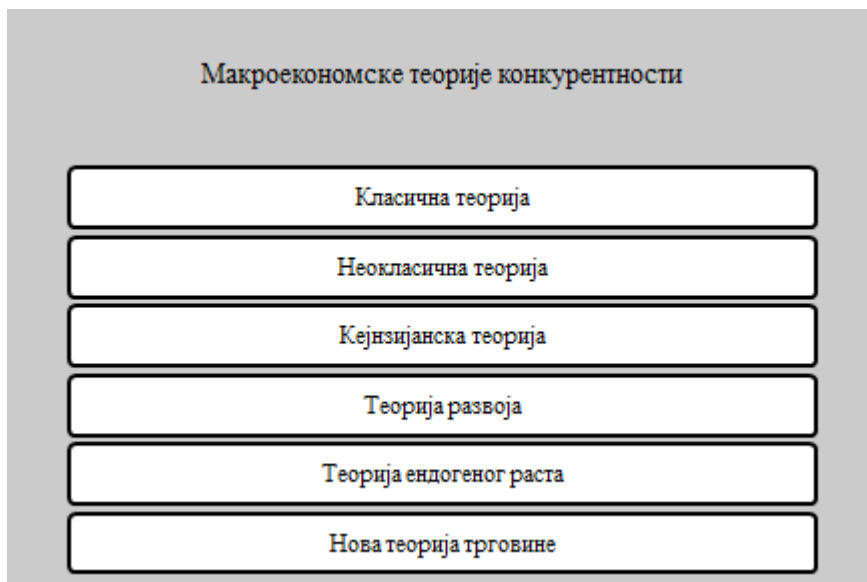
3.1.1. Теоретска позадина конкурентности

3.1.1.1. Макроекономски осврт

Још од настанка Класичне школе економије, конкурентност или њени фактори су предмет изучавања економиста. Свака школа касније, која је временом настајала, имала је свој поглед на ову проблематику. У овом делу рада, представљен је поглед на конкурентност (и регионалну конкурентност) различитих школа економије:

1. Класична теорија
2. Неокласична теорија
3. Кејнзијанска теорија
4. Теорија развоја
5. Теорија ендеогеног раста
6. Нова теорија трговине

Слика 31. Макроекономски осврт на теоретску позадину конкурентности

Извор: Аутор, на основу теоретских поставки већег броја аутора (Smith, 1776; Ricardo, 1817; Keynes, 1936; Rostow, 1960; Myrdal, 1957; Martin (edt) Europin Commision, 2003).

а. Класична теорија

Према класичној економској теорији, специјализација и подела рада о којој је говорио Adam Smith (1776), базира се на економији обима и разликама у продуктивности земаља. Према Smith-у, инвестирање у капитал (побољшане машине) и трговину (повећање величине тржишта) олакшава ову специјализацију и подиже продуктивност и пораст производње. Осим тога, раст се генерише и због веће производње аутпута, што омогућава даљу поделу рада и специјализацију. Према Smith-овој теорији апсолутних предности, коју је описао у делу *Богатство народа* 1776. године⁵⁵, користи од међународне трговине у односу на аутаркију су велике. Ако једна земља може да произведе одређена добра користећи мање инпута (рада) у производњи у односу на неку другу земљу, онда ће имати апсолутну предност у производњи тог добра и требало би да га извози. Исто тако, ова земља ће увозити она добра у којима нема апсолутних предности. Друга земља, производиће нека друга добра у којима има апсолутних предности и увозити она добра, у којима нема. Специјализацијом и међународном разменом обе земље ће имати више. Због тога је међународна трговина далеко пожељнија од аутаркије. На овај начин, Smith (1776) објашњава трговину путем (апсолутних) разлика у продуктивности.

David Ricardo (1817) преузима идеју Adam Smith-а (1776) и објашњава користи од међународне трговине преко *Теорије компаративних предности*. Ricardo је у свом моделу објаснио да разлике у производним технологијама у различитим гранама и земљама доводе до разлика у компаративној продуктивности рада (аутпут по раднику). Према *Теорији компаративних предности*, постоје две земље и два врсте добара које ове земље производе. Када су радници у једној земљи продуктивнији у производњи обе врсте добара (тј. имају апсолутну предност) у односу на другу земљу и када су релативно продуктивнији у производњи једног добра у односу на другу у својој земљи (тј. имају компаративну предност), онда се специјализују у производњи самог оног добра где остварују највећу продуктивност (тј. где имају компаративну предност). Друга земља, специјализује се у производњи оног добра где остварује највећу продуктивност, иако нема апсолутних предности у производњи било ког добра у

---

⁵⁵ Оригинални назив дела је: *An Inquiry into the Nature and Causes of The Wealth of Nations*.

односу на претходно посматрану земљу. Ronald Martin (Europin Commision, 2003) указује на следеће специфичности Ricardo-вог (1817) модела компаративне предности:

- Разлике у технологији између народа и различитих привредних грана обезбеђују мотивацију за међународну трговину.
- Технолошка супериорност (тј. већа продуктивност рада) није гаранција да ће грана бити у стању да се успешно „такмичи“. Иако је технолошки супериорна у односу на стране произвођаче, грана домаће привреде неће производити ако нема компаративну предност.
- Иако плате у страни земљи могу бити ниже, то не значи да домаћи произвођачи не треба да учествују у међународној трговини.

Табела 14. Кључни елементи класичне теорије

<p><u>Кључне претпоставке</u></p> <ul style="list-style-type: none"> - Подела рада омогућава технолошке разлике између земаља - Трговина заснована на апсолутној предности (Smith) и касније на компаративној предности (Ricardo). - У оквиру земаља, фактори производње (рад) су савршено мобилни у оквиру гране. 	<p><u>Кључни фактори</u></p> <ul style="list-style-type: none"> - Улагање у капитал (тј. побољшана технологија) омогућује бољу поделу рада (специјализацију) и, самим тим, подиже продуктивност. - Трговина (прелаз од аутаркије ка слободној трговини) подстиче раст (добити од трговине).
<p><u>Импликације за (регионалну) конкурентност</u></p> <ul style="list-style-type: none"> - Све земље имају своју улогу у подели рада, на основу њихове компаративне предности. Ако технологије, а самим тим и продуктивности, буду исте у свим земљама (регионима), онда нема никакве основе за трговином. - Иако земља може бити продуктивнији (апсолутна предност / продуктивна ефикасност) у производњи добра, и поред тога грана ове земље може остварити пад у слободној (међународној) трговини. 	

Извор: преузето од [Europin Commision. (2003)., Ronald L. Martin (edt)] Превод: Аутор

b) *Неокласична теорија*

Неокласична теорија настаје након Ricardo-вог модела, са основним претпоставкама: савршена информисаност, константни приноси и пуна дељивост свих фактора.

Неокласичари, међу којима се истичу Heckscher и Ohlin, трговину и специјализацију објашњавају својим моделом *Heckscher-Ohlin model*, познат као „модел факторских пропорција“. Идеју и основу овог модела представља наслеђен Ricardo-в модел компаративне предности и укључује два фактора производње: рад и капитал. Док модел компаративне предности претпоставља да технолошке разлике постоје у свим земљама, *Heckscher-Ohlin model* претпоставља да су технологије исте у земљама и да компаративне предности настају услед разлика у релативној расположивости фактора производње.

Различита расположивост фактора утиче на земљу да се специјализује у производњи оних добара где се интензивније користи одређени фактор (капитал или рад), тј. фактор са којим земља више располаже. Земља која је богатија фактором рада, производиће и извозиће радно-интезивна добра, а увозиће капитално-интезивна добра. Инверзан је случај са земљом која је богата капиталом.

Табела 15. Кључни елементи неокласичне теорије

<p><u>Кључне претпоставке</u></p> <ul style="list-style-type: none"> - Савршена информисаност (иста технологија у свим земљама), константни приноси и пуна дељивости свих фактор: доводе до савршене конкуренције свету. - Трговина заснована на 2 фактора: рад и капитал. - У оквиру земаља, фактори производње су савршено мобилни. широм индустрије. 	<p><u>Кључни фактори</u></p> <ul style="list-style-type: none"> - Трговина (прелаз од аутаркије ка слободној трговини) подстиче раст (добици од трговине).
<p><u>Импликације за (регионалну) конкурентност</u></p> <ul style="list-style-type: none"> - Све земље имају своју улогу у подели рада, на основу њихових релативне факторске расположивости а. Ипак, ако је факторска расположивост иста у свим земљама (регионима), онда нема основа за трговину. - Изједначавање цена рада и капитала имплицира приближан повраћај од употребе ових фактора међу земљама. 	

Извор: преузето од [Europin Commision. (2003)., Ronald L. Martin (edt)] Превод: Аутор

Heckscher-Ohlin модел, може закључити следеће:

- Уколико дође до пораста цене добара, цена фактора који се интезивније користи такође ће да расте, док ће цена фактора који се мање-интезивно користи да пада. То значи да ће цена рада расти у радно-интезивној земљи, који је иначе био релативно јефтин, а цена капитала у истој земљи (који је био релативно скупљи) ће падати.
- Цене аутпута ће имати тенденцију да се све више изједначе међу земљама, као и цене фактора, због користи које обе земље имају од међународне трговине.
- У односу на претходне закључке, уколико сада дође до промене у расположивости фактора (због међународне трговине), земља ће у производњи користити више фактора који релативно више растао. Уколико рецимо, дође до повећања капитала у односу на рад, онда ће земља више производити капитално-интезивна добра⁵⁶.

с) *Кејнзијанска економска теорија*

Кејнзијанска економска теорија разликује се битно од класичне, првенствено објашњењем како функционише тржиште. За разлику од својих претходника, Кеупес није веровао да су цене у сваком тренутку чисто тржишне. Друга важна разлика у односу на класичаре је поглед на факторе капитала и рада. Класична економска мисао, капитал и рад третира као два независна фактора производње, док кејнзијанска теорија полази од капитала и рада као комплементарних фактора (Keynes, 1936). Основа кејнзијанске теорије, базира се на анализи динамике агрегатне тражње и запослености у привреди, на коју утичу инвестиције и потрошња. Укупан национални доходак се посматра као збир потрошње, инвестиција, државне потрошње и разлике између извоза и увоза:

$$Y = C + I + G + (X - M)$$

Y = национални доходак, C = потрошња, I = инвестиције, G = државна потрошња, X = извоз, M = увоз.

---

⁵⁶ У економској теорији, ова тврдња се назива *Rybczynski* теорема.

Према кејнзијанском моделу, раст привреде зависи од кључних фактора: функције потрошње, инвестиционог акцелератора и извозне тражње. Домаћа потрошња и инвестиције зависе од прихода који се остварује по основу извоза. Ова теорија је првенствено макроекономска, али је ипак имала значајан утицај на регионалну анализу. Ronald Martin (Europin Commision, 2003) сматра да је кејнзијанска идеја преузета као подлога за интервенционистичку политику коришћену у традиционалној регионалној политици, која је настала у 1950-им и 1960-им годинама. Овај приступ је фаворизовао већу правичност између региона, промовисао јавне инвестиције, субвенционисао предузећа и промовисао трансфере сиромашнијим регионима.

Табела 16. Кључни елементи кејнзијанске економске теорије

<p><u>Кључне претпоставке</u></p> <ul style="list-style-type: none"> - Прилагођавање цена може бити споро, што је довело до прилагођавања у количини - Тржишта нису нужно у равнотежи: несташица на страни понуде или тражње - Постоји могућност шпекулација - Капитал и рад су комплементарни 	<p><u>Кључни фактори</u></p> <ul style="list-style-type: none"> - Капитална интезивност - Инвестиције - Јавна потрошња – улагање у јавни сектор и субвенције привреди
<p><u>Импликације за (регионалну) конкурентност</u></p> <ul style="list-style-type: none"> - Владе могу успешно да интервенише у одређеним циклусима привреде: време је од кључног значаја. - Несавршена тржишта омогућавају регионалне разлике. - Економска политика утиче на регионе. - Капитална интезивност повећава продуктивност и раст. 	

Извор: преузето од [Europin Commision. (2003)., Ronald L. Martin (edt)] Превод: Аутор

d) Теорија развоја

Према Rostow-у (1960), теорија развоја сврстава друштва према пет различитих фаза: традиционална, транзициона, узлетна, зрела и високо-потрошна. Свака фаза развоја има своје карактеристике и специфичне услове који морају бити испуњени, пре него што привреда достигне виши ниво. Према овој теорији, ако се ослањамо само на тржишне

снаге, развој неће бити могућ. Иако је теорија доста критикована, направила је велики допринос развоју економије, првенствено истичући важност улоге пољопривреде и процеса инвестирања у генерисању стопе раста, као и постављање одређених политичких и социолошких предуслове за развој.

Теорија развоја имала је значајан допринос на регионалну конкурентност. Модел „центар-периферија“ пружа објашњење да међународне и међурегионалне разлике у развоју постоје и да се чак шире током времена. Једно од најпознатијих објашњења ове проблематике је Мирдалова хипотеза *кружне и кумулативне узрочности* (Myrdal, 1957). Према овом аутору (1957), фактори производње (углавном људски капитал) одлазе у регионе који се брже развијају и остварују раст приноса, а удаљавају се од региона са споријим растом. Овај процес се често примећује у земљама у развоју.

Табела 17. Кључни елементи теорије развоја

<p><u>Кључне претпоставке</u></p> <ul style="list-style-type: none"> - Приходи не морају нужно конвергирати током времена. - Неке земље се успешније развијају од других. - Економска политика је веома важна за успех развоја. 	<p><u>Кључни фактори</u></p> <ul style="list-style-type: none"> - Преусеравање од пољопривреде према секторима који стварају високо-додату вредност. - Отвореност за трговину. - СДИ. - Развојни фондови..
<p><u>Импликације за (регионалну) конкурентност</u></p> <ul style="list-style-type: none"> - Региони који су централно позиционирани и који имају почетне производне предности имају велику шансу да буду конкурентнији у односу на мање-продуктивне „периферне“ регионе. - Политике морају узети у обзир фазе развоја региона. - Економска политика мора подржати „ефекат ширења“ региона, нпр. кроз развојне фондове или СДИ. 	

Извор: преузето од [Europin Commision. (2003)., Ronald L. Martin (edt)] Превод: Аутор

e) Теорија ендогеног раста

Теорија ендогеног раста претпоставља да је технолошки развој ендоген и на овај начин одмах отвара питање или чак парадокс, имајући у виду да су акумулација знања и

људски капитал резултат акција у прошлости, а не „поклон са неба“. Укључивање технологије у теорију је кључна претпоставка ове економске школе. Теорија ендогеног раста објашњава историјску компоненту економске теорије, у смислу да она покушава да објасни зашто су неке земље успешније и друге нису.

Према теорији ендогеног раста, акумулацијом знања стварају се већи приноси. Знање и вештине не дистрибуирају се одмах између земаља, региона, сектора или предузећа – већ је неопходно да се временом стекну. То значи да тржишта не дају стално оптималан резултат: предузећа имају подстицај да знање задрже за себе како би остварила монополске ренте. Имајући у виду претходно речено, неопходно је да држава успостави равнотежу између ширење знања, с једне стране и заштите права интелектуалне својине, како би улагања у развој и науку била профитабилна.

Табела 18. Кључни елементи теорије ендогеног раста

<p><u>Кључне претпоставке</u></p> <ul style="list-style-type: none"> - Технолошки прогрес се „не добија са неба“. - Приноси расту од акумулације знања. - Увођење људског капитала као производног фактора. - Тржишта често нису оптимална. - Зависност. 	<p><u>Кључни фактори</u></p> <ul style="list-style-type: none"> - Расходи за истраживање и развој. - Иновативност (патенти) - Ниво образовања - Трошкови улагања у људски капитал (образовање, обука)
<p><u>Импликације за (регионалну) конкурентност</u></p> <ul style="list-style-type: none"> - Регионалне разлике у продуктивности и расту могу се објаснити разликама у технологији и људском капиталу. - Развој технологије и људског капитала генерише раст. - Отворена трговина генерише раст и технолошки развој. - Улагања у истраживање и развој су од кључног значаја. - Развијање људског капитала је од кључног значаја. - Капитална интезивност повећава продуктивност и раст. 	

Извор: преузето од [Europin Commision. (2003)., Ronald L. Martin (edt)] Превод: Аутор

f) *Нова теорија трговине*

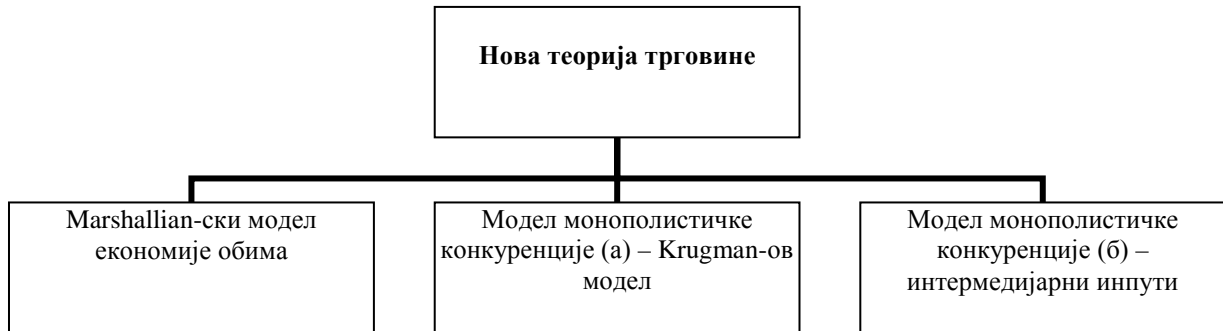
Класична и неокласична теорије трговине, подразумевале су да се трговина обавља између земаља које имају различиту технологију и факторску расположивост. Ове теорије нису могле да објасне зашто постоји трговина између сличних земаља (или региона) и зашто су различите производне структуре у сличним областима. Једна од главних карактеристика послератног периода је раст трговине између индустријализованих земаља са сличним карактеристикама и расположивошћу фактора. Због тога, теорије засноване на компаративној предности нису могле да објасне образац интра-индустријске трговине између ових земаља.

Да би успела да објасни трговину између индустријализованих земаља, Нова теорија трговине фокусира се на привреде које карактерише економија обима, диференцијација производа и несавршена конкуренција [European Commission. (2003)., Ronald L. Martin (edt)]. Бројни модели се појављују у оквиру ове теорије:

- *Marshallian-ски модел економије обима*: који објашњава да су извозне привреде или гране ефикасније на нивоу који превазилази локалну индустрију. Оваква економија обима може да обезбеди регионалну концентracију.
- *Модел монополистичке конкуренције (а)*: према Krugman-у (1979), потрошачи у монополистичкој конкуренцији имају већу корисност од добара која су хетерогена и диференцирана, где је производња сваког овог добра предмет интерне економије обима, а трговина је „*средство за експлатацију овакве привреде ширењем постојећег тржишта*“. Већа тражња на домаћем тржишту (енг: *home market effect*), нарочито у комбинацији са транспортним трошковима, може да обезбеди основу за објашњење трговине у монополистичкој конкуренцији.
- *Модел монополистичке конкуренције (б) – интермедијарни инпут*: овај модел објашњава економију обима и диференцијацију производа у производњи интермедијарних инпута. Према моделу, растући приноси се остварују растом инпута производње, на основу које се обезбеђује економија обима. Већим бројем и диференцијацијом ових инпута, смањују се трошкови производње. Трговина омогућује земљама да дођу до већега броја различитих инпута, што ће утицати да се оствари економија обима на међународном нивоу. То значи да ће према

овом моделу, расположивост фактора бити већа, а њихова цена и разлике међу земљама бити мање.

Слика 32. Модели Нове теорије трговине

Извор: На основу теоретских поставки: European Commission. (2003), Ronald L. Martin (edt), Krugman (1979)

Табела 19. Кључни елементи Нове теорије трговине

<p><u>Кључне претпоставке</u></p> <ul style="list-style-type: none"> - Технологија је кључна и ендегени фактор производње. - Производња нове технологије генерише екстерне ефекте. - Технологија омогућује растуће приносе од економије обима. - Иако постоји мобилност технологије између земаља и фирми, могућност или способност њене употребе је ограничена. - Несавршена конкуренција. 	<p><u>Кључни фактори</u></p> <p>Фактори конкурентности:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Квалитетна радна снага. - Специјализована инфраструктура. - Мреже добављача. - Локализоване технологије.
<p><u>Импликације за (регионалну) конкурентност</u></p> <ul style="list-style-type: none"> - Да би се омогућила међународна економија обима, неопходна је специјализација на нивоу гране. - Величина домаћих тржишта је пресудна интерну економије обима. - Улагање у квалификовану радну снагу, специјализовану инфраструктуру, мрежу добављача и локализовану технологију, повећаће се спољна економије обима. 	

Извор: преузето од [European Commission. (2003)., Ronald L. Martin (edt)] Превод: Аутор

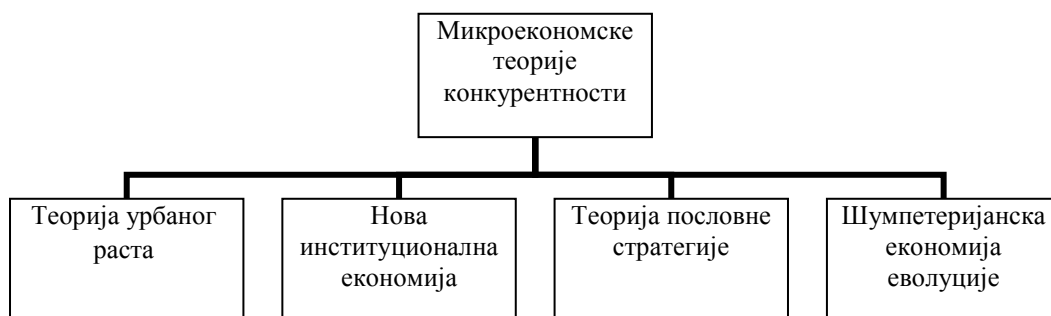
Нова теорија трговине објашњава да су растући приноси основни мотив за трговину, чак и када су занемарљиве или не постоје компаративне предности. Карактеристика ове теорије јесте да је напустила традиционално објашњење трговине путем *ефикасности у размени*, где уместо размене, на централно место поставља: производну ефикасност, квалитет радне снаге, ниво технологије, повећање приноса, економију агломерације, стратешке акције економских актера у технолошким и институционалним иновацијама.

3.1.1.3. Микроекономски осврт

Осим макроекономског осврта на теоретску позадину конкурентности, веома је важно да се објасни и микроекономски поглед на исту проблематику. Позивајући се на бројне ауторе (Schumpeter, 1911; Jacobs, 1969; Scott, 1988; Porter, 1990; Dunning, 1993; Grossman & Helpman, 1994; Florida, 2000; Shatz & Venables, 2000; Lambooy, 2002; Martin, 2003), могу се издвојити следеће микроекономске теорије, важне за објашњење регионалне конкурентности:

1. Теорија урбаног раста
2. Нова институционална економија
3. Теорија пословне стратегије
4. Шумпетеријанска економија еволуције

Слика 33. Микроекономски осврт на теоретску позадину конкурентности

Извор Аутор: на основу теоретских поставки већег броја аутора (Schumpeter, 1911; Jacobs, 1969; Scott, 1988; Porter, 1990; Dunning, 1993; Grossman & Helpman, 1994; Florida, 2000; Shatz & Venables, 2000; Lambooy, 2002; Martin, 2003).

a. Теорија урбаног раста

Творац *Теорије урбаног раста* је Jane Jacobs (1969), који је имао велики социоекономски утицај на развој микроекономске теорије регионалне конкурентности. Према овом аутору, градови и региони (урбани системи) имају већу могућност да стварају акумулацију и богатство у односу на неке веће територије (макроекономски систем). Наиме, урбани системи стварају веће приносе, пре свега кроз размену знања преко различитих фирми и привредних субјеката у већим урбаним срединама или регионима. На тај начин смањују се трошкови „претраге“ и стварају могућности за иновацијама, које су покретач развоја и конкурентности. Feldman (2002) је емпиријском студијом потврдио ову теорију и закључио да су веће стопе раста повезане са већом диверзификацијом локалне привреде. Слично истраживање, пре Feldman-а (2002), спровео је Florida (2000) и дошао да истих закључака.

b) Нова институционална економија

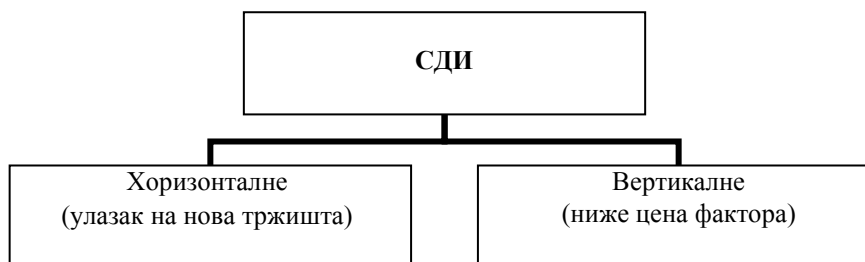
Нова институционална економија заснива се на теорији Ronald-а Coase (1937) који је увео категорију „трансакционих трошкова“ и дао нову научну димензију микроекономској теорији. Насупрот структуралистичким теоријама индустријске организације, теорија трансакционих трошкова се заснива на претпоставци да величина предузећа не може објаснити економију обима, већ трансакциони трошкови, који обухватају трошкове везане за комуникацију, координацију и процес одлучивања. Према теорији трансакционих трошкова, велике организације могу да остваре значајне уштеде у трошковима трансакција на основу дугорочног уговорања.

Трансакциони трошкови су значајни и када је у питању вертикална интеграција. Вертикална интеграција се односи на прилику да се тржиште замени дугорочним уговорним аранжманима. Недостаци замене тржишта дугорочним уговорним аранжманима се могу превазићи новим тржишним облицима, као што су мулти-дивизија фирме. Scott (1988) је преузео теорију трансакционих трошкова у проблематици *Нове економске географије* и покушао да објасни настанак индустријских кластера кроз вертикалну дезинтеграцију и услуге *outsourcing-a*.

c) Теорија пословне стратегије

Овај правац, фокусира се на стране директне инвестиције (СДИ) и мултинационалне компаније. По својој природи, Теорија пословне стратегије је прагматична и не односи се на било коју од главних економских теорија, мада, у последње време је повезују са Новом теоријом трговине (Shatz & Venables, 2000). Према овој теорији, постоје два основна разлога зашто фирме постају мултинационалне компаније. Један разлог је да боље опслужују локална тржишта, а други је да набаве инпуте по нижим ценама. Опслуживање локалних тржишта се назива „хоризонталне СДИ“ јер се ради о успостављању додатних постројења (дуплирањем производње) и обично је замена за трговину. Овај тип СДИ подразумева инвестирање у одређену земљу. За разлику од хоризонталне, вертикални тип СДИ подразумева такву стратегију, која ће бити базирана на употреби јефтиних инпута. Овакав тип СДИ подразумева премештање конкретних активности на „јефтине локације“.

Слика 34. Стратегије СДИ према Теорији пословне стратегије

Извор: Аутор

Најутицајнији представник Теорије пословне стратегије је Michael Porter (1990), који је дао објашњење у Теорији кластера. Према Porter-у (1990), микро-економска основа ове теорије подразумева да је национална, регионална или локална конкурентност стављена у контекст глобалне економије. Да би фирма била конкурентна, мора стално побољшавати оперативну ефикасност у свим активностима. Географски кластери представљају основу за раст конкурентности.

d) Шумпетеријанска економија еволуције

Joseph Schumpeter (1911) је још пре 100 година указао на улогу предузетника у генерисању раста привреде. У својој теорији предузетништва (1911), Schumpeter тврди да, упркос конкуренцији и паду профита, предузетници су присиљени да стварају техничке и финансијске иновације и да активности које произилазе из ових иновација генеришу (нередовно) економски раст. Кроз процес „креативне деструкције“, таласи иновација шире се различитим гранама у различитим временским интервалима, пружајући различите предузетничке профите, у односу на ове гране. Наглашавајући технолошке промене и иновације, као факторе који генеришу привредни раст, Еволуциона економија Joseph Schumpeter-а (1911) отвара нови, шири спектар области за интервенционистичку политику, што је представљало превазилажење великих ограничења неокласичне теорије (Europin Commision, 2003).

3.1.1.3. Конкурентност и економска географија

И макро и микро-теорије имају велики значај за разумевање конкурентности, али њихов највећи недостатак је, што често немају територијалну димензију која је важна за разумевање регионалне конкурентности. Одговор на територијалну димензију дала је област економске географије, која се диверсификује на три основна правца: изворну економску географију, регионалну економију и нову економску географију унутар области економије.

Без обзира што се економски географи дуго времена баве регионалним развојем и бројним факторима који су значајни за раст регионалне економије, традиционално нису анализирали и користили терминологију регионалне конкурентности или конкурентске предности, или чак продуктивности (Scott, 1998; Europin Commision, 2003). Поље економске географије се у највећој мери ослања на суседне дисциплине (видети слику 35).

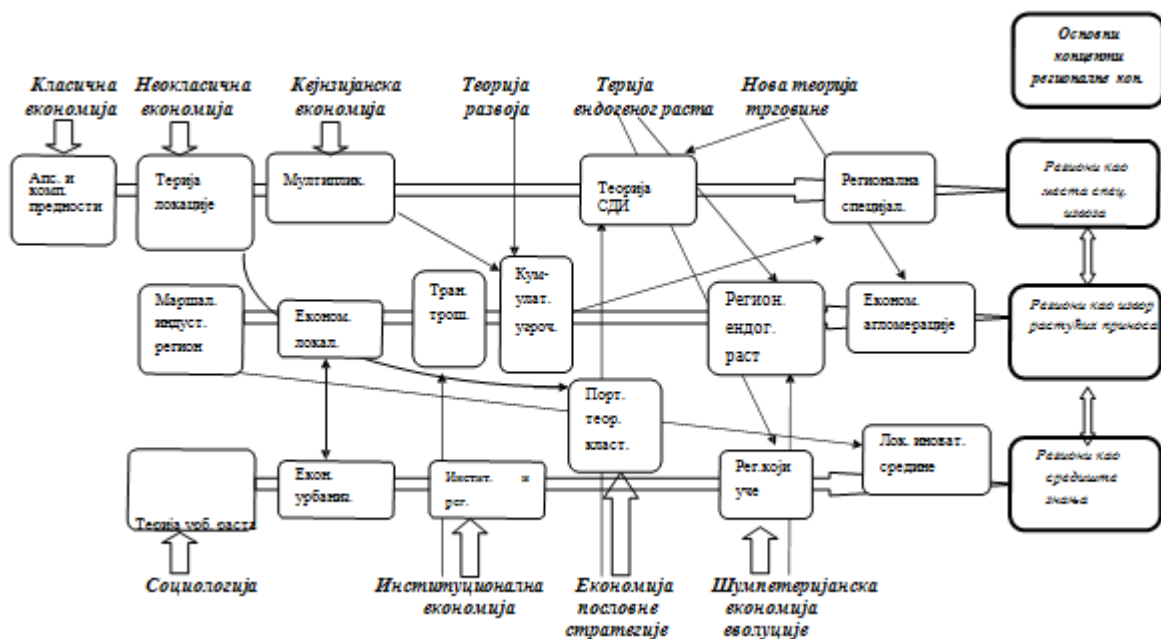
У разматрању регионалне конкурентности, три основна концепта се издвајају:

1. *Региони као подручја специјализована за извоз* – овај појам је уско повезан са „факторима наслеђа“ и економији базираној на извозу.

2. *Региони као извор растућих приноса* – овај појам се везује за фундамент економске географије и нове економске географије.
3. *Региони као средишта знања* – овај појам се везује за социолошке и институционалне факторе и карактеристичан је за нову индустријску географију.

Концепти регионалне конкурентности биће прецизније објашњени у наредном поглављу, где је приказан посебан осврт на овај проблем.

Слика 35. Концепти (регионалне) конкурентности

Извор: преузето од Europin Commision. (2003)., Ronald L. Martin (edt).

3.2. Регионализација и конкурентност

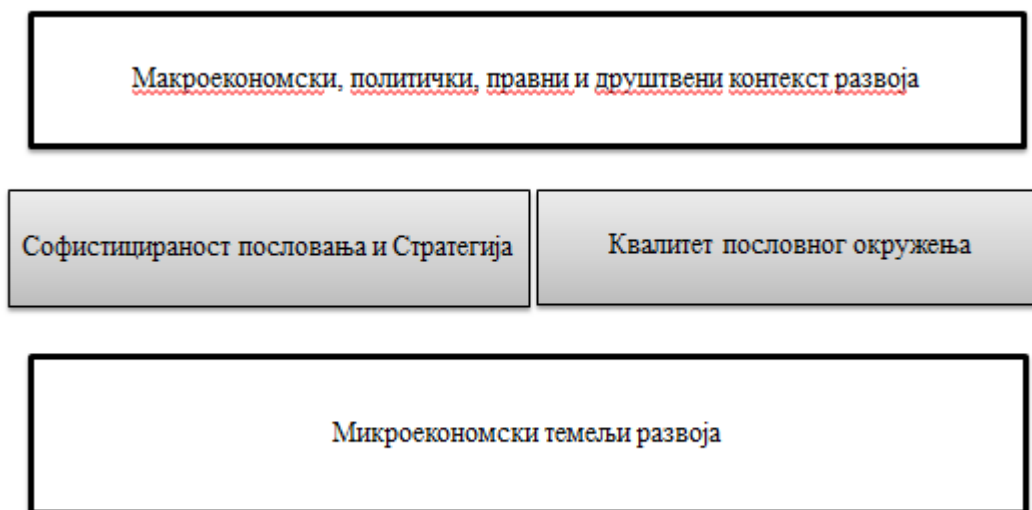
3.2.1. Дефинисање регионалне конкурентности

Према Michael Porter-у (1990), уколико држава креира такав пословни амбијент где постоје повољни услови за бизнис и где држава даје максималну подршку компанијама да обављају операције на локалним и глобалним тржиштима, ови услови представљају конкурентску предност нације. Ова тврдња може се применити и на ниво региона (Porter, 1990). Paul Krugman се не слаже са Porter-ом: „Идеја да благостање и

економске перформансе једне државе зависе од успеха на светском тржишту је хипотеза и не значи нужно истину, штавише, кроз практичан и емпиријски поглед - ова хипотеза је потпуно погрешна“ (1994, стр. 30). Krugman (1994) сматра да се светске водеће нације не такмиче једне с другима и да не постоји „значајан степен конкурентности“ међу њима.

Роот (2000) подржава Krugman-ову (1994) тврдњу и истиче да постоји јака конкуренција у условима слободне трговине и глобализације, али то се односи само на фирме, а не на регионе или нације. То значи, да конкуренција између региона није игра са нултом сумом (*енг: zero-sum game*), где постоји само један победник. Ова „игра конкурентности“ пре се односи на акције економских субјеката које се предузимају да се побољша животни стандард одређеног локалитета, региона или земље. И сам Porter (2004) касније усваја хипотезу да конкурентност није *zero-sum game*, јер многе земље могу повећати своју конкурентност ако повећају продуктивност. Главни изазов економског развоја земље или региона јесте стварање услова за брз и одржив раст продуктивности.

Слика 36. Концепт конкурентности

Извор: Porter, 2004.

Многи аутори (Krugman, 2004, стр. 31-34; Kern, 2005, стр. 173; Rućinska & Rućinsky, 2007, стр. 904), сматрају да се конкуренција између компанија и региона не може поредити. Компаније могу ући или изаћи са тржишта у односу на њихову успешност,

али региони не могу да напусте своје територије без обзира на своју успешност. На основу тога могуће је истаћи основну разлику између конкурентности компаније и региона: Компаније се боре међусобно и могу побољшати своју позицију на тржишту тако што ће истиснути другу компанију (компаније) или погоршати позицију те друге компаније⁵⁷, док региони могу да побољшају своје позиције истовремено, а да не угрожавају позиције других региона.

Krugman (1994) сматра да дефинисање конкурентности уопште није ни потребно и да дефинисање конкурентности нације или региона није једноставно одредити као конкурентност компаније: *„Конкурентност није смислен израз. Тврдња да су земље сличне компанијама и да се такмиче једне с другима на тржишту су потпуна илузија“* (Maskell & Eskelinen, 1998)⁵⁸. Ипак, иако региони немају карактеристике фирми, између њих постоји одређен степен конкурентности, те многи аутори управо желе да истраже природу и карактеристике ове конкурентности (Ručinska & Ručinsky, 2007). Роот (2000) истиче да је конкурентност неке територије, мера њеног територијалног потенцијала да постигне одрживу стопу раста животног стандарда свих њених конституената.

Cooke (2004) дефинише регионалну конкурентност као способност привреде на под-националном нивоу да привуче и одржи фирме које имају растуће или стабилне тржишне активности, уз очување или раст животног стандарда свих оних који живе у том региону. Према дефиницији Porter-а и Ketels-а (2003), конкурентност подразумева висок и растући животни стандард једне државе са најниже могућим нивоом незапослености, на одрживој основи. Ова дефиниција је касније приширена и постала је шире прихваћена: Конкурентност се дефинише као способност једне привреде да обезбеди своје становништво са високим животним стандардом и високим нивоом запошљавања за све оне који желе да раде, на одрживој основи. Централни фактор конкурентности је раст продуктивности.

Средином 1990-их, бројна аутори и институције су објашњавали појам регионалне конкурентности. Посебно важне дефиниције, односе се на институције: Америчког савета за конкурентност (US Competitiveness Council), OECD-а и Европске уније (Begg,

---

⁵⁷ У економској литератури ова хипотеза са назива Pareto optimum.

⁵⁸ Преузето из рада: Ručinska & Ručinsky, 2007, стр. 904.

1999; Myant, 1999; Edmonds, 2000; Lengyel, 2004). На основу разних докумената објављених од стране OECD-а (1997), Шестог периодичног извештаја Европске комисије (European Commission, 1999) и других кохезионих извештаја Европске комисије (2001), стандардна дефиниција конкурентности се може изразити као: „Способност компанија, индустрија, региона, нације и супра-националних регионалних јединица да производе, уз истовремену изложеност међународној конкуренцији, релативно високим приходима и нивоу запослености.“ (European Commission, 1999, стр. 75).

Према Извештају индикатора регионалне конкурентности Велике Британије: „Регионална конкурентност описује способност региона да генерише приходе и одржава ниво запослености у циљу домаћег и међународног такмичења“ (DTI, 2002, стр. 3).

Стандардна дефиниција конкурентности изгледа прилично флексибилно и може се користити за велики број различитих намена. Да би се правилно разумела ова дефиниција, Lengyel (2004, стр. 327) је дао следећа објашњења:

- Дефиниција представља конкурентност као комплексан појам који се може применити на свим основним економским јединицама (компанија, сектор, регион, земља, макро-регион);
- Фокусира на две мерљиве економске категорије: доходак и запосленост;
- Подразумева услове отворене привреде која наступа са међународном конкуренцијом - другим речима, бави се само производима и услугама трговине у условима глобална конкуренције;
- Претпоставља релативно висок ниво прихода, али не садржи никаква објашњења како ће приход бити расподељен између власника капитала и запослених;
- Претпоставља високу стопу запослености, али не одражава структуру запослености (квалификације радне снаге).

Упркос фундаменталним питањима и дилемама око концептуалне дефиниције, литература и различита истрживања су истакла неколико питања која су релевантна за разумевање регионалне конкурентности [Europin Commision. (2003), Martin (edt)]:

- а) Не постоји ниједно теоријско објашњење које обухвата пуну сложеност појма „регионалне конкурентности“, већ постоје три правца која се прилично разликују.
- б) С једне стране, регионална конкурентност подразумева могућност једног региона да генерише довољан ниво извоза (неком другом региону или у иностранству) и с друге стране, да омогући растуће нивое дохотка и пуне запослености својих грађана. И продуктивност локално-оријентисаних привредних активности је од кључног значаја (посебно имајући у виду тренд великих градских подручја, која се карактеришу производним услугама). У оба случаја, кључна је улога регионалних спољно-растућих приноса.
- в) Појам регионалне конкурентности најчешће се односи на квалитативне факторе (као што су мреже неформалног знања, поверење, неформалне институције, социјални капитал, итд.), а други део се односи на квантитавне процесе (као што су фирме, број патената, понуда радне снаге, итд.). Имајући у виду ове разлике у факторима, постоје велике импликације у емпиријским мерењима и анализи регионалне конкурентности.
- г) Конкурентност региона налази се како у конкурентности свих појединачних фирми и њихових интеракција, тако и у широј имовини друштвених, економских, институционалних и јавних субјеката самог региона.
- д) Извори регионалне конкурентности могу потицати при различитим географским размерама, од локалних, преко регионалних, националних па чак и међународних размера. Истовремено, не постоји природна, унапред дефинисана „регионална“ јединица, коју је најбоље анализирати, када је у питању конкурентност.
- е) И, на крају, узроци конкурентности се обично односе на укупне, агрегиране факторе, пре него на утицај појединачних фактора. Дакле, могућност изоловања коефицијента корелације је прилично ограничена.

3.2.1.1. Региони као подручја специјализована за извоз

Ова теорија се развија 70-их година двадестог века, када многи економски географи анализирају динамику индустријске локације и факторе који одређују географску локацију економских активности. Највећи део ове анализе, ослања се на неокласичну економију. Слично неокласичној анализи, примарни аналитички концепт је „производна функција“, повезујући аутпут фирме (или државе) са кључним факторима: рад, капитал и технологија. Полазећи од ове претпоставке, економски географи

посматрају „географију производње“, узимајући у обзир *локациону функцију* која зависи од географске дистрибуције фактора: доступност природних ресурса, људског рада, приступ тржиштима, и тако даље. Према овој теорији, региони се такмиче једни са другима како би привукли инвестиције на основу својих компаративних предности – расположивост аутохтоним факторима (McCann, 2001). Различити региони теже да се специјализују у оним гранама индустрије и у оним активностима у којима имају компаративну предност, тј. у производњи оних аутпута који захтевају највеће ангажовање оних фактора са којима регион традиционално располаже.

Теорија пружа одређен (али лимитиран) одговор територијалне локације привредних активности и даје веома скромно објашњење о улози трговине у генерисању привредног развоја. Слични модели се управо фокусирају на важну улогу трговине у генерисању привредног развоја и како би превазишли слабости ове теорије, везују се највише за Кејнзијански модел дохотка [European Commission – Martin (edt), 2003]. Armstrong & Taylor (2000) и McCann (2001) сматрају да економске перформансе региона и његов развој зависе од релативне величине и успеха извозно-оријентисаних грана индустрије. Најједноставнији овакав модел је модел економске базе (основе), где конкурентност региона зависи само од раста њенове економске базе (извозни сектор локалне економије).

3.2.1.2. Региони као извор растућих приноса

Модели економије који се базирају на растућим приносима, поново су у центру пажње економске јавности. Примена ових модела у економској географији данас је од највећег значаја. Велики допринос моделима на бази растућих приноса имала је употреба *Калдорианског кумулативног модела регионалне конкурентности* (Dixon & Thirlwall, 1975; Krugman, 1991; European Commission – Martin (edt), 2003). који објашњава регионалну конкурентност на следећи начин:

Модел претпоставља да раст производње у региону зависи од функције тражње за извозом тог региона⁵⁹. Тражња за извозом региона је његова конкурентност, која представља функцију стопе раста светске тражње и стопе пораста цена производа у

---

⁵⁹ Овај модел је сличан моделу економске базе и кејнзијанском моделу регионалног мултипликатора.

региону (у односу на светске цене). Функција зависи и од стопе раста зарада и продуктивности. Основа овог кумулативног процеса је да раст продуктивности зависи од пораста производње. Раст производње подстиче технолошке промене унутар и између фирми у региону, повећава специјализацију и врши акумулацију специфичних врста основног капитала у којима су оличени технолошки напредак и иновације.

Према Јоксимовић (2008, стр. 78), способност националне привреде да развија своју технолошку спремност или способност да користи свој потенцијал за иновације, је у савременој глобализованој привреди, кључни фактор за дугорочни економски раст и конкурентност. Управо технолошки напредак повећава продуктивност рада у региону. Кумулативни модели поставили су основу за неколико помоћних модела који виде регионе као изворе растућих приноса. Иако је регионални модел ендеогеног раста заснован на стандардном неокласничном моделу раста, овај модел превазилази ограничења некласичног модела. Другачије речено, модел представља побољшану верзију Marshall-ове (1890) оригиналне дискусије (теорије) о индустријским дистриктима и привредној локализацији.

Слика 37. Кумулативни модел регионалне конкурентности

Извор: Europoln Commision. (2003)., Ronald L. Martin (edt).

3.2.1.3. Региони као средишта знања

Теорија која посматра регион као средиште знања, као свој фокус истиче иновације базиране на Шумпетеријанској теорији. Иновације се идентификују као интерактивни процес учења који захтева интеракцију између низа актера, као што су: произвођачи, добављачи опреме и компоненти, корисници или купци, конкуренти, приватне и јавне истраживачке лабораторије. Иновативни системи обухватају универзитете и друге институције високог образовања, пружаоце консултантских и техничких служби, државних органа и регулаторних тела (Hotz-Hart, 2002). Ипак, одређени аутори (Jacobs, 1969) сматрају да регионална конкурентност, која је подстакнута иновацијама, не може се остварити само продуктивнијом употребом локалних фактора. Jacobs (1969) истиче да је веома важно узети у обзир социјалне факторе и факторе неформалних институција, који се могу назвати *soft faktorima*, тј. „меким факторима“. Ови фактори односе се на предузетничку енергију, поверења, заједничке визије руководства, итд.

Porter-ов концепт географских кластера имао је велики утицај на креаторе политике у Сједињеним државама и развијеним земљама Европе. Porter (1990) комбинује основе Маршалијанског модела са компаративним предностима посматране територије, али узима у обзир и стратегије које се примењују за повећање конкурентности фирми⁶⁰. У свом моделу конкурентског дијаманта, Porter (1990) објашњава важност кластера у стицању конкурентских предности. Конкурентност региона зависи од постојања и степена развоја, као и интеракције између четири кључна подсистема његовог дијаманта. Слабост неког елемента (или елемената) ова четири подсистема смањује конкурентност региона. Одсуство кластера у региону, према Porter-у (1990), не значи да ће подсистеми бити слабије развијени, али ће недостајати интеракција између њих, која је кључна за растуће приносе у будућности.

Највећи недостатак кластерског модела регионалне конкурентности, налази се у претпоставци да се овај модел може истовремено примењивати и за одређену индустрију, регион или чак државу (нацију). Друго, Porter-ова (1990) дефиниција кластера је изузетно „еластична“, тако да различити аутори користе овај појам на различите начине. Уз ово, неопходно је напоменути да су географске границе кластера

---

⁶⁰ Porter је дуго радио на креирању оваквих стратегија које су му касније послужиле за креирање модела конкурентности.

у Porter-овом (1990) раду веома нејасне - почевши од унутрашњег градског насеља, преко нивоа округа, региона, па чак и међународних граница.

Слика 38. Портеров кластерски модел регионалне конкурентности

Извор: Europin Commision. (2003)., Ronald L. Martin (edt).

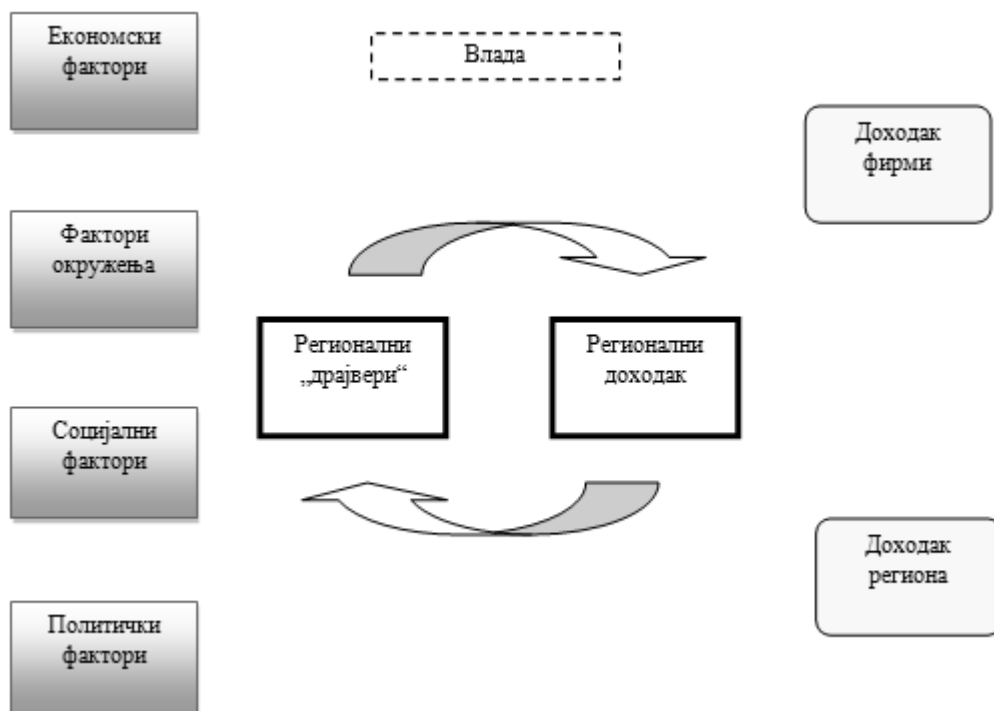
3.3. Фактори регионалне конкурентности

3.3.1. Теоријски аспект фактора регионалне конкурентности

Конкурентност региона може се посматрати на два начина: прво, преко специфичних покретача, „драјвера“, (*eng: drivers*) који региону пружају могућност да користи своје конкурентске предности и да се такмичи са другим регионима и; друго, преко резултата (дохотка) које остварује употребом специфичних фактора. Имајући у виду претходно речено, један део радова управо говори о конкурентности која се базира на кумулативном резултату створеном на основу егзистенције различитих фактора које регион поседује, док други део радова анализира управо поменуте регионалне „драјвере“ (Ručinska & Ručinsky, 2007). Ови покретачи регионалне конкурентности или, другачије речено, наслеђени услови конкурентности, представљају регионалну

опремљеност, што регион управо чини специфичним: инфраструктурни објекти, безбедност, техничке карактеристике региона, природни ресурси, ниво и обим услуга, број предузећа, квалитет и расположивост радне снаге, број и квалитет образовних установа, квалитет јавне администрације, историјски оквир региона. Када се конкурентност базира на одређеном резултату, онда се говори о регионалним показатељима економског развоја као што су: регионални БДП по становнику, стопа незапослености, просечна плата, прилив страних директних инвестиција и сл. Комбинација фактора и „драјвера“ може се приказати једним моделом *Assets-Outcomes model*, према ауторима Deas и Giordano (2002). Фактори конкурентности се приказују као: економски, фактори окружења, социјални и политички. Дохотци се посматрају као доходак фирми и доходак региона. Према иновативном приступу (Deas & Giordano, 2002), резултати конкурентности се огледају кроз раст регионалне економије, пораст запослених, пораст бизниса, повећања БДП-а по глави становника, повећање животног стандарда за оне који живе у региону.

Слика 39. Модификовани *Assets-Outcomes model*

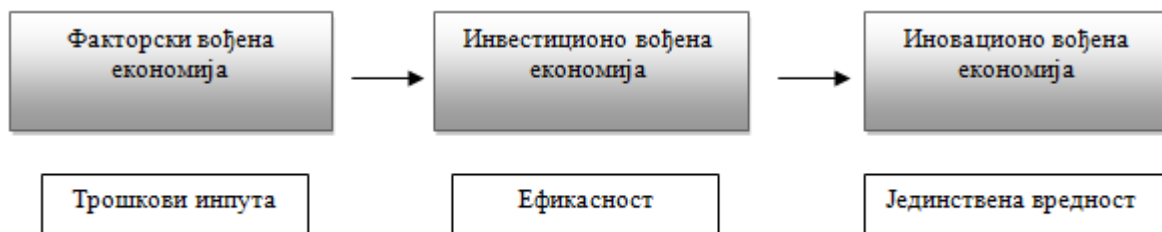
Извор: Deas & Giordano (2002) из: Ručinska & Ručinsky (2007).

Факторе конкурентности дефинишу различити аутори. Porter (1990, 2004) конкурентске предности дефинише на три основна нивоа: факторски вођена економија, инвестиционо

вођена економија и иновационо вођена економија. Региони који своју предност базирају на употреби јефтених фактора, граде своју позицију на основу ниских трошкова, тј. употребом јефтених фактора производње. На пример: ниже цене радне снаге или сировина у односу на друге регионе. Инвестиционо вођене економије (региони), као своју предност користе економију обима, на основу које оставарају већи степен продуктивности. Предност ових региона налази се у већој ефикасности у односу на друге регионе. У регионима који се базирају на иновацијама, нове технологије и иновације представљају основу конкурентске предности. Поседовањем нових технологија и бројним иновацијама, региони освајају већи тржишни удео у националној и глобалној привреди.

Слика 40. Porter-ова класификација регионалне конкурентности

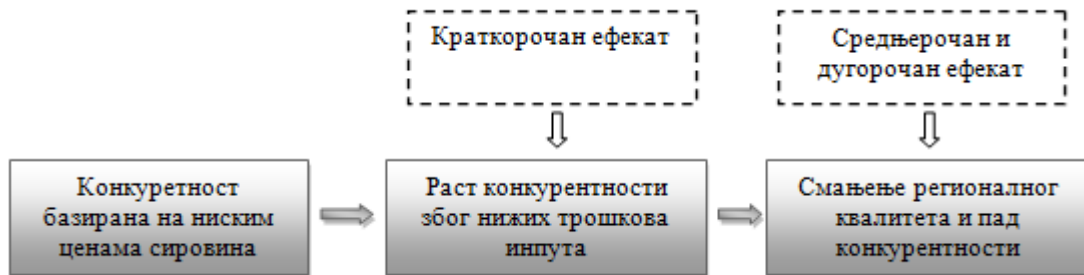

Извор: Porter (2004)

Многи аутори критикују Porter-а (1990) и његову класификацију, сматрајући да привреде (региони) који базирају своју конкурентску позицију на јефтеним сировинама не могу да буду дугорочно успешне (Ručinska & Ručinsky, 2007). Muller и Kornmeier (2001) у својим студијама наводе чињеницу да изградња конкурентности на ниским трошковима (компаративна конкурентност) неће дати адекватне резултате. На пример, смањење цене неког производног фактора, даће добар резултат само у одређеном периоду. Ипак, посматрано средњерочно или дугорочно, овакви потези подразумевају смањење регионалног квалитета. Истовремено, ови аутори су истакли чињеницу да регионална конкурентност зависи и од многих такозваних „меких фактора“ као што су: културна отвореност, правни систем, поверење, итд. Слично критику наводи и Harnes-Liedtke (2007), додајући још да конкуренција између територија не даје увек позитивне резултате. Према овом аутору, постоји статична цена конкуренције, где владе са различитих територија покушавају да привуку инвеститоре кроз ниже цене радне снаге

или пружају веће субвенције. Оваква конкуренција може да доведе до игре са нултом сумом (*енг: zero-sum game*) у којој ће се појавити добитник и губитник. Оваква ситуација има негативан утицај на квалитет људског фактора и животни стандард у региону.

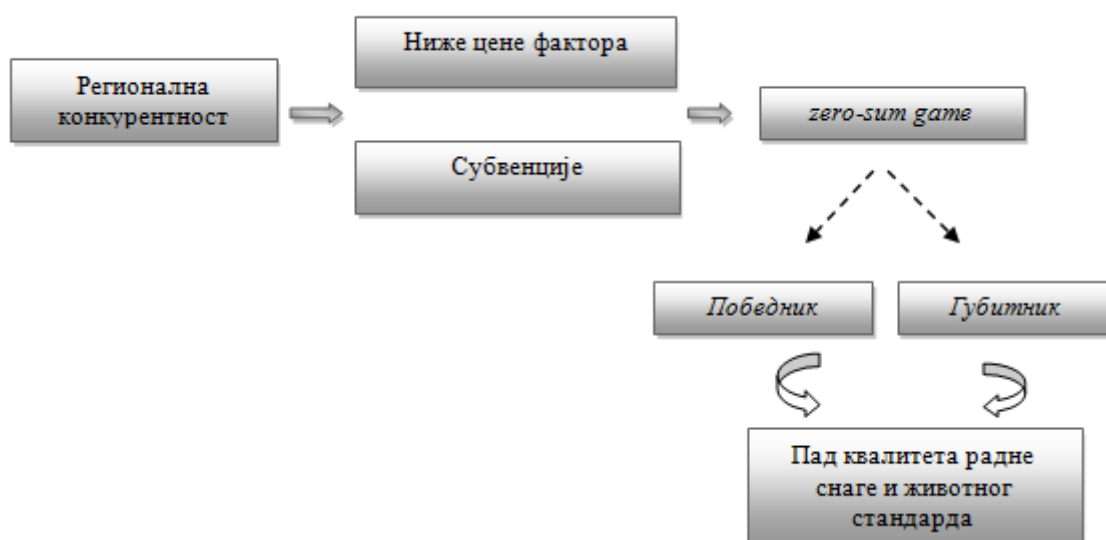
Слика 41. Конкурентност региона базирана на ниским ценама фактора

Извор: Muller & Kornmeier, 2001.

Према Kresl-у (2002), постоје 2 приступа планирања раста конкурентности региона. Први је квантитативан и компаративан, а други је квалитативан и субјективан и усмерен је на конкретне могућности региона. Квантитативни приступ базира се на идеји да је регионална конкурентност функција три променљиве, које би се могле сматрати индикаторима раста конкурентности: раст у периоду од неколико година, производна додата вредност, пословне услуге и малопродаја.

Слика 42. Утицај регионалне конкурентности која се базира на ниским ценама фактора на квалитет радне снаге и животни стандард

Извор: Harmes-Liedtke, 2007.

Производна додата вредност је брз показатељ раста инвестиција у људски и фиксни капитал, тј. генератор који има јак утицај на раст конкурентности. Највећа предност квантитативног приступа је лака упоредивост региона.

Слика 43. Приступ планирања регионалне конкурентности

Извор: Kresl, 2002.

3.3.2. Фактори националне конкурентности

1990-их година, ОЕБС је истраживао промене конкурентности својих чланица у односу период 1980-их. У студији „*The New Economy: Beyond the Hype*“ (OECD, 2001) запажено је да су неке земље, чланице OECD, бележиле већи раст БДП-а по глави становника, услед раста продуктивности рада. Односно, раст продуктивности рада био је највећи генератор раста БДП-а по глави становника. Коришћењем компаративне анализе и регресије, у широком скупу пре свега микро-економских показатеља, Студија је идентификовала следећих пет фактора, који имају јаку узрочно-последичну везу са растом конкурентности:

1. Употреба информационих технологија.
2. Иновације и технолошка дифузија.
3. Људски капитал.
4. Предузетништво.
5. Макроекономски услови.

IMD (2000) је у свом Годишњаку *World Competitiveness Yearbook* (2000) закључио да је конкурентност у интеракцији успостављања равнотеже између економских перформанси и друштвених потреба једног народа, узимајући у обзир историјско наслеђе, системе

вредности и традицију. Осим БДП-а по глави становника, овај *Годишњак* истиче и животни стандард грађана као веома важну компоненту конкурентности. *Годишњак* је мерио 249 индикатора, који су груписани у осам фактора⁶¹: домаћа привреда; интернационализација; влада; финансије; инфраструктура, менаџмент, наука и технологија; и људски капитал.

Иако је *Годишњак* свеобухватно анализирао факторе и њихове индикаторе конкурентности, одсуство регресионе анализе и квантитативног мерења утицаја више променљивих, ограничава аналитичку вредност *Годишњака*. Ипак, не сме оспорити значај *Годишњака* који је идентификовао бројне индикаторе и факторе конкурентности привреде.

Светски економски форум (World Economic Forum)⁶² мери конкурентност привреда у свом комплексном *Извештају глобалне конкурентности (Global Competitiveness Report - GCR)*. Индекс овог *Извештаја* састоји се од два под-индекса: а) текући индекс конкурентности (Current Competitiveness Index), који помоћу микро-економских показатеља мери институције, тржишну структуру, као и подршку економске политике привредном развоју; б) индекс раста конкурентности (Growth Competitiveness Index), који се фокусира на глобалну конкурентност, мерећи скуп институција и политика и њихово средњерочни утицај на привредни раст (у периоду од 5 година).

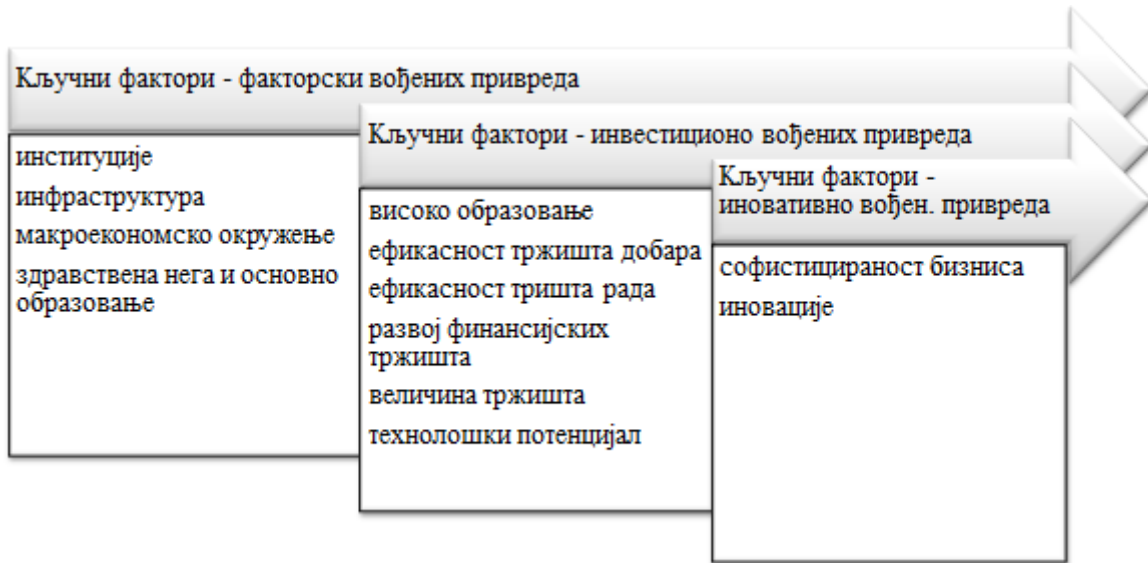
Према *Извештају глобалне конкурентности (2011)*, конкурентност се дефинише као скуп институција, политика и фактора који одређују ниво продуктивности једне земље. Ниво продуктивности, одређује ниво просперитета који се може остварити у некој привреди. Ниво продуктивности утиче на стопу приноса улагања у привреду, што је њен основни генератор раста. Другим речима, *више конкурентна привреда је она, која расте брже током времена* (WEF, 2011, str. 4). Према томе, концепт конкурентности подразумева статичке и динамичке компоненте: иако продуктивност једне земље одређује њену способност да одржи висок ниво прихода, такође је једна од главних детерминанти повраћаја на инвестиције, што је један од кључних фактора који објашњавају потенцијал раста неког привреде.

---

⁶¹ Ових осам фактора обједињује 47 макро и микроекономских под-фактора, који обухватају 249 различитих индикатора конкурентности.

⁶² Видети више на веб-адреси: <http://www.weforum.org/>

Слика 43. 12 фактора - носилаца конкурентности

Извор: WEF, 2011, str. 9.

Извештај своју анализу заснива на 12 кључних фактора - стубова конкурентности: институције, инфраструктура, макроекономско окружење, здравствена нега и основно образовање, високо образовање, ефикасност тржишта добара, ефикасност тржишта рада, развој финансијских тржишта, величина тржишта, технолошки потенцијал, софистицираност бизниса и иновације. Ови фактори се даље могу усмеравати према конкурентској предности три основна нивоа: факторски вођена привреда, инвестиционо вођена привреда и иновационо вођена привреда (Слика 44).

Факторски вођене привреде базирају своју компаративну предност на природним (наслеђеним) факторима, пре свега на неквалификованој радној снази и природним ресурсима. Фирме се такмиче на основу цене и продаје полу-производа или производа, произведени уз ниску продуктивност и ниске трошкове плата. Конкурентност у овој фази развоја привреде зависи од развијености институција, развијене инфраструктуре, стабилности макроекономског окружења и здраве радне снаге која има најмање основно образовање.

Слика 44. Стубови конкурентности

Извор: WEF, 2011, str. 9.

3.3.2.1. Кључни фактори факторски-вођених привреда

1. Институционално окружење је одређено правним и административним оквиром у коме су појединци, фирме и власти повезане и заједничким акцијама стварају богатство. Квалитет институција снажно утиче на конкурентност и раст. Велики је утицај и на инвестиционе одлуке и организацију производње, имајући у виду да од институционалног окружења зависи како ће друштво сносити све предности и трошкове развојних стратегија и политика. Ставови власти према тржиштима, економској слободи и ефикасности пословања су круцијални у оквиру овог фактора: прекомерна бирократија, пререгулисаност, корупција, неискреност у јавним набавкама, недостатак транспарентности и поузданости, политичка зависност од правосудног система, намеће значајне економске трошкове пословања и успорава процес економског развоја.

2. Инфраструктура је од пресудног значаја за ефикасно функционисања привреде, јер је важан фактор у одређивању локације економских активности или сектора који се могу развити на одређеној територији. Добро развијена инфраструктура смањује трошкове удаљености између региона, интегришући национално тржиште и повезујући га са тржиштима других земаља и региона. Осим тога, квалитет и екстензивност

инфраструктурних мрежа значајно утичу на економски раст и смањују неједнакост прихода и сиромаштва. Добро развијена саобраћајна мрежа и инфраструктурна комуникација је предуслов за приступ мање развијеним срединама у кључним економским активностима и услугама. Ефикасан начин транспорта са одговарајућим квалитетом путева, пруга, лука и ваздушног саобраћаја, омогућава предузетницима да своје производе и услуге допреме до тржишта. Осим тога, квалитетна инфраструктура омогућаје ефикасно кретање осталих фактора (поготову рада). Квалитетна телекомуникациона мрежа омогућава брз и слободан проток информација, што повећава укупну економску ефикасност.

3. Стабилно макроекономско окружење је од кључног значаја за пословање и конкурентност привреде. Макроекономска стабилност, као једини фактор не може да повећа продуктивност једне државе, али је познато да макроекономска нестабилност штети привреди. Влада не може да пружа услуге ефикасно ако исплаћује дугове при високим каматним стопама. Исто тако, уколико постоје велики фискални дефицити, држава не може ефикасно да реагује на циклична кретања привреде. Фирме не могу ефикасно да функционишу када су стопе инфлације високе. Укратко, привреда не може да расте на одржив начин ако је макро окружење нестабилно.

4. Здрава радна снага је од виталног значаја за конкурентност једне земље и њену продуктивност. Лоше здравље радника доводи до значајних трошкова у пословању, болесни радници су често одсутни или раде на нижим нивоима ефикасности. Осим здравствене неге, основно образовање свих радника је од највећег значаја за сваку државу. Радници који немају основно образовања могу да извршавају само најједноставније задатке и много теже се прилагођавају напредним производним процесима и техникама. Према томе, недостатак основног образовања може да постане огромна препрека за развој бизниса, а фирмама је тешко да организују производњу софистицираних или вредносно-интензивних производа.

3.3.2.2. Кључни фактори инвестиционо-вођених привреда

Инвестиционо-вођене привреде налазе се у напреднијој фази развоја у односу на факторски-вођене привреде и имају ефикасније производне процесе и већи квалитет производа, јер трошкови плата расту уз исте цене производа. Конкурентност се базира

на високом образовању и квалитетној обуци, ефикасним тржиштима добара, добро развијеним тржиштем рада, развијеним финансијским тржиштима, употребом постојећих технологија и великим домаћим или страним тржиштем.

1. Квалитет високог образовања и обука запослених имају кључну улогу у инвестиционо-вођеним привредама. Глобалне тенденције и динамика привредног развоја захтевају да свака модерна држава инвестира у високо-квалификовану радну снагу, како би се привреда могла прилагодити променама у окружењу. Обука запослених не сме се занемарити, да би се вештине радника стално унапређивале и прилагодили растућим потребама производних система.

2. Привреде које поседују ефикасно тржиште добара, производе оптималну комбинацију производа и услуга у односу на тржишне прилике и размењују их на ефикасан начин. Здрава тржишна (и домаћа и страна конкуренција), је изузетно важна за тржишну ефикасност и пословну продуктивност јер се осигурава да најефикаснији фирме, које производе ону робу која је тражена на тржишту, напредују. Најбоље могуће окружење за размену добара захтева минимум препрека бизнису наметнутих од стране државе. Мања регулације привреде ствара ефикаснија тржишта добара. Ефикасност ових тржишта зависи и од софистицираности и преференција купаца. Због културно-историсјких фактора, у неким земљама су купци више захтевни, него у неким другим. Оваква ситуација утиче на конкурентску предност, јер приморава компаније да буду иновативне и кориснички-оријентисане, како би одговориле на све могуће захтеве купаца.

3. Ефикасно и флексибилно тржиште рада представља важан фактор конкурентности привреде. Када је тржиште рада ефикасно и флексибилно, радна снага се алоцира на најефикаснији начин употребе у привреди где ће пружити максимално залагање (ефикасност) или са једне привредне активности на другу, уз најниже трошкове (флексибилност). Ефикасно тржиште рада такође мора да обезбеди јасну везу између подстицаја радника и њихових настојања да промовишу меритократију на радном месту, као и равноправност у пословном окружењу између жена и мушкараца.

4. Развијена финансијска тржишта каналишу средства грађана (штедња), као и она која долазе из иностранства и усмеравају их према најпродуктивнијој употреби. Ови

ресурси пласирају се у различите инвестиционе подухвате са највишим стопама приноса. Пословне инвестиције су од кључног значаја за продуктивност. Привреде захтевају софистицирана финансијска тржишта која могу учинити капитал доступним за инвестиције приватног сектора. Кредитирање мора бити усмерено од здравог банкарског сектора, добро регулисаних финансијских тржишта⁶³ и других извора финансијских производа. Финансијско тржиште мора бити поуздано и транспарентно.

5. Технолошки потенцијал је данас изузетно важан фактор како за привреде, тако и за компаније, да би могле да напредују и буду конкурентне. Фактор технолошког потенцијала мери агилност са којом привреда усваја постојеће технологије да побољша продуктивност својих грана. Посебан акценат је на њена способност да у потпуности искористе информације и комуникационе технологије у свакодневним активностима у производним процесима за повећање ефикасности и конкурентности. СДИ чине кључну улогу у набавци страних технологија. Важно је напоменути у овом контексту, да се ниво технологије који је на располагању фирмама у земљи, разликују од способности земље да иновира и прошири границе знања.

6. Величина тржишта утиче на продуктивност јер већа тржишта омогућавају фирмама да искористе економију обима. Домаћа границе су раније ограничавале тржишта, али данас, када је глобализација обухватила сваку савремену привреду, границе државе више нису препрека у присвајању ефеката економије обима. Постоје бројни емпиријски докази који показују да је отвореност трговине позитивно корелисана са растом привреде.

3.3.2.3. Кључни фактори иновативно-вођених привреда

Код иновативно-вођених привреда, трошкови рада су веома високи (висок животни стандард), али продуктивност расте због високо-софистицираних производних процеса. Најразвијеније привреде граде своју конкурентску предност употребом иновација, кластеризацијом и диференцирањем производње.

---

⁶³ Берзе - које се могу дефинисати као регулисано финансијско тржиште у ужем смислу.

1. Софистицираност бизниса доприноси већој ефикасности у производњи робе и услуга. Пословна софистицираност односи се на два елемента који су нераскидиво повезана: квалитет свих пословних мрежа у земљи и квалитет пословања појединих фирми и њихове стратегије. Ови фактори су посебно важни за земље у поодмаклој фази развоја, када су, у великој мери, основни фактори који доприносе већој продуктивности исцрпљени. Квалитет пословних мрежа једне земље, мери се количином и квалитетом локалних добављача и обимом њихове интеракције. Када су компаније и добављачи из одређеног сектора повезани у непосредне географски групе, онда постоје кластери и ефикасност је већа, веће су могућности за иновације, баријере уласка нових фирми су смањене. Напредне операције појединих фирми и стратегије (брендинга, маркетинга, дистрибуције, напредних производних процеса, као и производња и софистицирани јединствених производа) преливају се у привреду и доводе до софистицираних и модерних пословних процеса широм земље пословним секторима.

2. Технолошке иновације су најзначајнији фактор развијених привреда. Без обзира што се у значајној мери може утицати на раст продуктивности побољшањем институција, изградњом инфраструктуре, смањењем макроекономске нестабилности или побољшањем људског капитала, сви ови фактори се карактеришу опадајућим приносима. Сличан ефекат се односи на ефикасност рада, финансијска тржишта и тржишта добара. У дужем року, животни стандард може се повећати само уз технолошке иновације. Иако мање развијене земље могу да побољшају своју продуктивност усвајањем постојећих технологија или да унапреде институције и процесе у другим областима, за оне привреде, које су достигле иновациону фазу развоја, ово није карактеристика и не могу на овај начин повећати продуктивност. Фирме у тим земљама морају стално да дизајнирају и развијају најсавременије производе и процесе, како би одржале конкурентску предност. Овај прогрес захтева окружење које је погодно за иновативне активности, подржано и од стране државе и од приватног сектора. То значи, да постоји довољног улагања у истраживање и развој, посебно у приватном сектору; присуство квалитетних научно-истраживачких установа; широка сарадња у истраживању између универзитета и привреде; као и заштита интелектуалне својине.

3.3.3. Фактори регионалне конкурентности

Данас постоји бројна литература која обухвата економску географију и економију, и која наглашава препознатљиву улогу региона и градова као кључних извора екстерних економија. Интересовање за економском географијом настаје као последица све већег признавања улоге извора растућег приноса, као и поновно откривање и проширење оригиналних идеја Alfred Marshalla - екстерних економија индустријске локализације. Ова теорија базира се на факторима: обучена радна снага, подржавајуће и пратеће индустрије, *spillover*⁶⁴ знања (преливања) - и сви ови фактори се могу назвати као „лаки фактори“ или „индустријска атмосфера“ (Kitson et al, 2004).

Marshall-ова шема (1890) представљала је основу Porter-овог „концепта кластера“, у којој регионална конкурентска предност произилази из присуства и динамике географски локализованих или кластеризованих активности, међу којима постоји интензиван локални ривалитет и конкуренција, повољни услови обезбеђивања инпута, софистицирани локални купци и присуство способних локалних добављача и пратеће индустрије. Ако су више локализовани ови индустријски / пословни кластери, онда је интензивнија интеракција између ове четири компоненте у „конкурентном дијаманту“ и више је продуктиван регион (Porter, 1998a, b).

Према Porter-у (1998a, b), кључни аспект формирања кластера, а самим тим и регионалне конкурентске предности, јесте степен „друштвене укоренености“, олакшавајуће постојање друштвених мрежа, социјални капитал и институционална структура (Porter, 1998a, b, 2001a, b; Kitson et al, 2004, str. 994). Формирање и еволуција оваквих „soft“ екстерналија сматра се кључном за динамичку конкурентност региона и градова. Овакви фактори у економској географији су: токови стеченог знања, технолошки *spill-over*, мреже поверења и сарадње, као и локални системи норми и конвенција. Многи аутори данас сматрају да су овакви фактори кључни за регионалну конкурентност, базирајући своја истраживања и анализе управо на „soft

---

⁶⁴ Spillover-и или ефекат преливања, представља екстерни ефекат економских активности или процеса, који утичу на оне субјекте који нису директно умешани (ангажовани) тим активностима. Економска теорија познаје позитивне и негативне утицаје ових преливања. Пример позитивног утицаја може бити знање, које је стечено у неком региону у стичању ових знања). Негативан пример су обично загађења, која погађају и оне субјекте који не учествују у производњи добара чијом се употребом и процесом њихове производње стварају ова загађења.

екстерналијама“. Посебно је значајан нагласак на локалном знању, учењу и креативности. Оваква мишљења креирана су чињеницом да у глобализованој економији, кључни ресурси за регионалну и урбану конкурентност зависе од локализованих процеса стварања знања, у којој људи и фирме уче о новим технологијама, верују једни другима и размењују међусобно информације (Malecki, 2004).

Слика 45. Фактори регионалне конкурентности

Извор: Kitson et al, 2004, стр. 995, превод: Аутор

Kitson et al. (2004) сматрају да, иако бројни проблеми обилују у свим овим дискусијама, једна ствар је јасна: *Дефиниција и објашњење регионалне конкурентске предности, постиже се далеко изван „тврде“ продуктивности. Друго, неопходно је размотрити неколико других „мекших“ димензија регионалне или урбано-социјалне економије.* Квалитет и вештине радне снаге (људски капитал); обим, дубина и оријентација друштвених мрежа и институционалних облика (друштвени/институционални капитал); опсег и квалитет културних објеката и имовине (културни капитал); присуство иновативне и креативне класе (знање/креативни капитал); и обим и квалитет јавне инфраструктуре (инфраструктурни капитал) су једнако важни за подршку регионалним екстерналијама. На пример: способност региона да привуче способне, креативне и иновативне људе, да обезбеди високо-квалитетне културне садржаје, да подстакне развој друштвених мрежа и институционалних аранжмана који деле заједничку посвећеност регионалном просперитету, представљају кључне регионалне

„екстерналије“ или „имовину“ која користи локалним фирмама, што је главни аспект регионалне конкурентске предности.

Имајући у виду мишљење Ronald Martina (edt) (Europin Commision, 2003), приликом разматрања концепта конкурентности, у смислу унапређења свих активности које пружају високу-додату вредност, поставља се питање и тржишне структуре. Ово свакако у први план истиче више конкурентску у односу на компаративну предност, поготово што да нас постоји „теоретско-конкурентски концензус“ када је у питању конкурентност заснована на „тесту међународног тржишта“. Европска комисија (2003) познаје два елемента овог теста:

- (а) способност да се у иностранству прода роба и
- (б) јака конкуренција страних конкурената.

С обзиром да конкурентност често има монопол над неком производњом, онда је питање: „Да ли је таква макро-економска конкурентност прихватљива, јер генерише приход, али не испуњава услов слободних и фер тржишних услова?“ Враћајући се на критике да је концепт конкурентности само питање продуктивности, може се ипак видети да се конкурентност не бави само продуктивношћу⁶⁵, већ и тржишним структурама и институционалним аранжманима. Дакле, нација или регион могу се карактерисати високо-конкурентним фирмама у микро-економском смислу, али ако ове фирме стварају ниску додатну вредност по раднику, онда не можемо говорити о конкурентној нацији или региону у макро-економском смислу. Ова констатација говори да национална или регионална конкурентност није тако једноставно питање: „Да ли постоје високо-ефикасне (конкурентне) фирме? И да ли постоје активности које генеришу високе профите и високе плате?“ Ово питање подразумева покушаје да се идентификују фактори који могу да побољшају конкурентност фирми или микро-окружења. Посебно и веома важно је и питање, који су то фактори који доприносе и истовременом побољшању макро-економске конкурентности.

Иако постоје бројне теорије и објашњења фактора регионалне конкурентности, најсистематичнији начин објашњава факторе регионалне конкурентности кроз призму

---

⁶⁵ Што је основа Krugman-ове и Porter-ове теорије, као и већине њихових следбеника.

повећања квалитета животног стандарда и мери је регионалним производом, продуктивношћу рада и стопом незапослености (Constantin, 2007).

Фактори као извори конкурентности дефинисани су на дну пирамиде, у које спадају: економска структура, иновације, регионална приступачност, обученост радне снаге, окружење, центри одлучивања, социјална структура и регионална култура. Откривена конкурентност представља средишњи део пирамиде и односи се на: технолошки развој, развијеност малих и средњих предузећа, СДИ, инфраструктуру и људски капитал, институције и социјални капитал. Ови фактори се испољавају као фактори продуктивности рада и стопе запослености. На врху пирамиде, налази се циљани резултат, а то је већи квалитет животног стандарда.

Lengyel (2004) је дао следеће објашњење за факторе регионалне конкурентности у свом моделу:

1. *Економска структура*: радна снага успешнијих региона, обично се концентрише у гранама пословних услуга и/или у прерађивачкој индустрији. Продуктивност и запосленост су обично веће у услужним гранама и генеришу високу додатну вредност (информационе технологије, финансијске услуге, телекомуникације и високо-технолошке индустрије), док се сектори прерађивачке индустрије одликују са високом и растућом продуктивношћу, али уз нижу запосленост.
2. *Иновације*: адекватно иновативно окружење може да обезбеди способност региона да одговори на било коју врсту технолошког, пословног или неког другог изазова, тј. на примену неке нове стратегије, која може допринети расту продуктивности. Иновациони капацитети, не покривају само институционално-истраживачке и развојне капацитете, већ и способност компанија да брзо реагују на нове и просперитетне линије пословања.
3. *Регионална приступачност*: близина великим градовима, транспортне мреже и добра географска локација могу регион учинити успешнијим у односу на друге, који немају ове карактеристике. Географски положај може да ограничи спектар могућности, да утиче на трошкове транспорта и време. Транспорт (аеродроми, возови, аутопутеви, луке, итд.), комуникације (традиционални медији, интернет, пренос података, итд.) и инфраструктура, могу допринети смањењу ефеката географских ограничења.
4. *Обученост радне снаге*: удео образованих и обучених радника у укупној популацији је релативно висок у конкурентним регионима. Образовање је ефикасно у смислу да је

флексибилно, како би могло да се прилагоди променљивим захтевима на тржишту рада и како би имало способност да припреми младе генерације и преквалификује постојећу радну снагу да наставе креативне и иновативне делатности (захтеви информационог друштва).

5. *Социјална структура*: економске активности које су интензивне знањем и раст економских услуга, утичу на регионални раст. Неквалификоване радна снага има веома мало могућности за запошљавањем (локална грађевинска индустрија, неке јавне службе, итд).

6. *Центри одлучивања*: присуство седишта компанија, генерише тражњу за високо квалификованим радницима на тржишту рада, обезбеђује на локалном нивоу подстицаје за бољом обуком, јача локалну база знања и поспешује пословно окружење. Преливање (*spillover*) њиховог знања и нови „обрасци“, као и могућност успостављања *start-up* компанија од стране њихових стручњака, могу дати стимуланс за даље активности малих и средњих предузећа и створити додатне компаративне предности.

7. *Окружење*: квалификована, културно-захтевна и растућа средња класа успешних региона, подразумева развијену средину (јавна безбедност, квалитетне јавне услуге, атрактивна градска архитектура, висок стандард становања, добар локални јавни превоз, итд.) као и здраво, сигурно природно окружење. Становништво, не само да представља своје захтеве изабраним представницима, већ је и спремно да преузме активну улогу у заштити животне средине (сакупљање отпада и рециклаже, заштите зелених површина, да проводи време напољу, итд.).

8. *Регионални идентитет*: сваки регион и град током дужег временског периода имају одређене институционалне проблеме. Успешни су они региони, који су у стању да решавају проблеме узроковане структурним променама привреде и који остварују брз раст. Важно је да се подстакне регионални идентитет становништва и да се промовише локализам.

Научници институције Eсоgys, представили су свој модел конкурентности који идентификује основне регионалне факторе, као што су: „таленат“ (који се односи на квалитет људског капитала), иновације, повезаност субјеката и предузетништво. Ови фактори могу допринети већој социјалној укључености, већем багостању и одрживости раста. Органска природа стабла (којим је представљен модел) наглашава циклични карактер концепта конкурентности. Квалитет земљишта и ефикасно функционисање система корена, стабла и грана, одређују јачину дрвета и капацитет да доноси плодове

(социјална укљученост, багостање и одрживост). Региони се такмиче у привлачењу фирми и њиховој одрживости, квалификованој радној снази, приватном капиталу и инвестицијама, јавним фондовима, квалитетним купцима.

Према Ručinska & Ručinsky (2007, str. 908), фактори регионалне конкурентности се могу идентификовати као статички и динамички, тј. да ли су традиционално стечени фактори. Статички фактори су извор статичке конкурентске предности региона и односе се на природно-географске услове у неком региону, константне услове, као што су регионални положај, природна богатства или историјско наслеђе. Динамички фактори су извор динамичке конкурентске предности региона. Ови фактори нису резултат природно-географске релевантности конкретног региона, већ се стичу временом. На њих, рецимо, могу утицати фирме или могу утицати регионалне и државне институције.

Фактори регионалне конкурентности се могу дефинисати и као фактори урбане конкурентности, који се састоји од економских и стратешких фактора.

Урбана конкурентност = економски фактори + стратешки фактори,

где су економски фактори = производни фактори + локација + инфраструктура + економска структура + урбана опремљеност; а стратешки фактори = владина делотворност + урбаног стратегија + јавно-приватно партнерство + институционална флексибилност.

Слично мишљење има и финска група аутора (Nuovari et al., 2001), где се у први план истичу фактори урбанизације, агломерације и локализације. Nuovari et al. (2001) сматрају да ови фактори највише утичу на регионалну конкурентност, где се највише истиче агломерација, која репрезентује стечене бенефите од локализације и урбанизације. Предности које се стучу урбанизацијом, настају због активности привредних субјеката у различитим секторима, на истој географској локацији. Предности стечене локализацијом, настају због локализовања појединих сектора у истој области. Локализовани и урбани региони се одликују високим степеном иновација, бољом доступношћу и већом регионалном конкурентношћу (Nuovari et al., 2001).

Европска комисија је представила факторе регионалне конкурентности у свом Шестом периодичном Извјештају о социјалној и економској ситуацији и развоју региона у Европској унији (European Commission, 1999):

1. Истраживање и технолошки развој;
2. Мала и средња предузећа;
3. Директна страна улагања;
4. Инфраструктура и људски капитал;
5. Институције и друштвени капитал.

Према другом извештају Европске комисије (2001) (*Second Report on Economic and Social Cohesion*), фактори регионалне конкурентности имају различит регионални утицај на посматране регионе. Извештај показује да су региони у различитим фазама развоја и да имају различита друштвено-економске структуре, а релативни значај фактора конкурентности варира између типова региона. Према Извештају, фактори који имају највећи утицај на регионалну конкурентност су:

- Ниво запослености и продуктивности рада;
- Концентрација сектора и продуктивност (продуктивност је највећа у пословним и финансијским услугама; а у пољопривреди, продуктивност је само половина просека других сектора);
- Демографски трендови, као што су спољне миграције и старење становништва имају велики утицај на конкурентност региона (негативан утицај);
- Инвестиције, као фактор су мерене бруто фиксним капиталом током времена (акумулирани фонд капитала);
- Инвестиције у пословно знање и вештине (истраживање и развој, образовање, телекомуникације, интернет обука, итд.);
- Распољивост инфраструктуре;
- Ниво и природа образовања;
- Иновације.

Британске институције дуго се баве истраживањем регионалне конкурентности. Многи фактори које су британски званичници пратили, првенствено не детерминишу регионалну конкурентност, али мере резултате који одражавају конкурентност региона. Ови фактори се односе на 5 најзначајнијих показатеља - резултата:

1. Укупна конкурентност (оцењена као БДП по глави становника, расположиви приход по глави становника, продуктивност рада, извоз);
2. Тржиште рада;
3. Образовање и оспособљавање;
4. Капитал;
5. Земљиште и инфраструктура.

Касније, британске власти обухватају далеко већи број фактора и индикатора, користећи *Бенчмарк модел регионалне конкурентности* (eng: *Regional Competitiveness Benchmarking Model*). Модел је подразумевао мерење 55 индикатора који су обухваћени следећим факторима:

- Знање - интензивне вештине које се огледају у показатељима као што су образовање и ниво обуке и стручности;
- Иновативни капацитети - број људи који се бави истраживањем и развојем, патенти, итд;
- Ниво инвестиција у основна средства предузећа и развој људских ресурса;
- Концентрација запослених у индустријским секторима;
- Јаке финансијске и пословне услуге (један од најбрже растућих сектора, који има велики допринос развоју конкурентности других сектора);
- Висок ниво директних страних инвестиција.

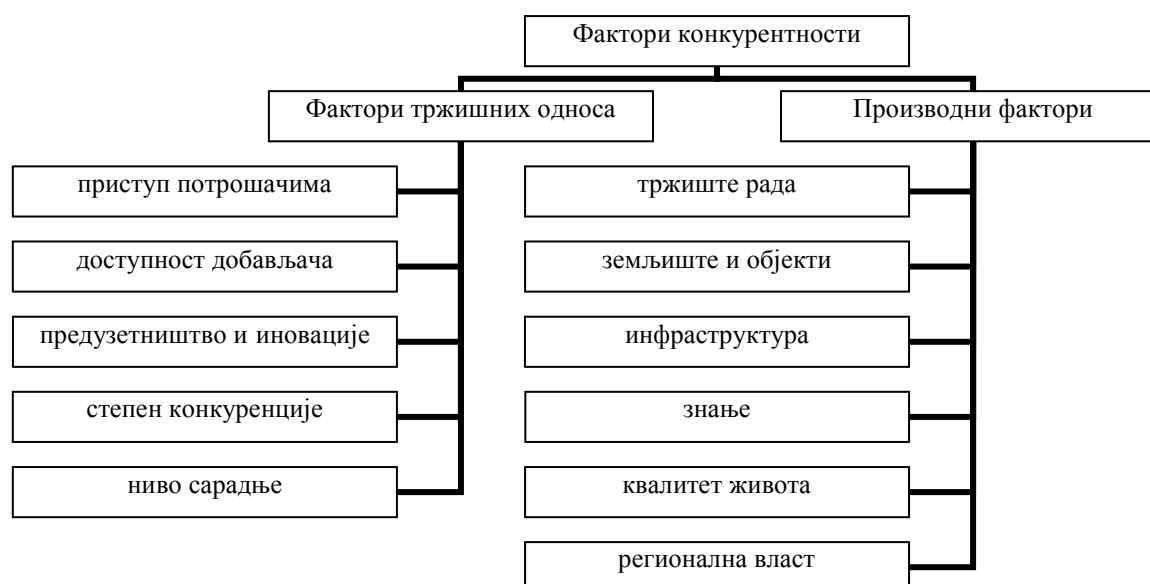
Амерички истраживачи су имали нешто другачији приступ, базирајући своја истраживања према специфичним, препознатљивим регионима, као што је Силиконска долина. Према америчким извештајима, индикатори су груписани према следећим факторима:

- Иновације (патенти, истраживања и развој);
- Предузетнички дух;
- Глобални приступ (извоз технологије, интернет повезивање, разноликост становништва);

- Финансијски и интелектуални капитал (финансијско тржиште, истраживачки центри, инжењеринг, специјализација предузећа);
- Трошкови пословања;
- Квалитет живота (становање, аутопут и транзитни систем, образовање).

Институција Eсоgys развила је методологију која пореди и мери квалитет регионалне инвестиционе климе. У својим истраживањима, обухватила је преко четрдесет региона у северозападној Европи, где су поређени и анализирани резултати анкете предузетника који се налазе у овим регионима.

Слика 46. Фактори конкурентности

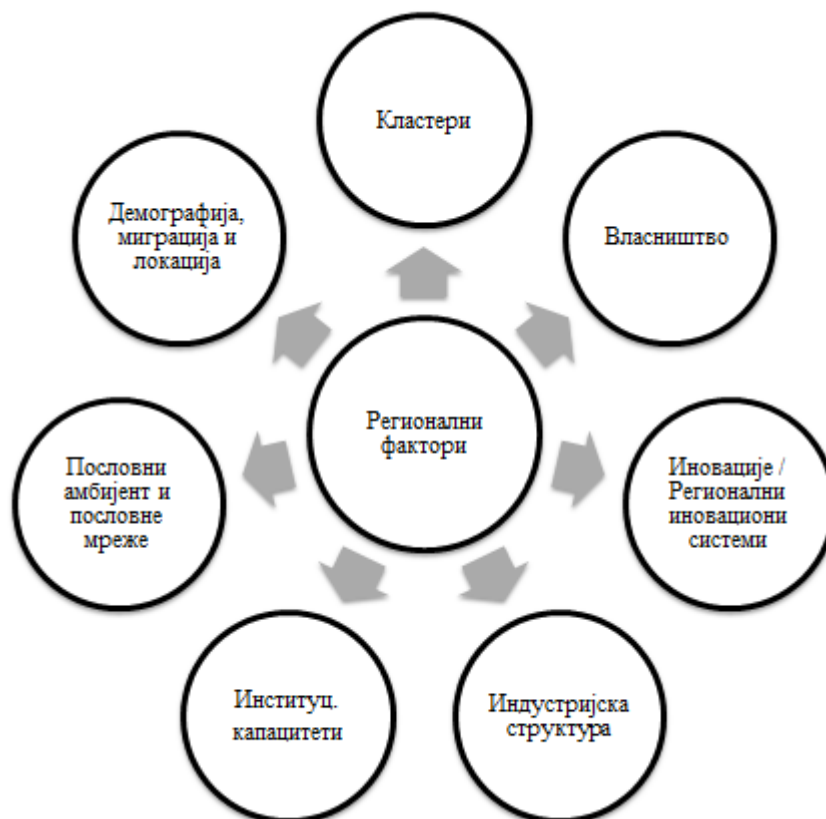
Извор: Аутор

Фактори, који су мерени овим истраживањем су подељени у две главне категорије: 1. тржишни односи који директно утичу на рад компаније и 2. производни фактори тог окружења, који такође утичу на рад компаније. Фактори тржишних односа су: приступ потрошачима, доступност добављача, предузетништво и иновације, степен конкуренције и ниво сарадње. Производни фактори су представљени као: тржиште рада, земљиште и објекти, инфраструктура, знање, квалитет живота и регионална власт. Институција је ипак издвојила 7 најважнијих фактора:

1. Кластери;
2. Демографија, миграција и локација;
3. Пословни амбијент и пословне мреже;
4. Институционални капацитети;
5. Индустијска структура;
6. Иновације / Регионални иновациони системи;
7. Власништво.

У покушају да се уједине неки кључни елементи регионалне конкурентности, Ronald Martin је представио концептуални модел у Студији фактора регионалне конкурентности (Europin Commision, 2003) „Цилиндар регионалних конкурентности“ који се састоји од неколико слојева: регионалних исхода, регионалних излаза, регионалних капацитета и детерминаната регионалне конкурентности.

Слика 47. Најважнији регионални фактори према Ecorys

Извор: Аутор

Узимајући у обзир претходно речено, комплексност карактера регионалне конкурентности проистиче из њене детерминисаности бројним факторима који се могу груписати као:

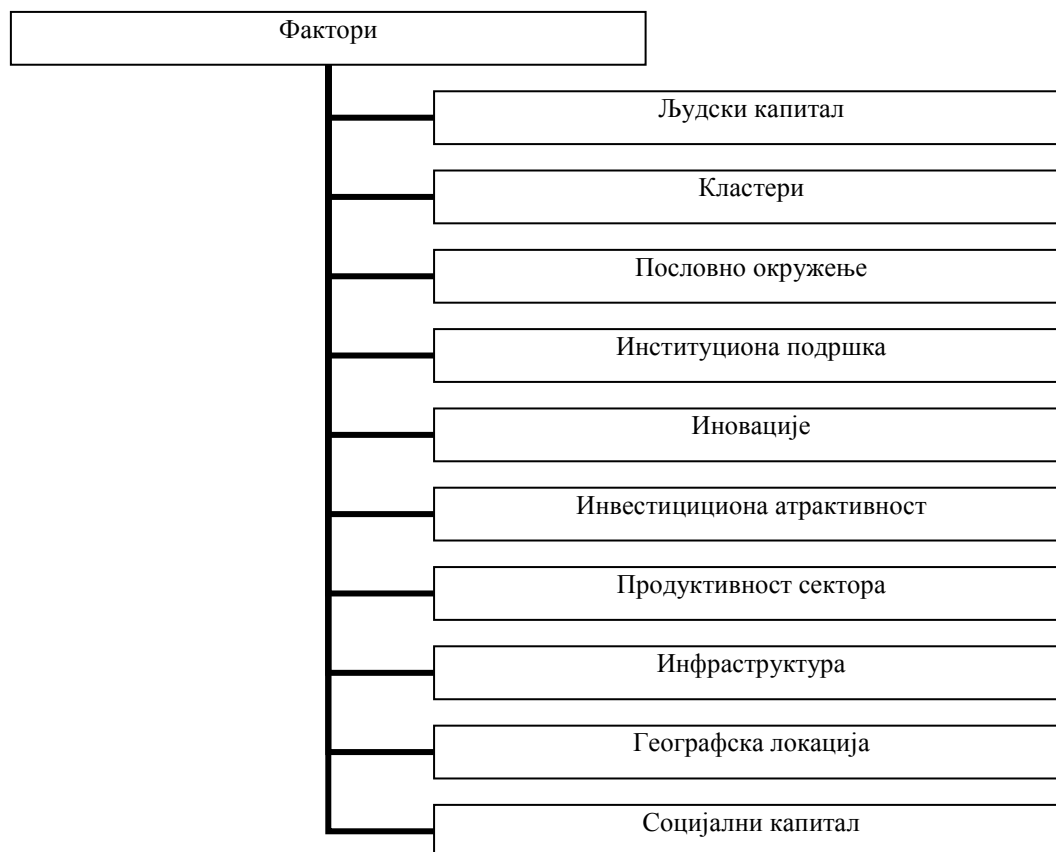
- a. Људски капитал, који својим квалитетом пружа бољу могућност стварања веће додате вредности у производњи. Осим тога, квалитетнији људски капитал подложнији је иновацијама, усвајању нове технологије, већој продуктивности, што консеквентно доприноси расту регионалне конкурентности. Овде је важно напоменути да велики утицај има и демографска структура становништва, узимајући у обзир године и ниво образовања становника.
- b. Кластери представљају веома важну компоненту регионалне конкурентности. Региони који развијају кластере скоро увек су и конкурентнији од других јер се карактеришу већом специјализацијом, бољом информисаношћу и пословном организацијом, позитивним ефектима предузетничке мреже, итд.
- c. Пословно окружење утиче на предузетнички потенцијал и пружа нове пословне могућности. У регионима у којима постоји квалитетније пословно окружење предузетници остварују већу ефикасност.
- d. Институционална подршка се односи на подршку државе и институција у јачању регионалне конкурентности. Одговарајућом регионалном политиком, уз подршку институција (фондови, агенције, итд.) генерише се конкурентност региона и раста привреде. Ова детерминанта има посебан значај за земље у транзицији због непостојања мреже институција или њихове слабе развијености.
- e. Иновације представљају важну детерминанту регионалне конкурентности (Serić, 2005). Под појмом овог израза, не мисли се само на нову и високу технологију, већ и на сва побољшања производње, маркетинга, менаџмента и организације система. Узимајући напред речено у обзир, јасно је колики утицај иновације имају на конкурентску предност неког региона. На развој иновативности значајно утиче постојање и повезаност истраживачких центара, универзитета, компанија, јавних, финансијских и других институција.
- f. Инвестициона атрактивност представља веома важну детерминанту раста и конкурентности региона. Што је више инвестиција у региону – већа је и његова конкурентност. Приликом одлучивања у који ће се регион инвестирати, инвеститор најчешће узима у обзир више региона, али ће инвестирати само у

- најатрактивнији. На његову одлуку утицаће разни фактори: удаљеност од тржишта, инфраструктура, регулаторно окружење, цене фактора, квалитет људског капитала, улазне баријере, социјална и политичка стабилност, итд.
- g. Конкурентност региона зависи од продуктивности својих сектора. Они сектори који стварају већу вредност имају и већи утицај на регионални раст у односу на оне секторе чији је утицај мањи. Секторска структура региона треба да се заснива на оним секторима који имају највећу продуктивност, што ће аналогно утицати на већу регионалну конкурентност.
  - h. Инфраструктура има велики утицај на конкурентност региона. Када се посматра инфраструктура одређеног региона (која утиче на његову конкурентност), онда се мисли на: саобраћајну, телекомуникациону, информатичку, енергетску, социјалну, пословну и институционалну инфраструктуру.
  - i. Географска локација може представљати велику предност јер региони лоцирани у близини метропола имаће позитивне ефекте на конкурентност од таквог „суседства“. Слично важи и за оне регионе који се налазе у близини транспортних коридора или поседују граничне предности. Изоловани региони немају географско-локационе предности (Sepić, 2005).
  - j. Социјални капитал и неформалне институције представљају неопипљив аспект конкурентности региона које се базира на социјалном капиталу, традицији, снажним осећањима припадности и поверењу грађана (Zarić, 2009). Региони ниске факторске продуктивности често креирају своју конкурентску позицију неопипљивим факторима.

Наведени фактори представљају део апсолутне конкурентске предности региона, која ће управо зависити од њихове заступљености и развијености. Региони које карактерише развијеност и заступљеност већег броја различитих фактора (на пример: квалитетан људски капитал, кластери, снажна подршка формалних и неформалних институција, добра географска локација, развијена инфраструктура) - имају и бољу конкурентску позицију, односно, конкурентност једног региона зависи од супериорности и интеракције његових фактора. Факторска супериорност директно се

односи на развијеност фактора⁶⁶, док се интеракција односи на њихову усклађеност и међусобни утицај⁶⁷.

Слика 48. Фактори регионалне конкурентности

Извор: Аутор

Интеракција фактора не утиче само на конкурентност региона, већ и на регионалну „уочљивост“. На тај начин, указује на популарност, специфичност или значај који има одређени регион. На макро-нивоу, супериорност и интеракција фактора региона доприносе укупном расту јер је конкурентност једне привреде генирисана капацитетима њених региона да омогуће такву привредну активност која ће утицати на динамичан привредни раст. Макроекономска стабилност се често третира као предуслов за конкурентност, те се емпиријска литература највише фокусира на микро-економских мере. Наредна табела идентификује кључне микро-економске факторе као

⁶⁶ На пример: високо развијена технологија, развијена инфраструктура, доминација високо-продуктивних сектора, висок прилив инвестиција, развијен људски капитал, итд.

⁶⁷ На пример: интеракција људи, идеја и знања или институција, кластера, технологије и иновација, итд.

детерминанте успеха, који су често емпиријски анализирани. Фактори су груписани као: инфраструктуре; људски капитал; и пословно окружење.

Табела 20. Кључни микроекономски фактори регионалне конкурентности

Инфраструктура	Људски ресурси	Пословно окружење
<p><i>Основна инфраструктура</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - путеви - железница - ваздушни саобраћај - имовина <p><i>Технолошка инфраструктура</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - информ. комуникац. технол. - телекомуникације - интернет <p><i>Инфраструктура знања</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - образовне установе <p><i>Квалитет локације</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - стамбени услови - природно окружење - културни садржаји 	<p><i>Демографски трендови</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - миграције квалиф. радника - диверзитет <p><i>Висока стручна радна снага</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - високо-квалификоване вештине 	<p><i>Предузетничка култура</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - ниске баријере уласка - култура преузимања ризика <p><i>Секторска концентрација</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - равнотежа / зависност - концентрација запошљавања - активности високо-додате вредности <p><i>Интернационализација</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - извоз - инвестиције - пословна култура - природа СДИ <p><i>Иновације</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - патенти - R&D ниво - институти и универзитети

Извор: Europin Commision. (2003)., Ronald L. Martin (edt).

Снага и ефикасност регионалних институција зависи од различитих фактора. Кључни фактор је ниво аутономије и независног доношења одлука регионалних институција. Наднационалне институције углавном имају тенденцију за вишим степеном аутономије, у смислу њихове моћи да самостално доносе одлуке, покрећу иницијативе, или прате усаглашеност. Степен аутономије код оваквих институција је доста већи, него код владиних институција (институција у оквиру државе).

3.4. Индикатори регионалне конкурентности

Мерење регионалне конкурентности (продуктивности) обично се базира на микро-подацима компанија које послују у региону или на укупним регионалним аутопутима, пружајући драгоцене информације о животном стандарду у неком региону или могућност да се тај регион пореди са неким другим регионима. Ипак, иако је регионална продуктивност веома користан показатељ онога што би се могло назвати „откривеном регионалне конкурентношћу“, постоје различити емпиријски проблеми приликом прецизног мерења регионалних индикатора, као и питања о томе шта се заправо подразумева под регионалном продуктивношћу (Gardiner et al., 2004; Kitson, 2004; Kitson et al., 2004).

Већина проблема који се односе на мерење и интерпретацију националне или секторске продуктивности, односе се и на мерење на регионалном нивоу (Kitson et al, 2004). Дакле, фокус је на продуктивности рада или на укупну (и на мултифакторску) продуктивност (УФП)? Додатни проблеми су излазни индикатори, који се користи на регионалном нивоу, што представља нови проблем у њиховом мерењу. Постоје тешкоће приликом мерења оутпута јавних услуга и јавног сектора. Процена и тумачење регионалне УФП стварају још већи проблем: УФП захтева податке које су ретко доступне на суб-националном нивоу, као и процена регионалних производних функција, које су и саме спорне.

Према Kitson et al. (2004), продуктивност је само један аспект регионалне конкурентности, односно конкурентске предности. Оно што је такође битно, јесте регионална стопа запослености. Способност региона да одржи високу стопу запослености међу радно-способним становништвом је исто толико важно, колико и имати висок аутопут по раднику. Иако ова два индикатора обично иду заједно, фокус конкурентности базиран само на продуктивности може да завара. Примери обилују регионима у којима су фирме и гране су подизале продуктивност рада кроз опсежне мере затварање постројења и смањивањем вишка запослених, односно смањењем запослености. Имајући ово у виду, било би неадекватно побољшати своју дугорочну

конкурентску предност, уколико би се базирала на већој продуктивности рада уз вишу степен незапослености⁶⁸.

Бруто домаћи производ (БДП) је најчешће коришћена мера привредне активности, која је углавном усмерена на тржиште производње⁶⁹ и на тај начин више презентује агрегатну понуду привреде, него животни стандард својих грађана. Иако постоји корелација између БДП-а и индикатора животног стандарда грађана, ова корелација није тако чврста и универзална, штавише, тежи ка слабљењу (Stiglitz et al., 2009). Ову тврдњу најбоље показује основни индикатор животног стандарда – приход домаћинства, који је еволуирао сасвим другачије у односу на раст БДП-а⁷⁰. Превеликим нагласком на БДП, као јединственим индикатором, може довести до погрешних индикација и вођења лоше политике.

Основни индикатор за мерење економских перформанси јесу тржишне трансакције, које имају фундаменталну улогу да обезбеде „објективне цене“ које мере вредност количине робе и услуга, што омогућава да се у једној привреди саберу „јабуке и поморанце“. Када су тржишта конкурентна и на њима нема никаквих екстерналија, релативне цене роба и услуга су огледало њихове релативне вредности (Stiglitz et al., 2009). Ипак, у стварности ова ситуација није могућа. Одређена добра нису изражена ценом или имају цене које су „необјективне“ када постоје екстерналије. Ситуација је још сложенија ако се узме у обзир динамика цена. Дефинисање и мерење цена и количина у пракси је последњих година добило нов „проблем“.

Fukuyama (1999, 2002) сматра да је поверење кључни индикатор социјалног капитала. У својим истраживањима овај аутор је нагласио, да она друштва која имају низак степен поверења нису повољна за брз економски раст. Према Лековићу (2012), овој категорији у економији припада посебно место, будући да без поверења нису могуће инвестиције, трансакциони трошкови расту, што, у складу с тим, ствара озбиљне препреке током функционисања и развоја (Слика 49). Поверење између економских актера схвата се

---

⁶⁸ Kitson et al. (2004) у овом случају говоре да се конкурентност региона не може остварити само растом продуктивности, која чак може бити базирана и кроз раст незапослености (ако доприноси расту овог индикатора). Имајући ове последице у виду на укупном нивоу, конкурентност не може бити увећана због пада животног стандарда грађана (услед веће незапослености).

⁶⁹ Производа који се размењују путем тржишних трансакција или производа чији су инпути купљени на овом тржишту.

⁷⁰ Ово се поготову односи на ОЕСД земље.

као испуњавање обавеза без примене санкција, односно, присутно је уверење да за испуњавање узајамних обавеза не постоји потреба за применом одговарајућих мера и санкција.

Слика 49. Утицај поверења на економски раст

Извор: Лековић (2012, стр. 67)

Две основне варијабле које користе статистичари у мерењима су: вредност трансакција (тј. производ цена и количина) и цене за различите врсте производа, који се користе за креирање индекса цена. Креирање индекса цена могуће је само ако производи, чије се цене посматрају, нису подложни променама. Као што је познато, многи производи се мењају током времена - или нестају у потпуности или добијају нове могућности. Ове промене могу бити веома честе у областима информacionих и комуникационих технологија. Такође, ту су и производи чији је квалитет сложен, вишедимензионалан и тешко мерљив, као што су медицинске услуге, услуге образовања, истраживачке активности и финансијске услуге. Ове квалитативне промене представљају прави изазов за статистичаре, поготову што су данас од виталног значаја за мерење стварних прихода и стварне потрошње, као кључних детерминанти благостања.

Један од водећих индикатора регионалне конкурентности, јесте доходак. Основно питање је: Како измерити доходак? У пракси, калкулације регионалног БДП-а односе се на удео БДП-а генерисаног у региону, укључујући све дохотке (плате, камате од капитала, дивиденде, закуп земљишта, профити компанија) који су реализовани од

стране локалног становништва и компанија са седиштем или филијалом у региону (Lengyel, 2004). На НТСЈ 2 нивоу региона, Европска унија мери обим прихода у региону користећи доходак по глави становника. Наравно, регионални доходак и регионалне БДП нису исти, али у пракси не можемо мерити међурегионалне трансфере дохотка. Дефиниција се односи на „релативно висок доходак“, који се мери као БДП по становнику и стопом раста БДП-а. Ниво запослености исказује се стопом. Ова два индикатора могу се мерити независно један од другог. Према *Шестом периодичном Извештају о социјалној и економској ситуацији региона у ЕУ* (European Commission, 1999, стр. 75), БДП по глави становника се може изразити као:

$$\text{БДП} / \text{Укупан број становника} = \text{БДП} / \text{Запосленост} \times \text{Запосленост} / (\text{радно становн.} - \text{стар. становн.}) \times (\text{радно становн.} - \text{стар. становн.}) / \text{Укупан број становника}$$

Десна страна једнакости формуле захтева одређена објашњења:

1. *БДП / Запосленост* - приближно означава продуктивност рада. БДП подељен бројем оних који активно учествују у његовом стварању, представља индикатор који је приближно једнак продуктивности рада (аутпут по радном сату) и обично представља основу емпиријских процена регионалне конкурентности.
2. *Запосленост / (радно становн. - стар. становн.)* - означава стопу запослености. Овај индикатор мери обим понуде радних места која су доступна за радно-способно становништво у региону. Запосленост у региону, зависи и од обима људске миграције између региона.
3. *(радно становн. - стар. становн.) / Укупан број становника* говори о старосној дистрибуцији становништва. Удео радно способног становништва у укупном становништву остаје мање-више константна, или се споро мења током дужег временског периода.

Имајући у виду претходни израз, према Hall et al. (2001, стр. 8) и Lengyel (2004), регионална конкурентност се може пратити преко три кључна индикатора:

$$\text{Регионални доходак} \approx \text{Продуктивност рада} \times \text{Стопа запослености}$$

Lengyel (2004, стр. 329) сматра да у односу на општу дефиницију конкурентности, не постоји јединствени показатељ регионалне конкурентности, али се може тумачити комбинација блиско повезаних, мерљивих и недвосмислених економских категорија:

- БДП по глави становника у региону (тј. регионални развој);
- Продуктивност рада у региону;
- Стопа запослености у региону;
- Економска отвореност региона (извоз и увоз).

Дефиниција и појам регионалне конкурентности могу се исказати као: доходак по глави становника у региону, који се генерише од стране високог нивоа продуктивности рада и високе стопе запослености. Другим речима, конкурентност представља економски раст који је подстакнут високом продуктивношћу и високом запосленошћу.

Према Студији регионалне конкурентности [Europin Commision, 2003, Martin (edt)], формула се може представити и као:

$$\begin{aligned} \text{БДП} / \text{Укупан број становника} &= \text{БДП} / \text{Укупан број часова рада (продуктивност)} \times \\ &\text{Укупан број часова рада} / \text{Запосленост (продуктивност рада)} \times \\ &\text{Запосленост} / \text{Број радно способних (стопа запослености)} \times \\ &\text{Број радно способних} / \text{Укупан број становника (стопа радно-способног становништва)} \end{aligned}$$

Продуктивност представља један од најважнијих индикатора регионалне конкурентности, који најбоље исказује разлике у регионима. На стопу запослености могу утицати многи фактори, укључујући: образовање радне снаге, социјалне инклузије, преквалификације, секторске/структурне промене. Старосна структура становништва, наталитет и здравље грађана, утичу на стопу радно-способног становништва. Према литванској ауторки Вгунескиенė (2008), која је за потребе својих истраживања анализирао и индикатор потрошње енергије, формула се могла декомпоновати на следећи начин:

$$\begin{aligned} \text{БДП} / \text{Укупан број становника} &= \text{БДП} / \text{Укупан број часова рада (продуктивност)} \times \\ &\text{Укупан број часова рада} / \text{Потрошња енергије (енергетска интензивност)} \times \\ &\text{Потрошња енергије} / \text{Запосленост (енергетска концентracија)} \times \end{aligned}$$

$$\frac{\text{Запосленост} / \text{Број радно способних (стопа запослености)} \times \text{Број радно способних} / \text{Величина земљишта (концентрација радно-способног становништва)}}{\text{Величина земљишта} / \text{Отпадна материја} \times \text{Отпадна материја} / \text{Укупан број становника (концентрација отпадне материје)}}$$

Овај израз захтева следеће објашњење. Потрошња енергије узрокује широк спектар здравствених и еколошких утицаја, од губитка станишта због истраживања фосилних горива и изградње хидроенергетских објеката, до загађења услед сагоревања фосилних горива. Концентрација радно способног становништва показује атрактивност региона за радно способне људе. Концентрација отпада показује ниво загађења у региону. Количина отпада је показатељ материјалне ефикасности друштва, јер превелик отпад представља огроман губитак средстава у облику материјала и енергије. Количина отпада показује колико се ресурси ефикасно користе у производњи. Значај такве количине, говори да постоји снажна веза између БДП-а и отпада. БДП по глави становника је општи показатељ, што условљава да сваки регион развија индикаторе мерења конкурентности у складу са својим јединственим конкурентским предностима.

Када је у питању мерење индикатора регионалне конкурентности, њихову најбољу идентификацију, групацију и анализу, представила је Bruneckienė (2008) у својој докторској дисертацији. Литванска ауторка је груписала 50 индикатора регионалне конкурентности у односу на: индикаторе факторске расположивости, индикаторе тражње у условима растуће конкурентности и индикаторе фактора растуће конкурентности фирми из региона (индикатори су приказани у наредним табелама).

Табела 21 . Индикатори факторске расположивости

Фактори		Индикатори	Јединица мере
Људски ресурси	Структура старости становника	Радно-способно становништво	Процент
	Квалификације становника	Становништво са високим образовањем Дугодишњи студенти (појединци између 25-64, који студирају на 1000	Процент Број стан.

		становника)	
	Миграција становника	Национални миграција на 1000 становника Међународна миграција на 1000 становника	Број стан.
Физичка инфраструктура и географски положај	Инфраструктура - друмски саобраћај	Густина јавних путева Удео државних путева у укупним путевима Дужина локалних путева са квалитетним коловозом	Квадр. км Процент Процент
	Информ. технол.	Домаћинства која имају персонални рачунар Домаћинства имају приступ интернету код куће	Процент Процент
	Новоизграђене некретн.	Број стамбених објеката чија је изградња легализована Корисне површине не-стамбених објеката на 1000 становника	Јединица Квадр. км
	Близина региона - копненим путевима	Удео „Е“ категорије путева од укупних путева	Процент
	Близина региона - ваздушним и пловним путевима	Путници који користе ваздушни саобраћај Роба која се транспортује пловним путевима	Број стан. Тона
	Образовна инфраструктура	Универзитетски студенти на 1000 становника	
Ресурси „знања“	Инфраструктура - наука	Уговори закључени за истраживања на универзитетима Развијеност технолошких наука Регистровани патенти	Број стан. Број стан.
	Сарадња са научним институцијама других региона	Број билатералних споразума о сарадњи између универзитета Учешће универзитета у међународним научним програмима	Монетарна јед. Јединица
Капитал	Регионална инвестициона атрактивност	Индекс привлачења инвестиција у основна средства Инвестиције у основна средства по глави становника	Стопа Мон. јед.

	Регионална инвестициона атрактивност - СДИ	Стране директне инвестиције по глави становника Индекс привлачења страних директних инвестиција	Мон. јед. Стопа
--	--	--	------------------------

Извор: Bruneckienė (2008)

Табела 22 . Индикатори тражње у условима растуће конкурентности

Фактори		Индикатори	Јединица мере
Величина и структура локалне тражње	Величина тражње	Густина насељености на 1 квадратном километру Промет (без ПДВ-а) малопродаје и угоститељских предузећа по глави становника	Број стан. Мон. јед.
	Структура тражње	Степен урбанизације (удео урбаних подручја)	Процент
Тражња локалних купаца у односу на цену и квалитет регионалних производа	Ниво материјалног богатства	Просечне бруто месечне зараде по становнику Просечна месечна потрошња по становнику Лица која имају право на пензије у односу на 1000 радно-способних становника Број породица са социјалним ризиком на 1000 становника Регистрована кривична дела на 100 000 становника	Мон.јед. Мон.јед. Број стан. Јединица Јединица
	Жеља за знањем	Појединци старости између 16-74 који су користили рачунар у последња 3 месеца Учешће просечне потрошње за рекреацију и културу	Број стан. Процент
Учешће региона на међународним тржиштима	Величина извозних тржишта	Удео извоза робе произведене у земљи у БДП-у региона Приход од извоза робе произведене у земљи по глави становника	Процент Мон.јед.
	Истакнутост региона на међународним тржиштима	Број смештајних објеката Број гостију смештених на 1000	Јединица Број.

		становника Стопа хотелске попуњености	стан. процент
--	--	--	------------------

Извор: Bruneckienė (2008)

Табела 23 . Индикатори фактора растуће конкурентности фирми из региона

Фактори	Индикатори	Јединица мере
Јачање конкурентских предности фирми, формирање ефикасне стратегије; максимално задовољавање потреба потрошача и опортуно прилагођавања променљивим условима; предузетништво; усвајање искуства, знања и примена у активностима фирме.	Бруто домаћи производ (БДП) по глави становника	Мон.јед.
	Удео БДП-а региона у укупном БДП-у земље	Процент
	Број привредних субјеката на 1000 становника	Јединица
	Покренути и завршени стечајни поступци на 1000 привредних субјеката	Јединица
	Приходи (укључујући физичка лица која обављају привредну делатност) према економској активности по запосленом	Мон. јед.
	Продуктивност радника у производњи	Мон. јед.
	Стопа запослености	Процент
	Стопа незапослености	Процент
	Филијале мултинационалних компанија на 1000 привредних субјеката	Јединица

Извор: Bruneckienė (2008)

4. Методологија мерења регионалне конкурентности

4.1. Теоријски модели регионалне конкурентности

Свака земља, као економско-социјални систем, састоји се од подсистема, односно региона⁷¹. Чињеница је, да економија целе земље, тако и света, директно зависи од економске и социјалне одрживости региона и њихове способности да буду конкурентни. Уколико примењене стратегије регионалне конкурентности нису ефикасне и када се фактори конкурентности не користе у потпуности, тада ће региони (или регион) изгубити своју конкурентску позицију и постојаће негативан утицај на националну конкурентност. Да би се избегла могућа или актуелна опасност губитка конкурентске позиције, неопходно је мерити регионалну конкурентност. Због тога је мерење конкурентности најважнија фаза у стратешком планирању унапређења регионалне и националне конкурентности. Упркос све већем интересу научне литературе за проблем регионалне конкурентности (Porter, 1990; Rugman et al., 1998; Cho, 1994; Cho & Moon, 1998; Reiljan et al., 2000; EC, 2001, 1999; Gardiner et al., 2004; Martin, 2003, 2005; Lengyel, 2003; Houvari et al., 2000, 2001; OECD 2002; Boschma, 2004; Schmitt, 2002.) теоријска објашњења овог концепта спадају међу најтежа и најкомпликованија у економији (Табела 24).

Интересовање научне литературе за проблематику конкуренције интензивиранио је 1990-их година, након објављене књиге Michael Porter-а под насловом „Competitive advantage of nations“. Porter појашњава факторе конкурентских предности на глобалном тржишту. То је нови приступ економској анализи глобалног тржишта који указује како предузећа могу користити своје националне предности у међународној економији. Указао је, да традиционалне конкурентске предности, као што су расположивост природних ресурса и радне снаге, нису довољне за просперитет нације.

---

⁷¹ Регион се дефинише као саставни део ширег економског друштвеног простора, који се разликује од осталих околних територија у економским, социјалним, демографским, културним и природним факторима, као и инфраструктурним системима (Snieska, Bruneckienė, 2009). У овој дисертацији, региони се посматрају као саставни делови територије Републике Србије, а не као шире међудржавне категорије.

Табела 24. Принципи теоретских модела, применљиви у практичном мерењу регионалне конкурентности

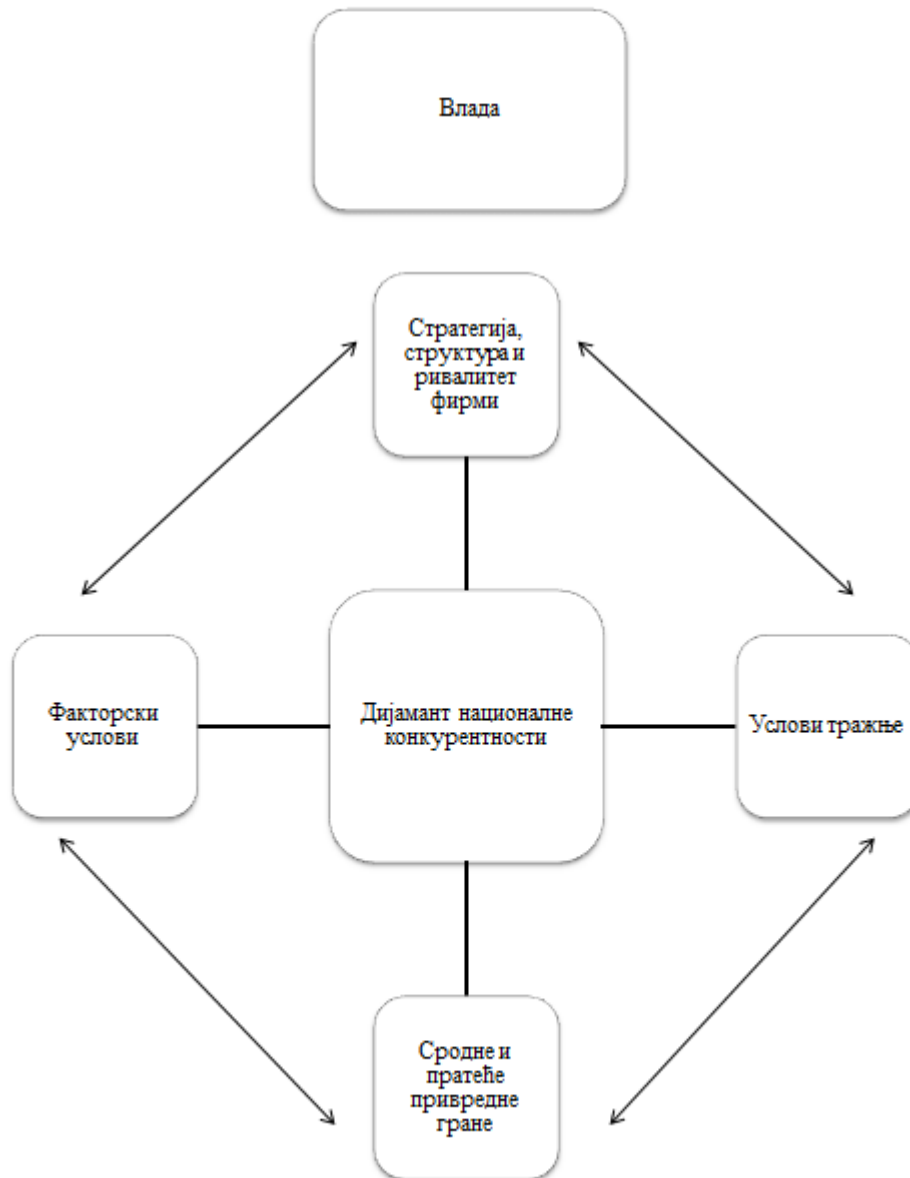
Аутор, Модел	Принципи различитих модела који се примењују приликом мерења регионалне конкурентности
<i>Модел националне конкурентности</i>	
Porter, M. (1990). "National diamond" model	Оправдава методологију и структуру фактора регионалне конкурентности.
Rugman, A. M., Moon, H. C., & Verbeke, A. (1998). "The double diamond"	Укључује међународни утицај приликом мерења регионалне конкурентности. Прилагођава модел конкурентности специфичним карактеристикама
D. S. Cho (1994). "Nine factors" model	Укључује утицај људског капитала, приликом мерења регионалне конкурентности.
M. Porter (1990). D. S. Cho, H. C. Moon (2000). "Competitiveness Cycle"	У циљу повећања тачности, мери и упоређује регионалну конкурентност сличних региона.
<i>Модел регионалне конкурентности</i>	
Martin, R. (2004). Regional competitiveness hat" model	Идентификује специфичне факторе регионалне конкурентности, различитих региона. Сматра да индикатор БДП по глави становника, није адекватан показатељ регионалне конкурентности.
Lengyel, I. (2004). "Pyramid model of Regional Competitiveness" model	Приликом мерења регионалне конкурентности укључује отвореност привреде (увоз, извоз).
de Vet et al (2004). "Regional competitiveness tree" model	Посматра конкурентност као процес.

Извор : Bruneckienė, J. (2008).

Представљањем Модела дијаманта националне конкурентности увео је потпуно нов начин разумевања конкурентске позиције нације у глобалној конкурентској утакмици која је постала интегрални део међународног пословног размишљања. Модел се састоји од четири свеобухватне варијабле - факторски услови; услови тражње; сродне и пратеће привредне гране; и стратегија, структура и ривалитет фирми (домаће пословно окружење). Према Porter-овом моделу, национална конкурентност не зависи од

расположивих ресурса или новчаних вредности, како традиционални економски модели сугеришу, већ се креира комбинацијом стратешких избора фактора.

Слика 50. Модел дијаманта националне конкурентности

Извор: Porter (1990).

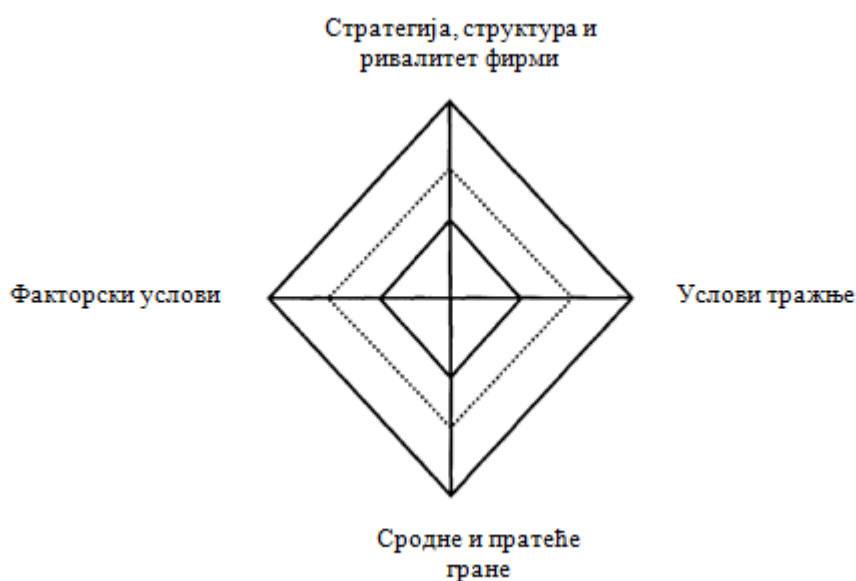
Фактори модела:

1. Факторски услови - расположивост фактора производње једне државе, као што су стручна радна снага или инфраструктура.
2. Услови тражње - природа домаће тражње за тржиштима индустријских производа и услуга.

3. Сродне и пратеће привредне гране - присуство или одсуство сродних и пратећих грана у земљи, које су међународно конкурентне.
4. Стратегија, структура и ривалитет фирми - регулација и услови креирања фирми, организација пословања, управљање и услови домаће микро-конкурентности.

Ове детерминанте креирају домаће окружење у коме се компаније оснивају и стичу искуство у конкуренцији. У економској литератури, Porter-ов модел се оспорава јер није релевантан за мале привреде у којима су фактори оскудни (Rugman, 1991). Принцип дијаманта је добар, али његова географска конзистентност мора да буде успостављена под различитим критеријумима и у различитим условима (Dunning, 1993). Да би се решио овај проблем, Porter-ов модел дијаманта временом је проширен у два правца. Један се односио на имплементацију фактора мултинационалних активности - Модел дуплог дијаманта (Rugman et al., 1998; Dunning, 2003) односно „Генерализовани дупли дијамант модел“. Други је укључио људски фактор са свеобухватном интеграцијом мултинационалних активности - Модел девет фактора (Cho, 1994). Представљањем модела дуплог дијаманта, Rugman је начинио први корак у превазилажењу ограничења Портеровог дијаманта националне конкурентности. Модел је направљен комбиновањем домаћег дијаманта националне конкурентности са дијамантом релевантне економије, чиме је у нови модел имплементиран и међународни контекст.

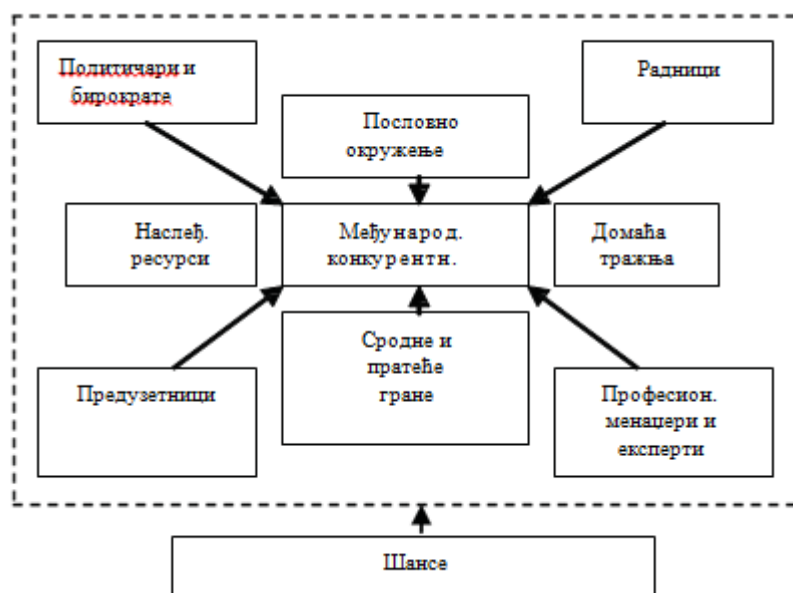
Слика 51. Генерализовани дупли дијамант

Извор: Rugman et al (1998), из: Cho & Moon (2000) (reprinted)

Међутим, сам модел има извесна ограничења јер води ка мултипликовању дијаманта, уколико је за анализу релевантно више различитих економија. Зато су Rugman, Moon, и Verbeke (1998) представили нови Модел генерализованог дуплог дијаманта. Генерализован модел који садржи домаћи и глобални дијамант, омогућава анализу домаће и интернационалне перспективе у једном моделу. У моделу генерализованог дуплог дијаманта, национална конкурентност се дефинише као способност фирми да стварају додатну вредност у одређеној грани, у одређеној земљи и да одрже ову додатну вредност током дужем временског периода, упркос међународној конкуренцији. Теоретски, постоје две методолошке разлике између овог и Porter-овог модела. Прво, додатна вредност која се ствара у одређеној земљи може резултирати из фирми и у домаћем и у страном власништву. Друго, утицај међународног карактера је веома важан и за конкурентску позицију фирми, јер географска конкуренција може бити коришћена у више земаља, у односу на специфичне предности фирме и повољност локације (Cho & Moon, 2000).

Слика 52. Модел девет фактора

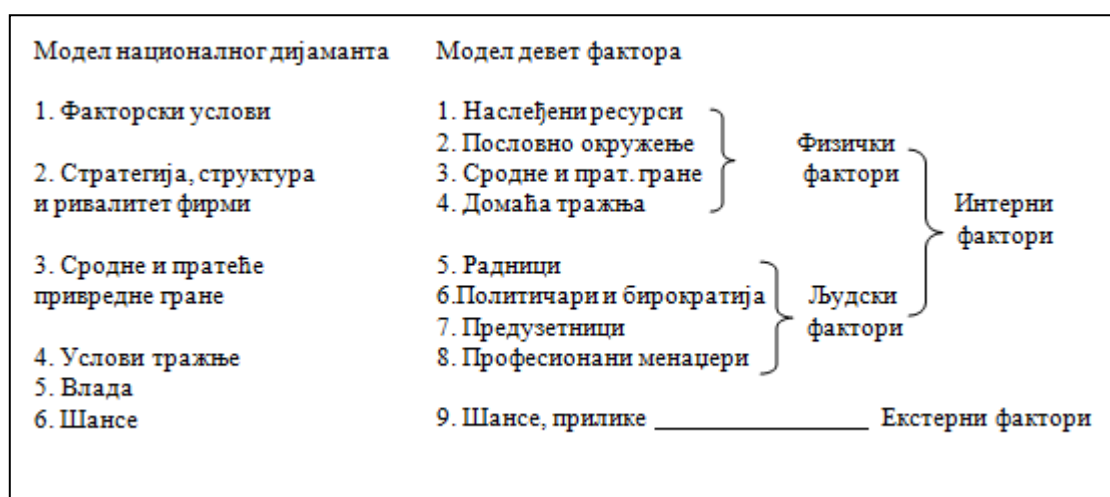

Извор: Cho (2005).

Модел девет фактора (Cho & Moon, 2005) обухвата поред четири физичка фактора (које су обухваћени моделом дијаманта) и четири групе људских фактора. Модел је свеобухватнији јер објашњава значајне карактеристике које поседују различите нације, а посебно, улогу различитих група људи која је значајна за њихов економски развој.

Људски фактори и физички фактори су интерактивни у овом моделу, а њихово свеукупно дејство иницира развој нације, што у суштини представља потврду Porter-ове тезе да се „национални просперитет креира, а не наслеђује,, (Cho & Moon, 2005). Разлика између модела девет фактора (Cho & Moon, 2005) и Porter-овог (1990) модела националног дијаманта налази се у подели фактора конкурентности, као и у идентификацији и анализи нових фактора⁷². Наиме, модел националног дијаманта укључује природне ресурсе и расположиву радну снагу у оквиру „факторских услова“, док код Модела девет фактора, природни ресурси су у оквиру наслеђених ресурса, а радна снага је под категоријом „радници“.

Слика 53. Компарација Porter-овог модела Националног дијаманта и модела Девет фактора

Извор: Cho & Moon (2000).

Модел девет фактора дели изворе међународне конкурентности у две широке категорије: физичке и људске факторе, који су заједно интерни фактори нације. Под физичким факторима, Cho и Moon (2000) подразумевају: наслеђене ресурсе, пословно окружење, сродне и пратеће гране, као и домаћу тражњу, који заједно одређују ниво међународне конкурентности одређене нације у одређеном тренутку. Људски фактори укључују: раднике, политичаре и бирократе, предузетнике и професионалне менаџере. Стварањем, мотивисањем и контролисањем четири физичка фактора, сви људски фактори утичу на националну привреду, да из једне фазе међународне конкурентности

⁷² У оквиру Модела девет фактора.

напредују према следећој. Спољни фактор, који се односи на шансе или прилике, представља девети фактор овог модела.

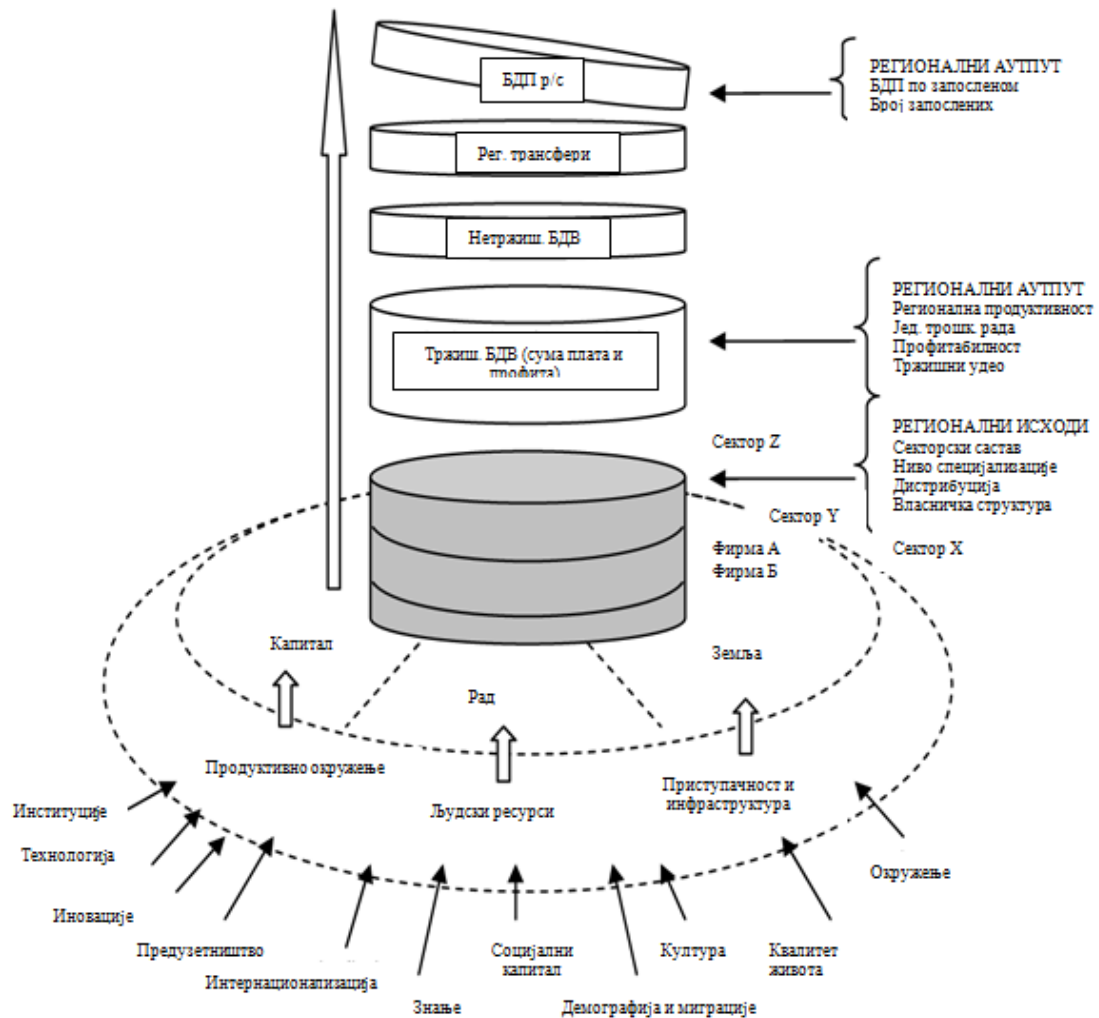
Иако се наведени модели првенствено баве анализом националне конкурентности, имали су и веома важан утицај на развој модела регионалне конкурентности. Наиме, аутори су схватили да региони нису само национални, географски и финансијски делови одређених територија, већ веома важни просторно-финансијски субјекти глобалне привреде (Kotios, Tselios, 2002). Према Porter-у (1998), регионална конкурентност представља способност региона да подстакне и привуче такву привредну активност, што би омогућило грађанима да имају релативно добро економско благостање. Конкурентни региони одликују се окружењем које привлачи мобилне факторе производње и резултира подстицањем привредног раста. Мобилни фактори подразумевају квалификовану радну снагу, иновативно предузетништво и слободан капитал. У последњој деценији регионална конкурентност добија веома важну улогу у међународним економским дебатама, што је утицало на развој неколико модела регионалне конкурентности. То су: Martin-ов (2004) „Модел цилиндра регионалне конкурентности“ (*Regional competitiveness hat model*), Lengyel-ов „Пирамидални модел“ (*Pyramid model of regional competitiveness*) и ECORYS-ов „Модел дрвета“ (*Regional competitiveness tree model*).

Модел цилиндра идентификује специфичне факторе регионалне конкурентности, као факторе различито развијених региона. „Цилиндар“ се састоји од неколико слојева: регионални исходи, регионални аутпути, продуктивност и детерминанте регионалне конкурентности (Martin, 2004). Регионални исходи налазе се на врху „цилиндра“ и објашњени су на нивоу БДП р/с који није одређен само продуктивношћу фирми, већ и бруто додатом вредношћу (БДВ) регионалних трансфера и нетржишном БДВ. Регионални аутпути се налазе одмах испод исхода и представљају тржишну БДВ, која се затим може декомпоновати на плате и профите. Регионална дистрибуција подразумева укупну делатност свих фирми у региону. Интерни фактори укључују аспекте менаџмента и иновативности фирме. На агрегатном нивоу, битну улогу играју сви фактори: секторски састав, ниво специјализације, дистрибуција и власничка структура (укључујући и СДИ). Детерминанте регионалне конкурентности налазе се на дну „цилиндра“, у различитим прстеновима око цилиндра продуктивности. Ове

детерминанте су националне, регионалне или локалне природе, у зависности од њихових карактеристика.

Слика 54. Модел цилиндра

Извор: преузето од Martin, (2004), превод: Аутор

Производни фактори (рад, капитал и земља) могу се наћи у првом прстену. У другом прстену се налазе основни фактори регионалне инвестиционе климе. Основне категорије су приступачност и инфраструктура, људски ресурси и продуктивно окружење.

Пирамидални модел регионалне конкурентности су креирали научници са Универзитета у Кембриџу (Lengyel, 2004), сугеришући да је у регионалном контексту, продуктивност резултат различитих детерминанти. Према овом моделу, стопа

продуктивности и стопа запослености су мера онога што може бити названо „откривена конкурентност“, а обе су централне компоненте економских перформанси региона и просперитета. Модел има облик пирамиде: компоненте дугорочног успеха су на дну, средњи слој се састоји од фактора развоја, продуктивност и запосленост налазе за један ниво више, а животни стандард и благостање становништва региона (као крајњи циљ) чини врх пирамиде.

Слика 55. Пирамидални модел регионалне конкурентности

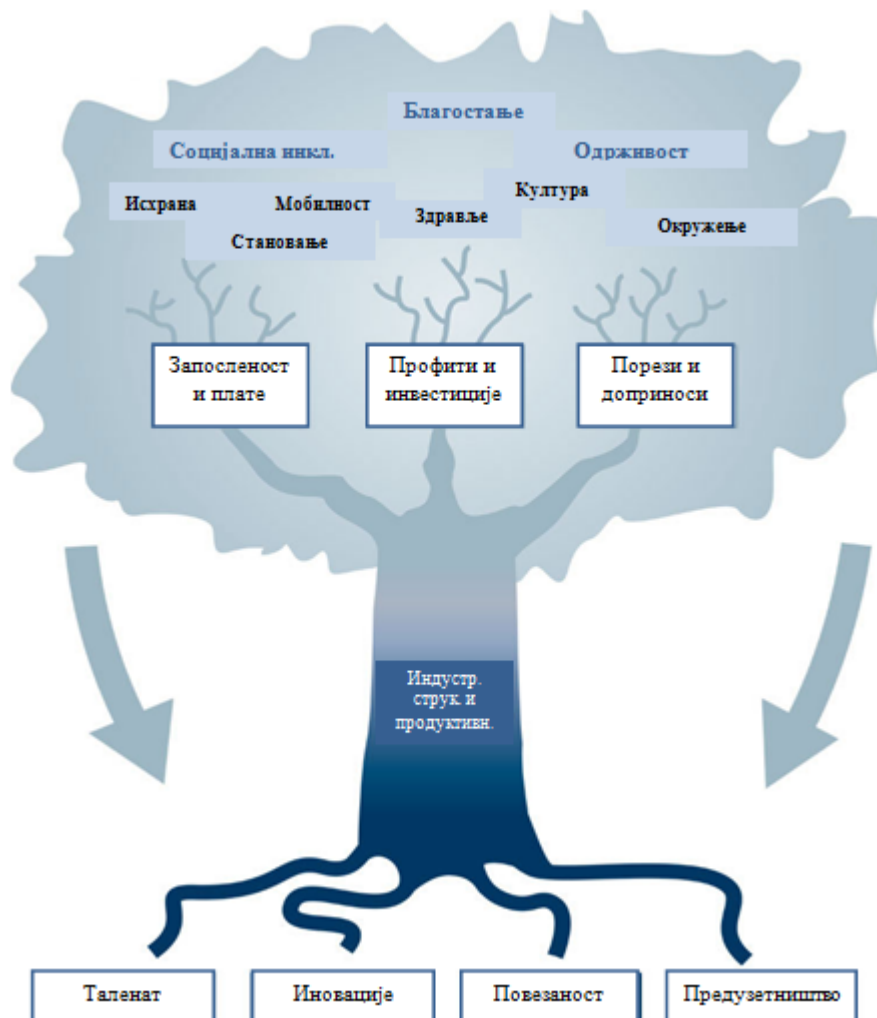

Извор: Lengyel (2004, стр. 336), превод: Аутор

Модел „Стабла“ регионалне конкурентности конципиран је од стране холандских научника из консултантске куће ECORYS (2003). Овај модел је развијен како би илустровао везу између комплексних фактора који утичу на конкурентност и позитивних резултата, као што су социјална инклузија, благостање и одрживост. Модел идентификује факторе конкурентности у следећим компонентама: таленат, иновације, повезаност и предузетништво (корен стабла), индустријска структура и продуктивност (труп стабла) као подршка за остваривање конкурентности и добијање резултата:

запосленост и плате, профити и инвестиције, порези и доприноси (гране стабла). Органска природа стабла истиче циклични карактер појма конкурентности. Квалитет земљишта и ефикасно функционисање система корена, тупа и грана одређује снагу стабла и капацитет плодова. То је динамичан процес, с обзиром да се плодност земљишта делимично одређује и по мери у којој се ревитализује плодом са дрвета. Користећи ову метафору, модел је замишљен као стабло регионалне конкурентности (ECORYS, 2003).

Слика 56. Модел „Стабла“ регионалне конкурентности

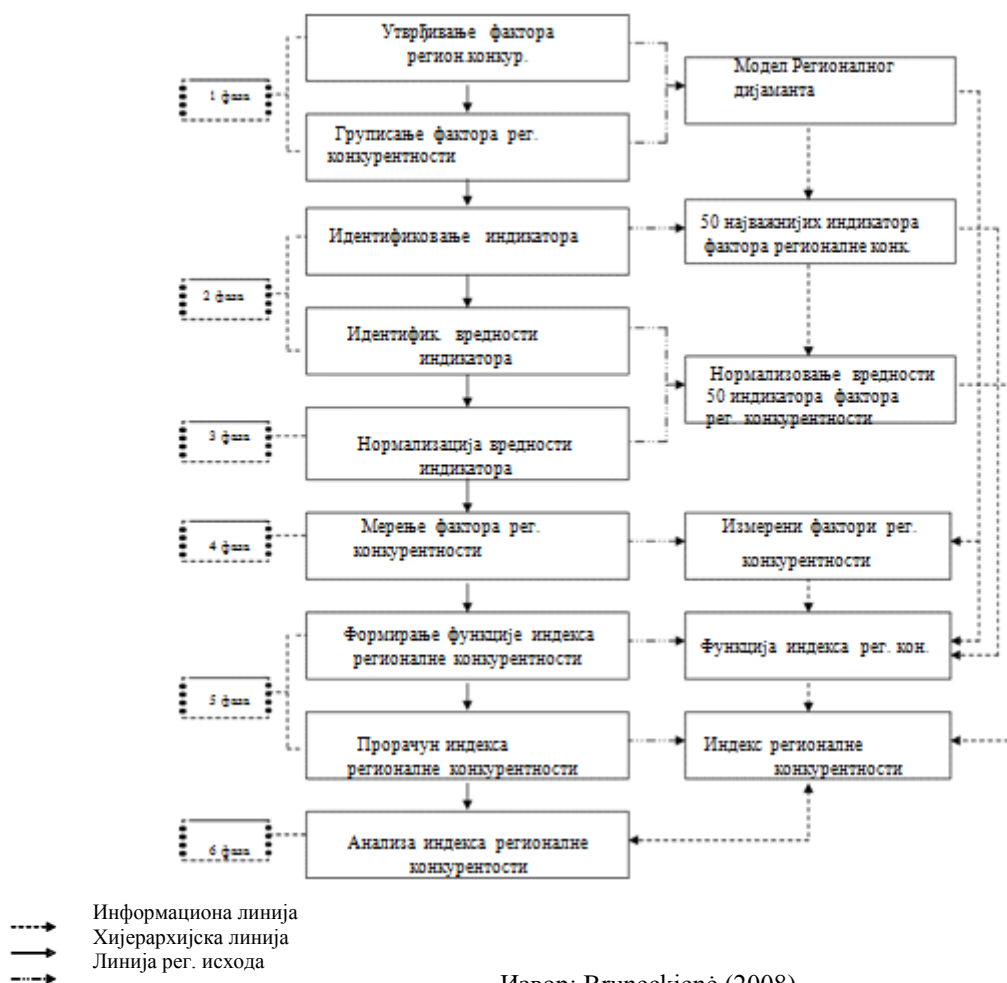

Извор: Ecorys, (2007). (преузето са интернет адресе: <http://www.ecorys.com/competitiveness/tree/> ажурирано: октобар 2012., превод: Аутор)

Упркос развијаним моделима и све већем броју научних радова који се баве проблематиком регионалне конкурентности, још увек недостају или нису довољно развијене методе и технике мерења, нарочито у Србији. Методолошки аспекти мерења

су веома мало анализирани у научној литератури. Анализом мерења регионалне конкурентности дошло се до закључка да се конкурентност не може у потпуности дефинисати једним или са више економских и социјалних фактора (Kitson et al., 2004; de Vet et al., 2004; Huggins, 2003; Lengyel, 2003), већ је неопходно далеко комплексније мерење. Један од новијих модела регионалне конкурентности је “Rindex” модел, литванске ауторке Bruneckienė (2008). Овај модел се састоји од 6 фаза утврђивања регионалне конкурентности, који полази: од утврђивања регионалног дијаманта, идентификације главних индикатора и мерења фактора регионалне конкурентности, креира функцију индекса регионалне конкурентности и анализира добијене резултате. Модел је представљен на слици 57.

Слика 57. Модел мерења регионалне конкурентности помоћи индекса регионалне конкурентности (RINDEX model)

Извор: Bruneckienė (2008)

Prema Rindex modelu, прва фаза се односи на утврђивање модела „Регионалног дијаманта“. У оквиру ове фазе, најпре се утврђују, а онда и групишу фактори регионалне конкурентности. Друга фаза се односи на идентификовање 50 најважнијих индикатора регионалне конкурентности и утврђивање њихових вредности. У трећој фази, обавља се нормализација вредности ових индикатора. Мерење регионалне конкурентности, карактеристично је за четврту фазу. Ова фаза је кључна за формирање функције Индекса регионалне конкурентности. У петој фази се врши прорачун ове функције, а у шестој фази, анализа. Најтежи део овог модела, представља идентификовање и мерење бројних индикатора⁷³, који ће формирати факторе регионалне конкурентности. Фактори регионалне конкурентности збирно су обухваћени индексом.

Rindex модел или Индекс регионалне конкурентности приказује се као математички израз збира различитих фактора регионалне конкурентности. Ови фактори, представљени су кроз функцију, следећим индикаторима:

Табела 25. Креирање индекса регионалне конкурентности (Rindex)

Фактори и индикатори	Рб.
$RCI = (w_1) CF + (w_2) DC + (w_3) FC$	(1)
$CF = (w_4) HR + (w_5) PHI + (w_6) KnR + (w_7) C$	(2)
$DC = (w_8) SSD + (w_9) LCD + (w_{10}) ESSD$	(3)
$FC = (w_{11}) SCA + (w_{12}) TGE$	(4)
$HR = (w_{13}) SIA + (w_{14}) QI + (w_{15}) MI$	(5)
$PHI = (w_{16}) ICT + (w_{17}) ITT + (w_{18}) NBRE + (w_{19}) ORRL + (w_{20}) ORRAW$	(6)
$KnR = (w_{21}) IS + (w_{22}) ISc + (w_{23}) CSB$	(7)
$C = (w_{24}) DRI + (w_{25}) DRIA$	(8)
$SSD = (w_{26}) NCRP + (w_{27}) SD$	(9)
$CDQPRP = (w_{28}) LMW + (w_{29}) DKn$	(10)
$ESSD = (w_{30}) ExM + (w_{31}) PR$	(11)

Извор: Bruneckienė (2008)

Легенда: *RCI* - индекс регионалне конкурентности, *CF* - услови производних фактора, *DF* - услови тражње, *FC* - фактори растуће конкурентности фирми у региону, *HR* – људски ресурси; *PHI* - физичка

⁷³ Има их укупно 50.

инфраструктура и географска позиција, KnR – ресурси знања, C – капитал, SSD - величина и структура локалне тражње, LCD – тражња локалних потрошача за квалитетом и ценама регионалног производа, ESSD тражња потрошача за квалитетом и ценама регионалног производа на страним тржиштима, SCA - јачина конкурентске предности фирми, TGE - предузимање добрих искустава и њихова примена у фирмама, SIA - старосна структура грађана, QI - квалификације грађана, MI - миграције, ICT - инфраструктура друмског саобраћаја, ITT - информационе технологије и телекомуникације, NBRE - новоизграђене некретнине, ORRL - домет региона копном, ORRAW - домети региона ваздухом и воденим површинама, IS - инфраструктура студија, ISc - научна инфраструктура, CSB - сарадња са научним установама других региона, DRI - тражња региона за инвестицијама; DRIA - тражња региона за инвестицијама у иностранству, NCRP - структура тражње и број потрошача регионалног производа, SD - величина тражње, LMW - ниво материјалног богатства, DKп - тражња за знањем, ExM - величина извозног тржишта, PR - атрактивност региона на међународним тржиштима, w_i - тежина коефицијента i фактора.

Најважније карактеристике Rindex модела су метод поузданости и комплексност мерења. Регионална конкурентност се не може исказати мерењем неколико основних индикатора, већ комплексним мерењем и анализом великог броја индикатора, како би се идентификовали сви услови значајни за регионалну конкурентност. Метод поузданости је кључан због свих релевантних информација, које управо одређују вредности мерених индикатора. Модел третира регион на сложен начин, укључујући милтикритеријске аспекте мерења и на тај начин, превентивно искључује доминацију једно-аспектног третирања проблема.

4.2. Нови модел регионалне конкурентности - Модел “пахуље”

Модел пахуље (*Snowflake model*) претпоставља да сваки регион гради своју конкурентску позицију на основу фактора у којима има компаративне (или конкурентске) предности. У односу на друге моделе, који се највише базирају на економским и социјалним факторима, овај модел укључује формалне и неформалне институције, инфраструктуру, иновације и географски положај. Сваки од ових фактора зависи од одређене групе индикатора, што се визуелно може представити у облику кристала пахуље.

Модел пахуље претпоставља следеће фазе:

1. У првој фази утврђују се главни фактори регионалне конкурентности.

Модел се односи само на оне факторе који имају регионалну компоненту. Фактори који су карактеристични за национални ниво, нису укључени у модел. На пример, макроекономски фактори или пореска политика, не утичу на међу-регионалну конкуренцију на нивоу НТСЈ 2 или 3. Када су у питању региони нивоа НТСЈ 1, који могу да превазилазе државне границе или ако се мери конкурентност традиционалних региона који обухватају територију две или више држава, тада се могу узети у обзир и национални фактори⁷⁴. Модел пахуље има 8 фактора, који су приказани у наредној табели (27).

Табела 27. Фактори регионалне конкурентности у Моделу пахуље

Фактори	Перформансе
Економски фактор	Односи се на економску снагу региона. Овај фактор обухвата производне, инвестиционе и финансијске перформансе региона, као могућност региона да запосли грађане и обезбеди адекватне зараде.
Социјални фактор	Могућност обезбеђења стамбеног простора, социјална и стамбена заштита, представљају социјалну основу сваког региона. Овај фактор управо приказује могућност региона да обезбеди социјалну и здравствену бригу својим грађанима, као и простор за живот. Фактор обухвата и негативан утицај корупције, који смањује квалитет живота грађана у региону.
Инфраструктура	Квалитет инфраструктуре утиче не само на задовољство и квалитет живота грађана, већ и на доношење многих инвестиционих одлука. Овај фактор обухвата највиталније делове инфраструктуре, мерећи квалитет путева, железнице, ваздушног саобраћаја и електро-енергетске инфраструктуре.
Иновације	Иновације су највећи покретач конкурентности у савременим привредама и њиховим регионима. Важност овог фактора је кључна у иновационо-вођеним привредама и представља основну

⁷⁴ Такође, национални фактори су неизоставни у случају мерења конкурентности земаља.

	<p>конкурентску предност у њиховим регионима. Примена савремене технологије и усвајање нових знања, увећава продуктивност и јача конкурентску позицију региона.</p>
Људски фактор	<p>Од старосне структура становништва и квалитета образовања зависи и потенцијал људског капитала. Они региони који имају највећи проценат радно-способног становништва и високо-образованих људи, имају могућност да остваре већу продуктивност и стекну конкурентску предност у односу на друге регионе.</p>
Гео-природни фактор	<p>За овај фактор се може рећи да је наследни фактор, на који региони у највећој мери немају утицај (осим за управљање отпадним водама и материјом и водоснабдевањем). Од величине територије, њене позиције и расположивих природних богатства, као и климатских повољности, зависи искоришћеност овог фактора.</p>
Неформалне институције и заштита својине	<p>Неформалне институције су ткзв. “soft” (<i>eng</i>) или „меки“ фактор, који се у већини случајева не може мерити квантитативним путем. За неке регионе, овај фактор може бити кључан у њиховом развоју, базирајући своју економију на поверењу међу субјектима. Заштита својине је веома важна за све пословне субјекте приликом инвестиционог одлучивања.</p>
Култура и туризам	<p>Туристички потенцијал региона може имати велики утицај на његову конкурентност. Терцијарни сектор у многим регионима представља основу њихове привредне активности. Култура нема велики утицај на економску позицију региона, али утиче на задовољство многих грађана који живе на тој територији.</p>

Извор: Аутор

Модел пахуље процењује способност региона да користи факторе конкурентности, како би изградио своју конкурентску позицију међу другим регионима. Бројност фактора поспешује комплексност модела, која обезбеђује мерење свих аспеката регионалне конкурентности. На овај начин, превазиђен је проблем ранијег мерења само економских или социјалних фактора, што се показало недовољним за исказивање регионалне конкурентности. Ипак, једно од ограничења овог модела је управо природна структура пахуље, која има осам кракова. Како би се фактори регионалне конкурентности представили овим моделом, неопходно је да буду распоређени у осам кракова (8 фактора). Модел не може имати седам или девет фактора, јер тада не би имао облик пахуље⁷⁵. Због тога су неформалне институције и заштита својине представљене у оквиру истог фактора, али због њихове природе и узајамне повезаности ово ограничење није велико (или се чак и не сматра ограничењем). Исти је случај за фактор културе и туризма.

2. Друга фаза се односи на одређивање индикатора који утичу на факторе регионалне конкурентности и њихове вредности. У овој фази се доноси кључна одлука, који индикатори детерминишу факторе регионалне конкурентности. Фактори Модела пахуље су исти за све регионе различитих држава, међутим, избор истих индикатора за те факторе често није могућ. Због историјских и друштвено-политичких разлика, као и разлика у организацији и приоритетима статистичких служби различитих земаља, поједини индикатори се не мере или се мере индикатори који су слични индикаторима Модела пахуље. Због тога, избор индикатора је веома комплексан и тежак задатак, јер захтева избор супститута - уколико не постоје подаци за одређени индикатор. Уколико се за одређени фактор изаберу нерепрезентативни индикатори, његово мерење може дати погрешне информације о конкурентности региона.

Ова фаза представља квалитативни део примене модела, јер обухвата избор од 78 индикатора и под-индикатора. Тачније, факторе регионалне конкурентности приказује 48 индикатора, где су због прецизности мерења поједини индикатори рашчлањени на 30 под-индикатора. У односу на многе друге моделе регионалне конкурентности⁷⁶ који мере само индикаторе (без њиховог декомпоновања), претходна особина чини Модел пахуље веома ретким, под-индикаторским моделом. Сврха мерења под-индикатора

---

⁷⁵ Модел може имати само осам фактора.

⁷⁶ Као што су Rindex, Модел девет фактора, Дрво конкурентности, Пирамидални модел, итд.

налази се у чињеници квалитетнијег приказа стања одређене варијабле. Односно, одређене индикаторе је неопходно декомпоновати (или изградити) како би се реално измерио (приказао) проблем. Осим ове разлике у односу на друге моделе, Модел пахуље мери уједно и највећи број индикатора ($78 = 48 + 30$)⁷⁷.

Наредна табела приказује све индикаторе и под-индикаторе Модела пахуље.

Табела 28. Индикатори и под-индикатори фактора регионалне конкурентности Модела пахуље

Фактори	Индикатори и под-индикатори		Објашњење индикатора
Економски фактор	БДП		Регионални бруто домаћи производ (БДП) представља регионални еквивалент бруто домаћег производа као најважнијег макроекономског агрегата једне националне економије и показатељ њене продуктивности и ефикасности у производњи производа и услуга неопходних за различите видове потрошње. Финансијске перформансе показују пословање и успешност компанија у региону. Развијеност предузетништва основни је показатељ привредног потенцијала сваког региона, уз инвестиције и капитал којим регион располаже. Висина запослености репрезентује искоришћеност фактора рада и производне потребе региона.
	Финансијске перформансе	<i>Број предузећа са нето добитком</i>	
		<i>Број предузећа са нето губитком</i>	
	Предузетништво	<i>Број привредних друштава</i>	
		<i>Број предузетника</i>	
		<i>Неликвидност друштава већа од 180 дана</i>	
		<i>Раширеност кластера</i>	
	Запосленост	<i>Број запослених</i>	
		<i>Број запослених у привреди</i>	
	Просечна нето зарада		
Инвестиције и капитал	<i>Инвестиције у основна средства</i>		
	<i>Капитал</i>		
Социјални фактор	Број станова		
	Вредност стамбене изградње		
	Корупција	<i>Распрострањеност корупције</i>	

⁷⁷ Rindex мери 50, енглески модели између 40 и 50, остали модели далеко мање.

	<i>Просечан мито у РСД</i>	заштиту, место за становање. Корупција репрезентује негативан социјални индикатор, који смањује квалитет живота у неком региону.	
Инвестиције у здравствену и социјалну заштита			
Буџетски расходи у здравствену и социјалну заштиту			
Број медицинског особља	<i>Број лекара и стоматолога</i> <i>Број фармацеута</i>		
Инфраструктура	Дужина путева		Индикатори инфраструктуре указују на њен квалитет, од кога често зависи инвестиционо одлучивање. Они региони који имају квалитетан коловоз, железницу, авио-инфраструктуру и добру електро-енергетску мрежу, имају атрактивнији амбијент за инвестирање. Такође, важан индикатор су и инвестиције у инфраструктуру, јер приказују инфраструктурни потенцијал региона.
	Инвестиције у инфраструктуру	<i>Инвестиције у горива</i>	
		<i>Инвестиције у саобраћај и складиштење</i>	
		<i>Инвестиције у информације и комуникације</i>	
	Савремени коловоз		
	Квалитет железнице		
	Повезаност ваздушног саобраћаја са иностранством		
	Квалитет електро-енергетске инфраструктуре		
Иновације	Укупан број научних радова		Најзначајнији покретач иновативно-вођених привреда су иновације. Индикатори истраживања и развоја, научних радова, пријављених патената и инвестиција у иновације, показују улагање у науку и истраживање и спремност да се унапреде пословни процеси и употреби нова технологија. Применом иновација и употребом нове технологије, повећава се продуктивност региона и његова атрактивност.
	Истраживање и развој	<i>Број организација које се баве истраживањем и развојем</i>	
		<i>Број запослених у истраживању и развоју</i>	
		<i>Издаци за истраживање и развој</i>	
	Инвестиције у иновације		
Број пријављених патената			

	Објављени научно-истраживачки радови		
	Примена савремене технологије		
Људски фактор	Становништво радног узраста (15-64)	Квалитет људског капитала мери се бројем радно способног становништва (узраста 15-64), удеом високо-образованих у укупном становништву, као и величином средстава које се улажу у образовање. Квалитет наставе и студија на високо-образовним установама утичу на компетенције будућих запослених.	
	Високо-образовано становништво		
	Буџетски расходи у образовање		
	Инвестиције у образовање		
	Квалитет наставе у школама		
	Квалитет студија на високо-образовним установама		
Гео-природни фактор	Површина територије у км ²	Територија региона, његова природна структура и климатски услови, представљају наслеђене карактеристике на које се не може у већој мери утицати. Они региони који имају повољнију земљишну структуру, климу и добар гео-положај, имају и већу могућност да буду конкурентнији. Данас је веома важно добро организовати управљање отпадом, као и водоснабдевањем (које ће представљати велики изазов у будућности).	
	Површина шума		
	Пољопривредно земљиште		
	Гео-климатске повољности		<i>Повољност географског положаја</i>
			<i>Повољност климе</i>
	Отпад		<i>Опасни отпад</i>
			<i>Укупно испуштене отпадне воде</i>
	Водоснабдевање		<i>Укупне воде за снабдевање</i>
	<i>Инвестиције у водоснабдевање и управљање отпадом</i>		
Неформалне институције и заштита својине	Поверење	<i>Поверење у политичаре</i>	Ови индикатори односе се на „неопипљиве“ карактеристике региона, које могу бити веома важне за пословне активности. Од квалитета услуга државе могу зависити и одлуке субјеката у ком региону ће организовати своје пословне
		<i>Поверење у пословне институције</i>	
	Квалитет услуга државе		
	Сигурност својине		
	Удео сиве економије у пословним		

	активностима		активности. Поверење постаје кључни индикатор који опредељује карактер како међуљудских, тако и укупних друштвених односа ⁷⁸ (Лековић, 2012).	
	Независност судства			
	Атрактивност пословног амбијента			
Култура и туризам	Број биоскопа		Индикатори културе приказују културни потенцијал неког региона, као део квалитета живота грађана тог региона. Туристички потенцијал је важан индикатор који данас има, све већи утицај на развој неког региона.	
	Број позоришта			
	Број библиотека			
	Издате публикације			
	Расходи за уметност и рекреацију			
	Туризам	<i>Број туриста</i>		
		<i>Укупно ноћење туриста</i>		

Извор: Аутор

3. У трећој фази се мере индикатори регионалне конкурентности.

Индикатори и под-индикатори регионалне конкурентности разликују се по својој природи и структури, због чега и њихово мерење захтева употребу различитих мерних јединица. Са једне стране, комплексност мерења индикатора представља предност овог модела, јер обухвата велики број различитих индикатора који утичу на конкурентност региона. Са друге стране, нарушава се принцип једноставности и стварају се веће могућности погрешне процене или обрачуна, што се може исказати као ограничење Модела пахуље. Мерне јединице индикатора приказане су у наредној табели.

Табела 29. Јединице мере индикатори и под-индикатори Модела пахуље

Фактори	Индикатори и под-индикатори		Јединице мере
Економски фактор	БДП		Монетарна јединица
	Финансијске перформансе	<i>Број предузећа са нето добитком</i>	Количина
		<i>Број предузећа са нето</i>	

⁷⁸ Према Лековићу (2012), све више преовладава схватање, да су уз остале битне факторе ефективности и ефикасности тржишног система, економски учинци детерминисани и одговарајућим нивоом поверења, које влада између економских актера.

		<i>губитком</i>	Количина
	Предузетништво	<i>Број привредних друштава</i>	Количина
		<i>Број предузетника</i>	Количина
		<i>Неликвидност друштава већа од 180 дана</i>	Количина
		<i>Раширеност кластера</i>	Процент
		Запосленост	<i>Број запослених</i>
	<i>Број запослених у привреди</i>		Број особа
	Просечна нето зарада		Монетарна јединица
	Инвестиције и капитал	<i>Инвестиције у основна средства</i>	Монетарна јединица
		<i>Капитал</i>	Монетарна јединица
Социјални фактор	Број станова		Количина
	Вредност стамбене изградње		Монетарна јединица
	Корупција	<i>Распрострањеност корупције</i>	Процент
		<i>Просечан мито у РСД</i>	Монетарна јединица
	Инвестиције у здравствену и социјалну заштита		Монетарна јединица
	Буџетски расходи у здравствену и социјалну заштиту		Монетарна јединица
	Број медицинског особља	<i>Број лекара и стоматолога</i>	Број особа
		<i>Број фармацеута</i>	Број особа
Инфраструктура	Дужина путева		Километар
	Инвестиције у инфраструктуру	<i>Инвестиције у горива</i>	Монетарна јединица
		<i>Инвестиције у саобраћај и складиштење</i>	Монетарна јединица
		<i>Инвестиције у информације и комуникације</i>	Монетарна јединица
	Савремени коловоз		Километар
	Квалитет железнице		Перцепција (процент)

	Повезаност ваздушног саобраћаја са иностранством	Перцепција (процент)	
	Квалитет електро-енергетске инфраструктуре	Перцепција (процент)	
Иновације	Укупан број научних радова	Количина	
	Истраживање и развој	<i>Број организација које се баве истраживањем и развојем</i>	Количина
		<i>Број запослених у истраживању и развоју</i>	Број особа
		<i>Издаци за истраживање и развој</i>	Монетарна јединица
	Инвестиције у иновације	Монетарна јединица	
	Број пријављених патената	Количина	
	Објављени научно-истраживачки радови	Количина	
	Примена савремене технологије	Перцепција (процент)	
	Људски фактор	Становништво радног узраста (15-64)	Број особа
Високо-образовано становништво		Број особа	
Буџетски расходи у образовање		Монетарна јединица	
Инвестиције у образовање		Монетарна јединица	
Квалитет наставе у школама		Перцепција (процент)	
Квалитет студија на високо-образовним установама		Перцепција (процент)	
Гео-природни фактор	Површина територије у км ²	Квадратни километар	
	Површина шума	Квадратни километар	
	Пољопривредно земљиште		
	Гео-климатске повољности	<i>Повољност географског положаја</i>	Перцепција (процент)
		<i>Повољност климе</i>	Перцепција (процент)
	Отпад	<i>Опасни отпад</i>	Тона
		<i>Укупно испуштене отпадне воде</i>	хиљ. м ³
	Водоснабдевање	<i>Укупне воде за снабдевање</i>	хиљ. м ³
<i>Инвестиције у</i>		Монетарна јединица	

		<i>водоснабдевање и управљање отпадом</i>	
Неформалне институције и заштита својине	Поверење	<i>Поверење у политичаре</i>	Перцепција (процент)
		<i>Поверење у пословне институције</i>	Перцепција (процент)
	Квалитет услуга државе		Перцепција (процент)
	Сигурност својине		Перцепција (процент)
	Удео сиве економије у пословним активностима		Перцепција (процент)
	Независност судства		Перцепција (процент)
	Атрактивност пословног амбијента		Перцепција (процент)
Култура и туризам	Број биоскопа		Количина
	Број позоришта		Количина
	Број библиотека		Количина
	Издате публикације		Количина
	Расходи за уметност и рекреацију		Монетарна јединица
	Туризам	<i>Број туриста</i>	Број особа
		<i>Укупно ноћење туриста</i>	Количина

Извор: Аутор

4. У четвртој фази се креира композитни индекс и обавља његова калкулација. Детаљно објашњење индекса регионалне конкурентности (ИРК) приказано је у наредном делу рада, где је ова проблематика посебно обухваћена. Такође, у овом делу су представљене све предности и ограничења индекса, која управо детерминишу предности и ограничења модела.

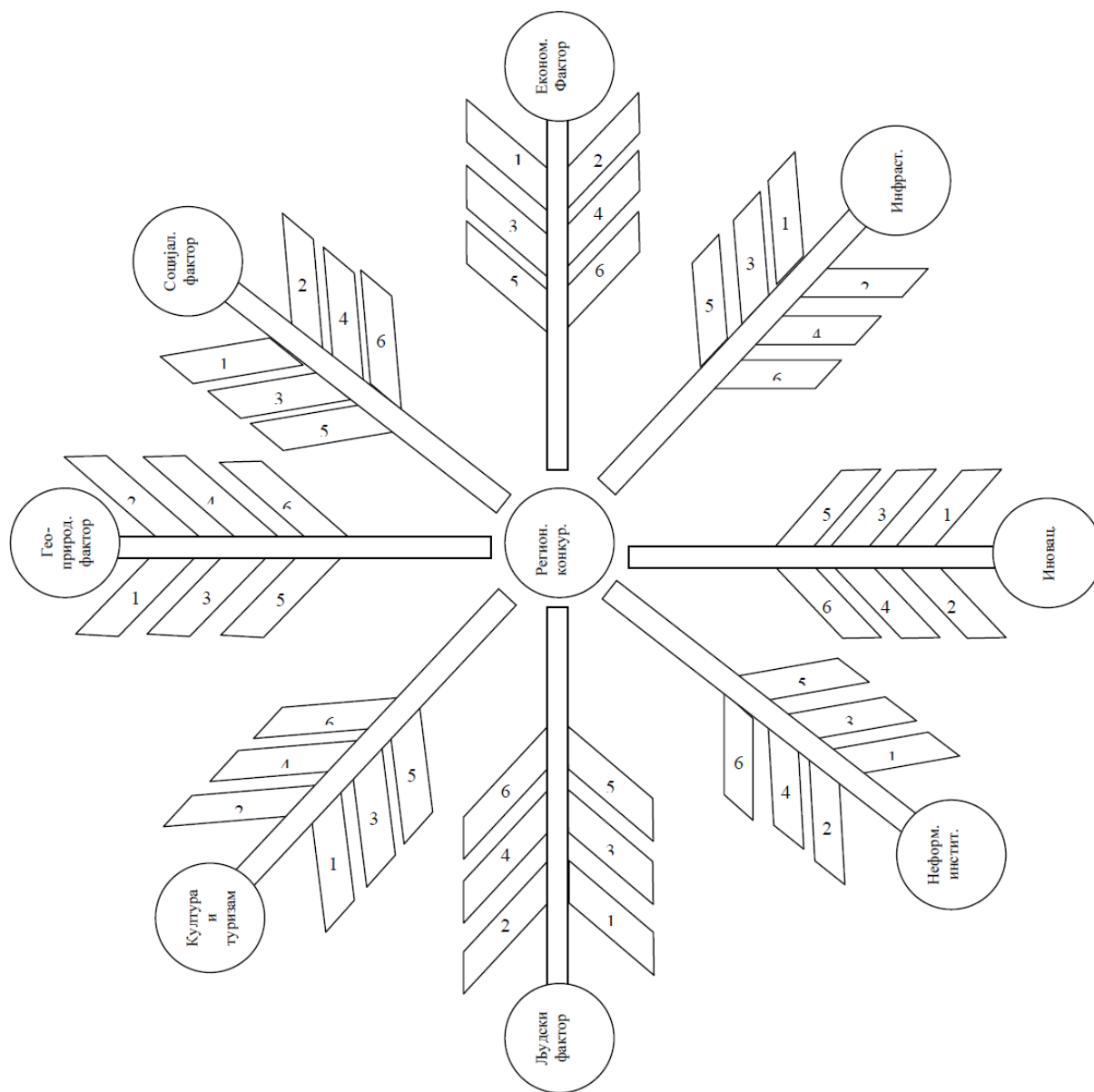
5. У петој фази се обавља анализа ИРК.

Модел може имати неколико битних особина: 1. Може се користити као средство друштвено-економске анализе регионалне конкурентности јер утврђује предности и слабости на регионалном нивоу. Употребом индекса регионалне конкурентности добијају се кључни подаци за анализу ефикасности стратегије конкурентности. 2. Приликом доношења стратешких одлука, модел се може користити као средство стратешког планирања, имајући у виду колики је значај повећања регионалне конкурентности за одређену државу. 3. Информације о степену регионалне

конкурентности, као и о квалитету живота, условима пословања, ефикасности власти у региону, итд.

Слика 58. Модел пахуље

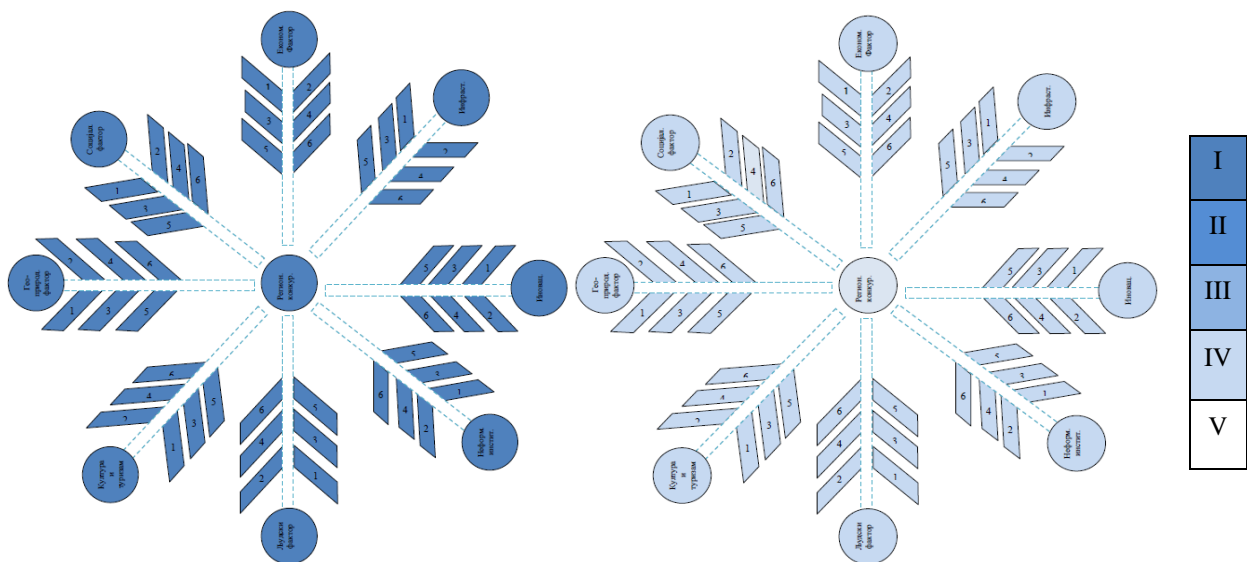

Извор: Аутор

Примена овог модела подразумева неколико принципа:

1. Принцип комплексности: примењени метод захтева анализу конкурентности са више различитих аспеката. Фактори конкурентности и њихови индикатори морају бити укључени у процес мерења.
2. Принцип поузданости: Примењени метод мора бити методолошки и статистички основан.
3. Принцип упоредивости: Овај принцип односи се на могућност компарације различитих региона у времену t_i ($i=1,2,\dots,n$).
4. Принцип једноставности: добијени резултати морају бити јасни и једноставни за интерпретацију.

Слика 59. Најснажнија и најслабија структура пахуље конкурентности и ранг конкурентности

Извор: Аутор

Модел сликовито указује на структуру пахуље конкурентности. Најтамнија нијанса плаве боје, говори да је конкурентност фактора или индикатора највећа, уз вредност ранга I. Најсветлија нијанса плаве боје, говори да је конкурентност фактора или индикатора најмања, уз вредност ранга IV. Бела поља Модела пахуље, што је коресподентно рангу V, указују да не постоје подаци за мерење фактора и њихових

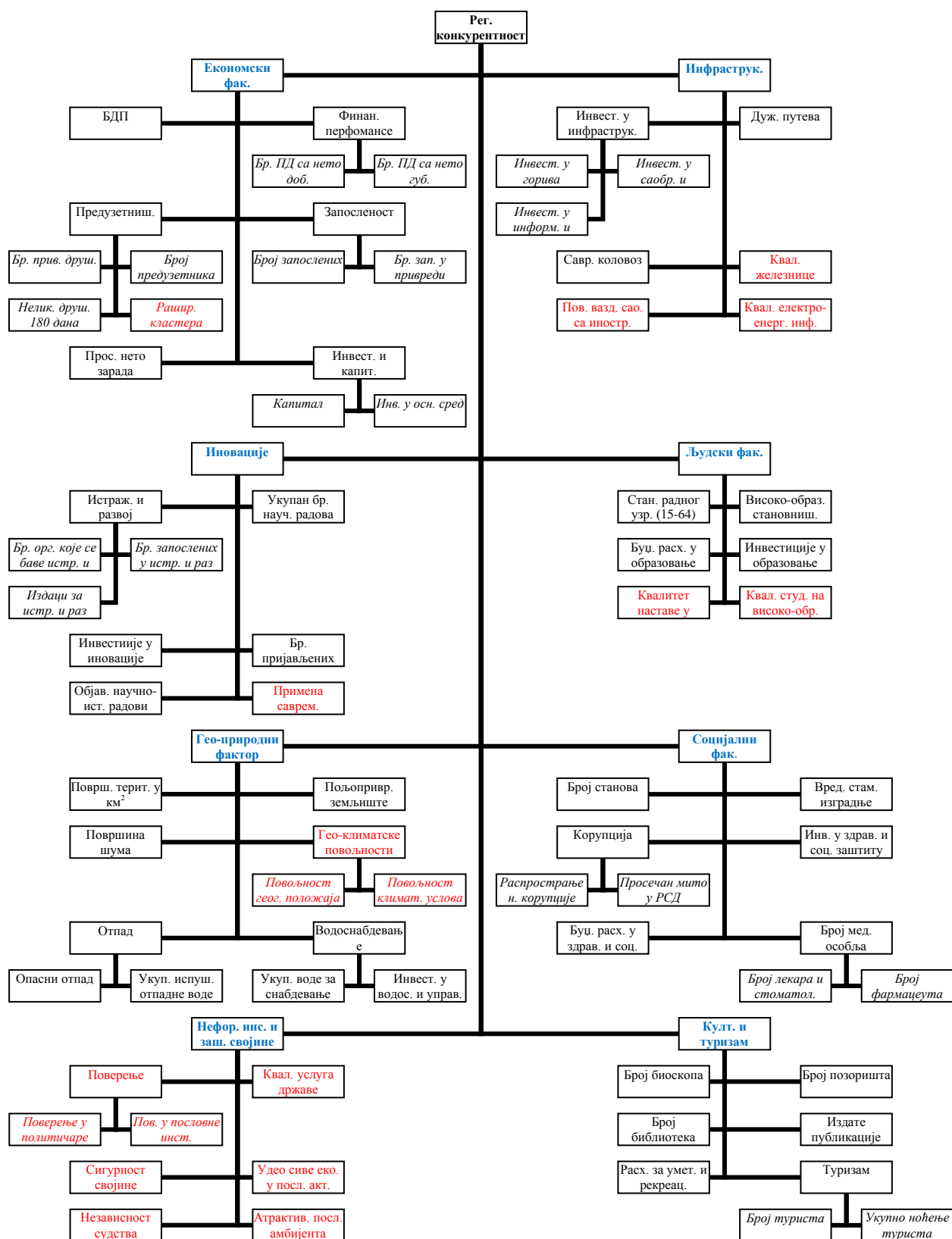
индикатора⁷⁹. Ранг II и ранг III имају средње вредности конкурентности и нијансе плаве боје између најтамније и најсветлије, где је ранг II већи и тамнији у односу на ранг III. Модел пахуље за Србију примењује 5 рангова и 4 нијансе плаве боје, јер се истражује конкурентност 5 региона на нивоу НТСЈ 2, где је регион Косова и Метохије обележен белом бојом (не постоји тренутна могућност мерења конкурентности овог региона).

Модел може да се прошири на већи број региона и рангова, за које ће бити коресподентна шира палета нијанси плаве боје. Наиме, било која земља или чак територија на нивоу већег броја земаља, може користити овај модел. Једина разлика у примени Модела пахуље у различитим земљама, односи се на избор специфичних индикатора, који се разликују због карактеристика земаља, њихове културе, историје, економског развоја и друштвено-политичких услова, док је сама примена модела за све земље и њихове регионе иста. Имајући ове разлике у виду, Модел предлаже употребу што сличнијих индикатора, уколико не постоји могућност мерења истих индикатора, како би се обезбедила што већа упоредивост конкурентности. Фактори Модела пахуље, морају бити исти за све земље и регионе, а њихови индикатори, што сличнији - уколико не могу де се прикупе подаци за исте индикаторе.

---

⁷⁹ Подаци за регион Косова и Метохије имају обележје ранга V, јер су недоступни или не постоји могућност реалне процене.

Слика 60. Фактори и индикатори регионалне конкурентности Модела пахуље

Извор : Аутор

Легенда: регионална конкурентност, фактори рег. кон., статист. индикатори, индикатори перцепције, под-индикатори.

4.3. Индекс регионалне конкурентности

Конкурентност региона може се мерити на различите начине: анализирајући један или више фактора конкурентности, употребом теоријских модела конкурентности, стварање композитних индекса, комбинацијом више метода и сл. Приликом мерења регионалне конкурентности, бројни аутори (Lengyel, 2003; Kitson et al. 2004; de Vet, et al. 2004; Huggins, 2005) показали су да се конкурентност не може базирати на мерењу само економских и социјалних фактора, већ се мора приступити вишефакторском, комплексном мерењу (Snieska & Bruneckienė, 2009). Истраживања су показала (Freudenberg, 2003; Wignaraja et al., 2004; IMD, 2004; Giovannini et al., 2005; Saisana et al., 2005; Huggins, 2005; Snieska & Bruneckienė, 2009) да је креирање композитног индекса најбоље решење комплексног мерења регионалне конкурентности.

Индекс регионалне конкурентности је композитни индекс који омогућава боље сагледавање решења проблема комплексности мерења јер на квалитативан и квантитативан начин обухвата све факторе и индикаторе који исказују регионалну конкурентност. Индекс има своје предности и недостатке (Табела 30) и захтева одређене задатке:

1. Дефинисање и анализа теоријског концепта региона и регионалне конкурентности.
2. Креирање модела регионалне конкурентности.
3. Идентификација фаза обрачуна индекса регионалне конкурентности.
4. Идентификација и груписање главних фактора регионалне конкурентности у земљи.
5. Мерење регионалне конкурентности у земљи помоћу креираног индекса.
6. Анализа добијених резултата мерења регионалне конкурентности у земљи.

Табела 30. Предности и ограничења Индекса регионалне конкурентности

Предности	Ограничења
Истраживана проблематика се свеобухватно процењује.	Уколико је методологија обрачуна неправилно формулисана или се добијени резултати погрешно тумаче, индекс нарушава реално стање индикатора. Због тога, ИРК може бити погрешно израчунат, а конкурентност посматраног региона

	прецењена или потцењена.
Проблем се посматра са мултикритеријумског аспекта и обухвата процену великог броја фактора и индикатора.	Процена вредности индикатора, који има велика одступања од аритметичке средине или велике распоне вредности, захтева добру обученост и квалитетна знања процењивача, како индекс не би био прецењен или потцењен.
Сви индикатори, без обзира на њихове квантитативне и квалитативне разлике, обухваћени су једним истим показатељем.	Једностранни приказ резултата мерења индикатора, може изазвати превелику једноставност у тумачењу посматраног проблема.
Фактори и њихови индикатори могу да се рангирају.	Број индикатора и под-индикатора је веома велики.
Осим квантитативних подата, индекс садржи квалитативне податке.	Због употребе перцептивне технике процењивања, индекс може приказати податке мање реалним.
Индекс транспарентно и недвосмислено показује на кретање посматране појаве у било ком тренутку (години) мерења.	Комплексно мерење индекса, може сакрити поједине слабости или неефикасност система у неком региону. Због тога се предлаже употреба већег броја под-индикатора.
Добијени резултати могу представљати значајан извор приликом доношења стратешких и оперативних одлука власти.	Индекс не обрачунава само индикаторе који доприносе расту регионалне конкурентности, већ и оне који утичу на смањење. Због тога, комплексност мерења је још већа.
Приликом обрачуна индекса, могу се употребљавати савремене методе компјутерске обраде података, како за квантитативне, тако и за квалитативне податке. На овај начин, превазилази се проблем ранијих мерења индекса конкурентности.	Сложена процена вредности и обрачуна Индекса може бити манипулисана у сврху „штимовања резултата“. У циљу елеминисања овог проблема, предлаже се обрачун према принципу поузданости и транспарентности.

Извор: Аутор

4.4. Креирање индекса регионалне конкурентности

Индекс мери 8 фактора, које чине 78 индикатора и под-индикатора. Сви мерени фактори и њихови индикатори могу да се рангирају. Мулти-критеријумски концепт мерења, који обухвата велики број фактора, даје далеко прецизније резултате мерења у односу на мерење само економских или социјалних фактора. Индекс регионалне конкурентност обележен је подебљаним писмом, фактори су обележени плавом бојом,

под-индикатори курзивним писмом, и индикатори и под-индикатори који се мере перцептивним путем - црвеном бојом.

Индекс регионалне конкурентности (ИРК) =

Економски фактор (ЕКФ) + Инфраструктура (ИНФ) + Иновације (ИНО) + Људски фактор (ЉДФ) + Гео-природни фактор (ГПФ) + Социјални фактор (СЦФ) + Неформалне институције и заштита својине(НФИ) + Култура и туризам (КУТ)

Фактори се могу декомпоновати према следећим индикаторима и подиндикаторима:

- 1. Економски фактор (ЕКФ) =** БДП (ЕФ1) + Финансијске перформансе (ЕФ2) + Предузетништво (ЕФ3) + Запосленост (ЕФ4) + Просечна нето зарада (ЕФ5) + Инвестиције и капитал (ЕФ6)
  - Финансијске перформансе (ЕФ2) = *Број привредних друштава са нето добитком (ЕФ2а) + Број привредних друштава са нето губитком (ЕФ2б)*
  - Предузетништво (ЕФ3) = *Број привредних друштава (ЕФ3а) + Број предузетника (ЕФ3б) - Број привредних друштава која нису ликвидна преко 180 дана (ЕФ3г) + Раширеност кластера (ЕФ3д)*
  - Запосленост (ЕФ4) = *Број запослених (ЕФ4а) + Број запослених у привреди (ЕФ4б)*
  - Инвестиције и капитал (ЕФ6) = *Капитал (ЕФ6а) + Инвестиције у основна средства (ЕФ6б)*
- 2. Инфраструктура (ИНФ) =** Инвестиције у инфраструктуру (ИФ1) + Дужина путева (ИФ2) + Савремени коловоз (ИФ3) + **Квалитет железнице (ИФ4) + Повезаност ваздушног саобраћаја са иностранством (ИФ5) + Квалитет електроенергетске инфраструктуре (ИФ6)**
  - Инвестиције у инфраструктуру (ИФ1) = *Инвестиције у горива (ИФ1а) + Инвестиције у саобраћај (ИФ1б) + Инвестиције у информисање и комуникације (ИФ1в)*
- 3. Иновације (ИНО) =** Истраживање и развој (ИН1) + Укупан број научних радова (ИН2) + Инвестиције у иновације (ИН3) + Број пријављених патената (ИН4) +

Објављени научно-истраживачки радови (ИН5) + **Примена савремене технологије (ИН6)**

- Истраживање и развој (ИН1) = *Број организација које се баве истраживањем и развојем (ИН1а) + Број запослених у истраживању и развоју (ИН1б) + Издаци за истраживање и развој (ИН1в)*

4. **Људски фактор (ЉДФ)** = Становништво радног узраста (15-64) (ЉФ1) + Високо-образовно становништво (ЉФ2) + Буџетски расходи у образовање (ЉФ3) + Инвестиције у образовање (ЉФ4) + **Квалитет наставе у школама (ЉФ5)** + **Квалитет студија на високо-образовним установама (ЉФ6)**

5. **Гео-природни фактор (ГПФ)** = Површина територије (ГП1) + Пољопривредно земљиште (ГП2) + Површина шума (ГП3) + **Геоклиматске повољности (ГП4)** - Отпад (ГП5) + Водоснабдевање (ГП6)

- **Геоклиматске повољности (ГП4)** = *Повољност географског положаја (ГП4а) + Повољност климатских услова (ГП4б)*
- Отпад (ГП5) = *Опасни отпад (ГП5а) + Укупно испуштене отпадне воде (ГП5б)*
- Водоснабдевање (ГП6) = *Укупна вода за снабдевање (ГП6а) + Инвестиције у водоснабдевање и управљање отпадом (ГП6б)*

6. **Социјални фактор (СЦФ)** = Број станова (СФ1) + Вредност стамбене изградње (СФ2) - Корупција (СФ3) + Инвестиције у здравствену и социјалну заштиту (СФ4) + Буџетски расходи у здравствену и социјалну заштиту (СФ5) + Број медицинског особља (СФ6)

- Корупција (СФ3) = *Распрострањеност корупције (СФ3а) + Просечан мито у РСД (СФ3б)*
- Број медицинског особља (СФ6) = *Број лекара и стоматолога (СФ6а) + Број фармацеута (СФ6б)*

7. **Неформалне институције и заштита својине (НФИ)** = **Поверење (НИ1)** + **Квалитет услуга државе (НИ2)** + **Сигурност својине (НИ3)** - **Удео сиве економије у пословним активностима (НИ4)** + **Независност судства (НИ5)** + **Атрактивност пословног амбијента (НИ6)**

- **Поверење (НИ1)** = *Поверење у политичаре (НИ1а) + Поверење у пословне институције (НИ1б)*

8. **Култура и туризам (КУТ)** = Број биоскопа (КТ1) + Број позоришта (КТ2) + Број библиотека (КТ3) + Издате публикације (КТ4) + Расходи за уметност и рекреацију (КТ5) + Туризам (КТ6)

- Туризам (КТ6) = Број туриста (КТ6а) + Укупно ноћење туриста (КТ6б)

Подиндекс сваког изабраног индикатора добија се као количник пропорције региона i индикатора X и пропорције популације региона у укупној популацији P , помножено са 100. Велика слова у изразу, односе се на вредности показатеља за Србију у целини.

Подиндекс индикатора се може изразити као:

$$\text{Индекс 1} \quad X_i = [(x_i / X) / (p_i / P)] 100$$

Добијене вредности поиндекса одређених индикатора, уважавају разлике у популацији сваког региона. На тај начин се лако исказују разлике региона у односу на ниво целе територије, као и разлике између добијених вредности различитих региона. Сврха овог подиндекса је да прикаже снагу сваког региона. Ако је, на пример, вредност овог подиндекса 140, онда нам он говори да је индикатор мереног региона за 40 % већи од вредности индикатора за Србију (која има вредност 100). Или, ако је вредност подиндекса 70, истог индикатора, онда нам он говори да је мањи за 30 % у односу за Србију. Најчешће, вредности овог подиндекса не чине цели бројеви, већ бројеви са неколико децимала⁸⁰. Ипак, подиндекс (Индекс 1) има највећу ману јер сабира „јабуке и поморанце“. С обзиром да подиндекс фаворизује оне индикаторе који имају највећу стандардну девијацију и смањује „тежину“ оних индикатора који имају мању стандардну девијацију, неопходно је израз поделити са стандардном девијациом сваког индикатора. Осим тога, сви индикатори имају исту „снагу“, па се не може исказати квалитативна страна мереног подиндекса. Математички се може изразити као:

$$\text{Индекс 2} = \text{Индекс 1} / \sigma = X_i = [(x_i / X) / (p_i / P)] 100 / \sigma$$

Где σ представља стандардну девијацију индикатора X_i .

---

⁸⁰ У овом истраживању, вредности индикатора су заокруживане на две децимале.

Овај израз је коришћен од стране финских научника (Huovari et al., 2001), приликом мерења регионалне конкурентности у Финској. Највећи недостатак стандарлизованог индекса (Индекс 2) јесте изједначавање „снаге“ фактора регионалне конкурентности. Погрешно би било поистоветити снагу индикатора БДП и број биоскопа или запосленост и број фармацеута у неком региону. Исто тако, када постоје велика одступања од аритметичке средине индикатора или се подаци исказују у великим распонима вредности, добијена вредност Индекса 2 може варирати на више децимала. Да би се избегао проблем прецењености индекса или његове потцењености, Индекс 2 је неопходно помножити са 100 (некад и са 1000) или у неким случајевима поделити га са овим износом. На тај начин, уноси се квалитативна димензија подиндекса (Индекс 2). Поступак је веома сложен, с обзиром да оставља аутору процену о вредности добијеног Индекса 2. Са друге стране, пружа најправилније мерење индикатора, јер избегава замку „исте важности“ фактора (изједначавање „јабука и поморанци“). Веома је важно истаћи, да се земље и региони ових земаља разликују по својим природним и друштвеним особинама, па вредности истих индикатора не морају да имају исти значај за регионе различитих земаља. Имајући ово у виду, индекс претходно захтева идентификацију свих фактора и индикатора посматраних региона.

Табела 31. Обрачун у Excel-у

Србија	Београд	Јужна и Источна Србија	Шумадија и Западна Србија	Војводина	Аритметичка средина
Индекс пре стан. дев.	=SUM((B6/A6)/0,23*100	=SUM((C6/A6)/0,23*100	=SUM((D6/A6)/0,23*100	=SUM((E6/A6)/0,23*100	=AVERAGE(B6;C6;D6;E6)
Индекс	=SUM(B7/F9)	=SUM(C7/F9)	=SUM(D7/F9)	=SUM(E7/F9)	Стандардна девијација
					=STDEV.P(B6;C6;D6;E6)
Србија		Индекс пре стан. дев.	Индекс		
Београд		=SUM(B21/B20)/0,23*100	=SUM(C21/E26)		Аритметичка средина
Јужна и Источна Србија		=SUM(B22/B20)/0,23*100	=SUM(C22/E26)		=AVERAGE(B21;B22;B23;B24)

Шумадија и Западна Србија		=SUM(B23/B20)/0,23*100	=SUM(C23/E26)		Стандардна девијација
Војводина		=SUM(B24/B20)/0,23*100	=SUM(C24/E26)		=STDEV.P(B21;B22;B23;B24)

Извор: Калкулација аутора у програму Microsoft Office 2010 - Excel

4.4.1. Квантитативни подаци на основу којих се рачуна вредност индикатора

Табела 32. Варијабле индикатора за економски фактор

Региони	Бруто друштвени производ (у мил. РСД) *	Број предузећа са нето добитком ***	Број предузећа са нето губитком ***	Број привредних друштава ***	Број предузетника **	
Србија	2986614	53496	31338	103548	20500	
Београд	1193867	21903	14275	45724	54239	
Јужна и Источна Србија	433502	6492	3425	11600	40371	
Шумадија и Западна Србија	583366	10711	5386	15993	60595	
Војводина	775879	14029	8199	26089	54935	
Косово и Метохија	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a	
Региони	Неликвидност друштава већа од 180 дана ****	Број запослених *	Број запослених у привреди ***	Просечна нето зарада (у РСД) **	Капитал (у 000 РСД) ***	Инвестиције у основна средства *
Србија	22482	1746138	1011531	37976	5311566625	425400001
Београд	7931	576905	7364	46936	2913036919	210458922
Јужна и Источна Србија	3396	305543	13132	32941	578351042	100024608
Шумадија и Западна Србија	5005	403104	14027	32175	728124705	63607782
Војводина	6004	460588	10563	36950	1041349513	42280261
Косово и Метохија	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a

Извор: * Републички завод за статистику Србије, ** Национална служба за запошљавање (према подацима из 2011.), *** АПР (Регистар привредних субјеката, подаци за август 2012.), **** НБС (Одељење за принудну наплату, подаци за 2012)

Табела 33. Варијабле индикатора за фактор инфраструктуре

Региони	Инвестиције у горива (у 000 РСД)	Инвестиције у саобраћај и складиштење (у 000 РСД)	Инвестиције у информације и комуникације (у 000 РСД)	Дужина путева	Дужина савременог коловоза
Србија	46683855	21052901	34618428	43258	27175
Београд	21310832	11275731	27514813	5804	3106
Јужна и Источна Србија	735503	766250	1954430	13267	8103
Шумадија и Западна Србија	4258793	1325137	2256739	18263	10796
Војводина	6040684	6080145	2892447	5924	5170
Косово и Метохија	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a

Извор: РЗС (2011ђ)

Табела 34. Варијабле индикатора за фактор људских ресурса

Региони	Становништво радног узраста (15-64)	Високо-образовано становништво (%)	Буџетски расходи у образовање* (у РСД)	Инвестиције у образовање (у 000 РСД)
Србија	4775996	9,5	140002218	3901604
Београд	1047347	7	41860479	1063191
Јужна и Источна Србија	1088708	7	26040688	859503
Шумадија и Западна Србија	1334805	8,2	29853708	777722
Војводина	1305135	7	35750195	1170640
Косово и Метохија	n/a	n/a	n/a	n/a

Извор: РЗС (2011ђ, 2012г), * подаци преузети из Министарства финансија - Управе за трезор

Табела 35. Варијабле индикатора за фактор иновација

Региони	Број организација које се баве истраживањем и развојем*	Број запослених у истраживању и развоју*	Издаци за истраживање и развој (у 000 динара)*
Србија	271	20067	24944966
Београд	160	11384	18109050
Јужна и Источна Србија	34	2115	998815

Шумадија и Западна Србија	32	1332	1137281	
Војводина	45	5236	4699820	
Косово и Метохија	n/a	n/a	n/a	
Региони	Укупан број научних радова *	Инвестиције у иновације (у 000 динара) ***	Објављени научно-истраживачки радови **	Број пријављених патената **
Србија	7034	26543143	23820	93
Београд	5044	21089554	10355	26
Јужна и Источна Србија	402	1039094	7301	2
Шумадија и Западна Србија	357	1767264	1414	5
Војводина	1231	2647231	4750	60
Косово и Метохија	n/a	n/a	n/a	n/a

Извор: РЗС (* 2011б, ** 2011г, *** 2011ђ).

Табела 3б. Варијабле индикатора за гео-природни фактор

Региони	Површина територије у км ^{2*}	Пољопривредно земљиште (у хектарима) *	Површина шума (у хектарима) *	
Србија	88407	5091507	1978112	
Београд	3204	217374	39141	
Јужна и Источна Србија	26192	1500578	927014	
Шумадија и Западна Србија	26484	1589203	897066	
Војводина	21588	1784352	114890	
Косово и Метохија	n/a	n/a	n/a	
Региони	Опасни отпад (у тонама) **	Укупно испуштене отпадне воде (хиљ. м ³) ***	Укупне воде за снабдевање (хиљ. м ³) ***	Инвестиције у водоснабдевање и управљање отпадом (у 000 РСД) ***
Србија	10031220	351666	666867	13144166
Београд	3263	127091	223428	2456819
Јужна и Источна Србија	10006283	58403	130177	14258225
Шумадија и Западна Србија	12185	83263	166549	5069906
Војводина	9489	82909	146713	2339545
Косово и Метохија	n/a	n/a	n/a	n/a

Извор: РЗС (* 2011в, ** 2011б, *** 2011ђ).

Табела 37. Варијабле индикатора за социјални фактор

Региони	Број станова*	Вредност стамбене изградње (у 000 РСД)**	Распрострањеност корупције (у %)**	Просечан мито (у РСД)***
Србија	3243587	40009034	9,3	15530
Београд	739630	16486655	10,9	33656
Јужна и Источна Србија	748731	4300399	9,9	9423
Шумадија и Западна Србија	902997	8464971	6,7	5560
Војводина	852229	10756341	9,9	9714
Косово и Метохија	n/a	n/a	n/a	n/a

Региони	Инвестиције у здравствену и социјалну заштиту**	Буџетски расходи у здравствену и социјалну заштиту**6	Број лекара**	Број стоматолога**	Број фармацеута**
Србија	12009198	201910734	21103	2242	2038
Београд	3538505	64294039	6084	500	655
Јужна и Источна Србија	1625190	37760195	5040	614	405
Шумадија и Западна Србија	1477760	42389191	5147	560	514
Војводина	5174170	51083297	4832	568	464
Косово и Метохија	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a

Извор: РЗС (* 2012в, ** 2011ђ, **б подаци преузети из Министарства финансија - Управе за трезор), *** Канцеларија Уједињених нација за дрогу и криминал & Републички завод за статистику (2011).

Табела 38. Варијабле индикатора за фактор Култура и туризам

Региони	Број биоскопа*	Број позоришта*	Број библиотека*	
Србија	126	82	2450	
Београд	20	24	596	
Јужна и Источна Србија	34	20	485	
Шумадија и Западна Србија	41	21	547	
Војводина	31	17	765	
Косово и Метохија	n/a	n/a	n/a	
Региони	Издате	Расходи за	Број туриста**	Укупно

	публикации*	уметност и рекреацију (у РСД)**		ноћење туриста**
Србија	10530	15819111	2000597	6413515
Београд	7005	6090858	618454	1319629
Јужна и Источна Србија	540	2422176	392044	2649943
Шумадија и Западна Србија	761	2647455	663208	2516236
Војводина	1923	4448923	281842	767304
Косово и Метохија	n/a	n/a	n/a	n/a

Извор: РЗС (* 2011б, ** 2011ђ - подаци преузети из Министарства финансија - Управе за трезор).

4.4.2. Подаци перцепције на основу којих се рачуна вредност индикатора

Табела 39. Индикатори перцепције, према мишљењу експерата

Индикатор	Раширеност кластера	Повезаност ваздушног саобраћаја са иностранством	Квалитет железнице	Квалитет електро-енергетске инфраструктуре	Примена савремене технологије
Србија	100	100	100	100	100
Београд	124,19	218,63	122,38	143,09	171,87
Јужна и Источна Србија	75,00	61,75	68,29	72,00	68,28
Шумадија и Западна Србија	85,43	48,06	74,78	85,93	90,53
Војводина	98,83	49,45	91,42	105,01	118,11
Косово и Метохија	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a

Извор: Аутор, према анкети (јул-октобар, 2012)

Табела 40. Индикатори перцепције, према мишљењу експерата

Индикатор	Квалитет наставе у школама	Квалитет студија на високо-образовним установама	Повољност географског положаја	Повољност климатских услова	Поверење у политичаре
Србија	100	100	100	100	100

Београд	128,88	159,04	161,85	104,6	81,45
Јужна и Источна Србија	78,74	73,83	83,10	92,30	85,65
Шумадија и Западна Србија	87,83	83,75	94,13	104,07	89,43
Војводина	107,30	108,98	130,01	113,04	84,88
Косово и Метохија	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a

Извор: Аутор, према анкети (јул-октобар, 2012)

Табела 41. Индикатори перцепције, према мишљењу експерата

Индикатор	Поверење у пословне институције	Сигурност својине	Удео сиве економије у пословним активностима	Независност судства	Атрактивност пословног амбијента	Квалитет услуга државе
Србија	100	100	100	100	100	100
Београд	100,31	91,79368	103,44	83,81211	193,71	121,6984
Јужна и Источна Србија	76,02	88,39	93,20	74,39	64,77	72,73
Шумадија и Западна Србија	85,94	88,95	86,72	79,33	94,20	88,14
Војводина	93,49	94,36	83,15	85,62	126,14	97,97
Косово и Метохија	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a

Извор: Аутор, према анкети (јул-октобар, 2012)

4.4.3. Обрачун Индекса 1 и Индекса 2 регионалне конкурентности

Подиндекс индикатора се може изразити као:

$$\text{Индекс 1 } X_i = [(x_i / X) / (p_i / P)] 100$$

Када Индекс 1 поделимо стандардном девијацијом одабраног индикатора, добијамо квалитативни

$$\text{Индекс 2} = \text{Индекс 1} / \sigma = X_i = [(x_i / X) / (p_i / P)] 100 / \sigma$$

Табела 42. Обрачунате вредности индекса за индикаторе економског фактора

Региони	Бруто друштвени производ			Број предузећа са нето добитком			Број предузећа са нето губитком		
	Индекс 1	Индекс 2	Ранг	Индекс 1	Индекс 2	Ранг	Индекс 1	Индекс 2	Ранг
Београд	173,80	0,5276	1	178,01	0,2730	1	198,052	0,4189	1
Јужна и Источна Србија	63,11	0,1916	4	52,76	0,0809	4	47,52	0,1005	4
Шумадија и Западна Србија	84,92	0,2578	3	87,05	0,1335	3	74,72	0,1581	3
Војводина	0,3960	0,3429	2	114,02	0,1748	2	113,75	0,2406	2
Косово и Метохија	n/a			n/a			n/a		
Аритметичка средина	746653,50			13283,75			7821,25		
Стандардна девијација	329434,219			6521,599			4727,615		
Региони	Број привредних друштава			Број предузетника			Неликвидност друштава већа од 180 дана		
	Индекс 1	Индекс 2	Ранг	Индекс 1	Индекс 2	Ранг	Индекс 1	Индекс 2	Ранг
Београд	185,09	0,1265	1	72,39	0,1338	3	153,38	0,0808	4
Јужна и Источна Србија	51,39	0,0321	4	124,11	0,0996	4	65,68	0,0346	1
Шумадија и Западна Србија	82,49	0,0442	3	133,66	0,1495	1	96,79	0,0510	2
Војводина	112,80	0,0722	2	103,88	0,1356	2	116,11	0,0612	3
Косово и Метохија	n/a			n/a			n/a		
Аритметичка средина	24851,50			52535,00			5584,00		
Стандардна девијација	15179,679			8594,380			1898,016		
Региони	Број запослених			Број запослених у привреди			Просечна нето зарада		
	Индекс 1	Индекс 2	Ранг	Индекс 1	Индекс 2	Ранг	Индекс 1	Индекс 2	Ранг
Београд	143,65	0,1268	1	3,16	0,1058	4	537,36	0,7916	1
Јужна и Источна Србија	76,08	0,0671	4	5,64	0,1888	2	377,14	0,5556	3

Шумадија и Западна Србија	100,37	0,0885	3	6,03	0,2016	1	368,37	0,5427	4
Војводина	114,68	0,1012	2	4,54	0,1518	3	423,04	0,6232	2
Косово и Метохија	n/a			n/a			n/a		
Аритметичка средина	436535,00			11271,50			37250,50		
Стандардна девијација	113370,807			2990,249			6788,021		
Региони	Капитал			Инвестиције у основна средства			Раширеност кластера		
	Индекс 1	Индекс 2	Ранг	Индекс 1	Индекс 2	Ранг	Индекс 1	Индекс 2	Ранг
Београд	238,45	0,2203	1	215,10	0,2875	1	539,96	0,2875	1
Јужна и Источна Србија	47,34	0,0437	4	102,233	0,1366	2	326,09	0,1366	4
Шумадија и Западна Србија	59,60	0,0550	3	65,01	0,0869	3	371,43	0,0869	3
Војводина	85,24	0,0790	2	43,21	0,0578	4	429,70	0,0578	2
Косово и Метохија	n/a			n/a			n/a		
Аритметичка средина	1315215544,75			104092893,25			95,86		
Стандардна девијација	1082540329,793			74811159,496			21,255		

Извор: Калкулација аутора

9. **Економски фактор (ЕКФ)** = БДП (ЕФ1) + Финансијске перформансе (ЕФ2) + Предузетништво (ЕФ3) + Запосленост (ЕФ4) + Просечна нето зарада (ЕФ5) + Инвестиције и капитал (ЕФ6)

- Финансијске перформансе (ЕФ2) = Број привредних друштава са нето добитком (ЕФ2а) - Број привредних друштава са нето губитком (ЕФ2б)
- Предузетништво (ЕФ3) = Број привредних друштава (ЕФ3а) + Број предузетника (ЕФ3б) - Број привредних друштава која нису ликвидна преко 180 дана (ЕФ3г) + *Раширеност кластера (ЕФ3д)*
- Запосленост (ЕФ4) = Број запослених (ЕФ4а) + Број запослених у привреди (ЕФ4б)

- Инвестиције и капитал (ЕФ6) = *Капитал (ЕФ6а) + Инвестиције у основна средства (ЕФ6б)*

Табела 43. Резултат обрачуна индикатора економског фактора

Регион	Бруто друштвени производ	Број предузећа са нето добитком	Број предузећа са нето губитком	Број привредних друштава	Број предузетника	Неликвидност друштава већа од 180 дана
Београд	0,5276	0,273	0,4189	0,1265	0,1338	0,0808
Јужна и Источна Србија	0,1916	0,0809	0,1005	0,0321	0,0996	0,0346
Шумадија и Западна Србија	0,2578	0,1335	0,1581	0,0442	0,1495	0,051
Војводина	0,3429	0,1748	0,2406	0,0722	0,1356	0,0612
Косово и Метохија	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a
Регион	Број запослених	Број запослених у привреди	Просечна нето зарада (у РСД)	Капитал (у 000 РСД)	Инвестиције у основна средства	Раширеност кластера
Београд	0,1268	0,1058	0,7916	0,2203	0,2875	0,2875
Јужна и Источна Србија	0,0671	0,1888	0,5556	0,0437	0,1366	0,1366
Шумадија и Западна Србија	0,0885	0,2016	0,5427	0,055	0,0869	0,0869
Војводина	0,1012	0,1518	0,6232	0,079	0,0578	0,0578
Косово и Метохија	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a
Регион						Економски фактор
Београд						2,1274
Јужна и Источна Србија						1,349
Шумадија и Западна Србија						1,3975
Војводина						1,4945
Косово и Метохија						n/a

Извор: Калкулација аутора

Табела 44. Обрачунате вредности индекса за индикаторе фактора инфраструктуре

Региони	Инвестиције у горива			Инвестиције у саобраћај и складиштење			Повезаност ваздушног саобраћаја са иностранством		
	Индекс 1	Индекс 2	Ранг	Индекс 1	Индекс 2	Ранг	Индекс 1	Индекс 2	Ранг
Београд	198,47	0,2184	1	232,86	0,4756	1	952,17	0,11472	1
Јужна и Источна Србија	56,26	0,0075	4	125,57	0,0323	4	269,56	0,032478	2
Шумадија и Западна Србија	39,66	0,0436	3	27,37	0,0559	3	208,69	0,025144	4
Војводина	6,85	0,0619	2	15,82	0,2565	2	213,04	0,025668	3
Косово и Метохија	n/a			n/a			n/a		
Аритметичка средина	8086453,00			4861815,75			94,47		
Стандардна девијација	9087662,290			4895725,700			83,00		
Региони	Инвестиције у информације и комуникације			Дужина путева			Дужина савременог коловоза		
	Индекс 1	Индекс 2	Ранг	Индекс 1	Индекс 2	Ранг	Индекс 1	Индекс 2	Ранг
Београд	345,57	0,2747	1	58,33	0,0961	4	49,70	0,1477	4
Јужна и Источна Србија	36,33	0,0195	4	59,54	0,2197	2	129,64	0,3853	2
Шумадија и Западна Србија	28,34	0,0225	3	183,56	0,3024	1	172,73	0,5133	1
Војводина	24,55	0,0289	2	133,34	0,0981	3	82,72	0,2458	3
Косово и Метохија	n/a			n/a			n/a		
Аритметичка средина	8654607,25			10814,50			6793,75		
Стандардна девијација	12579546,163			6069,514			3364,927		
Региони	Квалитет железнице			Квалитет електро-енергетске инфраструктуре					
	Индекс 1	Индекс 2	Ранг	Индекс 1	Индекс 2		Ранг		
Београд	530,43	0,2196	1	621,74	0,2015		1		

Јужна и Источна Србија	295,65	0,1224	4	313,04	0,1015	4
Шумадија и Западна Србија	326,09	0,1350	3	373,91	0,1212	3
Војводина	395,65	0,1638	2	456,52	0,1480	2
Косово и Метохија	n/a	n/a				
Аритметичка средина	89,22	101,51				
Стандардна девијација	24,159	30,848				

Извор: Калкулација аутора

1. **Инфраструктура (ИНФ)** = Инвестиције у инфраструктуру (ИФ1) + Дужина путева (ИФ2) + Савремени коловоз (ИФ3) + **Квалитет железнице (ИФ4) + Повезаност ваздушног саобраћаја са иностранством (ИФ5) + Квалитет електро-енергетске инфраструктуре (ИФ6)**

- Инвестиције у инфраструктуру (ИФ1) = *Инвестиције у горива (ИФ1а) + Инвестиције у саобраћај (ИФ1б) + Инвестиције у информисање и комуникације (ИФ1в)*

Табела 45. Резултат обрачуна индикатора фактора инфраструктура

Регион	Инвестиције у горива	Инвестиције у саобраћај и складиштење	Повезаност ваздушног саобраћаја са иностранством	Инвестиције у информације и комуникације	Дужина путева
Београд	0,2184	0,4756	0,11472	0,2747	0,0961
Јужна и Источна Србија	0,0075	0,0323	0,032478	0,0195	0,2197
Шумадија и Западна Србија	0,0436	0,0559	0,025144	0,0225	0,3024
Војводина	0,0619	0,2565	0,025668	0,0289	0,0981
Косово и Метохија	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a
Регион	Дужина савременог коловоза	Квалитет железнице	Квалитет електро-енергетске инфраструктуре	Фактор инфраструктуре	
Београд	0,1477	0,2196	0,2015	1,74832	
Јужна и Источна	0,3853	0,1224	0,1015	0,920678	

Србија				
Шумадија и Западна Србија	0,5133	0,135	0,1212	1,219044
Војводина	0,2458	0,1638	0,148	1,028668
Косово и Метохија	n/a	n/a	n/a	n/a

Извор: Калкулација аутора

Табела 46. Обрачунате вредности индекса за индикаторе фактора људских ресурса

Региони	Становништво радног узраста (15-64)			Високо-образовано становништво			Квалитет наставе у школама		
	Индекс 1	Индекс 2	Ранг	Индекс 1	Индекс 2	Ранг	Индекс 1	Индекс 2	Ранг
Београд	95,34	0,0649	4	320,37	0,5339	2	560,87	0,0252	1
Јужна и Источна Србија	99,11	0,0674	3	320,37	0,5339	4	343,48	0,0154	4
Шумадија и Западна Србија	121,51	0,0827	1	375,29	0,6255	1	382,61	0,0172	3
Војводина	118,81	0,0809	2	320,37	0,5339	3	465,22	0,0209	2
Косово и Метохија	n/a			n/a			n/a		
Аритметичка средина	1193998,75			7,30			100,69		
Стандардна девијација	146935,98			0,60			22,253		
Региони	Буџетски расходи у образовање			Инвестиције у образовање			Квалитет студија на високо-образовним установама		
	Индекс 1	Индекс 2	Ранг	Индекс 1	Индекс 2	Ранг	Индекс 1	Индекс 2	Ранг
Београд	130,00	0,1880	1	118,48	0,6550	2	691,30	0,1815	1
Јужна и Источна Србија	80,87	0,1170	4	95,78	0,5300	3	321,74	0,0845	4
Шумадија и Западна Србија	92,71	0,1340	3	86,67	0,4790	4	365,28	0,0959	3
Војводина	111,02	0,1600	2	130,45	0,7210	1	473,91	0,1244	2
Косово и Метохија	n/a			n/a			n/a		
Аритметичка средина	33376267,50			967764,00			106,4		

Стандардна девијација	6924269,60	180832,69	38,085
-----------------------	------------	-----------	--------

Извор: Калкулација аутора

Људски фактор (ЉДФ) = Становништво радног узраста (15-64) (ЉФ1) + Високо-образовно становништво (ЉФ2) + Буџетски расходи у образовање (ЉФ3) + Инвестиције у образовање (ЉФ4) + **Квалитет наставе у школама (ЉФ5)** + **Квалитет студија на високо-образовним установама (ЉФ6)**

Табела 47. Резултат обрачуна људског фактора

Регион	Становништво радног узраста (15-64)	Високо-образовано становништво	Квалитет наставе у школама	Буџетски расходи у образовање
Београд	0,0649	0,5339	0,0252	0,188
Јужна и Источна Србија	0,0674	0,5339	0,0154	0,117
Шумадија и Западна Србија	0,0827	0,6255	0,0172	0,134
Војводина	0,0809	0,5339	0,0209	0,16
Косово и Метохија	n/a	n/a	n/a	n/a
Регион	Инвестиције у образовање	Квалитет студија на високо-образовним установама	Људски фактор	
Београд	0,655	0,1815	1,6485	
Јужна и Источна Србија	0,53	0,0845	1,3482	
Шумадија и Западна Србија	0,479	0,0959	1,4343	
Војводина	0,721	0,1244	1,6411	
Косово и Метохија	n/a	n/a	n/a	

Извор: Калкулација аутора

Табела 48. Обрачунате вредности индекса за индикаторе фактора иновације

Региони	Број организација које се баве истраживањем и развојем			Број запослених у истраживању и развоју			Издаци за истраживање и развој		
	Индекс 1	Индекс 2	Ранг	Индекс 1	Индекс 2	Ранг	Индекс 1	Индекс 2	Ранг
Београд	256,70	0,4156	1	246,65	0,05400	1	315,63	0,3898	1
Јужна и Источна	54,55	0,08832	3	45,82	0,0100	3	17,41	0,0215	4

Србија									
Шумадија и Западна Србија	51,34	0,08312	4	28,86	0,0063	4	19,82	0,0245	3
Војводина	72,20	0,11689	2	113,45	0,02483	2	81,92	0,1011	2
Косово и Метохија	n/a			n/a			n/a		
Аритметичка средина	67,75			5016,75			6236241,50		
Стандардна девијација	61,76			4567,55			8098440,33		
Региони	Укупан број научних радова			Инвестиције у иновације			Објављени научно-истраживачки радови		
	Индекс 1	Индекс 2	Ранг	Индекс 1	Индекс 2	Ранг	Индекс 1	Индекс 2	Ранг
Београд	311,78	0,1400	1	345,45	0,35767511	1	189,01	0,0480	1
Јужна и Источна Србија	24,85	0,0111	3	43,36	0,01762285	4	133,26	0,0351	2
Шумадија и Западна Србија	22,07	0,0010	4	28,95	0,02997249	3	25,81	0,0068	4
Војводина	76,10	0,0342	2	17,02	0,04489657	2	86,70	0,0228	3
Косово и Метохија	n/a			n/a			n/a		
Аритметичка средина	1758,50			6635785,75			5955,00		
Стандардна девијација	2226,89			9658251,19			3796,68		
Региони	Број пријављених патената			Примена савремене технологије					
	Индекс 1	Индекс 2	Ранг	Индекс 1		Индекс 2		Ранг	
Београд	121,55	0,4548	2	747,83		0,1673		1	
Јужна и Источна Србија	9,35	0,0350	4	295,65		0,0661		4	
Шумадија и Западна Србија	23,37	0,0875	3	395,65		0,0885		3	
Војводина	280,50	1,0496	1	513,04		0,1148		2	
Косово и Метохија	n/a			n/a					
Аритметичка средина	23,25			112,20					

Стандардна девијација	26,72	44,699
-----------------------	-------	--------

Извор: Калкулација аутора

Иновације (ИНО) = Истраживање и развој (ИН1) + Укупан број научних радова (ИН2) + Инвестиције у иновације (ИН3) + Број пријављених патената (ИН4) + Објављени научно-истраживачки радови (ИН5) + **Примена савремене технологије (ИН6)**

- Истраживање и развој (ИН1) = Број организација које се баве истраживањем и развојем (ИН1а) + Број запослених у истраживању и развоју (ИН1б) + Издаци за истраживање и развој (ИН1в)

Табела 49. Резултат обрачуна фактора иновације

Регион	Број организација које се баве истраживањем и развојем	Број запослених у истраживању и развоју	Издаци за истраживање и развој	Укупан број научних радова
Београд	0,4156	0,054	0,3898	0,14
Јужна и Источна Србија	0,08832	0,01	0,0215	0,0111
Шумадија и Западна Србија	0,08312	0,0063	0,0245	0,001
Војводина	0,11689	0,02483	0,1011	0,0342
Косово и Метохија	n/a	n/a	n/a	n/a
Регион	Инвестиције у иновације	Објављени научно-истраживачки радови	Број пријављених патената	Примена савремене технологије
Београд	0,35767511	0,048	0,4548	0,1673
Јужна и Источна Србија	0,01762285	0,0351	0,035	0,0661
Шумадија и Западна Србија	0,02997249	0,0068	0,0875	0,0885
Војводина	0,04489657	0,0228	1,0496	0,1148
Косово и Метохија	n/a	n/a	n/a	n/a
Регион				Фактор иновација
Београд				2,0272
Јужна и Источна Србија				0,2848
Шумадија и Западна Србија				0,3277
Војводина				1,5091
Косово и Метохија				n/a

Извор: Калкулација аутора

Табела 50. Обрачунате вредности индекса за индикаторе гео-природног фактора

Региони	Површина територије			Пољопривредно земљиште			Површина шума		
	Индекс 1	Индекс 2	Ранг	Индекс 1	Индекс 2	Ранг	Индекс 1	Индекс 2	Ранг
Београд	15,76	0,1431	4	18,56	0,0256	4	8,60	0,0178	4
Јужна и Источна Србија	128,81	1,1703	2	128,14	0,1769	3	203,75	0,4216	1
Шумадија и Западна Србија	130,25	1,1834	1	135,70	0,1874	2	197,17	0,4080	2
Војводина	106,17	0,9647	3	152,37	0,2104	1	25,25	0,0522	3
Косово и Метохија	n/a			n/a			n/a		
Аритметичка средина	19367,00			1272876,8			494527,75		
Стандардна девијација	11006,18			724305,18			483247,11		
Региони	Опасни отпад			Укупно испуштене отпадне воде			Укупне воде за снабдевање		
	Индекс 1	Индекс 2	Ранг	Индекс 1	Индекс 2	Ранг	Индекс 1	Индекс 2	Ранг
Београд	0,14	0,0003	1	157,13	0,5496	4	145,67	0,3585	1
Јужна и Источна Србија	433,70	0,8676	4	72,20	0,2525	1	84,87	0,2090	4
Шумадија и Западна Србија	0,5375	0,0011	3	102,94	0,3600	3	108,59	0,2673	2
Војводина	0,41	0,0008	2	102,50	0,3585	2	95,65	0,2354	3
Косово и Метохија	n/a			n/a			n/a		
Аритметичка средина	2507805,00			87916,50			166716,75		
Стандардна девијација	4998986,730			28591,480			40626,33		
Региони	Инвестиције у водоснабдевање и управљање отпадом			Повољност географског положаја			Повољност климатских услова		
	Индекс 1	Индекс 2	Ранг	Индекс 1	Индекс 2	Ранг	Индекс 1	Индекс 2	Ранг
Београд	81,267	0,0144	3	704,35	0,1965	1	456,52	0,0535	2
Јужна и Источна Србија	471,63	0,0838	1	360,87	0,1007	4	400,00	0,04692	4

Шумадија и Западна Србија	167,70	0,0298	2	408,70	0,1140	3	452,17	0,0530	3
Војводина	77,39	0,0137	4	565,22	0,1577	2	491,30	0,0576	1
Косово и Метохија	n/a			n/a			n/a		
Аритметичка средина	6031123,75			117,27			103,50		
Стандардна девијација	5627685,808			35,836			8,524		

Извор: Калкулација аутора

Гео-природни фактор (ГПФ) = Површина територије (ГП1) + Пољопривредно земљиште (ГП2) + Површина шума (ГП3) + **Геоклиматске повољности (ГП4)** - Отпад (ГП5) + Водоснабдевање (ГП6)

- **Геоклиматске повољности (ГП4)** = *Повољност географског положаја (ГП4а) + Повољност климатских услова (ГП4б)*
- Отпад (ГП5) = *Опасни отпад (ГП5а) + Укупно испуштене отпадне воде (ГП5б)*
- Водоснабдевање (ГП6) = *Укупна вода за снабдевање (ГП6а) + Инвестиције у водоснабдевање и управљање отпадом (ГП6б)*

Табела 51. Резултат обрачуна гео-природног фактора

Регион	Површина територије у км	Пољопривредно земљиште	Површина шума	Опасни отпад	Укупно испуштене отпадне воде
Београд	0,1431	0,0256	0,0178	0,0003	0,5496
Јужна и Источна Србија	1,1703	0,1769	0,4216	0,8676	0,2525
Шумадија и Западна Србија	1,1834	0,1874	0,408	0,0011	0,36
Војводина	0,9647	0,2104	0,0522	0,0008	0,3585
Косово и Метохија	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a
Регион	Укупне воде за снабдевање	Инвестиције у водоснабдевање и управљање отпадом	Повољност географског положаја	Повољност климатских услова	Гео-природни фактор
Београд	0,3585	0,0144	0,1965	0,0535	0,2595
Јужна и Источна Србија	0,209	0,0838	0,1007	0,04692	1,0891
Шумадија и Западна	0,2673	0,0298	0,114	0,053	1,8818

Србија					
Војводина	0,2354	0,0137	0,1577	0,0576	1,3324
Косово и Метохија	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a

Извор: Калкулација аутора

Табела 52. Обрачунате вредности индекса за индикаторе социјалног фактора

Региони	Број станова			Вредност стамбене изградње			Распрострањеност корупције		
	Индекс 1	Индекс 2	Ранг	Индекс 1	Индекс 2	Ранг	Индекс 1	Индекс 2	Ранг
Београд	99,14	0,1241	4	179,16	0,0352	1	509,58	0,0279	4
Јужна и Источна Србија	100,36	0,1257	3	46,73	0,0092	4	462,83	0,0253	2
Шумадија и Западна Србија	121,04	0,1516	1	91,99	0,0181	3	313,23	0,0171	1
Војводина	114,24	0,1430	2	116,89	0,0230	2	462,83	0,0253	3
Косово и Метохија	n/a			n/a			n/a		
Аритметичка средина	810896,75			10002091,50			9,35		
Стандардна девијација	79863,09			5082338,467			1,83		
Региони	Просечан мито			Инвестиције у здравствену и социјалну заштита			Буџетски расходи у здравствену и социјалну заштиту		
	Индекс 1	Индекс 2	Ранг	Индекс 1	Индекс 2	Ранг	Индекс 1	Индекс 2	Ранг
Београд	942,24	0,0733	4	128,11	0,0731	2	138,45	0,1187	1
Јужна и Источна Србија	263,81	0,0205	3	58,84	0,0336	3	81,31	0,0697	4
Шумадија и Западна Србија	155,66	0,0121	1	53,50	0,0305	4	91,28	0,0782	3
Војводина	271,96	0,0211	2	187,33	0,1069	1	109,10	0,0943	2
Косово и Метохија	n/a			n/a			n/a		
Аритметичка средина	14588,25			2953906,25			48881680,50		
Стандардна девијација	12852,06			1752695,20			11665158,51		
Региони	Број лекара			Број стоматолога			Број фармацеута		

	Индекс 1	Индекс 2	Ранг	Индекс 1	Индекс 2	Ранг	Индекс 1	Индекс 2	Ранг
Београд	125,35	0,0226	1	96,96	0,0207	4	139,74	0,0131	1
Јужна и Источна Србија	103,84	0,0187	3	119,07	0,0254	1	86,40	0,0081	4
Шумадија и Западна Србија	106,04	0,0191	2	108,59	0,0231	3	109,656	0,0103	2
Војводина	99,55	0,0179	4	110,15	0,0235	2	98,99	0,0090	3
Косово и Метохија	n/a			n/a			n/a		
Аритметичка средина	5275,75			560,50			509,50		
Стандардна девијација	554,48			46,83			106,74		

Извор: Калкулација аутора

Социјални фактор (СЦФ) = Број станова (СФ1) + Вредност стамбене изградње (СФ2) - Корупција (СФ3) + Инвестиције у здравствену и социјалну заштиту (СФ4) + Буџетски расходи у здравствену и социјалну заштиту (СФ5) + Број медицинског особља (СФ6)

- Корупција (СФ3) = *Распрострањеност корупције (СФ3а) + Просечан мито у РСД (СФ3б)*
- Број медицинског особља (СФ6) = *Број лекара и стоматолога (СФ6а) + Број фармацеута (СФ6б)*

Табела 53. Резултат обрачуна индикатора социјалног фактора у Ексел-у

Регион	Укупан број станова	Вредност стамб. изградње	Распрострањеност корупције	Просечан мито у РСД	Инвестиције у здравствену и социјалну заштиту
Београд	0,1241	0,0352	0,02787	0,0733	0,0731
Јужна и Источна Србија	0,1257	0,0092	0,02531	0,0205	0,0336
Шумадија и Западна Србија	0,1516	0,0181	0,01713	0,0121	0,0305
Војводина	0,143	0,023	0,02531	0,0211	0,1069
Косово и Метохија	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a
Регион	Буџетски расходи у здравствену и социјалну заштиту	Броје лекара	Број стоматолога	Број фармацеута	Социјални фактор

Београд	0,1187	0,0226	0,0207	0,0131	0,30633
Јужна и Источна Србија	0,0697	0,0187	0,0254	0,0081	0,24459
Шумадија и Западна Србија	0,0782	0,0191	0,0231	0,0103	0,30167
Војводина	0,0943	0,0179	0,0235	0,009	0,37119
Косово и Метохија	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a

Извор: Калкулација аутора

Табела 54. Обрачунате вредности индекса за индикаторе фактора култура и туризам

Региони	Број биоскопа			Број позоришта			Број библиотека		
	Индекс 1	Индекс 2	Ранг	Индекс 1	Индекс 2	Ранг	Индекс 1	Индекс 2	Ранг
Београд	69,01	0,0790	4	127,25	0,0441	1	105,77	0,0089	2
Јужна и Источна Србија	117,32	0,134	2	106,04	0,0367	3	86,07	0,0072	4
Шумадија и Западна Србија	141,48	0,1619	1	111,35	0,0386	2	97,07	0,0081	3
Војводина	106,97	0,1224	3	90,14	0,0312	4	135,76	0,0113	1
Косово и Метохија	n/a			n/a			n/a		
Аритметичка средина	31,50			20,50			598,25		
Стандардна девијација	8,74			2,89			120,08		
Региони	Издате публикације			Расходи за уметност и рекреацију			Број туриста		
	Индекс 1	Индекс 2	Ранг	Индекс 1	Индекс 2	Ранг	Индекс 1	Индекс 2	Ранг
Београд	289,23	0,0956	1	167,40	0,0974	1	134,41	0,7383	2
Јужна и Источна Србија	22,30	0,0074	4	66,57	0,0387	4	61,25	0,4680	4
Шумадија и Западна Србија	31,42	0,0104	3	72,76	0,0423	3	144,13	0,7917	1
Војводина	79,40	0,0262	2	122,28	0,0712	2	85,20	0,3365	3
Косово и Метохија	n/a			n/a			n/a		
Аритметичка средина	2557,25			3902353,00			488887,00		
Стандардна девијација	3026,58			1717943,13			182045,43		

Региони	Укупно ноћење туриста		
	Индекс 1	Индекс 2	Ранг
Београд	89,46	0,10	3
Јужна и Источна Србија	179,64	0,20	1
Шумадија и Западна Србија	170,58	0,19	2
Војводина	52,02	0,06	4
Косово и Метохија	n/a		
Аритметичка средина	1813278,00		
Стандардна девијација	918678,26		

Извор: Калкулација аутора

Култура и туризам (КУТ) = Број биоскопа (КТ1) + Број позоришта (КТ2) + Број библиотека (КТ3) + Издате публикације (КТ4) + Расходи за уметност и рекреацију (КТ5) + Туризам (КТ6)

- Туризам (КТ6) = Број туриста (КТ6а) + Укупно ноћење туриста (КТ6б)

Табела 55. Резултат обрачуна индикатора фактора култура и туризам

Регион	Број биоскопа	Број позоришта	Број библиотека	Издате публикације
Београд	0,079	0,0441	0,0089	0,0956
Јужна и Источна Србија	0,134	0,0367	0,0072	0,0074
Шумадија и Западна Србија	0,1619	0,0386	0,0081	0,0104
Војводина	0,1224	0,0312	0,0113	0,0262
Косово и Метохија	n/a	n/a	n/a	n/a
Регион	Расходи за уметност и рекреацију	Број туриста	Укупно ноћење туриста	Фактор Култура и туризам
Београд	0,0974	0,7383	0,1	1,1633
Јужна и Источна Србија	0,0387	0,468	0,2	0,892
Шумадија и Западна Србија	0,0423	0,7917	0,19	2,0553
Војводина	0,0712	0,3365	0,06	0,6588
Косово и Метохија	n/a	n/a	n/a	n/a

Извор: Калкулација аутора

Табела 56. Обрачунате вредности индекса за индикаторе фактора неформалне институције и заштита својине

Региони	Поверење у политичаре			Поверење у пословне институције			Сигурност својине		
	Индекс 1	Индекс 2	Ранг	Индекс 1	Индекс 2	Ранг	Индекс 1	Индекс 2	Ранг
Београд	352,17	0,1075	4	434,78	0,4171	1	400	0,1449	2
Јужна и Источна Србија	373,91	0,1141	2	330,43	0,3170	4	382,61	0,1386	4
Шумадија и Западна Србија	386,96	0,1181	1	373,91	0,3587	3	386,96	0,1401	3
Војводина	369,56	0,11284	3	404,35	0,3879	2	408,70	0,1480	1
Косово и Метохија	n/a			n/a			n/a		
Аритметичка средина	85,35			88,94			90,87		
Стандардна девијација	3,275			10,423			2,761		
Региони	Удео сиве економије у пословним активностима			Независност судства			Атрактивност пословног амбијента		
	Индекс 1	Индекс 2	Ранг	Индекс 1	Индекс 2	Ранг	Индекс 1	Индекс 2	Ранг
Београд	447,83	0,5028	4	365,22	0,7278	2	843,48	0,1524	1
Јужна и Источна Србија	404,35	0,4540	3	321,74	0,6412	4	282,61	0,0510	4
Шумадија и Западна Србија	378,26	0,4247	2	343,48	0,6845	3	408,70	0,0738	3
Војводина	360,87	0,4052	1	373,91	0,7451	1	547,83	0,0990	2
Косово и Метохија	n/a			n/a			n/a		
Аритметичка средина	91,63			80,79			119,71		
Стандардна девијација	8,906			5,018			55,337		
Региони	Квалитет услуга државе								
	Индекс 1			Индекс 2			Ранг		
Београд	530,43			0,2584			1		
Јужна и Источна Србија	317,39			0,1546			4		

Шумадија и Западна Србија	382,61	0,1864	3
Војводина	426,09	0,2075	2
Косово и Метохија	n/a	n/a	n/a
Аритметичка средина	95,13		
Стандардна девијација	20,531		

Извор: Калкулација аутора

Неформалне институције и заштита својине (НФИ) = Поверење (НИ1) + Квалитет услуга државе (НИ2) + Сигурност својине (НИ3) - Удео сиве економије у пословним активностима (НИ4) + Независност судства (НИ5) + Атрактивност пословног амбијента (НИ6)

- **Поверење (НИ1) = Поверење у политичаре (НИ1а) + Поверење у пословне институције (НИ1б)**

Табела 57. Резултат обрачуна индикатора фактора неформалне институције и заштита својине

Регион	Поверење у политичаре	Поверење у пословне институције	Сигурност својине	Удео сиве економије у пословним активностима
Београд	0,1075	0,4171	0,1449	0,5028
Јужна и Источна Србија	0,1141	0,317	0,1386	0,454
Шумадија и Западна Србија	0,1181	0,3587	0,1401	0,4247
Војводина	0,11284	0,3879	0,148	0,4052
Косово и Метохија	n/a	n/a	n/a	n/a
Регион	Независност судства	Атрактивност пословног амбијента	Квалитет услуга државе	Фактор неформалне институције и заштита својине
Београд	0,7278	0,1524	0,2584	1,3053
Јужна и Источна Србија	0,6412	0,051	0,1546	0,9625
Шумадија и Западна Србија	0,6845	0,0738	0,1864	1,1369

Војводина	0,7451	0,099	0,2075	1,2951
Косово и Метохија	n/a	n/a	n/a	n/a

Извор: Калкулација аутора

4.4.3.1. Резултат мерења индекса регионалне конкурентности

Индекс регионалне конкурентности (ИРК) = Економски фактор (ЕКФ) + Инфраструктура (ИНФ) + Иновације (ИНО) + Људски фактор (ЉДФ) + Гео-природни фактор (ГПФ) + Социјални фактор (СЦФ) + Неформалне институције и заштита својине(НФИ) + Култура и туризам (КУТ)

Табела 58. Резултати мерења фактора регионалне конкурентности региона у Србији

Регион	Економски фактор	Фактор инфраструктуре	Људски фактор	Фактор иновација	Гео-природни фактор	Социјални фактор	Фактор култура и туризам	Фактор неформалне институције и заштита својине
Београд	2,1274 (I)	1,74832 (I)	1,6485 (I)	2,0272 (I)	0,2595 (IV)	0,30633 (II)	1,1633 (II)	1,3053 (I)
Јужна и Источна Србија	1,349 (IV)	0,920678 (IV)	1,3482 (IV)	0,2848 (IV)	1,0891 (III)	0,24459 (IV)	0,892 (III)	0,9625 (IV)
Шумадија и Западна Србија	1,3975 (III)	1,219044 (II)	1,4343 (III)	0,3277 (III)	1,8818 (I)	0,30167 (III)	2,0553 (I)	1,1369 (III)
Војводина	1,4945 (II)	1,028668 (III)	1,6411 (II)	1,5091 (II)	1,3324 (II)	0,37119 (I)	0,6588 (IV)	1,2951 (II)
Косово и Метохија	n/a (V)	n/a (V)	n/a (V)	n/a (V)	n/a (V)	n/a (V)	n/a (V)	n/a (V)

Извор: Аутор

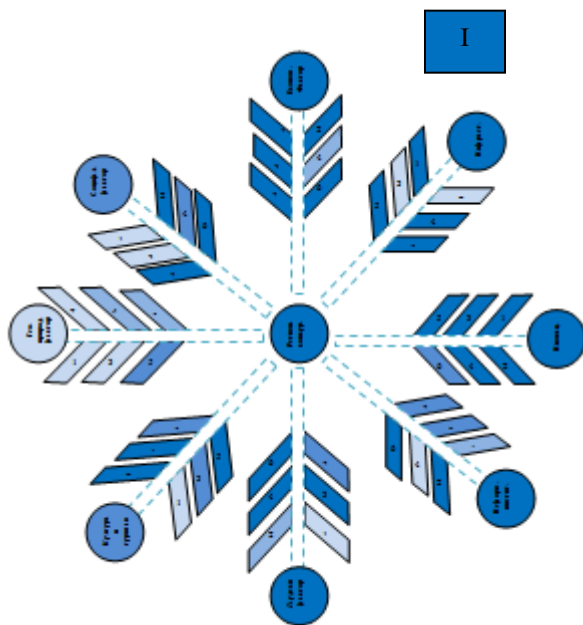
Табела 59. Индекс регионалне конкурентности региона у Србији

Регион	Индекс регионалне конкурентности	Ранг	
Београд	10,59	1	I
Јужна и Источна Србија	7,14	4	IV
Шумадија и Западна Србија	9,71	2	II
Војводина	9,33	3	III
Косово и Метохија	n/a	n/a	V

Извор: Аутор

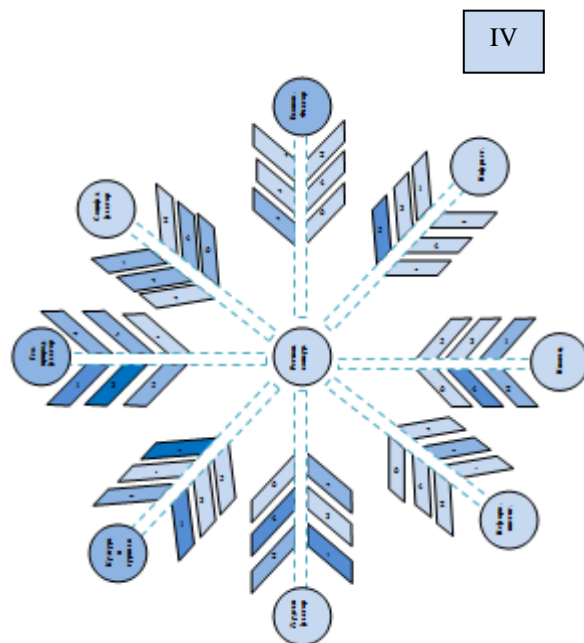
4.5. Пахуље регионалне конкурентности

Слика 62. Конкурентност региона Београд

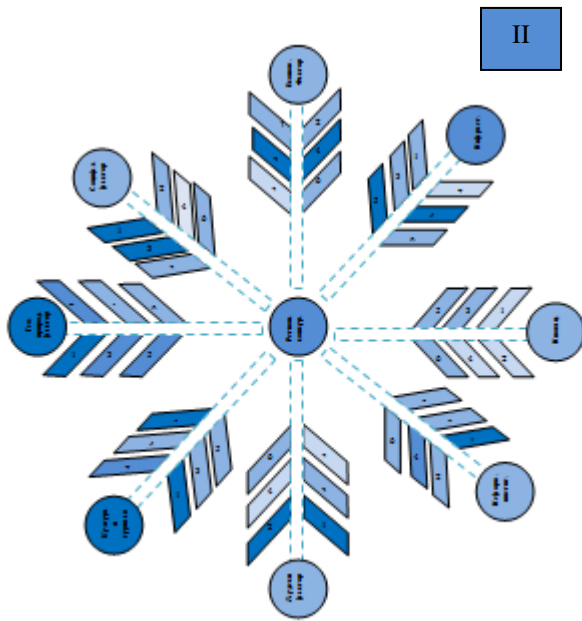
Извор: Аутор

Слика 63. Конкурентност региона Јужна и Источна Србија

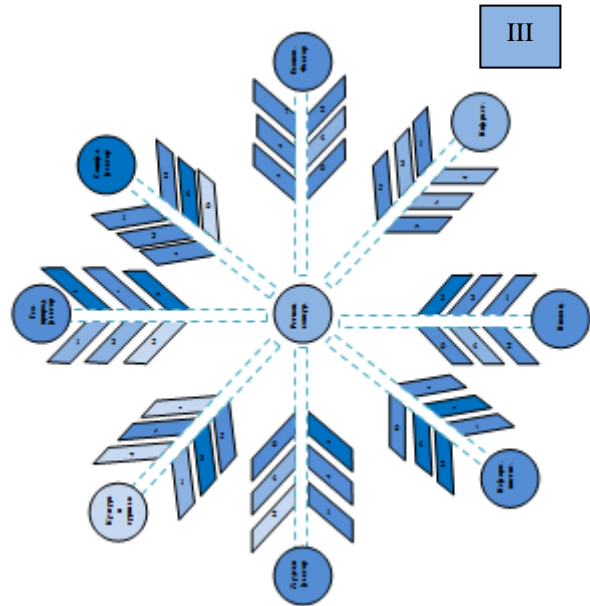

Извор: Аутор

Слика 64. Конкурентност региона Шумадија и Западна Србија   Слика 65. Конкурентност региона Војводина

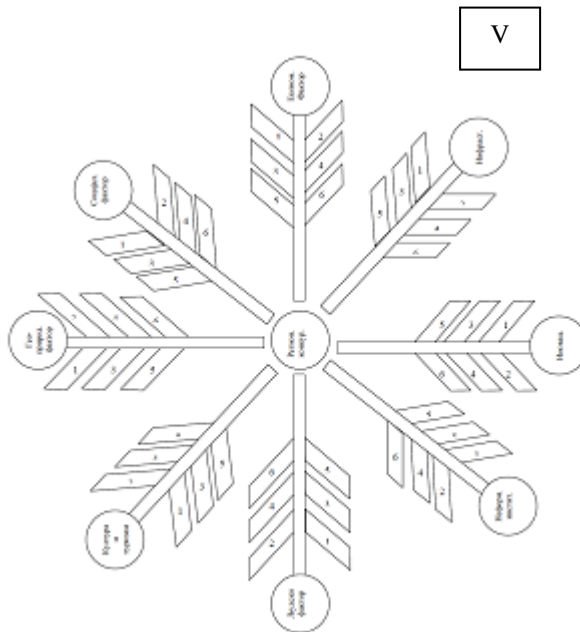

Извор: Аутор

Извор: Аутор

Слика 66. Конкурентност региона Косово и Метохија

Извор: Аутор

5. Резултати истраживања и емпиријска анализа конкурентности региона у Србији

5.1. Анализа резултата истраживања регионалне конкурентности

5.1.1. Анализа индекса (ИРК) и фактора регионалне конкурентности

Резултати мерења фактора конкурентности региона у Србији, показали су да рангови, кретање и интензитети фактора регионалне конкурентности, у потпуности показују склад перцептивних и квантитавних података. Добијене вредности индекса (ИРК) потврђују да су субјективна очекивања, пре анализе фактора, била реална. Пре саме обраде бројних података и креирања индекса, очекивало се да је регион Београда најконкурентнији (ранг I), а да је регион Јужне и Источне Србије најмање конкурентан (ранг IV), међу мереним регионима. Регион Шумадије и Западне Србије и Регион Војводине, налазе се између (ранг II и III респективно). Конкурентност региона Косова и Метохије није било могуће измерити, јер не постоје доступни подаци за већину индикатора, мада се логички може закључити да је овај регион најмање конкурентан у односу на све регионе. Због ових чињеница, регион Косова и Метохије има ранг V и није обележен нијансом плаве боје (не постоје подаци). Када је у питању ранг региона, ИРК није показао значајна одступања од субјективног мишљења. Може се рећи, да је рангирање било најзначајније у позиционирању региона Шумадије и Западне Србије (II) и региона Војводине (III), јер ови региони имају сличну регионалну конкурентност. На крају, ни бројни експерти се не би могли сложити који је од ова два региона конкурентнији, док се не измере и анализирају бројни индикатори.

Због тога, квалитативна страна ИРК, тј. математичко-статистичка, даје одговор на два важна питања: 1. Који ранг имају региони? и 2) Какве су разлике у висини конкурентности међу регионима? Управо прво питање даје одговор на недоумицу ранга региона Шумадије и Западне Србије и ранга региона Војводине. Разлика у нивоу регионалне конкурентности ова два региона је веома мала (регион Шумадије и Западне

Србије има вредност ИРК - 9,71, док регион Војводине има вредност ИРК - 9,33), али довољна да се одреди ранг регионалне конкурентности.

Табела 60. Фактори регионалне конкурентности, према рангу ИРК

Београд	Јужна и Источна Србија	Шумадија и Западна Србија	Војводина	Косово и Метохија
Економски фактор (I)	Гео-природни фактор (III)	Гео-природни фактор (I)	Социјални фактор (I)	Економски фактор (V)
Фактор инфраструктуре (I)	Фактор култура и туризам (III)	Фактор култура и туризам (I)	Економски фактор (II)	Фактор инфраструктуре (V)
Људски фактор (I)	Економски фактор (IV)	Фактор инфраструктуре (II)	Људски фактор (II)	Људски фактор (V)
Фактор иновација (I)	Фактор инфраструктуре (IV)	Економски фактор (III)	Фактор иновација (II)	Фактор иновација (V)
Фактор неформалне институције и заштита својине (I)	Људски фактор (IV)	Људски фактор (III)	Гео-природни фактор (II)	Гео-природни фактор (V)
Социјални фактор (II)	Фактор иновација (IV)	Фактор иновација (III)	Фактор неформалне институције и заштита својине (II)	Социјални фактор (V)
Фактор култура и туризам (II)	Социјални фактор (IV)	Социјални фактор (III)	Фактор инфраструктуре (III)	Фактор култура и туризам (V)
Гео-природни фактор (IV)	Фактор неформалне институције и заштита својине (IV)	Фактор неформалне институције и заштита својине (III)	Фактор култура и туризам (IV)	Фактор неформалне институције и заштита својине (V)

Извор: Аутор

Квалитативна страна ИРК даје одговор на питање разлика у висини конкурентности међу регионима у Србији. Регион Београда има вредност ИРК - 10,59 и показује да је далеко конкурентнији од региона Јужне и Источне Србије са вредношћу ИРК - 7,14. Процентуално посматрано, Београд је конкурентнији од региона Јужне и Источне Србије за 67,42 %. У односу на регион Шумадије и Западне Србије и регион Војводине,

Београд је конкурентнији за 8,31 и 11,89 % респективно, када се процентуално упореде разлике у висини ИРК. Разлике између регионалне конкурентности Шумадије и Западне Србије и Војводине су веома мале. Регион Шумадије и Западне Србије конкурентнији је у односу на регион Војводине за 3,91 % , када се посматра разлика у нивоима ИРК.

Мерењем фактора регионалне конкурентности, региони су показали очекиване резултате. Регион Београда је најконкурентнији у већини фактора: економски, инфраструктура, људски, иновације и неформалне институције и заштита својине; док је најмање конкурентан у гео-природном фактору. Регион Јужне и Источне Србије остварује најниже вредности у готово свим факторима, где су најлошије позиционирани фактори: економски, инфраструктуре, неформалне институције и заштита својине, иновације, људски и социјални фактор. Регион Шумадије и Западне Србије остварује најбољу конкурентност у гео-природном фактору и култури и туризму, док је у осталим факторима средње позициониран. Регион Војводине је највише конкурентан у социјалном фактору, најмање у фактору културе и туризма, док је за остале факторе средње рангиран.

5.1.2. Корелациона анализа индикатора регионалне конкурентности

Корелациона анализа има циљ да прикаже повезаност између променљивих вредности. Односно, да ли постоји зависност индикатора регионалне конкурентности. Вредност корелације утврђује се мерењем коефицијента корелације, који представља нумеричку вредност степена повезаности између две променљиве појаве, тј. степена повезаности два индикатора. Ова вредност се креће од +1 до -1. Приликом анализе индикатора, употребљен је Пирсонов коефицијент прости линеарне корелације, који има највећу статистичку снагу.

Корелациона анализа не спроводи се ради утврђивања зависности свих индикатора, већ само оних индикатора (тј. парова индикатора) за који постоји смисао или значај мерења. На пример, било би апсурдно мерити корелациону зависност парова индикатора укупне воде за снабдевање и броја библиотека или квалитет железнице и број биоскопа. Због тога, приликом ове анализе, мерене су корелације само најзначајнијих парова индикатора.

БДП региона има скоро савршену позитивну корелацију са индикатором Број привредних друштава у региону, скоро целу јединицу. Пирсонов коефицијент од 0,998 говори, да повећање броја привредних друштава увек утиче на повећање БДП-а тог региона. Слично је и са индикатором Број запослених у региону. Иако је овај индикатор у незнатно мањој корелацији са индикатором БДП-а, корелација је позитивна и веома јака. То значи да раст запослености у неком региону има велики утицај на раст БДП-а. Инвестиције у основна средства имају средње-позитивну корелацију. Раст инвестиција, свакако утиче на раст БДП-а, али не у мери коју имају привредна друштва и број запослених. Индикатор који се односи на број предузетника у региону, слабо је корелиран са индикатором БДП-а, што значи да у мањој мери утичу на његов раст. Корелациона анализа ових индикатора показала је логичке, очекиване резултате.

Табела 61. Корелација БДП-а региона са основним економским индикаторима, према Пирсоновом коефицијенту корелације

	Број привредних друштава у региону	Број запослених у региону	Инвестиције у основна средства	Број предузетника у региону
БДП региона	0,998	0,981	0,726	0,391

Извор: Аутор

Када је у питању индикатор запослености, јака позитивна корелација је са индикатором буџетски расходи у образовање. Ова веза говори, да што-веће улагање државе у образовање, утиче на раст запослености. Инвестиције у образовање имају нешто мању позитивну корелацију, средње-позитивну, али свакако утичу на раст запослености. Ова два индикатора имају очекивану корелацију за бројем запослених у региону. Ипак, изненађујућа је веза индикатора становништво радног узраста и високо образовно становништво са индикатором запослености. Не само да је занемарљива њихова корелациона зависност, већ је и негативна. Пирсонов коефицијент показује да ови индикатори готово немају никакав утицај на запосленост, или занемарљиво утичу на раст запослености (када њихове вредности падају).

Табела 62. Корелација запослености у регионима са основним индикаторима људског капитала, према Пирсоновом коефицијенту корелације

	Становништво радног узраста (16-64)	Високо образовно становништво	Буџетски расходи у образовање	Инвестиције у образовање
Број запослених у региону	- 0,177	- 0,197	0,988	0,631

Извор: Аутор

Корелациона анализа индикатора пословног окружења дала је очекиване резултате. Јака позитивна корелација квалитета услуга државе, атрактивности пословног амбијента и раширености кластера, указује на велики значај ових индикатора и њихову савршено-позитивну корелациону зависност. У анализи индикатора раширеност кластера и атрактивност пословног амбијента, Пирсонов коефицијент је чак максимално позитиван (1). Јаку позитивну зависност са овим индикаторима имају и повезаност ваздушног саобраћаја са иностранством и независност судства, али у мало мањој мери. Сигурност својине и удео сиве економије у пословним активностима имају средње позитивну и слабу позитивну корелацију са индикаторима пословног окружења, респективно.

Табела 63. Корелација основних индикатора пословног окружења, према Пирсоновом коефицијенту корелације

	Раширеност кластера	Повезаност ваздушног саобраћаја са иностранством	Удео сиве економије у пословним активностима	Независност судства	Атрактивност пословног амбијента	Сигурност својине
Квалитет услуга државе	0,994	0,827	0,527	0,801	0,996	0,608
	Раширеност кластера	Повезаност ваздушног саобраћаја са иностранством	Удео сиве економије у пословним активностима	Независност судства	Сигурност својине	Квалитет услуга државе
Атрактивност пословног амбијента	1,000	0,862	0,581	0,772	0,602	0,996

Извор: Аутор

Иновације имају снажан утицај на раст БДП-а региона и на креирање и раст кластера. Јака позитивна корелација индикатора иновација управо потврђује ову везу. Готово сви индикатори иновација су показали високе позитивне вредности Пирсоновог коефицијента (преко 0,9) осим индикатора број пријављених патената и објављени научно-истраживачки радови, који имају слабију позитивну корелацију. Поверење има снажну позитивну корелацију са БДП-ом. Високо-позитивна вредност коефицијента говори да, што је веће поверење у пословне институције, већи је и БДП.

Табела 64. Корелација основних индикатора иновација и неформалних институција, према Пирсоновом коефицијенту корелације

	Број организација које се баве истраживањем и развојем	Издаци за истраживање и развој	Инвестиције у иновације	Број пријављених патената	Раширеност кластера	Поверење у пословне институције
БДП региона	0,934	0,967	0,932	0,452	0,999	0,947
	Број запослених у истраживању и развоју	Издаци за истраживање и развој	Укупан број научних радова	Објављени научно-истраживачки радови	Инвестиције у иновације	Број пријављених патената
Раширеност кластера	0,961	0,957	0,947	0,580	0,918	0,482

Извор: Аутор

Туризам има веома слабу корелацију са индикаторима инфраструктуре. Мале позитивне вредности показују занемарљив утицај. Укупне воде за снабдевање имају средње-позитивну корелацију са туризмом, а корупција слабу негативну. Код социјалног фактора, највећа позитивна корелација је између индикатора инвестиције у водоснабдевање и управљање отпадним водама и количине опасног отпада у региону. Са осталим индикаторима, количина опасног отпада има слабу или средњу негативну корелацију, што је и очекивано.

Табела 65. Корелација основних индикатора социјалног фактора и туризма, према Пирсоновом коефицијенту корелације

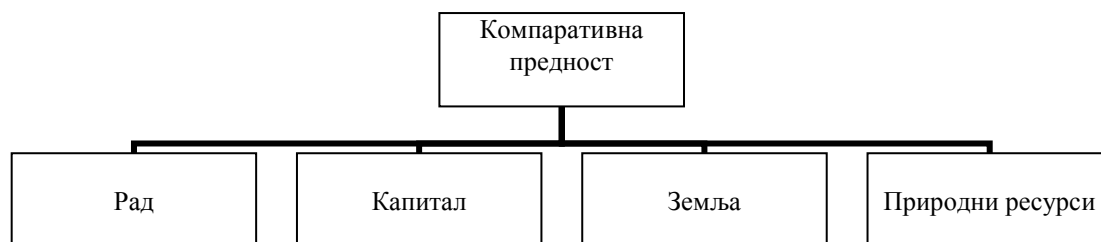
	Укупне воде за снабдевање	Инвестиције у водоснабдевање и управљање отпадним водама	Број станова	Број туриста	Просечна нето зарада у региону
Количина опасног отпада у региону	- 0,600	0,975	- 0,518	- 0,355	- 0,424
	Укупне воде за снабдевање	Број станова	Распрострањеност корупције	Дужина савременог коловоза	Квалитет железнице
Број туриста	0,676	0,098	- 0,429	0,234	0,254

Извор: Аутор

5.2. Конкурентска VS компаративна предност

Традиционално, у економији појам компаративних предности има корене у Рикардовим теоријама и преформулацији модернијег облика Хекшер-Олинове теореме. Концепт компаративне предности односи се на оне земље, које кроз специјализацију могу имати користи од трговине, чак и ако немају апсолутну предност. Према теорији компаративних предности, трговина одражава разлике у факторској расположивости различитих земаља (земљиште, радна снага, природни ресурси и капитал). Привреде остварују компаративну предност тако што производе у оним гранама у којима је факторска расположивост већа, тј. производе оне производе у којима су расположиви фактори интензивнији.

Слика 67. Фактори компаративне предности

Извор: Аутор

Главни допринос од стране класичне и нео-класичне теорије потиче из концепта компаративних предности. Компаративна предност нам говори о оним активностима раста конкурентности, у којима земља може да успешно ангажује оно што поседује - у зависности од модела: наслеђене факторе, технологију, ниво економског развоја, локална структура тражње. Међутим, у нео-класичном моделу, савршена конкуренција и систем међународне слободне трговине, резултирају изједначавањем факторских цена. Две кључне теме конкурентности у макро-економској литератури, везане су за: економски раст и међународну трговину. Конкурентност постаје више разумљив концепт када користимо економске моделе, укључујући економију обима, несавршене информације, несавршену конкуренцију и предузетнички иновације. Такви најпознатији моделу су: модел ендеогеног раста и нове теорије трговине. Уклањањем претпоставке савршене конкуренције, пажња се усмерава на питање односа између тржишне структуре и конкурентности (European Commission, 2003). Осим тога, ако се конкурентност посматра као облик *rent seeking* (трагање за рентом) активности, онда постоји очигледан однос између тржишне концентрације и монополске моћи. Cohen (1994) констатује „*ништа не генерише више додату вредност по раднику, него монопол*“.

Концепт компаративних предности има своја ограничења. Пре свега, ради се о статичком концепту заснованом на наслеђеној факторској расположивости и најчешће се карактерише опадајућим приносима. Ипак, компаративна предност базирана на расположивошћу фактора производње има интуитивну привлачност за многе владе и сигурно је одиграла значајну улогу у одређивању трговинских политика у многим индустријама (Kitson et al., 2004, str. 992). Многе владе базирају своју политику конкуренције управо према расположивости својих фактора, јер верују да могу да мењају предност фактора кроз различите облике деловања, посебно променом трошкова фактора⁸¹.

Последњих 30 година, показало се да компаративна предност базирана на производним факторима није довољна да објасни обрасце трговине. Место заузима нова парадигма - *конкурентска предност*. Ово је значило да нације могу развијати и побољшати своју конкурентску позицију, тј. нису само условљене наслеђеним факторима, а веома често

---

⁸¹ Кроз смањење каматних стопа, девалвације валуте, субвенције, извозне кредите, итд.

компаративни фактори нису ни довољни да би се побољшала конкурентска позиција. Конкурентска предност се фокусира на оне карактеристике једне нације, који пружају могућност да фирме створе и одрже конкурентску предност у појединим областима. Michael Porter, један од највећих аутора који се бави овом проблематиком, рекао је:

Према Porter-у (1992), смисао концепта конкурентности је продуктивност. Основни циљ сваке нације је да произведе висок и растући животни стандард својих грађана. Способност, да се конкурентност постигне, зависи од продуктивности употребе ресурса, а не само од њихове расположивости. Растући животни стандард зависи од капацитета фирми једне нације, да се постигне висок ниво продуктивности и да се та продуктивност током времена повећава. Одрживи раст продуктивности захтева да се привреда непрестано унапређује. Krugman има потпуно другачији став и сматра да је безначајно објашњавати сам појам конкурентности, јер је то само друго име за продуктивност.

Конкурентска предност или фокус на постизању веће продуктивности, разматра се у многим развијеним земљама. У САД, највећа истраживања спроводе: Porter (2001a, b); Council on Competitiveness (2001). У Британији: Department of Trade and Industry (1998, 2003a, b, c, 2004); H. M. Treasury (2000, 2001, 2003); Brown (2001). У Европи: European Commission (2003, 2007, 2010, 2011); O'Mahony & Van Ark (2003); Sapir et al. (2004); Kitson et al. (2004). Porter-ов приступ има јако велики значај у многим истраживањима које се спроводе, а од посебног интереса је његов аргумент - *да се конкурентска предност ствара и одржава кроз локализоване процесе* (Porter, 1990)⁸².

Карактеристике региона у Србији, као и целе привреде Србије јесу наслеђена факторска расположивост и конкурентност заснована на теоријама Хекшер-Олина и „слабијој варијанти“ теорије модела ендогеног раста. Готово деценијама у Србији конкурентност се градила на основу факторске расположивости и ценама ових фактора. Конкурентност заснована на јефтиној радној снази, расположивом земљом и природним ресурсима, представља типичан пример компаративних предности. Касније, од 2000-их, улази страни капитал, јача тржишна концентрација и монополска моћ одређених сегмената привреде, што је осим компаративних предности, назначило и

---

⁸² Цитат преузет из Kitson et al., 2004, стр. 993.

присуство модела ендогеног раста. Одсуство стратегије и савремене политике конкуренције, као и жеље претходних влада да базирају своју политику конкурентности према расположивости фактора, утицало је да конкурентност Србије и њених региона, карактеришу опадајући приноси и предност у трошковима фактора. Данас, немамо више ни предност у трошковима фактора, јер без иновација и савремене технологије, не може се градити ни компаративна предност.

Може се тачније рећи, да компаративна предност више ни не постоји. Ако се позовемо на Рикардову теорију, Хекшер-Олинову теорему или чак на новије расправе о компаративним предностима (Kitson et al, 2004), можемо закључити да је немогуће остварити предност у међународној трговини засновану на расположивости фактора, уколико се не примењују савремена технологија и иновације. Уколико нека држава или регион располаже овим факторима, а цена њихове експлатације је висока, онда те државе или региони немају компаративну предност. Употребом савремене технологије, развојем иновација и новим технолошким процесима, утицало би се на стварање веће продуктивности, што значи да би трошкови ових фактора били нижи. Таква држава или регион, могле би да остваре већу предност у односу на оне државе или регионе које би увозиле ове факторе (као најмање, предност трошкова транспорта и осигурања, ако се претпостави да би остали трошкови били исти). С друге стране, ово више нису карактеристике компаративних, већ конкурентских предности. Због свега реченог, смисао је говорити само о конкурентској предности, тј. о предности базираној на продуктивности (Krugman, 1990; Porter, 1992, 2001a, b; O'Mahony & Van Ark, 2003; Sapir et al., 2004); Kitson et al., 2004).

Анализирајући резултате мерења конкурентности региона у Србији, јасно је, да је регион Београда боље позициониран у односу на све остале регионе, према факторима и индикаторима конкурентских предности. Као прворангирани, са највећим вредностим фактора иновација, неформалних институција и заштите својине, квалитета инфраструктуре и економским фактором, Београд сигурно има и највећу конкурентску предност. Најбоље резултате остварује и код људског фактора, који је обележје компаративних предности. У односу на гео-природни фактор, Београд је последње рангиран. Регион Јужне и Источне Србије остварио је најлошије вредности у готово свим факторима, те нема смисла говорити о било-каквој предности овог региона. Од свих мерених фактора, овај регион остварује најбоље резултате, само у гео-природном

фактору. Регион Шумадије и Западне Србије остварује своје најбоље резултате у компаративним предностима (прва позиција у гео-природном фактору), али је трећепласиран у факторима конкурентских предности. Војводина, је одмах иза овог региона у позицији гео-природног фактора, али с друге стране, има развијеније све факторе конкурентских предности. На крају, ни сам регион Београда, највероватније не би био конкурентан у односу на многе друге регионе у Европи (у оквиру НТСЈ 2 критеријума). Конкурентска предност коју има Регион Београд, значајна је само у односу на друге регионе у Србији, а његова конкурентска снага у односу на европске регионе може се видети само уз нека будућа истраживања и компаративне анализе.

5.3. Институционална подршка регионалном развоју

5.3.1. Осврт на проблем регионалног развоја

Проблем неуједначеног регионалног развоја представља једну од основних, суштинских и неспорних карактеристика српске економије. Овај комплексни проблем може бити сагледан са различитих аспеката од којих су најзначајнији: 1) каузални аспект, који има за циљ откривање, дефинисање и класификацију узрока који су довели до самог проблема регионалног развоја; 2) манифестационо-феноменолошки аспект, који има за циљ утврђивање актуелног стања и мерење стварних диспартитета у регионалном развоју; 3) економско-политички аспект, под којим се подразумева анализа различитих инструмената и мера макроекономског и микроекономског карактера које се предузимају ради подстицаја неразвијених региона, паралелно са анализом њихове ефикасности у отклањању уоченог проблема; 4) институционални аспект, који је усмерен на оцену законског и институционалног оквира за превазилажење неуједначеног регионалног развоја; при томе, институционална подршка се може сагледати како на националном, тако и на међународном нивоу. Сасвим је јасно да су трећи и четврти аспект посматрања међусобно чврсто повезани и условљени, с обзиром да се економско-политички инструменти и мере у циљу уједначавања регионалног развоја могу предузимати само у оквиру датог законског и институционог оквира.

С обзиром да неуједначен регионални развој представља један од кључних проблема у развоју многих савремених економија, у научним круговима овом питању посвећена је

велика пажња. На самом почетку, неопходно је јасно истаћи да питања превазилажења неуједначеног регионалног развоја задиру у саму суштину доктринарног става о развоју савремених економија који се, суштински посматрано, своди на избор између интервенционистичког и неолибералног приступа. У том смислу, профил институционалног оквира, као и сет расположивих економско-политичких инструмената и мера, нужно је условљен изабраним макроекономским системом. Проблеми превазилажења неуједначеног регионалног развоја посебно су осетљиви у транзиционим економијама каква је и економија Србије, с обзиром на динамику промена у макроекономском систему усмереним на потпуни прелаз ка тржишном начину функционисања, који је праћен крупним променама законског и институционалног оквира.

Наслеђени регионални диспаритети српске економије из периода социјалистичког система додатно су заострени у условима транзиционих промена, што проблем неуједначеног регионалног развоја чини посебно тешким. Посебно су забрињавајући подаци да се, упркос предузимања одређених инструмената и мера економске политике (пре свега микро-економског карактера), ови проблеми не смањују већ, напротив, повећавају. Управо из ових разлога, питања институционалне подршке регионалном развоју у Србији и анализа њене ефикасности представља веома важно питање, како са теоретског и доктринарног, тако и с аспекта практичних задатака у решавању проблема неуједначеног регионалног развоја.

5.3.2. Теоретска позадина посматране проблематике

Полазећи од основних доктринарних поставки, постоје два фундаментално различита приступа проблему превазилажења неуједначеног регионалног развоја. Први приступ је интервенционистички и заснован је на Кејнзовом схватању о значају улоге државе и њених механизма у економији. По овом приступу, смањивање неуједначности у регионалном развоју може се извршити редистрибуцијом дохотка и активним мерама које имају за циљ стимулисање тражње у регионима који заостају у развоју, што се може остварити путем директних и индиректних подстицаја за оснивање и рад појединих фирми. Други приступ је неолиберални и заснован је на ставу о примарној улози тржишта и поверењу у снаге његових законитости у економији. Према овом концепту, смањење неуједначеног регионалног развоја може се постићи мерама које

имају за циљ подстицање предузетништва путем различитих политика усмерених на развој сектора малих и средњих предузећа и дерегулацији тржишта, у циљу смањивања трошкова рада и капитала. За обе доктрине заједнички је *top-down* (одозго-надоле) приступ и поверење у инструменте и мере који се на јединствен начин и као рецепт могу применити на све регионе, без обзира на њихове посебне карактеристике и узроке неуједначеног регионалног развоја (Amin, 1998, стр. 365). *Top-down* приступ, наиме, полази од хипотезе да је економски успех заснован на низу заједничких фактора, као што су: рационални појединац, предузетник који максимизира профит, фирма као основна економска јединица, слободно тржиште. Међутим, анализирајући домете обе доктрине Amin закључује да су они скромни с аспекта стимулисања одрживог побољшања економске конкурентности региона који заостају у развоју (1998, стр. 366).

Осим *top-down* приступа, у економској литератури разматрани су и различити модалитети супротног, односно *bottom-up* (одоздо-нагоре) приступа, код којих се разликују централистички и децентралистички модел. Централистички подразумева интервенцију регионалних органа власти и редистрибутивне мере на локалном нивоу, док је децентралистички везан за афирмацију тржишних законитости на локалном нивоу (Shankar & Shah, 2009, стр. 10).

Табела 66. Алтернативни приступи регионалном развоју

<i>Top-down</i> приступ	<u>Патерналистички покретачи</u> <ul style="list-style-type: none"> • Јака централна влада • Слаба или одсутна регионална влада • Централно-пореско одлучивање, подстицаји, субвенције, инвестиције 	<u>Патерналистичка подршка</u> <ul style="list-style-type: none"> • Јака централна влада • Слаба или одсутна регионална влада • Мале трговинске баријере и већа факторска мобилност • Обезбеђени једнаки услови
<i>Bottom-up</i> приступ	<u>Регионални покретачи</u> <ul style="list-style-type: none"> • Ограничена централна влада • Прерасподела на бази правила • Стручност • Јака и одговорна локална или регионална влада 	<u>Регионална подршка</u> <ul style="list-style-type: none"> • Ограничена централна влада • Мале трговинске баријере и већа факторска мобилност • Обезбеђени једнаки услови • Јака и одговорна локална или

	• Регионалне пореске олакшице, субвенције, заштита, итд.	регионална влада
	Интервенционизам	Слободно тржиште

Извор: (Shankar & Shah, 2009, стр. 10).

Полазећи од поделе економско-политичких инструмената с аспекта нивоа на коме се остварују њихови ефекти, извршена је општа подела на инструменте који делују на микро и инструменте који делују на макро нивоу (Armstrong & Taylor, 2001). Циљ инструмената на микро нивоу је утицај на индивидуалне одлуке о алокацији рада, власништва бизниса и инвеститора, док је на макро нивоу циљ покушај промене нивоа прихода и расхода на регионалном нивоу (регионални бруто приходи и регионални бруто расходи).

Разматрајући различита питања институционалне економије Rodríguez-Pose (2010, стр. 4) констатује да је о утицај институција на економски развој непримећен од стране мејнстрим економске теорије уопште и теорије раста, посебно. Под неокласичном теоријом раста, постизање привредног развоја је углавном питање улагања у физички капитал (Solow, 1956). Разлике у залихама на нивоу улагања у инфраструктуру су сматране кључном у објашњавању елемената разлике у производњи и на самој промоцији економског раста (Aschauer, 1989). Развој теорије ендеогеног раста око средине 1980-их донео је даље до изражаја важност још два додатна фактора - иновације (Romer, 1986) и образовања (Lucas, 1988) - које је, већ садржано у неокласичном приступу раста.

Према Pike et al. (2006), традиционалне развојне стратегије су се под лупом и све се више сматрају релативно-неефикасним у интегрисаном, глобализованом свету, а посебно у земљама у развоју (цитирано у: Rodríguez-Pose, 2010, стр. 7). Yeung (2000, стр. 308) сматра да широм света расте незадовољство применом стратегија које су постале „матрице“ или су креиране под ткзв. системом „једна величина за све“, што се негативно одражава нарочито у заосталим регионима који не могу да остварују

резултате карактеристичне за друге регионе⁸³. Паралелно, све је више мишљења у начној јавности да је неокласична економска догма све мање адекватна за регионални развој.

Сумирајући закључке доктринарних ставова и анализа о институционалном утицају на регионални развој, Amin (1998) поставља већи број општих аксиома које се односе на питања институција и економског развоја:

- Прво, склоност ка оним акцијама и политикама које су намењене за јачање мрежа удружења, уместо акција које су усредсређене према појединачним актерима.
- Друго, да политика мора бити усмерена ка плуралитету децентрализованих самоуправних организација (Hirst, 1994).
- Треће, у оквиру плуралистичке и аутономне власти, улога државе, као примарне колективне организације јесте да обезбеди средства, подржава децентрализоване власти и успоставља стратешки циљ, а не само да буде централни планер или тржишни модератор (Hausner, 1995).
- Четврто, циљ политике је да подстакне преговарање и рационално понашање, пре него само-интересно или регулисано понашање, како би се обезбедила стратешка визија, учење и адаптација (Amin & Hausner, 1997).
- Пето, решења морају да буду контексно специфична и осетљива на локалне потребе.
- На крају, постоји потреба да се подстакне интермедијални облик управљања, изградња до локалне „*институционалне дебљине*“ (Amin & Thrift, 1994) који укључује системе за подршку предузећа, политичке институције и друштвену припадност.

5.3.3. Регионалне институције у Србији

Закон о територијалној организацији Републике Србије, усвојен је 2007. и одређује територију Србије, територијалне јединице и уређују друга питања од значаја за територијалну организацију Републике Србије. Према овом Закону, Република Србија обухвата општине, градове и Град Београда као територијалне јединице и аутономне покрајине, као облик територијалне аутономије. У складу са овим Законом, територија

---

⁸³ И то не само за друге регионе, који су више развијени, већ и за сопствене могућности које су имали пре неколико деценија.

Републике Србије обухвата 150 општина, 23 града и Град Београд као посебну територијалну јединицу, односно 174 јединице локалне самоуправе.

Закон о регионалном развоју усвојен је 2009. и први је закон о регионалном развоју икада донет у Србији. Усвајање Закона о регионалном развоју створена је основа за статистичком регионализацијом. Закон дефинише регионе као статистичке функционалне територијалне ентитете који су формиран за потребе планирања и спровођења политике регионалног развоја у складу са Номенклатуром територијалних статистичких јединица на нивоу 2 (НТСЈ 2). Региони нису административне територијалне јединице и немају правни субјективитет. Према Закону, главни циљеви регионалног развоја у Србији су: одрживи друштвено-економски развој, смањење регионалних и унутар-регионалних диспаратета, смањење негативних демографских кретања, развој економије засноване на знању, иновацијама, новим технологијама и управљања организације; развој конкурентности на свим нивоима; успостављање правног и институционалног оквира за планирање, организацију и координацију и реализацију развојних активности.

Закон дефинише називе региона и регулише: метод дефинисања округа који представљају један регион и начин дефинисања јединица локалне самоуправе које чине округ; показатеље развоја и класификацију региона и јединица локалне самоуправе; развој планских докумената; субјекте регионалног развоја; мере, подстицаје и финансијска средства за спровођење регионалног развоја. Закон о регионалном развоју је дефинисано 5 региона - статистичких територијалних јединица које одговарају нивоу НТСЈ 2. То су: 1) Војводина, 2) Град Београда; 3) Шумадија и Западна Србија; 4) Јужна и Источна Србија; 5) Косово и Метохија.

Уредба о номенклатури статистичких територијалних јединица (Службени гласник РС, Бр. 109/2009 и 46/2010) најпрецизније дефинише територије под НТСЈ 2 регионима. Поред дефинисања нивоа НТСЈ 2, Уредба о номенклатури статистичких територијалних јединица утврђује још два функционална статистичка ниова НТСЈ 1 и НТСЈ 3 територијалних јединица. Уредба дефинише:

- НТСЈ 1 регион: Србија - Север (која се састоји од региона Војводине и региона Београда) и Србија - Југ (који обухвата регион Шумадије и Западне Србије, регион

Јужне и Источне Србије и подручје Косова и Метохије),

- НТСЈ 3 региони: 30 статистичких територијалних јединица које одговарају НТСЈ 3 нивоу. Односи се на округ Београда и територија 29 административних округа. Београдски округ је у исто време на територији града Београда чија је улога одређена Законом о главном граду, док управни окрузи су даље дефинисани Законом о државној управи и Уредбом о управним окрузима.

Тренутно, постоје 2 НТСЈ 1, 5 НТСЈ 2 и 30 НТСЈ 3 територијалних јединица у Србији.

Веома је значајан подзаконски акт о дефинисању нивоа развоја је Уредба о оснивању јединствене листе развијености региона и локалне самоуправе (*Службени гласник РС*, бр 69/2011). Према Уредби, постоји пет категорија развијености јединица локалне самоуправе, као што је приказано у наредној табели.

Табела 67. Класификација развијености локалних самоуправа према Уредби о оснивању јединствене листе развијености региона и локалне самоуправе

Категорија	Ниво развоја	Број лок. самоуп.
I	Изнад националног просека	19
II	80%-100% националног просека	33
III	60% -80% националног просека	47
IV	Испод 60% националног просека	46
V	Девастирана подручја - испод 50% националног просека	27

Извор: *Службени гласник РС*, бр 69/2011

Најважнији институционални прописи, који се тичу политике регионалног развоја могу се поделити на Устав, законе, уредбе, правилнике и меморандуме. Преглед свих ових институционалних прописа, налази се у следећим табелама.

Табела 68. Устав и закони који се тичу политике регионалног развоја

Устав	Устав Републике Србије („Службени гласник РС“, бр. 83/06)
	Уставни Закон за спровођење Устава Републике Србије („Службени гласник РС“, бр. 98/06)
	Закон о територијалној организацији Републике Србије („Службени гласник РС“, бр.

Општи закони	129/07)
	Закон о утврђивању надлежности Аутономне покрајине Војводине („Службени гласник РС“, бр. 99/09)
	Закон о потврђивању европске повеље о локалној самоуправи („Службени гласник РС”, бр. 70/07)
	Закон о главном граду („Службени гласник РС“, бр. 129/07)
	Закон о локалној самоуправи („Службени гласник РС“, бр. 129/07)
	Закон о Влади („Службени гласник РС“, бр. 55/05, 71/05, 101/07 и 65/08)
	Закон о министарствима („Службени гласник РС“, бр. 65/08, 36/09 и 73/10)
	Закон о државној управи („Службени гласник РС“, бр. 79/05 и 101/07)
	Закон о јавним агенцијама („Службени гласник РС“, бр. 18/05 и 81/05)
	Закон о фонду за развој Републике Србије („Службени гласник РС“, бр. 36/09 и 88/10)
	Закон о порезу на добит правних лица („Службени гласник РС“, бр. 25/01, 80/02, 80/02, 80/02 др. закон, 43/03, 84/04 и 18/10)
	Закон о регионалном развоју („Службени гласник РС“, бр. 51/09 и 30/10)
	Закон о потврђивању Оквирног споразума између Владе Републике Србије и Комисије Европских заједница о правилима за сарадњу која се односе на финансијску помоћ Европске заједнице Републици Србији у оквиру спровођења помоћи према правилима Инструмента претприступне помоћи ИПА („Службени гласник РС“, бр 124/07)
Закони који се односе на животну средину	Закон о планирању и изградњи („Службени гласник РС“, бр. 72/09, 81/09)
	Закон о просторном плану Републике Србије од 2010-2020. године („Службени гласник РС“, бр. 88/10)
	Закон о заштити животне средине („Службени гласник РС”, број 135/04, 36/09)
	Закон о заштити ваздуха („Службени гласник РС”, бр. 36/09)
	Закон о заштити природе („Службени гласник РС”, бр. 36/09, 88/10)
	Закон о процени утицаја на животну средину („Службени гласник РС”, бр. бр. 135/04, 88/10)
	Закон о интегрисаном спречавању и контроли загађивања животне средине („Службени гласник РС”, бр. 135/04)
	Закон о потврђивању Конвенције о прекограничним ефектима индустријских удеса („Службени гласник РС”, бр. 42/09)
	Закон о управљању отпадом („Службени гласник РС”, бр. 36/09, 88/10)
	Закон о амбалажи и амбалажном отпаду („Службени гласник РС”, бр. 36/09)
	Закон о заштити и одрживом коришћењу рибљег фонда („Службени гласник РС”, бр. 36/09)
	Закон о заштити и одрживом коришћењу рибљег фонда („Службени гласник РС”, бр. 36/09)
Закон о потврђивању Амандмана на Анекс Б Кјото протокола уз Оквирну	

	конвенцију УН о промени климе („Службени гласник РС”, бр. 36/09)
	Закон о заштити од буке у животној средини („Службени гласник РС”, бр. 36/09, 88/10)
	Закон о заштити од јонизујућих зрачења и о нуклеарној сигурности („Службени гласник РС”, бр. 36/09)
	Закон о заштити од нејонизујућих зрачења („Службени гласник РС”, бр. 36/09)
	Закон о Фонду за заштиту животне средине („Службени гласник РС”, бр. 72/09)
	Закон о водама („Службени гласник РС”, бр. 46/91, 53/93, 67/93, 48/94, 54/96, 101/05, 30/10)
Закони који се односе на економски развој и конкурентност	Закон о привредним коморама („Службени гласник РС“ бр. 65/01 и 36/09)
	Закон о привредним друштвима („Службени гласник РС“ бр. 125/04)
	Закон о приватним предузетницима ("Сл. Гласник СРС" бр. 54/89 и 9/90 и „Службени гласник РС“ бр. 19/91, 46/91, 31/93,39/93, 53/93, 67/93, 48/94, 53/95, 35/02, 101/05)
	Закон о регистрацији привредних субјеката („Службени гласник РС“ бр. 55/04, 61/05 и 111/09)
	Закон о задругама („Службени лист СРЈ“ бр. 41/96 и 12/98 и „Службени гласник РС“ бр. 101/05 и 34/06)
	Закон о заштити потрошача („Службени гласник РС“ бр. 73/10)
	Закон о трговини („Службени гласник“ бр. 53/10)
	Закон о електронској трговини („Службени гласник РС“ бр. 41/09)
	Закон о оглашавању („Службени гласник РС“ бр. 79/05)
	Закон о општој безбедности производа („Службени гласник РС“ бр. 41/09)
	Закон о иновационој делатности ("Службени гласник РС " бр. 110/05 и 18/10)
	Закон о запошљавању и осигурању за случај незапослености („Службени гласник“, бр. 36/09 и 88/10)
	Закон о туризму („Службени гласник РС”, бр. 36/09)
Закон о агенцији за привредне регистре („Службени гласник РС“ бр. 55/04 и 111/09)	
Закон о концесијама („Службени гласник РС“, број 55/03)	
Закони који се односе на социјалну политику	Закон о социјалној заштити и обезбеђивању социјалне сигурности грађана („Службени гласник РС“, бр. 36/91, 79/9, 33/93, 67/93, 46/94, 48/94, 52/96, 29/01, 84/04,101/05- и 115/05)
	Закон о финансијској подршци породици с децом („Службени гласник РС”, бр. 16/02, 115/05 и 107/09)
Закони о конкуренцији	Закон о заштити конкуренције („Службени гласник РС“, бр. 51/09)
	Закон о контроли државне помоћи („Службени гласник РС“, бр. 51/09)
Закон о јавним набавкама	Закон о јавним набавкама („Службени гласник РС“, бр. 116/08)
Закони о јавним	Закон о буџетском систему („Службени гласник РС“, бр. 54/09, 73/10, 101/10)
	Закон о буџету Републике Србије за 2011. годину („Службени гласник РС“, бр.101/10)

приходима и расходима	Закон о финансирању локалне самоуправе („Службени гласник РС“, бр. 62/06)
	Закон о јавном дугу („Службени гласник РС“, бр. 61/05 и 107/09)
	Закон о рачуноводству и ревизији („Службени гласник РС“, бр. 46/06 и 111/09)

Извор: Званични подаци из Службених гласника

Табела 69. Подзаконски акти који се тичу политике регионалног развоја

Уредбе	Уредба о управним окрузима („Службени гласник РС“, бр. 15/06)
	Уредба о условима и начину привлачења директних инвестиција („Службени гласник РС“, бр. 34/10 и 41/10)
	Уредба о начину предлагања кандидата за чланове Националног савета за регионални развој („Службени гласник РС“, бр. 46/10)
	Уредба о утврђивању Методологије за израчунавање степена развијености региона и јединица локалне самоуправе („Службени гласник РС“, бр. 42/10)
	Уредба о утврђивању јединствене листе развијености региона и јединица локалне самоуправе за 2010. годину („Службени гласник РС“, бр. 51/10)
	Уредба о номенклатури статистичких територијалних јединица („Службени гласник РС“, бр. 109/09 и 46/10)
	Уредба о утврђивању услова, критеријума и начина акредитације за обављање послова регионалног развоја и одузимања акредитације пре истека рока на који је издата („Службени гласник РС“, бр. 74/10)
	Уредба о садржини, начину и поступку вођења регистра мера и подстицаја регионалног развоја („Службени гласник РС“, бр. 93/10)
	Правилник о садржини и изгледу јединственог регистра акредитованих регионалних развојних агенција („Службени гласник РС“, бр. 89/10)
Меморандум	Меморандум о разумевању за развој Основне регионалне транспортне мреже Југоисточне Европе који се односи на TEN-T (trans-European Transport Network) потписан 11. јуна 2004. године између Србије и Црне Горе и осталих држава из региона са Европском комисијом
Списак	Списак међународних организација чији се поступци јавних набавки могу примењивати уместо одредаба Закона о јавним набавкама („Службени гласник РС“, бр. 50/09)

Извор: Званични подаци из Службених гласника

Највиша инстанца задужена за регионални развој је Влада Републике Србије. Влада предлаже доношење најважнијих закона и подзаконских аката. Закон о регионалном развоју дефинише развојне документе који се односе на регионални развој и тела која

их усвајају. Развојни документи су: Национални план регионалног развоја, Регионалне развојне стратегије, Програми финансирања развоја региона и остала развојна документа из области регионалног развоја (стратегije, програми, планови, акциони планови). Националним планом се дефинишу основни развојни приоритети регионалног развоја Републике Србије и начини њиховог остваривања, за период од десет година. Национални план припрема Министарство, а доноси Народна скупштина Републике Србије на предлог Владе.

Регионалном стратегијом се, у складу са Националним планом, дефинишу основни приоритети развоја региона и начини њиховог остваривања. Регионалне стратегије се доносе за период од пет година. Регионалну стратегију за регионе Шумадија и Западна Србија и Јужна и Источна Србија доноси Влада на предлог Министарства, док Аутономна покрајина Војводина преко својих органа доноси Стратегију регионалног развоја за територију Аутономне покрајине Војводине, а град Београд преко својих органа доноси Стратегију регионалног развоја за територију града Београда.

Програми финансирања развоја региона су развојни документи који садрже преглед пројеката за регион и расподелу финансијских средстава за реализацију тих пројеката за сваки регион за буџетску годину. Програме финансирања развоја региона такође доноси Влада на предлог Министарства у складу са Националним планом и регионалним стратегијама.

Једна од најважнијих институција у Србији и која је одговорна за политику регионалног развоја, јесте Министарство економије и регионалног развоја (чије су касније надлежности пренете на Министарство регионалног развоја и локалне самоуправе). Министарство регионалног развоја и локалне самоуправе обавља послове државне управе који се односе на: регионални развој; анализу расположивих ресурса и потенцијала региона; методологија за мерење степена развијености општина и региона; координирање и усмеравање активности које подстичу регионални развој; подстицање равномернијег регионалног развоја и развоја недовољно развијених подручја; изградњу пословне и комуналне инфраструктуре; спровођење концепта индустријског развоја; стварање услова за приступ и реализацију пројеката који се финансирају из европских фондова, донација и других облика развојне помоћи; планирање, програмирање и предлагање развојних пројеката из области регионалног развоја и пројеката од интереса

за Републику Србију; надзор и вредновање развојних пројеката; подстицање међуопштинске, међурегионалне, прекограничне и међународне сарадње; обезбеђивање материјалних и других услова за развој и промоцију региона. У оквиру Министарства економије и регионалног развоја формиран је Сектор за регионални развој и унапређење предузетништва у коме су образоване две унутрашње јединице: Одељење за политику регионалног развоја и ИПА пројекте и Одељење за политику развоја малих и средњих предузећа и предузетништва. Радом Сектора руководи државни секретар и помоћник министра према Закону којим се уређује положај државних службеника.

Друга важна институција је Национални савет за регионални развој. Национални савет за регионални развој координира радом регионалних развојних савета. Образован је ради обезбеђивања и унапређивања регионалног развоја у Републици Србији, а његови чланови су: министри надлежни за регионални развој, национални инвестициони план, финансије, животну средину и послове просторног планирања, инфраструктуру, државну управу и локалну самоуправу, рад и социјалну политику и Косово и Метохију који је и представник региона Косово и Метохија и још два представника из региона Косово и Метохија; градоначелник града Београда који је и представник Београдског региона и још два представника из Београдског региона; председник Владе Аутономне покрајине Војводине који је и представник региона Војводина и још два представника из региона Војводина; четири представника из региона Шумадија и западна Србија; три представника из региона Јужна и источна Србија; државни секретар у Министарству задужен за регионални развој; директор Националне агенције за регионални развој; директор Канцеларије за европске интеграције; председник Сталне конференције градова и општина (СКГО) и Национални ИПА координатор (НИПАК).

Осим Националног савета за регионални развој, издваја се и Национална агенција за регионални развој, која координира радом регионалних развојних агенција. Националну агенцију за регионални развој оснива Влада у складу са законом којим се уређују јавне агенције. Национална агенција је организована кроз четири дирекције: дирекција за регионални развој, дирекција за развој привредних друштава и предузетништва, дирекција за управљање инфраструктурним пројектима и дирекција за правне, финансијске и заједничке послове; са центром у Зајечару и канцеларијом у Београду.

Највећа регионална развојна институција је Фонд за развој Републике Србије. Фонд за развој је државна институција основана као правно лице које се бави финансијским активностима чије су активности регулисане Законом о Фонду за развој Републике Србије (*Службени гласник РС*, бр. 36/2009 и 88/2010). Делатност Фонда је директно надгледана од стране Владе, која усваја програм рада Фонда у годишњем извештају. Циљеви Фонда се углавном постижу давањем субвенција са најповољнијим условима за програме који се односе на економске, регионалне програме, развој малих и средњих предузећа, повећање конкурентности и сродне активности. Кредити издати у ту сврху могу пружати и друге институције у Фонду на основу провизије или се могу давати из сопствених средстава Фонда.

На основу Закона о регионалном развоју субјекти регионалног развоја на субнационалном нивоу су:

- 1) *Аутономна покрајина Војводина* - која има правни субјективитет и преко својих органа доноси Стратегију регионалног развоја за територију региона Војводине, у складу са Националним планом за регионални развој обавља друге послове у области регионалног развоја у складу са Законом о регионалном развоју.
- 2) *Главни град (Београд)* - има правни субјективитет, а преко својих органа доноси Стратегију регионалног развоја за територију града Београда (регион), у складу са Националним планом и обавља друге послове у области регионалног развоја.
- 3) *Јединице локалне самоуправе* - којима су према Закону о локалној самоуправи („Службени гласник РС“, бр. 129/07) одређене надлежности. Општина, преко својих органа, у складу са Уставом и законом: доноси програме развоја, доноси програме и спроводи пројекте локалног економског развоја и стара се о унапређењу општег оквира за привређивање у јединици локалне самоуправе, стара се о заштити животне средине, доноси програме коришћења и заштите природних вредности и програме заштите животне средине, односно локалне акционе и санационе планове, у складу са стратешким документима и својим интересима и специфичностима и утврђује посебну накнаду за заштиту и унапређење животне средине као и да обавља и друге послове од непосредног интереса за грађане, у складу с Уставом, законом и статутом.
- 4) *Регионални развојни савет* - које је основала Влада ради обезбеђивања и унапређивања развоја региона. Чланови регионалног развојног савета су представници

јединица локалних самоуправа које чине регион, као и представници градских општина, представници јавног и цивилног сектора, као и других институција и организација са територије тих јединица локалне самоуправе, као и представник Владе. Савет обавља следеће послове: јавно промовише циљеве регионалног развоја и подстиче њихову реализацију на територији региона; даје мишљење на регионалну стратегију која се доноси за регион за који је основан регионални развојни савет; даје мишљење на програм финансирања развоја региона, за који је основан, који се финансира из средстава буџета Републике Србије; даје мишљења и предлоге на остале развојне документе на регионалном нивоу; формира радне групе на нивоу региона за одређена питања од значаја за регион; доноси Пословник о свом раду; подноси Влади и Националном савету једном годишње извештај о свом раду; обавља и друге послове.

5) *Регионалне развојне агенција* - која репрезентује привредно друштво или удружење основано за унапређење регионалног развоја. Регионална развојна агенција обавља следеће послове: учествује у припреми и спровођењу развојних докумената и прати њихову реализацију на нивоу региона и јединица локалне самоуправе; сарађује са аутономним покрајинама и јединицама локалне самоуправе у припреми и примени локалних развојних планова; представља интерес региона у односима са Националном агенцијом за регионални развој и регионалном агенцијом и у оквиру своје надлежности учествује у реализацији усвојених развојних докумената; припрема и спроводи програме стручног усавршавања за потребе развоја привредних друштава и предузетништва, развоја инфраструктуре и развоја институција и организација и за унапређење капацитета јединица локалних самоуправа; прати и спроводи мере и реализује развојне пројекте за које је овлашћена; обавља послове међународне, прекограничне и међуопштинске сарадње из своје надлежности; води информациони систем од значаја за регион и област; обавља и друге послове у складу са оснивачким актом.

5.3.4. Институционални подстицаји регионима

На основу статистичке анализе, прикупљени су и анализирани бројни подаци из Завода за статистику Републике Србије, Агенције за привредне регистре, Фонда за развој Републике Србије и Националне агенције за запошљавање. Од посебног значаја за истраживање су били подаци из Агенција за привредне регистре, која је основана Законом о регионалном развоју (*Службени гласник РС*, бр. 51/09 и 30/10), којим је прописана обавеза вођења Регистра регионалних развојних мера и подстицаја, који су у

електронском облику постали доступни од јануара 2012. На основу резултата извршених истраживања, у овом раду су по први пут публиковани, како збирни подаци о укупним мерама и подстицајима регионалног развоја додељеним из државних и иностраних извора за ову намену према реализаторима, тако и подаци о мерама и подстицајима Фонда за регионални развој према корисницима, а у складу са Јединственом листом развијености региона и јединица локалне самоуправе, у 2011. години . Ови подаци су били категорисани као сиров материјал које је било неопходно обрадити, израчунати и представити у табеларном облику. Ови подаци показују ингеренције сваке политике, програма и стратегије.

Табела 70. Основи подаци за републику Србију и њене регионе

	Република Србија	Београд	Војводине	Шумадија и Западна Србија	Јужна и Источна Србија	Косово и Метохија
Површина (У квад. километрима)	88,407	3,204	21,588	26,484	26,192	n/a
Популација*	7,120,666	1,639,121	1,916,889	2,013,388	1,551,268	n/a
Број запослених**	1,795,775	596,801	472,441	414,821	311,726	n/a
Број незапослених***	729,519	93,769	198,276	237,641	193,204	n/a
Годишња нето зарада (РСД)**	34,142	42,489	33,392	28,636	29,248	n/a
БДП (у мил. РСД)**	2,986,614	1,193,867	775,879	583,366	433,502	n/a
БДП по глави станов. (у хиљ. РСД)**	410	728	396	286	262	n/a

Извор: На основу калкулације аутора и података из Завода за статистику *,** и Националне агенције за запошљавање ***

Израчунавања регионалног БДП-а, као дела система националних рачуна Републике Србије у складу је са ЕУ принципима и методологији, односно Европским системом националних рачуна (ЕСА 95) и Номенклатуром статистичких територијалних јединица Републике Србије, који је у потпуности усклађен са Европском номенклатуром територијалних статистичких јединица (НТСЈ) (*Official Journal of the European Union L*

154/1). Израчунавања регионалног БДП-а, у складу је са Европским законодавством, спроведеним на нивоу НТСЈ 2 (регион).

Табела 71. Регионални БДП, БДП по глави становника и ниво индекса региона у Србији

Региони	БДП (у мил. РСД)**	Процент (%)	БДП р/с (у хиљ. РСД)**	Индекс (RS=100)
Република Србија	2.986.614	100,0	410	100,0
Регион Београд	1.193.867	40,0	728	177,8
Регион Војводине	775.879	26,0	396	96,8
Рег. Шумадије и Западне Србије	583.366	19,5	286	69,9
Рег. Јужне и Источне Србије	433.502	14,5	262	63,9
Регион Косова и Метохије	n/a	n/a	n/a	n/a

Извор: На основу података РЗС

Регион Београд, са БДП-ом по глави становника у износу од 728 000 динара, има скоро 80% већи износ по глави становника у односу на просек Републике Србије. Ниво индекса Војводине је 96,8% (396 000 динара), за регион Шумадије и Западне Србије 69,9% (286.000 динара) и за регион Јужне и Источне Србије 63,9% (262.000 динара).

Табела 72. Укупни регионални развојни подстицаји према институционалним носиоцима у Србији, 2008-2010.

Институције	2008	2009	2010	2011
	Број* / Износ**	Број* / Износ**	Број* / Износ**	Број* / Износ**
Министарство економије и регионалног развоја	1,453 / 33,211,851	1,143 / 16,868,215	1,062 / 16,352,256	494 / 8,022,127
Министарство финансија - Управа за трезор	1,843 / 18,564,888	1,317 / 10,834,778	1,263 / 16,778,858	1,482 / 12,972,076
Фонд за развој Републике Србије	5,256 / 25,089,221	5,084 / 32,777,223	3,383 / 35,397,153	2,437 / 29,712,298
Национална служба за запошљавање	5,955 / 1,766,399	19,195 / 3,736,691	33,546 / 6,177,623	13,659 / 1,102,280
Агенција за страна улагања и промоцију извоза	159 / 527,831	207 / 876,654	211 / 2,232,520	129 / 1,867,581

Национална агенција за регионални развој	411 / 109,214	445 / 122,028	527 / 87,154	322 / 71,334
Агенција за осигурање и финансирање извоза РС	247 / 8,859,251	263 / 11,428,021	264 / 13,162,812	221 / 11,236,871
Канцеларија за европске интеграције	411 / 38,248,347	406 / 77,526,345	480 / 117,758,984	323 / 121,587,802
Укупно	15,735 / 126,377,003	28,060 / 154,169,955	40,736 / 207,947,360	19,067 / 186,572,370

Извор: израчунато од стране аутора

Подаци прикупљени од Агенције за привредне регистре: *Број подстицаја; ** у 000 динара.

Према подацима ове табеле, може се закључити да појединачно, највећи институционални носилац и имплементатор политике и подстицаја регионалног развоја из домаћих извора, јесте Фонд за развој Републике Србије, на кога се односи 15.92% од укупних подстицаја.

Табела 73. Развојни подстицаји од стране Фонда за развој Републике Србије у периоду 2008-2010.

Региони	2008	2009	2010	2011
	Број* / Износ**	Број* / Износ**	Број* / Износ**	Број* / Износ**
Република Србија	5,256 25,089,221	5,084 32,777,223	3,383 35,397,153	2,437 29,712,298
Регион Београд	1,175 6,154,852	1,101 6,035,092	550 5,024,624	328 6,468,770
Регион Војводине	850 4,492,773	731 4,371,803	353 3,989,040	485 4,314,133
Рег. Шумадије и Западне Србије	2,099 10,030,443	1,979 12,144,693	1,228 11,338,900	768 8,451,215
Рег. Јужне и Источне Србије	1,028 4,233,053	965 6,495,847	646 9,601,739	374 7,310,592
Регион Косова и Метохије	n/a	n/a	n/a	n/a

Извор: израчунато од стране аутора

Подаци прикупљени од Агенције за привредне регистре: *Број подстицаја; ** у 000 динара.

Претходна табела приказује податке о регионалној дистрибуцији мера и подстицаја регионалног развоја из којих се може закључити да су мере и подстицаји Фонда за развој усмерене у 2011. на следећи начин: у региону Београда 21.77 %, регион Војводине 14.51 %, регион Шумадије и Западне Србије 28.44%, као и регион Јужне и Источне Србије 24,60 %. Подаци за регион Косова и Метохије нису приказани у примарним изворима, али на основу прорачуна може се закључити да су они износили до 11 %. Ипак, због хетерогене структуре региона које чине јединице локалне самоуправе са потпуно различитим нивоима развоја, не може се закључити о томе да ли дистрибуција подстицаји и мера спроведена у складу са приоритетима регионалног развоја.

Табела 74. Преглед подстицаја Фонда за развој РС према Јединственој листи развијености региона и јединица локалне самоуправе у 2011.

Категорија - ниво развоја	Број локал. самоуправа	Број подстицаја	Износ у 000 динара	Процент (%)
Прва група - изнад националног просека	19	727	11.332.222	38,13
Друга група - од 80% до 100% националног просека	33	484	8.077.041	27,18
Трећа група - од 60% до 80% националног просека	47	512	4.141.720	13,94
Четврта група - испод 60% националног просека	46	230	2.795.547	9,41
Пета група - девастирана подручја - испод 50% националног просека	27	120	1.521.072	5,12

Извор: израчунато од стране аутора.

Како би се добила прецизна слика о корисницима, у претходној табели приказан је распоред мера и подстицаја регионалног развоја од стране Фонда за развој према Јединственој листи развијености региона и јединица локалне самоуправе у 2011. Ови подаци прецизно указују на чињеницу да су средства Фонда за развој у највећем делу (65,31%) била усмеравана ка корисницима у најразвијенијим јединицама локалне самоуправе у којима је ниво развијености преко 80% републичког просека, док је само 23,34% усмерен према корисницима у јединицама локалне самоуправе у којима је ниво

развијености испод овог нивоа. На основу калкулације података АПР-а, свега је 5,12% мера и подстицаја регионалног развоја усмерено корисницима у 27 једница локалне самоуправе у девастираним подручјима, са степеном развијености испод 50% републичког просека. Подаци за Косова и Метохије нису приказани у примарним изворима, али се на основу калкулације аутора може закључити да су износили око 11%.

ЗАКЉУЧАК

Одсуство стратегијски осмишљеног приступа регионалног развоја у Србији, утицало је на лоше позиционирање конкурентности Србије, према анализи многих међународних институција. Иако је касније схваћено (након 2000-их), да Србија захтева стратегијски осмишљен и програмиран приступ регионалног развоја, овај негативан тренд је настављен. Инертни приступ овом проблему имао је троструки утицај: 1. повећање регионалних диспаритета; 2. смањење регионалне конкурентности и 3. смањење укупне конкурентности привреде Србије. Сва три негативна тренда резултат су: несвеобухватне развојне политике, фокусирање на економско-развојну димензију Србије и подржавање највише секторског развоја, уз занемаривање друштвено-социјалне, просторне и других димензија регионалне политике, као и тренда регионализације. Региони нису посматрани као сложени и живи системи, већ само као политичко-административне границе, дефинисане за правне и статистичке потребе. Доминација политичког резона угрозила је елементарна начела и аргументе економске струке, доводећи у опасност принципе рационалног приступа децентрализацији, а тиме и економску ефикасност и једнакост грађана.

Након 2000-их, власт у Србији схвата да је неминовно приступити стратегијски осмишљеном и програмираном приступу регионалног развоја. Једино таквим приступом могуће је укључити се у конкурентску утакмицу са другим регионима европских и суседних држава, које су већ раније препознале значај ове проблематике и стратешки осмислиле развој својих сложених система (региона). Многе европске земље сматрале су да регионално-децентрализовани модел доприноси бољој и уједначенијој алокацији економских ресурса и складнијој развијености међу разним деловима државе. На крају, овакав стратешки приступ је основа одлучне политике конкурентског развоја државе и њених региона. Дефинисање регионалне политике у Србији, највише је одговарало Puhle-овој (1999) дефиницији, где се регион може дефинисати као свака територија која је мања од државе и већа од локалитета или округа. Иако се не може оспорити Puhle-ово (1999) дефинисање, ипак је неопходно посматрати регион као динамичан и сложен подсистем (Martin, 2003, 2005., Lengyel, 2003., Houvari et al, 2000, 2001., OECD 2002., Boschma, 2004), који је могуће унапредити применом одговарајуће стратегије и политике. Имајући претходно речено у виду, може се потврдити *Хипотеза*

1: да развој региона у Србији захтева стратегијски осмишљен и програмиран приступ и да такво становиште омогућава анализу региона као сложених и живих система, што представља јединствене почетне услове конкурентности. Уз овакву, неминовну регионалну политику, Србија би остварила већу конкурентност и смањила регионалне диспропорције.

Колики ефекат имају фактори на конкурентност, најбоље је описао Извештај комисије за конкурентност 1984. године, дефинишући појам конкурентности. У овом извештају, посебно се може издвојити да се конкурентност заснива на високо-квалитативним производним перформансама и економској способности да производи аутпуте са највећом могућом продуктивношћу, што за узврат генерише висок ниво реалних зарада. Конкурентност је у тесној вези са порастом животног стандарда, већој могућности запошљавања, као и способност земље (привреде) да испуњава своје међународне обавезе. Значај анализе фактора регионалне конкурентности и могућност да се примени комплексни програм подизања нивоа регионалне конкурентности је огроман. Многи аутори кроз своја истраживања су потврдили ово мишљење (Porter, 1990, 1994, 2004; Storper, 1997; Porter, Ketels, 2003; Gardiner et al., 2004; Cooke, 2004; Thompson, Ward, 2005; Bristow, 2005; Meyer-Stamer, 2008). Без обзира да ли конкурентност посматрамо само као продуктивност (Krugman, 1990, стр. 9) или/и кроз растући животни стандард (Porter, 1992), конкурентност се базира на кумулативном резултату оствареном на основу егзистенције различитих фактора које регион поседује. Они региони, који су се брже развијали и који располажу са већим бројем различитих фактора, имају и бољу конкурентску позицију. Због тога се може потврдити *Хипотеза 2: да синергијски ефекат фактора регионалне конкурентности на смањење регионалних диспропорција, подразумева креирање, имплементирање и спровођење комплексног програма подизања нивоа регионалне конкурентности.* Анализа фактора конкурентности региона у Србији показала је да постоје велике регионалне разлике:

1. Регион Београда има два пута већу вредност ИРК у односу на регион Јужне и Источне Србије у односу на: економски фактор и инфраструктуру. Иста је разлика региона Београда и Војводине, када се посматра фактор туризма и културе.
2. Разлике су још израженије код фактора иновације. У односу на регион Београда, Јужна и источна Србија има 8,5 пута мању вредност ИРК, а Шумадија и Западна Србија близу 7 пута.

3. Иако регион Београда остварује највећу конкурентност у Србији, не може се рећи да је мање или више конкурентан у односу на друге регионе у окружењу. Ово истраживање се односило само на конкурентност региона у Србији, па не даје одговор колико су наши региони конкурентни у односу на регионе окружења. Међутим, имајући у виду најлошију позицију конкурентности Србије у Европи, може се логички закључити да региони у Србији деле исту судбину. На крају, укључивање наших региона у међународну конкурентску утакмицу, неће само подићи укупну конкурентност Србије, већ ће и смањити регионалне разлике.

Србија је деценијама градила своју конкурентску позицију на компаративним уместо конкурентским предностима, фаворизовањем ценовне конкурентности ресурсно-интезивне и ниске финалне фазе производње. Региони у Србији су посматрани као политичко-административне границе, што их карактерише истим приступом конкурентности - компаративне конкурентности. Ови региони, далеко су заостајали односу на друге регионе, када су у питању иновације, секторска структура, кластери, институционална подршка, развијеност инфраструктуре и квалитет пословног окружења. Јасно је, да се конкурентност региона у Србији још дуго не може градити на факторима иновација и конкурентским предностима, већ на компаративним и локационим предностима. Због тога је данас, привреда Србије неконкурентна и налази се иза привреда свих земаља у окружењу и Европи.

Иако постоје регионалне разлике, када се посматрају резултати мерења фактора конкурентности (где регион Београда остварује највеће вредности ИРК у односу на посматране факторе конкурентских предности, а регион Јужне и Источне Србије најниже), може се закључити да је *Хипотеза 3* тачна. Односно, *да региони у Србији своју конкурентску позицију не граде на конкурентским, већ на компаративним предностима*. Без обзира што Београд има највеће вредности ИРК фактора иновација, инфраструктуре и економског фактора, те индикатора технологије, бизниса и науке, не може се рећи да Београд има конкурентску предност у односу на друге регионе окружења или регионе Европе. Чак и да их има (што је веома мало вероватно), у просеку, региони у Србији граде своје позиције на основу компаративних предности.

Регионалне институције нису дале адекватне резултате. Неравномеран регионални развој представља велики и сложен проблем за српску привреду, посебно због

продубљивања регионалних разлика током транзиционог периода. Да би се превазишао овај проблем, комплексан институционални оквир је постављен као основа за алокацију различитих инструмената и мера за смањење регионалних разлика у развоју. Такође, субјекти регионалног развоја, односно носиоци мера и инструмената за финансирање регионалног развоја су дефинисали и институционални оквир. Списак носилаца је идентификован на експлицитан начин, док је листа потенцијалних корисника утврђена на посредан начин, имплицитно успостављањем Јединствене листе развијености региона и јединица локалне самоуправе за 2011., у распону вредности у односу на бруто домаћи производ по становнику у односу на национални просек.

Након разматрања литературе, теорије и сличних анализа бројних аутора (Romer, 1986; Lucas, 1988; Aschauer, 1989; Amin & Thrift 1994; Amin & Hausner 1997; Hirst 1994; Hausner 1995; Amin, 1998; Yeung, 2000; Armstrong & Taylor 2001; Shankar & Shah 2009; Rodriguez-Pose, 2010), истраживање је обухватило анализу и обрачун релевантних статистичких података. Агрегирани су подаци о укупним мерама и инструментима регионалног развоја додељених из националних или међународних извора, као и информације о активностима Фонда за развој, као највећег појединачног носиоца подстицаја из домаћих извора. Резултати истраживања су показали да су инструменти и мере Фонда регионалног развоја углавном биле (65.31%) додељене корисницима у најразвијенијим јединица локалне самоуправе у којој је степен развоја био више од 80% од националног просека, док је само 23,35% додељено корисницима локалних самоуправа у којој степен развоја био је испод ње. Посебно је индикативна чињеница да је само 5.12% мера и подстицаја регионалног развоја додељено корисницима у 27 јединица локалне самоуправе у девастираним подручјима, са нивоом развијености испод 50% од националног просека.

Резултати истраживања показују да институционални подстицаји регионалног развоја у Србији нису додељени у складу са утврђеним приоритетима регионалног развоја Србије и да на тај начин не може се допринети хармонизацији регионалног развоја. На посредан начин, истраживање је потврдило теоријске ставове о неефикасности јединственог институционалног подстицаја (Amin, 1998), примењујући *top-down* (одозго-надоле) приступ на микро нивоу, имајући у виду различите узроке и околности неравномерног регионалног развоја, као и недостатке централизованог приступа у расподели. У том смислу, даља истраживања ће се усредсредити на анализу релативне

предности и могућности реализације различитих врста подстицаји од стране *bottom-up* (одоздо-нагоре) приступа (Shankar & Shah, 2009). Имајући у виду најављене институционалне промене, где је приоритет оснивање Развојне банке Србије са мрежом филијала широм земље, ово истраживање може имати одређен теоријски и практични значај.

Највећи научни и практични значај ове дисертације пружа нови модел регионалне конкурентности - Модел пахуље. Предност овог модела у односу на многе друге моделе регионалне конкурентности, налази се у следећим чињеницама:

- a) Модел више-проблемски разматра и мери регионалну конкурентност. Анализом мерења регионалне конкурентности, дошло се до закључка да се конкурентност не може у потпуности дефинисати једним или са више економских и социјалних фактора (Kitson et al., 2004; de Vet et al., 2004; Huggins, 2003; Lengyel, 2003), већ је неопходно комплексније мерење, које ће укључити већи број различитих фактора. Осим економских и социјалних фактора, Модел пахуље обухвата факторе иновација, културе, људског капитала, гео-природног фактора, инфраструктуре и неформалне институције, што му пружа могућност да комплексније дефинише и мери регионалну конкурентност. Због ове особине, Модел пахуље се придружује новијим решењима мерења, које су примењивали аутори: Kitson et al., 2004; de Vet et al., 2004; Huggins, 2003; Lengyel, 2003; Martin, 2004; Bruneckienė, 2008. Осим тога, већина нових модела мери између 20 и 50 индикатора, док Модел пахуље мери 78, што га чини прецизнијим моделом мерења регионалне конкурентности.
- b) Осим ранга регионалне конкурентности, Модел пружа и квалитативну страну анализе. Због употребе математичко-статистичке методе, осим ранг-позиције региона, могу се прецизно видети и разлике у висини њихове регионалне конкурентности. Индекс регионалне конкурентности (ИРК), који модел користи, приказује вредности мерених фактора и њихових индикатора, па се лако могу видети разлике у оствареним резултатима конкурентности.
- c) Највећа предност овог модела, у односу на мали број *више-проблемских* или *комплексних модела регионалне конкурентности*, поменутих аутора, налази у

особини графичког (визуелног) приказа конкурентности региона. Сваки регион представља пахуљу која има различите нијансе тамније или светлије плаве боје (тамно-плава репрезентује највећу конкурентност, а најсветлија варијанта плаве боје репрезентује најмању конкурентност), те је лако уочити колико су региони (пахуље) конкурентне. Сlike пружају могућност да се конкурентности региона пореде и без читања вредности њихових индикатора. Већина модела регионалне конкурентности ову особину нема.

- d) Предност Модела пахуље налази се и у обрачуноу ИРК. Многа истраживања су показала (Freudenberg, 2003; Wignaraja et al., 2004; IMD, 2004; Giovannini et al., 2005; Saisana et al., 2005; Huggins, 2005; Snieška & Bruneckienė, 2009) да је креирање композитног индекса, најбоље решење комплексног мерења регионалне конкурентности. Међутим, многи индекси су имали ограничење сабирања „јабука и поморанџи“ током мерења. Односно, ограничење симплификације и изједначавања свих мерених индикатора. На први поглед, овако нешто изгледа и пожељно, али ако саберете (на пример) количину отпадних вода са друштвеним производом региона и дате свим овим индикаторима исти значај, без обзира и на њихову фреквенцију, таква анализа неће дати веродостојне податке о регионалној конкурентности. Група финских аутора (Nuovari et al., 2001) је још пре десет година решила овај проблем, тако што је обухватила обрачуном и дисперзију од средње вредности. Увођењем стандардне девијације у композитни индекс допринело је квалитетнијој анализи мерених индикатора и фактора регионалне конкурентности. Ипак, овакав индекс није примењив за све регионе. Скандинавске земље се прилично разликују (социјално и економски) у односу на многе земље Европске уније (поготову Шпанију и Грчку), а та разлика је још израженија према земљама Балкана. Приликом употребе овог индекса, земље које немају социјално-економско уређење попут скандинавских земаља, добиле би резултате који се не могу лако применити у анализи. Проблем је још израженији уколико постоје огромне регионалне разлике (као што су у Србији), па се вредности индекса вишеструко разликују. Још већи проблем настаје када се користе различите јединице мере, па се вредности група индикатора могу разликовати и до 100 пута, тј. више децимала. Зато је било неопходно унети квалитативну процену вредности Индекса 2 у обрачуноу ИРК. Пондеризацијом Индекса 2, индикатори

репрезентују вредности адекватне за обрачун ИРК, па се на тај начин пружа адекватна основа за мерење регионалне конкурентности⁸⁴.

Модел пахуље дао је очекиване резултате у анализи конкурентности региона у Србији. Иако се претпоставило пре самог мерења и анализе, да ће регион Београда остварити највећу конкурентност, а да ће регион Јужне и Источне Србије остварити најмању, није се могло знати како ће бити ранжирани регион Шумадије и Западне Србије и регион Војводине. Тек емпиријском анализом могао се утврдити ранг ових региона. Осим тога, модел је пружио информације колико се разликује конкурентност региона у Србији и који су фактори (као и индикатори) уска грла конкурентности региона. За регион Косова и Метохије није доступна већина података, па конкурентност овог региона није ни разматрана. Ипак, индуктивно се може закључити да би регион Косова и Метохије био међу најлошије пласираним.

На крају, неопходно је осврнути се и на корелацију мерених индикатора регионалне конкурентности. Раст броја запослених и привредних друштава у региону, има скоро (Пирсонов коефицијент корелације је 0.99) потпуну позитивну корелацију са растом БДП-а. Овај податак говори, да политика раста запослености и предузетништва има велики значај за привреду или регион. Готово идентично слагање имају и расходи у образовање, ако се упореде са растом запослености у региону. Улагањем државе у образовање својих грађана, не само да смањује незапосленост, већ индиректно утиче у будућности, на раст БДП-а. Савршена корелација (коефицијент 1) постоји у међузависности кластера, атрактивности пословног амбијента и квалитета услуге државе. Иако се говори о само три споменута индикатора, који без икакве сумње указују на потпуну међузависност, њихов развој и јачање захтевају бројне реформе и

---

⁸⁴ Вредности мерених индикатора у Индексу 2 су обично између 0,1 и 1. Због разлике у јединицама мере и великих дисперзија око средње вредности (велика стандардна девијација због великих регионалних разлика), поједини индикатори могу имати вредност, на пример: 0,001234 или 0,1234; или чак преко 1. Ако би се такви индикатори унели у обрачун ИРК у оригиналним вредностима, могло би се десити да број бископа или фармацеута у неком региону имају 10 пута већи значај од запослености или инвестиција, што је свакако против логике. Због тога је неопходна претходна пондеризација (поделити са 10 или 100) како би се вредности Индекса одабраног индикатора довеле на ниво између 0,1-1. На тај начин се решава проблем комплексног мерења. Уосталом, пондеризација је неопходна само за мали број индикатора, чије јединице мере или дисперзије стварају „проблем“ у мерењу. Ово јесте једно од ограничења модела, јер ствара могућност грешке истраживача приликом квалитативне оцене индикатора, али с друге стране, анализа конкурентности би била неадекватна са подацима који пружају искривљену слику конкурентности. На крају, када би се и искључили индикатори који имају немонетарне или процентуалне јединице мере, модел не би имао комплексни карактер мерења. Исто важи и за изостављање стандардне девијације из обрачуна Индекса 2, што би модел ставило у групу модела који сабирају „јабукe и поморанце“.

дуг процес унапређења пословног амбијента. Анализа је указала и на велики значај инвестирања у науку и иновације. Ови индикатори показују, да пораст инвестиција у научно-истраживачки рад и иновације, утичу у великој мери (коэффициент је 0,9) на раст БДП-а региона.

У наредном периоду, неопходно је наставити мерење регионалне конкурентности. Анализом и мерењем фактора, могу се идентификовати кључни проблеми у ниској конкурентности, што пружа основу за креирање адекватне политике регионалног развоја. Раст конкурентности региона у Србији генерисаће и укупну конкурентност Србије, било да посматрамо конкурентност кроз раст продуктивности (Krugman, 1991, 1994; Maskell & Eskelinen, 1998; Kern, 2005; Ručinska & Ručinsky, 2007,) или раст друштвеног благостања (Porter, 1990, 1992; Root, 2000; Porter & Ketels, 2003; Cooke, 2004), што указује колики значај има стратегијски осмишљен и програмиран приступ регионалног развоја.

ЛИТЕРАТУРА

- AER (1996). *The Declaration on regionalism*. Strasbourg. Доступно на: http://www.aer.eu/fileadmin/user_upload/PressComm/Publications/DeclarationRegionalism/DR_GB.pdf
- AER (2009). *From Subsidiarity to Success: The Impact of Decentralisation on Economic Growth*. Summary and Conclusions. Strasbourg. Доступно на: http://www.aer.eu/fileadmin/user_upload/PressComm/Publications/AER_Study_on_decentralisation/Studies/GB-FINAL+cover.pdf
- AER (2010a). *Cohesion in Europe: Regions take up the challenge*. AER White Paper on the future of Cohesion Policy: Towards a territorially-based policy for all Europeans. Strasbourg. Доступно на: http://www.aer.eu/fileadmin/user_upload/Commissions/RegionalPolicies/EventsAndMeetings/2010/cohesion-conference-dec/WHITE-PAPER-COHESION-light.pdf
- AER (2010b). *The State of Regionalism in Europe An AER Report*. Part II: What do Regions look like in Europe? An overview for the 47 Member States of the Council of Europe. Strasbourg. Доступно на: http://www.aer.eu/fileadmin/user_upload/MainIssues/Regional_Democracy/AER_Regionalism_Report/Report_2010/Part_II_-_Countries_A_-_I.pdf
- Agrawal, A & Ribot, J. (1999). Accountability in Decentralization: A Framework with South Asian and West African Environmental Cases. *The Journal of Developing Areas*, 33: 473-502.
- Akai, N. & Sakata, M. (2002). Fiscal Decentralization Contributes to Economic Growth: Evidence from State-level Cross-section. Data for the United States, *Journal of Urban Economics*, 52 (1), pp. 93-108.
- Altermatt, U. (1997). Etnonacionalizam u Evropi, *Svjedionik*, Sarajevo.
- Amin, A. (1999). An Institutional Perspective on Regional Development, *International Journal of Urban and Regional Research* 23(2), 365-378.
- Агенција за привредне регистре. (2012). Регистар финансијских извештаја и података о бонитету. (База података ажурирана јул-август 2012).
- Агенција за привредне регистре. (2012). Регистар привредних субјеката. (База података ажурирана јул-август 2012).
- Armstrong, H. & Taylor, J. (2000). *Regional Economics and Policy*, Blackwell, Oxford.
- Arrow, K., Solow, R., Portney, P. R., Leamer, E. E., Radner, R. & Schuman, H. (1993). Report of the NOAA Panel on contingent valuation.
- Atkinson, A. & Stiglitz J. (1980). *Lectures on Public Economics*. New York: McGraw- Hill.
- Asheim, B.T. (1996). Industrial districts as „learning regions“: a condition for prosperity, *European Planning Studies*, 4, pp. 379-400.
- Asheim, B. T., Cooke, P. & Martin, R. (2006). The rise of the cluster concept in regional analysis and policy: a critical assessment, у: Asheim, B. T., Cooke, P. & Martin, R (eds.), *Clusters and regional development: critical reflections and explorations*, pp. 1-29. London and New York: Routledge.
- Becattini, G. (1990) The Marshallian district as a socio-economic notion, in F. Pyke et al. (eds), *Industrial districts and inter-firm cooperation in Italy*, pp. 37-51. Geneva: International Institute for Labour Studies.
- Беговић, Б., Вацић, З., Матковић, Г., & Мијаговић. Б. (2006). *Локални економски развој*. Центар за либерално-демократске студије и Стална конференција градова и општина, Београд. Доступно:

- http://www.clds.rs/newsite/LOKALNI_EKONOMSKI_RAZVOJ.pdf
- Begg, I. (1999). Cities and Competitiveness. *Urban Studies*, 5–6, 795–809.
- Behr, T. & Jokela, J. (2011). Regionalism & Global Governance: The Emerging Agenda. Notre Europe publication, Study & 85 research. Доступно на: http://www.notre-europe.eu/uploads/tx_publication/Etude85_en_01.pdf
- Black, P.A., Steenekamp, P.J. & Calitz, E. (2009). *Public Economics*. 4th edition. Cape Town: Oxford University Press Southern Africa.
- Благојевић, Б. (2005). Етнорегионализам у Европи. *Глобус*, вол. 36, бр. 30, стр. 95-114.
- Bogdanor, V. (1999). Devolution, Decentralization or Desintegration? *The Political Quarterly* 70 (2).
- Borozan, Ђ. (2008). Regional Competitiveness: Some Conceptual Issues and Policy Implications. *Interdisciplinary Management Research*, 4, pp. 50-63, Osijek. Доступно на: <http://www.efos.hr/repec/osi/journal/PDF/InterdisciplinaryManagementResearchIV/IMR4a03.pdf>
- Börzel, T. A. (2011). Comparative Regionalism: A New Research Agenda. KFG Working Paper Series, No. 28, August 2011, Kolleg-Forschergruppe (KFG) “The Transformative Power of Europe“, Freie Universität Berlin.
- Boschma, R. A. (2004). The competitiveness of regions from an evolutionary perspective, *Regional Studies*, 38(9), 1001–1014.
- Boschma, R. A. & Frenken. K. (2005). Why is economic geography not an evolutionary science? Towards an evolutionary economic geography. *Journal of Economic Geography* vol. 6 (3), 273-302.
- Brakman, S. & Garretsen, H. (2003). Rethinking the ‘new’ geographical economics. *Regional Studies*, 37(6–7), 637–648.
- Brown, G. (2001). The conditions for high and stable growth and employment, *Economic Journal* 111, 30–44.
- Brown, C. W. & Jackson, P. M. (1990). *Public Sector Economics*. Cambridge: Basil Blackwell.
- Bruneckienė, J. (2008). *Measurement of regional competitiveness within the country by regional competitiveness index*. Докторска дисертација, Kaunas University of Technology, Lithuanian energy Institute.
- Bunge, W. (1962). *Teoretikal geography*, Lund.
- Camagni, R. (1991). Local milieu, uncertainty, and innovation networks: Towards a new dynamic theory of economic space, in R. CAMAGNI (ed.) *Innovation networks: Spatial perspectives*, pp. 121-144. London: Belhaven Press.
- Camagni, R. (2002). On the Concept of Territorial Competitiveness: Sound or Misleading?, in *Urban Studies*, 39(13), 2395-2411.
- Cassese S. & Torchia L., (1993). The Meso level in Italy, in Sharpe L.J., *The rise of meso government in Europe*, SAGE Publications.
- Carson, R. T., Mitchell, R. C., Hanemann, W. M., Kopp, R. J., Presser, S. & Ruud, P. A. (1992). *A contingent valuation study of lost passive use values resulting from the Exxon Valdez oil spill*. A Report to the Attorney General of the State of Alaska. Natural Resource Damage Assessment and Restoration Program, U.S. Department of Interior.
- Cho, D. S. (2005). *The nine factor model*. 1994. Reprinted in Cho, D. S, Moon, C. H. From Adam Smith to Michael Porter. Evolution of Competitiveness Theory. Asia-Pacific Business Series, 2005 (2), 135–160.

- Cho, D. S., & Moon, H. C. (2000). *From Adam Smith to Michael Porter: Evolution of Competitiveness Theory*. Korea: Asia-Pacific Business Series.
- Choi, Y. J. & Caporaso, A. J. (2002). Comparative Regional Integration, in: Carlsnaes, Walter., Risse, Thomas., Simmons, Beth A. (eds): *Handbook of International Relations*, London: Sage.
- Ciriacy-Wantrup, S. V. (1947). Capital returns from soil-conservation practices. *Journal of Farm Economics* 29, pp. 1181-1196.
- Coase, R. (1937). The Nature of the Firm, *Economica*, 4, pp. 386-405.
- Commission of the European communities. (1988). *Council Regulation (EEC) No 2052/88 of 24 June 1988 on the tasks of the Structural Funds and their effectiveness and on coordination of their activities between themselves and with the operations of the European Investment Bank and the other existing financial instruments*. OJ L 185, 15.7.1988. Brussel.
- Commission of the European communities. (2003). *Regulation (EC) No 1059/2003 of the European Parliament and of the Council of 26 May 2003 on the establishment of a common classification of territorial units for statistics (NUTS)*. OJ L 154, 21.6.2003. Brussel.
- Commission of the European communities. (2005). *Regulation (EC) No 1888/2005 of the European Parliament and of the Council of 26 October 2005 amending Regulation (EC) No 1059/2003* (OJ L 309, 25.11.2005). Brussel.
- Commission of the European communities. (2007) (a). *Commission Regulation EC No 105/2007 amending the annexes to Regulation (EC) No 1059/2003 of the European Parliament and of the Council on the establishment of a common classification of territorial units for statistics (NUTS)*. OJ L 39, 10.2.2007. Brussel.
- Commission of the European communities. (2007) (б). *Report from the Commission to the European Parliament and the Council on implementation of the NUTS Regulation*. 4.6.2007 COM 287. Brussel.
- Commission of the European communities. (2007) (c). *Report from the commission to the European Parliament and the Council, (on implementation of the NUTS Regulation - Regulation (EC) No 1059/2003)*. Brussel.
- Commission of the European communities. (2008). *Commission Regulation EC No 11/2008 of 8 January 2008*. OJ L 5. Brussel.
- Constantin, D. L. (2007). Recent Advances in Territorial Competition and Competitiveness Analysis. *Romanian Journal of European Affairs*,. Доступно на: <http://ssrn.com/abstract=963286>
- Cooke, P. (2004). Competitiveness as cohesion: Social capital and the knowledge economy. Y: Boddy, M. & Parkinson, M. *City Matters: Competitiveness, Cohesion and Urban Governance*. pp. 153 – 170. Доступно на: http://books.google.rs/books?id=eYbCPByRhVAC&printsec=frontcover&hl=sr&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false
- Cooke, P. (2001). Regional innovation systems, clusters and the knowledge economy, *Industrial and Corporate Change*, 10(4), pp. 945-74.
- Council on Competitiveness (2001). *U.S. Competitiveness 2001: Strengths, Vulnerabilities and Long-term Priorities*. Council on Competitiveness, Washington, DC.
- Crook, R. & Manor, J. (1998). Democracy and Decentralisation in South Asia and WestAfrica. *Cambridge University Press*, Cambridge.

- Crucq, P. & Hemminga, H. J. (2007). *Decentralization and Economic Growth per capita in Europe*. Wetenschapswinkel Economie & Bedrijfskunde. Rijksuniversiteit Groningen.
- Cummings, R. G., Brookshire, D. S. & Schulze, W. D. (Eds.) (1986). *Valuing environmental goods: An assessment of the contingent valuation method*. Rowman & Allanheld Publishers.
- Čoček, L., (2010). Patterns of Regional Development in Serbia: A Multivariate Statistical Analysis, *Geographica Pannonica* 14(1), 14-22.
- Darby, J., Muscatelli, A. & G. Roy (2003). *Fiscal Decentralisation in Europe: A Review of Recent Experience*. University of Glasgow.
- Davey, K. (2003). Fiscal Decentralization. University of Birmingham. Доступно на: <http://unpan1.un.org/intradoc/groups/public/documents/UNTC/UNPAN017650.pdf>
- Davoodi, H., D. Xie & H. Zou (1995). Fiscal Decentralization and Economic Growth in the United States. *Journal of Urban Economics*, 45, 228–239 (1999).
- Davoodi, H. & H. Zou (1998). Fiscal Decentralization and Economic Growth: A Cross-Country Study, *Journal of Urban Economics*, 43, pp. 244-257.
- Deas, I. & Giordano, B. (2002). Locating the competitive city in England. In: BEGG, I. (ed) *Urban Competitiveness: Policies for Dynamic Cities*, Bristol: Policy Press.
- Department of Trade and Industry (1998). *Competitive Future: Building the Knowledge Driven Economy*. Competitiveness White Paper. DTI, London.
- Department of Trade and Industry (2002). *A Modern Regional Policy for the United Kingdom*. DTI, London.
- Department of Trade and Industry (2003a). *Prosperity for All: The Analysis*. DTI, London.
- Department of Trade and Industry (2003b). *Prosperity for All: The Strategy*. DTI, London.
- Department of Trade and Industry (2004). *Regional Competitiveness & State of the Regions*. DTI, London.
- de Vet, J. M., Baker, P., Dalglish, K., Pollock, R., & Healy, A. (2004). *The competitiveness of places and spaces: A Position Paper / Rotterdam / Leeds / Birmingham / Brussels*.
- Деветаковић, С. Р. (1996). Регионални проблеми привредног развоја СР Југославије. *Економски анали*, 40 (128), 97-119.
- Deutsch, K., Burrell, S. & Kann, R. (1957). *Political Community and the North Atlantic Area: International Organization in the Light of Historical Experience*, Princeton: Princeton University Press.
- Deyon P. (1997). *Régionalismes et régions dans l'Europe des quinze*, Éditions locales de France – Bruylant.
- Dixon, R. & Thirlwall, A. P. (1975). *A Model of Regional Growth-Rate Differences on Kaldorian Lines*, Oxford Economic Papers, Oxford University Press, 27(2), pp. 201-14.
- Dodescu, A. (2011). Experiences and tendencies to decentralize the capabilities of the economic policy of the Europe Union level. *Annals of Faculty of Economics*, 1, issue special, str. 47-61. Доступно на: <http://anale.steconomieuoradea.ro/volume/2011/special/002.pdf>
- Dunning, J. (1993). *Multinational Enterprises and the Global Economy*, Addison-Wesley, Wokingham.
- Eaton, K., Kaiser, K. & Smoke, P. (2010). *The Political Economy of Decentralization Reforms: Implications for Aid Effectiveness*. The World Bank, Washington, D.C.
- Ecorys, (2007). *The Competitiveness Tree*. Доступно на: <http://www.ecorys.com/competitiveness/tree/>

- Edmonds, T. (2000). *Regional Competitiveness & the Role of the Knowledge Economy*. House of Commons Library, Research paper 00/73, 56 .
- Epple, D. & T. Nechyba (2004). Fiscal Decentralization, y: V. Henderson and J.F. Thisse (eds.), *Handbook of Regional and Urban Economics*, 4, pp. 2423-2480.
- European Commission. (1999). *Sixth Periodic Report on the Social and Economic Situation of Regions in the EU*. Brusel. Доступно на:
http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docgener/informat/irmo_en.pdf
- European Commission. (2001). *Second Report on Economic and Social Cohesion*. Brusel. Доступно на:
http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docoffic/official/reports/pdf/interim2/com%282003%2934_en.pdf
- European Commission. (2002) *European Competitiveness Report*. Brusel. Доступно на: <http://edz.bib.uni-mannheim.de/www-edz/pdf/sek/2002/sek-2002-0528.pdf>
- Europin Commision. (2003). Ronald L. Martin (edt). *A Study on the Factors of Regional Competitiveness*. Draft final report for The European Commission Directorate-General Regional Policy. Bruselas: Cambridge Econometrics. Ecorys-NEI. Доступно на:
http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docgener/studies/pdf/3cr/competitiveness.pdf
- European Union (2007). *Treaty of Lisbon*. Official Journal of the European Union. C 306/1, 17.12.2007. Brusel. Доступно на: http://europa.eu/lisbon_treaty/full_text/index_en.htm
- European Union (2010). *Regional Focus: Regional Innovation Governance*. A series of short papers on regional research and indicators produced by the Directorate-General for Regional Policy. Доступно на:
http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docgener/focus/2010_02_innovation_governance.pdf
- European Commission. (2011). *European Competitiveness Report*. Brusel. Доступно на:
http://ec.europa.eu/enterprise/policies/industrial-competitiveness/industrial_policy/files/european_compet_report_2011_part2_en.pdf
- Eurostat. (2007). *Regions in the European Union, Nomenclature of territorial units for statistics*. European Commission, Brussel.
- Eurostat. (2010). *Eurostat regional yearbook 2010*, Eurostat statistical books. European Commission, Brussel. Посећено 22.05.2011. Преузето са:
http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/publications/regional_yearbook/previous_editions_sub
- Fabrini, S. (2007). *European Regionalism in Comparative perspective: Features and Limits of the New Medievalis approach to World Order*, Paper submitted at the 3rd Pan Hellenic Conference on International Political Economy, Charokopeion University, Athens, May 16-18, 2008.
- Florida, R. (2000). The Economic Geography of Talent', *SWIC Working Papers*, September 2000.
- Freudenberg, M. (2003). Composite Indicators of Country Performance: A Critical Assessment / STI working paper 2003/16, p. 2–34.
- Friedmann, J. & Alonso, W. (1964). Introduction [in:] Regional development and planning (eds. Friedmann J., Alonso W.), *Cambridge, MIT Press*, 1–13.
- Fujita, M. (1988). A monopolistic competition model of spatial agglomeration: A differentiated products approach. *Regional Science and Urban Economics* 18, pp.87-124.

- Fujita, M., Krugman, P. & Venables, A. J. (1999). *The Spatial Economy. Cities, Regions and International Trade. The MIT Press, Cambridge.*
- Gardiner, G., Martin, R., & Tyler, P. (2004). Competitiveness, productivity and economic growth across the European regions, *Regional Studies*.
- Gilbert, A. (1988). The new regional geography in English and French-speaking countries, *Progress in Human Geography* no.12, стр. 208-228.
- Giovannini, E. (OECD), Nardo, M., Saisana, M., Saltelli, A., Tarantola, S. (EC/JRC), Hoffman, A. (2005). *Handbook on Constructing Composite Indicators: Methodology and User Guide*. OECD Statistics Working Paper, STD/DOC OECD publishing.
- Gordon, I. R. & Mccann, P. (2000). Industrial clusters: complexes, agglomeration and/or social networks?, *Urban Studies*, 37, pp. 513-532.
- Gotmann, J. (1980). *Centre and Periphery: Spatial Variations in Politics*, London, SAGE Publications.
- Graziano, M. G. (2007). Economies with public projects: Efficiency and decentralization. *International Economic Review*, 48(3), p1037-1063.
- Gregory, D. (2000). Region and Regional Geography. In: R.J. Johnston, D. Gregory, G. Pratt & Watts, eds. *The Dictionary of Human Geography*, Oxford: Blackwell.
- Grossman, G. M., & Helpman, E. (1994). Endogenous Innovation in the Theory of Growth, *Journal of Economic Perspectives*, pp. 23-44.
- Hall, R., Smith, A., & Tsoukalis, L. (eds) (2001). *Competitiveness and Cohesion in EU Policies*. Oxford: Oxford University Press.
- Hancock, J. K. (2009). *Regional Integration. Choosing Plutocracy*, Houndmills: Palgrave Macmillan.
- Hanemann, W. M. (1994). Valuing the environment through contingent valuation. *Journal of Economic Perspectives* 8, pp. 19-43.
- Hanse T. (1993). Intermediate-Level reforms and the Development of the Norwegian Welfare State", dans Sharpe L.J., Op. Cit., *SAGE Publications*.
- Harmes-Liedtke, U. (2007). Benchmarking Territorial Competitiveness. mesopartner working paper. Buenos Aires 2007. Доступно на: http://www.mesopartner.com/publications/mp-wp9_Benchmarking.pdf
- Hospers, G.J. (2005). „Best practices“ and the dilemma of regional cluster policy in Europe, *Tijdschrift Sociale en Economische Geografie*, Outlook on Europe, 96 (4), pp. 452-457.
- Hotz-Hart, B. (2000). Innovation Networks, Regions and Globalization. *The Oxford Book of Economic Geography*, Oxford University Press, Oxford.
- H. M. Treasury (2000). *Productivity in the UK: The Evidence and the Government's Approach*. HMSO, London.
- H. M. Treasury (2001). *Productivity in the UK: 3 – The Regional Dimension*. H. M. Treasury, London.
- H. M. Treasury (2003). *Productivity in the UK: 4 – The Local Dimension*. H. M. Treasury, London.
- Huovari, J., Kangasharju, A., & Alanen, A. (2001). Constructing an index for regional competitiveness. Pellervo Economic Research Institute Working Papers, Helsinki, No. 44.
- Hurrell, A. (1995). Explaining the Resurgence of Regionalism in World Politics, in: *Review of International Studies*, 21(4), 545-566.
- Huggins, R. (2005). Creating a UK Competitiveness Index: Regional and Local Benchmarking, *Regional Studies*, 37(1), 89–96.

- IMD, (2000). *The World Competitiveness Yearbook*, Lausanne.
- IMD, (2004). *The World Competitiveness Yearbook 2004*, Lausanne. Доступно на: <http://www02.imd.ch/wcc/pressreleases>
- Jacobs, J. (1969). *The Economy of Cities*, Random House, New York.
- Јоксимовић, Љ. (2003). Политичке институције и избори политика. *Економски анали бр 157, Април 2003 - Јуне 2003*.
- Јоксимовић, Љ. (2008). Спиловери страних директних инвестиција и развој људског капитала: Транзиционе економије и Србија. Зборник са научног скупа: *Иностранни капитал као фактор развоја земаља у транзицији*, Економски факултет, Универзитет у Крагујевцу, 77-95.
- Јоксимовић, Љ. (2012). Институционални и политички фактори фискалне консолидације. *Економски хоризонти*, 2012, годиште XIV, (2) 89-98.
- Kalin, W. (2003). *Decentralization – Why and How?* Department of International Public Law, University of Berne.
- Канцеларија Уједињених нација за дрогу и криминал & Републички завод за статистику. (2011). *Корупција у Србији: искуство грађана*. Беч.
- Keating, M. (1998). *The New Regionalism in Western Europe*, Cheltenham, Edward Elgar.
- Kern, J. (2005). Je konkurencieschopnost regionu podmínkou jejich efektivního rozvoje? In: „New members – New Challenges for the European Regional Development Policy“.
- Keynes, J. M. (1936). *The General Theory of Employment, Interest and Money*.
- Kitson, M. (2004). Failure followed by success or success followed by failure? A re examination of British economic growth since 1949, in Floud, R. and Johnson, P. (Eds) *The Cambridge Economic History of Modern Britain*, Vol. III: *Structural Change and Growth*, 27–56. Cambridge University Press, Cambridge.
- Kitson, M., Martin, R. & Tyler, P. (2004). Regional Competitiveness: An Elusive yet Key Concept?, *Regional Studies*, 38.9, pp. 991–999.
- Kitson, M., Martin, R. & Tyler, P. (2008). The Regional Competitiveness Debate, Programme on regional innovation, *The Cambridge MIT Institute*.
- Kresl, P. (2002). The Enhancement of urban economic competitiveness: The case of Montreal. In: Begg, I. (ed) *Urban Competitiveness: Policies for Dynamic Cities*, Bristol: Policy Press, pp. 211-232.
- Krugman, P. (1979). Increasing Returns, Monopolistic Competition and International Trade', *Journal of International Economics*, 9(4), pp. 469-479.
- Krugman, P. (1990). *The Age of Diminished Expectations*. MIT Press, Cambridge, MA.
- Krugman, P. (1991) (a). Increasing Returns and Economic Geography. *Journal of Political Economy*, 99(3), 483-489.
- Krugman, P. (1991) (b). Geography and Trade, Cambridge, *MJT Press*, 9–13.
- Krugman, P. (1994). Competitiveness: A Dangerous Obsession. *Foreign Affairs*, 73(2), pp. 28-44.
- Laffan, B. (1996). The Politics of Identity and Political Order in Europe', *Journal of Common Market Studies*, 34(1).
- Lambooy, J.G. (2002). Knowledge and Urban Economic Development: An Evolutionary Perspective', 2002, *Urban Studies*, 39(5-6), 1019-1035.

- Лековић, В. (2012). Поверење као институционални фактор економске успешности. *Економски хоризонти*, XIV(2), 65-75.
- Lengyel, I. (2004). The pyramid model: enhancing regional competitiveness in Hungary. *Acta Oeconomica*, 54 (3), 323–342.
- Lin, J. Y. & Z. Liu (2000). Fiscal Decentralization and Economic Growth in China, *Economic Development and Cultural Change*, 49, pp. 1-21.
- Loughlin, J. (1993). Nation, state and region in Western Europe. In: Bekemans, ed. *Culture: Building Stone for Europe 2002*, Brussels: European University Press.
- Loughlin, J. (1996). Europe of the Regions' and the Federalization of Europe', *Publius: the Journal of Federalism*, 26(4).
- Lundavall, B.A. (1988). Innovation as an interactive process: from user-producer interactions to national systems of innovation, in G. DOSI *et al.*, *Technical change and economic theory*, pp. 349-369. London: Pinter Publishers.
- Malecki, E. J. (2004) Jockeying for position: what it means and why it matters to regional development policy when places compete, *Regional Studies* 38 (9), 1101–1120.
- Mansfield, E. D. & Solingen, E. (2010), "Regionalism," *Annual Review of Political Science* 13(1), pp. 145-163.
- Marcou, G . (2003). Regionalisation in Europe Today: Models and lessons, стр.1., доступно на: www.lgi.osi.hu/publications/2003/105/1-font.pdf
- Марковић, Р. (2012). *Уставно право*, Правни факултет, Београд.
- Marshall, A. (1890). *Principles of Economics*, MacMillan, London.
- Martin, R., & Sunley, P. (2003). Deconstructing clusters: chaotic concept or policy panacea?, *Journal of Economic Geography*, 3, pp. 5-35.
- Martin, R. (2004). A Study on the Factors of Regional Competitiveness", A draft final report for the European Commission Directorate-General Regional Policy, European Commission.
- Maskell, P. & Eskelinen, H. (1998): *Competitiveness, Localised Learning and Regional Development: Specialisation and Prosperity in Small Open Economies*. London : Routledge.
- Mayhew, S. (1997). Oxford dictionary of Geography, *Oxford University Press*, Oxford, 355.
- Матковић, Г. (2006). *Децентрализације социјалне заштите у Србији*. Центар за либерално-демократске студије, Београд. Доступно на: http://www.clds.rs/newsite/goga_knjiga_srpski.pdf
- McCann, P. (2001). *Urban and Regional Economics*, Oxford University Press, Oxford.
- Мијатовић, Б. (2002). Економско-финансијски аспекти регионализације Србије. Радни документ бр.2, за пројекат *Регионализација Србије*. Центар за либерално-демократске студије. Доступно на: <http://www.clds.rs/dokumenti/R-Mijatovic.pdf>
- Miljanovic, D., Miletic, R., Djordjevic, J. (2010). Regional Inequality in Serbia as a Development Problem, *Acta geographica Slovenica*, 50(2), 253–275.
- Миљевић, М. (2007). *Методологија научног рада*. Универзитет у Источном Сарајеву, Филозофски факултет.
- Министарство животне средине и просторног планирања & Републичка агенција за просторно планирање (2009). *Стратегија просторног развоја Републике Србије 2009 – 2013 -2020*. Доступно на: http://195.250.98.80/media/strategije/STRATEGIJA_%20PRRS.pdf

- Министарство животне средине и просторног планирања & Републичка агенција за просторно планирање (2010). *Просторни план Републике Србије 2010 – 2014 -2021 (нацрт)*. Доступно на: http://www.tvojpglas.rs/upload/files/Nacrt_prostornog_plana_Srbije_2010-2021.pdf
- Mitchell, R. C. & Carson, R. T. (1989). Using surveys to value public goods. The contingent valuation method. Washington DC.
- Moreno, L. (2001). The Federalisation of Spain, London: Frank Cass.
- Muller, S. & Kornmeier, M. (2001). Globalisierung als Herausforderung für den Standort Deutschland. In: Aus Politik und Zeitgeschichte.
- Myant, M. (ed.) (1999). *Industrial Competitiveness in East-Central Europe*. Cheltenham: Edward Elgar.
- Myrdal, G. (1957). *Economic Theory and Underdeveloped Regions*, Duckworth, London.
- Народна банка Србије. (2012). Подаци ажурирани за март 2012. Одељење за принудну наплату.
- Nooteboom, B. (2000). *Learning and innovation in organisations and economies*. Oxford: Oxford University Press.
- Nooteboom, B. (2004). Innovatie: theorie en beleid. Inaugural speech, University of Tilburg, 8 november 2004, pp. 8-33.
- Nye, J. (1965). Patterns and Catalysts in Regional Integration. *International Organization* 19(4), 870-884.
- Oates, W.E. (1972). *Fiscal Federalism*, New York: Harcourt Brace Jovanovich.
- Oates, W.E. (2006). *On the Theory and Practice of Fiscal Decentralization*, University of Kentucky, IFIR, working paper 2006-05.
- Osić, Č. J. (1993). Regional growth and structural changes. *Ekonomist*, 46 (1-2), 1-26.
- Оцић, Ч. Ј. (1998). Природа и размере економског проблема у бившој Југославији, *Економика*, 4-5.
- Osić, Č. J. (2000). Globalization and national development strategies. *Zbornik Matice srpske za društvene nauke*, (108), 51-73.
- Оцић, Ч. Ј. (2002). Региономика: уводна разјашњења. *Зборник Матице српске за друштвене науке*, (112-113), 7-67.
- Оцић, Ч. (2005). Регионални диспаритети у Југославији од 1952. до 1988. године. *Мегатренд ревија*, 2(1), 5-43.
- Ohlin, B. (1967). *Interregional and International Trade*. *Harvard Economic Studies*, 39. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Ohmae, K. (1995). *The End of the Nation State*, London, Harper Collins.
- O'Mahony & Van Ark (Eds) (2003). *EU Productivity and Competitiveness: An Industry Perspective. Can Europe Resume the Catching-up Process?* European Commission, Luxembourg.
- Organisation for Economic Cooperation and Development (OECD). (1992). *Programme on technology and the Economy*. Доступно на: <http://www.oecd.org/dataoecd/3/48/1918259.pdf>
- Organisation for Economic Cooperation and Development (OECD). (1997). *Regional Competitiveness and Skills*. Paris: OECD.
- Organisation for Economic Cooperation and Development (OECD). (2001). *The New Economy: Beyond the Hype*. Paris. Доступно на: <http://www.oecd.org/dataoecd/2/26/2380634.pdf>

- Ottaviano, G. (2003). Regional policy in the global economy: Insights from New Economic Geography, *Regional Studies* 37, pp. 665-673.
- Paasi, A. (1986). The institutionalization of regions: a theoretical Framework for understanding the emergence of regions and the construction of regional identity. *Fannia*, 164 (1).
- Pike, A., Rodríguez-Pose, A., & Tomaney, J. (2006). *Local and Regional Development*. London, New York: Routledge.
- Pike, A., Rodríguez-Pose, A., & Tomaney, J., (2009). What Kind of Local and Regional Development and for Whom? *Regional Studies*, 41(9), 1253–1269.
- Pleeter, S. (1980). *Economic impact analysis: Methodology and applications*. M. Nijhoff Pub. (Boston).
- Poor, J. (2000). Reflections on Local and Economy- Wide Effects of Territorial Competition. In: BATEY, P. – FRIEDRICH, P.: *Regional Competition*. Springer.
- Porter, M. (1990). *The competitive advantage of nations*. London: MacMillan Press.
- Porter, M. (1992). *Competitive Advantage: Creating and Sustaining Superior Performance*. Issue 10. PA Consulting Group. London.
- Porter, M. (1998a). *On competition*. Boston: Harvard Business School.
- Porter, M. (1998b). Location, clusters and the new economics of competition, *Business Economics* 33, 7–17.
- Porter, M. (2000). Location, competition and economic development: Local clusters in a global economy, *Economic Development Quarterly*, 14(1), 15-34.
- Porter, M. (2001a). Regions and the new economics of competition, in Scot, A. J. (Ed.) *Global City Regions*, 139–152. Blackwell, Oxford.
- Porter, M. (2001b). *Cluster of Innovation: Regional Foundations of US Competitiveness*. Council on Competitiveness, Washington, DC.
- Porter, M. (2003). The Economic Performance of Regions, *Regional Studies* 37, 549 – 578.
- Porter, M. (2004). Building the Microeconomic Foundations of Prosperity: Findings from the Business Competitiveness Index. Доступна на: http://www.weforum.org/pdf/Gcr/GCR_2003_2004/BCI_Chapter.pdf
- Porter, M. & Ketels, C. (2003). UK Competitiveness: Moving to the Next Stage. *DTI Economics Paper*.
- Puhle, H. J. (1999). Regions, Regionalism and Regionalization in 20th Century Europe. Frankfurt, www.uni-de/fb03/hjpuhle
- Puig, M. (2008) Regionalisation in Europe. Report No 11373 of 14 September 2007 in: Documents-Working Papers Vol VIII, Parliamentary Assembly, Council of Europe Publishing, Strasbourg.
- Радовановић, М. (1993-1994). Регионализам као приступ и принцип и регионализација као поступак у функционалној организацији географског простора са неким аспектима примене на Републику Србију. *Зборник радова Географског института „Јован Цвијић“, САНУ*, 44-45, стр. 67-102.
- Reibsame, W.E. (1994). Some Trends in Human Geographic Thinking, Colorado University, стр. 1. Доступно на: www.colorado.edu/~wtravis
- Републички завод за статистику. (2008). *Економска кретања у Републици Србији, Комплексно саопштење*, број 355, кс 10.
- Републички завод за развој. (2009). *Извештај о развоју Србије за 2008*, Београд.

- Републички завод за статистику. (2010). *Општине у Србији, 2010*. Београд.
- Републички завод за статистику. (2011а). *Статистички календар Републике Србије, 2011*. Београд.
- Републички завод за статистику. (2011б). *Статистички годишњак Републике Србије, 2011*. Београд.
- Републички завод за статистику. (2011в). *Саопштење број 347 - год. LXI, 30.12.2011.*, Статистика науке, технологије и иновација, 2011. Београд.
- Републички завод за статистику. (2011г). *Научноистраживачка делатност у Републици Србији, 2010*. Београд.
- Републички завод за статистику. (2011д). *Регионални бруто домаћи производ 2009-2010*. Београд.
- Републички завод за статистику. (2011ђ). *Општине и региони у Републици Србији, 2011*. Београд.
- Републички завод за статистику. (2012а). *Попис становништва, домаћинства и станова у Републици Србији 2011 – први резултати*. Београд.
- Републички завод за статистику. (2012б). *Статистика отпада у управљање отпадом у Републици Србији*. Београд.
- Републички завод за статистику. (2012в). *Статистички календар Републике Србије 2012*. Београд.
- Републички завод за статистику. (2012г). *Анкета о радној снази, 2011. Билтен*. Београд.
- Ribot, J. (2002). Democratic Decentralization of Natural Resources: Institutionalizing Popular Participation. *World Resources Institute*, Washington, DC.
- Ricardo, D. (1817). *On the Principles of Political Economy and Taxation*.
- Rodriguez-Pose, A. (2010). Do institutions matter for regional development? Imdea, Working Papers Series in Economics and Social Sciences No 2010/02. Доступно на: <http://repec.imdea.org/pdf/imdea-wp2010-02.pdf>
- Rokkan, S. & Urwin, D. (1982). *The Politics of Territorial Identity: Studies in European Regionalism*, London, SAGE Publications.
- Rosen, H.S. (2002). *Public Finance*. New York: McGraw-Hill.
- Rostow, W. W. (1960). *The Stages of Economic Growth*, Cambridge University Press.
- Ručinska, S. & Ručinsky, R. (2007). Factors of regional competitiveness. 2nd Central European Conference in Regional Science – CERS, 2007. Technical University of Košice, Faculty of Economics. Доступно на: http://www.cers.tuke.sk/cers2007/PDF/Rucinska_Rucinsky.pdf
- Rugman, A. M., Moon, H. C., & Verbeke, A. (1998). *The Generalized Double Diamond Model*. Reprinted in Cho, D. S, Moon, C. H. From Adam Smith to Michael Porter. Evolution of Competitiveness Theory. Asia-Pacific Business Series, 2005 (2), 111–133.
- Russett, B. (1967). International Regions and the International System. A Study in *Political Ecology*, Chicago: Rand-MacNally.
- Rybczynski, T. M. (1955). Factor Endowment and Relative Commodity Prices. *Economica*, 22 (88): 336–341.
- Sapir, A., Aghion, P., Bertola, G., Hellwig, M., Pisany-Ferry, J., Rosati, D., Vinals, J., Wallace, H., Buti, M., Nava, M. & Smith, P. M. (2004). *An Agenda for a Growing Europe*. Sapir Report. Oxford University Press, Oxford.
- Saisana, M., Tarantola, S., Schulze, N., Cherchye, L., Moesen, W., Van Puyenbroeck, T. (2005). *Knowledge Economy Indicators. State-of-the-Art Report on Composite Indicators for the Knowledge-based Economy*. Workpackage 5, Доступно на: http://kei.publicstatistics.net/KEI%20D5_1.pdf

- Schulz, M., Söderbaum, F. & Öjendal, J. (2001). Introduction. A Framework for Understanding Regionalization, in: *Regionalization in a Globalizing World. A Comparative Perspective on Forms, Actors and Processes*, London and New York: ZED BOOKS.
- Schumpeter, J. (1911). *Theorie der wirtschaftlichen Entwicklung: eine Untersuchung über Unternehmergewinn, Kapital, Kredit, Zins und den Konjunkturzyklus*, Duncker & Humblot, Munich and Leipzig.
- Scott, A. J. (1988). *Metropolis: From the Division of Labor to Urban Form*, University of California Press, Berkeley and Los Angeles.
- Scott, A. J. (1998). *Regions and the World Economy: The Coming Shape of Global Production, Competition and Political Order*, Oxford University Press, New York.
- Сентић, М. (1963). Шема сталних рејона за демографска истраживања. *Становништво*, I(2), Београд, стр. 165-178.
- Schrijver, F. J. (2006). *Regionalism after regionalisation : Spain, France and the United Kingdom*, Amsterdam University Press, Amsterdam.
- Shankar, R., & Shah, A., (2009). Lessons from European Union Policies for Regional Development, Policy Research Working Paper 4977, The World Bank World Bank Institute. Доступно на: www.wds.worldbank.org/servlet/WDSContentServer/WDSP/IB/2009/06/22/000158349_20090622133035/Rendered/PDF/WPS4977.pdf
- Shah, A. (1994). *The Reform of Intergovernmental Fiscal Relations in Developing and Emerging Market Economies*. The World Bank: Washington, D.C.
- Shatz, H., & Venables, A. (2000). The Geography of International Investment', *World Bank working paper number 2338*.
- Shin, R. (2001). Strategies for economic development under decentralization: A transformation of political economy. *International Journal of Public Administration*, 24 (10), pp. 1083-1102.
- Smith, A. (1776). *An Inquiry into the Nature and Causes of The Wealth of Nations*.
- Smith, A. D. S. (1977). *Nationalist Movements*. London.
- Smith, G. (2000). Regionalism. In R.J. Johnston, D. Gregory, G. Pratt & Watts, eds. *The Dictionary of Human Geography*, Oxford: Blackwell.
- Snieška, V. & Bruneckienė, J. (2009). Measurement of Lithuanian Regions by Regional Competitiveness Index. *Engineering economics*, No. 1 (61).
- Stiglitz, J., Sen, A. & Fitoussi, J.P. (2009). *The Measurement of Economic Performance and Social Progress, Revisited - Reflections and Overview*. CMEPSP, Paris. Доступно на: <http://www.stiglitz-sen-fitoussi.fr/documents/overview-eng.pdf>
- Стратегија регионалног развоја Србије за период од 2007 до 2012. (Службени гласник Републике Србије, бр 21/2007).
- Stolper, W., & Samuelson, P. A. (1941). Protection and Real Wages. *Review of Economic Studies*, 9: 58-73.
- Tiebout, C. (1956). A Pure Theory of Local Expenditures. *Journal of Political Economy*, 64, pp. 416-424.
- Tohmo, T. (2007). Regional economic structures in Finland: Analyses of location and regional economic impact. (Doctoral dissertation) Jyväskylä Studies in Business and Economics. School of Business and Economics University of Jyväskylä, Finland.
- Тошић, Д. (2005). Регионална географија - quo vadis? *Глобус*, 36(30), стр. 3-14.

- Устав Републике Србије. (2006). *Службени гласник РС*, бр. 48/94 и 11/98.
- Уредба о начину вршења послова министарстава и посебних организација ван њиховог седишта. (1992). *Службени гласник РС*, број 3/92.
- Уредба о номенклатури статистичких територијалних јединица. (2009). *Службени гласник РС*, бр. 109/2009 и 46/2010.
- Уредба о садржини, начину и поступку вођења регистра мера и подстицаја регионалног развоја. (2010). *Службени гласник РС*, бр. 93/2010.
- Уредба о оснивању јединствене листе развијености региона и локалне самоуправе (2011). *Службени гласник РС*, бр 69/2011.
- Васовић, М. (1965). Још један покушај географске регионализације СР Србије. *Зборник радова Географског института ПМФ*, Свеска XII, стр. 111-130, Београд.
- Ваџић, З., Мијатовић, Б., Симић, А., & Радовић, З. (2003). Регионализација Србије. Центар за либерално-демократске студије, Београд. Доступно на: <http://www.clds.rs/pdf-s/regionalizacija.pdf>
- Venables, A. J. (1996). Equilibrium locations of vertically linked industries. *International Economic Review* 37, pp. 341-359.
- Visser, E. J. & Boschma, R. A. (2004). Learning in districts: novelty and lock-in in a regional context, *European Planning Studies*, 12(6), pp. 793-808.
- Visser, E. J., & Atzema, O. (2007). Papers in Evolutionary Economic Geography, Volume: 07.05 (2007), pp. 1-24. Utrecht University, Section of Economic Geography.
- Влада Републике Србије. (2008). *Стратегија регионалног развоја Републике Србије за период од 2007. до 2012. године*. Службени гласник РС, бр. 55/05 и 71/05 – исправка.
- Вуковић, Д. (2009). Ниска конкурентност неразвијених подручја: Уско грло Србије. *Зборник радова Географског института "Јован Цвијић" САНУ*, 59(2), 189-204.
- Vuković, D. & Li, W. (2010). Regional Competitiveness: The Case of Western China. *Journal of Geographical Institute Jovan Cvijic, SASA*, 60 (1), 107-124.
- Vuković, D., Jovanović, A., Zakić, N. & Vukotić, S. (2011): Nomenclature of statistical territorial units: possibilities of application in Serbia. *Journal of Geographical Institute Jovan Cvijic, SASA*, 61(2), pp. 11-24.
- Weber, L. (1991). L'Etat, acteur économique. Paris: *Economica*.
- Weiss, G. (2006). Legitimation, Representation and the Construction of Identities: Some theoretical remarks with relevance to European integration and regionalism in the EU, *Paper delivered for the Colloquium "The Construction and Legitimation of Regional Identity" Lancaster University*, 30 November – 02 December 2006.
- Wignaraja, G., Lezama, M. & Joiner, D. (2004). Small States in Transition: From Vulnerability to Competitiveness, Commonwealth Secretariat, United Kingdom.
- World Economic Forum (2011). The Global Competitiveness Report 2011–2012. Geneva, Switzerland. Доступна на: http://www3.weforum.org/docs/WEF_GCR_Report_2011-12.pdf
- World Trade Organization. (2011). Database on regional trade agreements (RTA). Подаци преузети 04.09.2011. Geneva, Switzerland. Доступно на: http://www.wto.org/english/tratop_e/region_e/region_e.htm
- Yeung, H.W.C. (2000). Organizing "the firm" in industrial geography I: networks, institutions, and regional development. *Progress in Human Geography* 24(2): 301-315.

Yamazaki, M. (2010). Regionalism and Governing Style in the UK and Japan: A Comparative View on Devolution, HUSCAP, *Annals, Public Policy Studies* (4), pp. 111-124.

Закон о Просторном плану Републике Србије од 2010. до 2020.године. (2010). *Службени гласник РС*, бр. 88/10.

Закон о Фонду за развој Републике Србије (2010). *Службени гласник РС*, бр. 36/2009 и 88/2010.

Закон о регионалном развоју Републике Србије (2009). *Службени гласник РС*, бр. 51/09 и 30/10.

Закон о локалној самоуправи Републике Србије. (2007). *Службени гласник РС*, бр. 129/07.

Закон о територијалној организацији Републике Србије . (2007). *Службени гласник РС*, број 129/07.

Зарић, С. & Вуковић, Д. (2010). Регионална конкурентност као фактор одлучивања инвеститора. Зборник радова са научног скупа *Институционалне промене као детерминанта привредног развоја србије у 2010. години*, Економски факултет, Универзитет у Крагујевцу.

Zarić, S. (2009). How the Regional Competitiveness could be measured? (Lessons from the SVILOPIM INTERREG project). National and regional economics VII, Kosice, 1025-1033. Преузето са: <http://svilopimserbia.com/download/doc-1.pdf>

Подаци са светске мреже:

<http://conventions.coe.int>

<http://ec.europa.eu>

<http://epp.eurostat.ec.europa.eu>

<http://razvoj.gov.rs>

<http://seio.gov.rs>

<http://svilopimserbia.com>

<http://www.aer.eu>

<http://www.ccre.org>

<http://www.coe.int>

<http://www.cor.europa.eu>

<http://www.doingbusiness.org>

<http://www.ecorys.nl>

<http://www.hugginsassociates.com>

<http://www.iau-idf.fr>

<http://www.idn.org.rs>

<http://www.ien.bg.ac.rs>

<http://www.imd.ch>

<http://www.iledefrance.fr>

<http://www.jeffersoninst.org>

<http://www.kifederationofgreatbritain.co.uk>

<http://www.merr.gov.rs>

<http://www.oecd.org>

<http://www.paris-region.com>

<http://www.rapp.gov.rs>

<http://www.regionalinnovation.org.uk>

<http://www.rzs.rs>

<http://www.srbija.gov.rs>

<http://www.uef.rs>

<http://www.weforum.org>

<http://www.worldbank.org>